

У *Олесь* ЛьяНенко

ВОГНЕННЕ ОКО

CF FOLIO

У^{Олесь}
ЛьяНенко

ВОГНЕННЕ ОКО

Роман

Харків
«Фоліо»
2013

ББК 84.4 УКР
У51

Художник-оформлювач
Д. О. Самойленко

ISBN 978-966-03-6434-9

© В. Лісовська, правонаступ-
ниця О. Ульяненка, 2013
© Д. О. Самойленко, художнє
оформлення, 2013

Заповзявсь я придивлятися, що воно таке мудрість, глупота й нерозум. Бо що буде чинити той, хто по цареві прийде? Те саме, що вже робилось. І я побачив, що мудрість перевищує глупоту, як світло перевищує темінь.

Еклезіаст: 2, 12—13.

Це було так страшно, що перестало скидатися на правду.

Хто хоче щось заперечити, той може повторити подорож і сам собі зізнатися: я не співець смерті; вона навіть не посестра мені; іноді я з нею розмовляю на «ти».

(З утрачених щоденників)

Частина перша

ПУГАЧІ

Він дивиться, спостерігаючи за обертанням великого колеса часу, з тим виразом спустошення й ляку, що їх зазнають скривджені діти, спустошені украй розпусники й алкоголіки у психлікарнях, загнані туди в намарних пошуках справедливості; важко було покласти на здогад, про що від думав, віддалено вгадуючи поразку перед людьми, він — учорашній клерк-технократ із зашмульганими чорними нарукавниками, згіблій за стосиками нікому не потрібного креслення, — думав про Бога і Сатану, прочуваючи залишками струхлявілої пам'яті частку себе, причетного до когось із них, виліплюючи якесь дивне місиво, порожньо поглипуючи вологими більмами жовтих очей на вибухле червоною квіткою заграви місто. І тут із його горлянки хрипким клекотінням, мов крячання крука, що по миті розкидав хрестовидну тінь, — голосом низьким, що слався безнадійно прибитою памороззю травною, загорлав: «Я володар! Я володар! І це все моє...» — Сухими квітками тріщало багаття, ніч розгускала. Бліді, кольору обтрушеного вапна, спалахи ранку гасили племінь вогнища. Він, поглинутий поніччю власного марення, сомнамбулою поплентав до гелікоптера: «Храм височів біля самого берега. Океан непорушним білим плесом підрізав фундамент, лежав поза Храмом; Храм з облущеними стінами і вийнятими дверима, стрілчастими

вікнами піднімався догори, пронизуючи прозорість неба; він подався зором угледіти когось, можливо, заблукалих у часі схимників чи домініканців, проте почув іржання коня, схоже на дитячий плач у розтоплений червневий день, коли дощі заходять ізсередини, а небо холодне, мов у березні, подрібнене кролячими вічками зор; і тоді високе сонце розбіглося тінню дрібної ріні — сипонулося невідомо звідки, вихлюпнуло нізвідкіля Вогненным Оком; дивуючись білому спалаху, затуляючи очі, погледів гурт оголених жінок, котрі безголосо бігли рівним косяком і, видовжуючись, минали Храм. Ось вони берегом, однакові з виду, задерши нервово вилицюваті вродливі обличчя, а за ними, розкидаючи срібло гриви, тварина, подібна до коня білої масті з рогом на чолі; і Храм знову постав перед ним, приворожуючи стрункістю готичних ліній; облущені почорнілі фрески, безголові статуї завидилися йому. Щось стиснуло до крижаного, запалого нікчемного дитинного страху, мовби порозвішувало червоне ганчір'я перед зором, прогнало чужим голосом безладдя вулиць, місцин, звідки тебе давно вигнали, — кинуло до опуклого скла ілюмінатора. Він по миті одійшов...»

Полудень, безмежність золота розбивалася під ударами чорного гвинта гелікоптера, — він ще спить зібганим шкіряним мішком, повним кісток і м'яса, втуливши в сизе скло ілюмінатора щоку, — зелена металева комаха, блиснувши хижо проти оранжевого диска сонця двома більшими вікон, нахилила носа, затіпалась, розпавучивши лапи, видовжуючи тінь спиною колючого степу, наче хто бритвою пройшовся, простягнутого туди, до кошарища, умлілого в синьому мареві передзим'я, з голими шпичаками лісу. Гелікоптер бився живим створінням, обриваючи клешнюваті клубки переко-типоля, — повис, чекаючи на мурашву люду, що витікав з усіх

шпарин, звідусіль, де тільки було сховище, і грузько осів на руде розпатране крило кам'яного плато, що скидало донизу тонку стрічку води; сипонули викинуті нетерплячкою дороги з металевого нутра, глухо гвалтуючи, б'ючи підборами об рябий борт, солдати, напоготові лаштуючи вороновані дула автоматів, що наразі бралися тонкою плівкою паморозі. Машина дригоніла, граючись вічками ців'я, посилаючи з черева терпкий дух мастила, дрібнячи людей насінням поузбіч, стягуючи їх у туге коло. Свинцеві дуги різали із свистом голубину покірність повітря, хльостаючи кригою в обличчя охороні, котру називали «різунами». Затуляючи очі ліктями, зирячи з-під рукавів, вартові терпляче чекали, сторожко проводячи дулами автоматів, готові стріляти на ліс, на червоні пащі яруг із брунатними обсипаними кручами; переступали з ноги на ногу, а диктатор спав, обіпершись об випукле скло ілюмінатора, відтягнувши уві сні шкіру лівої щоки, оголюючи карбоване візерунками синіх та червоних капілярів вологе більмо жовтого ока — навкруг, до памороків, гнулася рудим шовком трава, відкидаючи дзеркалом люту бронзу сонця; полудень висріблювався, розмазуючи труйну зелень низом, — сіріло, западало на темінь, проганяючи по схололій тверді неба чорні косяки птаства. «Завтра свято, Покрова», — бухтіли солдати. Вони, лякливо хрестячись, мов ненароком, зацькованими поглядами, щось говорили до себе, а офіцери стиха матюкалися, покладаючи надію на теплу горілку та затишний бордель. Посипав сніг, вицятковуючи простір чорними вирвами, піднявши вологою хвилику табунець круків. Один одірвався від зграї, розпушуючи сизе пір'я на грудях, зметнув крильми, клекочучи утробним голосом, падав чорним хрестом, тавруючи незайманість снігу, враз заламав ліве крило, колом пролетів над гелікоптером. Солдати по-псячому задерли

догори посинілі обличчя, усвідомлюючи непоправність життєвого спалаху, — ворушили безкровними шнурками губ, уже з неприхованим страхом підносили до куцої пари дихання, до напіврозтулених дебілкуватих ротів закоцюблі пальці і пробували читати молитви.

Він нарешті розклепив очі, струснувшись від епілептичного нападу марева, — сизим і загубленим зором, перевернутим у поніч ніким не баченого світу, глипаючи масно жовтими більмами, де налипли до дна очних яблук чорними голками зіниці, начебто щось угадуючи або віщуючи, що бродило далеко у голові, готове вивернутись і зжерти власну тінь, — глянув недоумкувато на чорні постаті людей, квадратною долонею штовхнув двері, ступив важкими яловими чобітьми, розчавивши першу хрумкість тонкого снігу, коротко мовив: «Вогню». Тріснуло, роз'їдаючи загусклу темряву, сухими кістками багаття; бійці чухрали багнетами всохлу вербу, стягали розлаписте гілляччя, здираючи, як шкіру, сніг; жовтим хилким полум'ям вихопило нашивки на рукавах: двоголовий кіт із пташиними крилами. Рожевими од степового вітру та безсоння очима диктатор зупинився на бійцях. Одводив погляд поворотом голови; потім рвучко викинув руки, вхопив повітря гачкуватими пальцями, гублячись жовтком очей поверх яскравого вогню десь в іржавій невіді степу, — забили пугачі далеко в лісі. Він потягнув ніздрями вологу повітря. «Пора. Вже до опівночі. Якраз пора». — Не розгинаючись, заклавши руки за спину, попрямував до автомобіля, — сухий шелест поклався під колесами «тойоти», що в степових ямах прогрібала, фарами штовхаючи, білі снопи; і відтоді як рушила машина, диктатор спросоння обмацував поглядом твердиню неба, розбурхану олов'яними ударами прожекторів гелікоптерів, що зліталися комахами, опадали разом з білими димами, завислими лахміттям над кар'єрами;

він думав зі спокоєм утраченої навіки пам'яті, але вже якось так, коли немає жалю, мовби відкинуло од жару кохання, і пірнув у холод розуму, і летів щомиті швидше в широкому просторі, котрий надихав безконечністю своєю льодяний щем; йому легше було повернутися пам'яттю — безформність, чий молох уловлював безпомилково в далекому часі, як щось кінечне його тлінної оболонки; це нашкварювало дитячим відчуттям кінця — викликали більший подив якісь звичні рухи, ніж невідоме вселенське переселення народів. Тому сама згадка про нетривкий спогад, до якого налипнуть минулі й теперішні діла, сповнювала нудьгою, драглистою скукою; лишень чув, як на скроні падає, прогинаючи жолобні, вікова паморозь. Автомобіль вихаркував рівно дорогою — це заколисувало; водій змінив напрямом, скерувавши авто на трасу, мощену за тих часів, коли він був простим директором заводу, а відтак мером міста; крізь зліплені кон'юнктивітні повіки він замилювався міццю здорових чоловічих рук, — думав про Бога й Сатану, про поглинаючий страх перед безоднею обох, об'єднавши в безум усе навколишнє, в одне ціле: жаху диктатор давно не відчував, лишень нетерплячку, яка тупо перетирає мозок; фари висмикували перші будівлі, довгі ферми з тьмяними вогниками свічок. Попереду загвалтували, — не дивився, бо знав наперед, як запізнілу пару закоханих, захмелілу і сколошкану, різуні відводять до озера, прикручують дротом свинцеві ярма — шубовснули з криком; а він поворушив злиплим язиком, сказав водієві: «Скоро світає». — «Будемо вчасно, ваша милість... Влаштуємо празничок...» — І вони проскочили кілька спорожнілих зупинок, де поузбіч дороги лежали, сходячи солодкою парою, круглястими роздутими боками корови, лінькувато задираючи роги; деякі блукали, смикаючи блаженку травичку, мугиканням у порожнє небо

кличучи пропалих хазяїв, — різуні потрошили, тренуючись, горлянки; тварини покірно віддавалися ножеві, чим ще дужче лютили вояків; корови збивалися до купи, сумними вишневыми очима проводжаючи кортеж, що відкочував до кручі. Містечко недалеко. Видно сигару труби, що колись лякала, заворожувала чимось потойбічним. Це його батьківщина. Зовсім недалеко. Задрімав знову.

І, напевне, відтоді, коли прокинувся, поводячи зором по низьких пагорбах, чорних пащах яруг, — думав про видиво напівзруйнованого Храму; під шкірою заходило несподівано м'язами, бо він немов увіч бачив низькі темні комірчини, розквітчані лампадами, де образи ще досі мажуть миром, і поготів немає тут не тільки протестантської церкви, а навіть церкви, як то годиться для цієї країни, — православної; на католицизм не навернулися, а повертати пізно... Йому не треба вгадувати, бо в пам'яті тлілося: довгий, мов свиноферма, будинок, джергаве світло, а під каганцями, на лавах порозсідалися баби; вони піднімаються, підходять до столу, що слугував за катедру, побожно цнотливо опускають очі долу і переказують з уст в уста Біблію — бо Святого Письма в містечку не було, а як у кого і доховалося, то у заможних, котрі ставили його поряд із томиками Віктора Гюго; комусь із бабусь поталанило щось вичитати, і з того, видно, повелось... Чи не вперше за стільки років усміх, тонкий, мов продряпаний голкою на пласкому, з гострим носом обличчі; потім той подив, поминувши несподівано минулий, навернув у майбутнє, — Віталій зловив себе на тому, що справді всяка людина лжа. І минулого боявся найбільше — відпружитися, стати ніким, коли обриднуть сподівання, надії, влада. Диктатор замилювався різунами. Вони стояли, куці, випинаючи могутні м'язи на грудях, — він добирав їх упродовж довгих років, селекціонуючи, зводячи чоловіків і жінок подібної

статури, наставивши будинків, подібних до гаремів; і зараз вони низькорослими песиками, кривоногі, повертали в його бік очі, готові кинутися й розпатрати на його погук будь-кому горлянку.

До скону ночі лишилося небагато. Авто, хлипнувши гальмами, зупинилося, — в домі темно, тільки з лівого крила веранди рідко хлюпотіло на огризок кручі світло електричного каганця; вже поскрипували, готові увібрати вологу, протрухлявілі сволюки — гнали продуті жовтими вітрами з далекого моря хмари; понизу, муру підсвічена фіолетовим дряблям місяця, непорушним свинцевим плесом лежала річка Шовгениха... Він бачить над містом маленькі напівпривиди; а над хмарами небо, а під хмарами — місто; у липкій темряві він ступав безконечно, поскрипуючи суглобами, важко переставляючи ноги, — і коли Віталій побачив будинок, де колись мешкав, де тріпотів вогник каганця кольору цвілого хліба, його до жаского пробрало, тільки в паху, і лишень у голові засвітилося білою зіркою: «Тиша — ворота у вічність...» — Потішений з того, він підіймався пагорбом до дому, скопійованого з того, де він колись мешкав; ступав, обгортаючи тишею кожен нерв, радів пружності шкіри, припливу токів крові, а в іржавих вогниках, у синіх вікнах — містечко, затоплене у млості, передчутті празника. Й тут, укотре після стількох років, Віталій почув радість свого празника — зупинку перед злетом у... Так, так, так — скільки можна угоцати доріг, дорога пані смерте, але всі ми — білі спалахи перед злетом у вічність. Ми тільки хук, подих, пилюка на цій землі... Всівшись у м'якому фотелі, вловивши таке, злякався, бо так виразно ніколи не думав, навіть не говорив на промовах, на мітингах, ще тоді, коли був студентом технічного вузу. І ось воно находило знову — це відтоді, як колись давно його батько, юрист за освітою, дурень

дурнем, припантачив до місцевого психіатра Замодроченка, п'яндилиги, про дружину якого, доведену фрейдівськими напучаннями, поговор пішов: буцімто кращого, ніж спаніель, коханця нещасна жіночка не знайшла. Балакали, що застукав на гарячому. Він нагородив Віталія діагнозом: епілесія. Тоді вони поверталися з батьком, і він, прибитий першим холодом відчуження, дивився, як усі дороги сходяться в небі, чорні ангели плывуть, перевернуті донизу головами, а повітря густе од псячої крові; і цей теплий день, повний тихого шелестіння вітру, і гицелі, відкидаючи металеві гачки, позіхаючи, чухмарячи руки, бо спочатку дрібнило холодним потом, по-дикому дерло морозом шкіру; воно, оте нікому не відоме, що навіть хворобою назвати важко, відкидало його то в минуле, то в майбутнє. І сьогодні зранку, перед напливом ясновиди, він зведе рахунки з людьми, із собою; і ось він уже думав про Бога й Сатану, лише сутність зараз не викликала у зжовинах його мозку ніякого сумніву, мов два полюси Суцього і Нечистого, про єдність і роз'єднаність, про поглинаючий жах перед безоднею невідомого, що його можна відчути тільки шкірою...

Різуни, розвіхтуючи тіні по драпованім у червоне передпокої, стовбичили поза спиною. Вони привели до нього дебелу крижасту молодицю; таких він колись любив — із грудьми, що випирали з-під шовкової кофтини, з кучими ногами; а диктатор якраз голився, бо все життя звик це робити сам, затискаючи волю в кулак. Із таких маленьких дрібниць складається життя, — так гадав, навчившись, перейнявшись досвідом у жидів, коли вони мешкали в одному з ним домі, наразі скопійованому; диктатор поправив, відтягнув щоку, зішкрібаючи лезом білу піну, присинену щетиною, відтягуючи нижню губу. Несподівано деронув гострим краєм криці по зашкарублому підборідді, — важкі краплини крові бриз-

нули на брудні чоботи, і, напевне, Віталій подумав, що десь тут колихається непомітна для чужого ока тінь котрогось із Них. Проте в його голові, перетертій мозолями думок, не вкладалося, що все своє життя він хотів примирити Двох сущих і невидимих, котрим ім'я різне: «Два янголи в мені борються... чорний і білий... Хто переможе... Знаю — Великий Руйнач і Будівничий...» — 3 роками він дедалі більше холонув, усвідомлюючи поразку перед собою, проймаючись не осудом до людей, а віддаючи їм належне, гублячись серед подій, — а зараз укляк від дитячого зляку: повернення до ніжності. Бо ніщо так не зранить, як несподівана ніжність, і час усе повертає назад, усе назад, а не тече вперед, пробиваючи тонкий світ існування. Як і в дитинстві, намотуючи в повітрі голубі клубки, дрібнячись потом, і як це трапилося — відкинуло на спину, зголосивши рештки зубів на роздягнену самицю, підгрібаючи незграбно ногою, розхлюпавши змилки на її вихрастого лобка, ламаючи ноги в колінах, слизьким гадом бився у змилках, провалюючись у безпам'ятство, роздуваючи істерично розкрилля ніздрів; похапцем, наджигуреною потугою вихоплюючи із вселенського гарמידеру рештки власного світу: терпкий запах спаленого листа десь на Покрову, в час падіння важкого листа і янголів. І коли це трапилося, рівне безпам'ятству всього живого, звідки, здається, немає вороття, Віталій, мов та людина, котра боялася знати правду, яка пройшла нескінченний етап любовних пригод, а от сьогодні, занурюючись у теплоту передсмертної туги, начеб отримавши чергового відкоша, — завидив: ось Він січе крильми, пролітаючи повні червоної заграви долини і міста, розпустивши в леті пір'я, згортаючи темінь під розпущене крило, — Ангел Смерті. Дволика істота, що навідалась у цю глупу пустелю, продимаючи золотим вітром одкриті тераси, де на стільчиках, вальяжно випнувши черева, базікали, по-

хлинаючись кавами, джинами, балачками про прийдешність і філософію, погладжуючи м'якенькі колінця розімлілих жінок... Ось Він розкриває їм обійми, проте опускає крила і завмирає. Ангел пролетів. Який? Цей, дволикий, підігнувши крило, падає на його, Віталія, шматок землі, де у попелі жевріє життя. Він колошкає Змія, лущить порепану землю, вивільнюючи протухлі стоки вод... Не глянь, не глянь йому у вічі... Порпаючись червом у змилках, піднімаючи гілляччям руки, запалюючи видава синіх зірок, описуючи коло за колом разом з прибульцем, зачаклований холодним ударом крил, повернувся до того світанку; й до сухого хрускоту, коли невидима злість переростає в крижану, схололу лють, безвідсотково полишаючи місце любові, те, яке спізнають схимники, ідіоти, пророки і святі, — простягнув кігтясті руки, і мить ця була як биття порожнього дзвона на вітрі жовтих ударів березня, як нелюба жінка, котра ділила ліжко довго впродовж днів перед вступом твоїм у зрілість, перед почварною примарою щастя, перед терпким мигдалевим пізнанням справжнього кохання. Вони стали одним цілим. Однією істотою. Якби трапилося це раніше, йому б лячно було дивитися на тих, котрі пішли в ніч, — наразі повернулися, щоб здолати шлях перед вічністю, а жінка, що до неї тягнувся останній схлип ніжності, сиділа, бавлячись пальцями між ногами, розкинувши коліна, задіяна в чарівності невідомого початку, де ранок уже занудився, гуснучи в чеканні свіжої крові.

Зранку надворі сиза паволока й сонце. Терпкий тиск у скронях не нагадував про учорашнє. Зранку сонце, куля його драглисто переливається у високості. Він, не дивлячись на заснулу в кріслі жінку, вийшов без охоронників на узганок. Вчорашнє — маячня, не треба навіть переживати біль. Різуни віддали честь: «Її задавити?..» — «Нехай спить...» Гелікоптери мушвою збилися до купи рівним косяком, дріб-

нячи віспинами перерізаний горизонтом вилялого степу купол сонця; і він, споглядаючи згори на квадратики будинків містечка, замилувався латунним віддихом сонячних полисків на вікнах, де люди готувалися до свята. Комедія, та й годі... З комедії все починається, а закінчується невідомо як, — може, трагедією, а може... Словом, легкий, тонкий, мов промінь, бризк пойняв його захватом перед дійством; підійшов охоронник: «Усе готове, ваша честь...» — «Ну, ще ранувато, хай наїдяться вдосталь, може, там поділимося...» — Куций палець ткнув у землю, і чи не вперше різун здивувався легкості того поруху. А Віталій знову повернувся думками до жінки — дебелої самиці, яка спала, засунувши пальці між ноги, гола на кріслі; а ще пам'ятав, тупо смакуючи перемогу, — врозліт, чорними ластівками брови, видовжені бліді обличчя, де ледь проступав рум'янець, — місцева аристократія. Проте чаклувало слух ударами шаманського бубна дзиччання гелікоптерів. Але цей глибокий колодязь пам'яті? Що більше ти плюєш у нього, то більше змушує Провидіння пити з нього. Диктатор повернувся спиною — рано ще, хай на ніч. Хай вони сплять, забзділі під повстяними ковдрами, роз'їдені люесом, притамованою педерастією... А річ, власне, не в тім, а кому як покладено на цім світі. Тьху — не солов'ї, а круки зараз летять на згарища. Лжа, все лжа.

Почалося начеб з okazji; десь падало на осінь, важку жіночу Покрову, — з'явилися в містечку брати Роздайбиди: куці, кремезні, мов степові коні. Вони вийшли з боку вокзалу, вибудуваного ще за часів царату, коли межу землі урізали перед самим порогом і патякали про волю. Роздайбиди ступали, підтримуючи одне одного плечима, дико випинаючи квадратні підборіддя, жаско і невидюще промацуючи порожнечю простір. Чорні з лиця, чи то від дорожньої куряви, а мо',

циганва? — вони завітали до місцевого шинку (потім йому пригадалося, що то ресторан) і зажадали поїсти. Їли жадібно, давлячись, чаламкали, не пережовуючи, шматки гарячого, недосмаженого м'яса. Обличчями не поведуть. На здавлений голос крамаря, що натякав про платню, найстарший, Ходун, витягнув ножа із-за халяви пожмаканого дорогою чобота, лизнув рожевим язиком, пройшовся блідим кінчиком жолобка, проштрикнув собі долоню і, дивлячись, як дзюрить кров, відмовив: «Оце в мене все, що є... сучара жидівська...» — «Та я ж так... руський...» — «Краще б ти жидом був, падло...» Пізніше вони вподобали на царині, біля баби Довженчихи, занедбану свиноферму — їх четверо, потерчата. Хто його знає? Тож навідувалися радше до баби, щоб найменшенькому, Розану, відливала переляк. Довженчиха цуралася того діла. Відала, видно з усього, щось, виливаючи перед обмазаними миром іконами, кладучи по чотирьох кутках хрести в комірчині, брунатній од усякого варива та зілля. Але вона страхалася Роздайдідів, — чи то сама довідалася, бо поговор ходив, що вбили рідного п'ятого брата разом з дружиною. Закопали живцем. Це перед тим, як зайти в містечко. Взялися за плечі і, вихлюпуючи з горлянки звуки, кружка отак утрамбували землю, по черзі прикладали вуха до землі, і Розан підхихикував: «Ще, ще, ще», — й угоцували землю, та все кружка, ліворуч беруть, повторюючи, вихорлюючи: «Мамун, мамун, забери мамун». Це бачив підпийний залізничний наглядач; о тій порі він швендяв собі, поцюкуючи розвідним ключем; але, на своє щастя, промовчав. Дізналися правду через багато років, коли в минуле заглянути неможливо, бо, не приведи, вирветься з того колодязя; коли кіптява й попіл, підсинені зірками спалахів від пострілів гармат із гелікоптерів, клалися рівно на дахи, і повітря, тільки повітря здіймало клапті, живіші від живіших, чорні клапті, мов круки, обтрушуючись

на отупілий, з попеченою до лусок шкірою люд, а по домах лопали од нестерпного жару вікна, а вихрасті спалахи іскор були підхоплені повітрям, тільки повітрям, — зараз він знов заколисаний в іскрах, клубках власних бачень, що це може повторитися, вигадана казка про прекрасну даму, пещену красуню з тонкими пальчиками, ніжну й прозору, бо повітря — це те безмежне, безконечність, що витримає все, повертаючи легке плетиво людських душ та привидів назад. Дізналися, впізнаючи в кожному Роздайбідів; коли люди покотом, живі і мертві, лежали буртами, а по калюжах крові, ляпаючи клишавими кінцівками, бродили п'яні од її духу повії, зміїстими згинами обвиваючи стани низькорослих вояків, котрі вряди-годи пострілювали короткими чергами. Так, навмання. Злигувалися просто серед повалища та людського трупу на Центральному майдані, де навічно, до нового Пришестя, здіймався пам'ятник, куди, ворушачи сірими спинками, віддаючи полиском мідної заграви, сповзалися щури похлебтати свіжої крові та прогризти свіжини, теплого м'яса. Лишень круки, западаючи на ліве крило, виносили рештки загиблих, завислих у безвісті передчасної смерті; і бронзовіюче загравище летіло, підхоплене разом із його духом, підхоплене повітрям, яке не має ні початку, ні кінця.

З усього, воно тулилося до цієї okazji; радше почалося — баба Довженчиха мазала глиною комина. Так і вклякла, — хруснувши хребтиною, по хвилі вискочила на поріг. Того року над краєм горнулися чорним дивом хмари, — вибалушивши очі, спершись спиною об около, баба завмерла на кручі, де ліс зачуміло дер вицвілого кольору небо: тонкий свист виляском, дитячим верещанням, дрібнячись шибками, колошкав приспаних мух, комарів; потім наростав, вбиваючись клетотливим кашлем, ще не зачувши повної влади, заревли у відчаї та істериці пугачі; баба,

поклавши хреста, мовила: «Не до добра...» І Роздайбіді, що таки піклувалися, слухали бабу, дбаючи найперш про себе, — взявши сокиру, цілу ніч валили ліс, ліс гув упалим деревом. Хрускання криці пробуркувало мешканців міста — вони чумакувато, наче мухи, переверталися з боку на бік, а на ранок — бігцем у мерію. Дарма. Комісар, як і люд у цих краях, де начебто, за легендою, протікало море і гостроносі галери, навантажені золотом, напинали голубі вітрила, сам наляканий до кісток, дав наказ відстрілювати вухатих, що все зліталися й зліталися, прошиваючи ніч наростаючим реготом, сповненим перемоги. Й ось одного дня, розпушивши крила, разом налетіли на місто: билися в шибках, гидили на вичищені до лиску вулиці, на вибудувані італійського стибу крамнички; тиша і спокій зникали під їхнім верещанням, а вони роздирали на льоту кажанів. Це перед Всеношною, на Великдень. Так, перед Великоднем. І того дня, коли відстоюють Всеношну, засвітило серед ночі, райдуга пішла, оперезавши половину неба, а баба як сиділа, так і вклякла: «Зроду такого не було... щоб серед ночі таке...» Ніжний спів потягнувся від пагорбів, а Роздайбіді пили цілу ніч брагу й ригали жовчю. Зателіпало від того ніжного співу. Чи то від того, що перебрали, а мо?... Троє з них влаштувалися на цвинтарі, а меншенького пестили й оберігали не менш, ніж баба Довженчиха. Навіть не тягли до скотарні, де пускалися кружка, а там найстарший, Ходун, по черзі задовольняв статеву потребу; тож вони кинулися до баби, яка налаштувалася до молільні із запаленою свічкою. Обступили колом та й питають: «Що то?» — «Не вашого ума діло». — Ходун випнув груди, міцні та кошлаті: «Ти що, бабо, горя хочеш?..» — «А від біди до щастя недалеко...» — Баба Довженчиха тільки поклала хреста, одмахнулася від Роздайбідів, думаючи: йти чи не йти, бо

пiп по-кацапському говорить, п'є, нiвроку джигун. На тому порiшила, що йде до Бога, а не до попа.

Гамаюн з'являється серед ночi, пропливаючи невидимо повз людськi очi, i легко робиться над свiтом, як у грудях, мовби ти на чужинi i не маєш сну, жорстоко давить тебе, але тому пливеш чистою хвилею разом iз миром усiм.

Гамаюн ще на щастя — вiн невидимий, як та фортуна для iноземцiв, i для нього, як i для повітря, не iснує межi, бо пiдпорядкований вiн невідомому i невидимому.

Гамаюн не володар, а з'являється, вiстуючи розпач або горе, щоб погасити безконечнi терзання, витворенi людською зарозумiлiстю i грiхами, наvertsаючи в минуле, в покаяння.

Гамаюн тамує бiль, коли боляче навіть чужинцю, бо свiт роздiлений на клаптики, але вiн цiлiсний.

Гамаюн витримує тiльки того, в кого болить там, де серце; того, хто чує його спiв, того, хто чує бiль i крик пугача, що волає на смерть, на бiду. Нижнiй спiв його туманом iде, пригинаючи вiтром дерева людського iснування. Подих Бога.

Пiсля Великодня запала тиша, а через три тижнi Роздай-бiди влаштувалися копачами на мiсцевому цвинтарi, бо тими днями й роками смерть косила люд, мов сiно прибирала, i дiло було прибуткове.

Розана вiддали до вiйськового училища — меншенького; а старшi никали в пошуках того невидимого, заховавши пiд куфайку обрiзи, i шмаляли просто у повітря; а ще на той час упокоїлася баба Довженчиха, i її на катарасi перевозили брати, колошматячи свинцеве плесо Шовгенихи, що лiнькувато пробивала велетенське руслице мiж глинищами, пiдмиваючи розкинуте чорним крилом кам'яне плато.

Малий ще спав, ловлячи крiзь павутиння снiв своє розламане у складках простирадл дихання; пiд сволоками

луцало від шаленого перестуку коліс. Погук свистка з буди машиніста, мов чийсь зойк, пробуркував малого — паротяги відходили на схід один за одним, пробиваючи складами олію жовтого передсвітання, одкидаючи довкруз важкий сопух солярки. Світанковий розпач губився, розсипаючись жушеллю ночі, під гвалтом бездомної псюрні, а під мурий ранок, що облазив нічними закутами, чесав жерстину покрівель сівкий, упереміш із піском дощ, розтягуючи, навскіс зрізаючи, піднімаючи на воді буруни; малий спочатку вгледів безпритульного Ничипора, який пужалном відганяв псюрню від сміттебаків. Хрипливим дискантом собачня оширюється, рвучи жовтими іклами об'їдені блохами загривки. Металевим листом лягало, важким падало на вікна, — малий вставав зрання, блукаючи безліччю кімнат, підходив до запітнілої шибки, ляскав язиком і аж тоді вгледів квадратні спини Роздайбідів, які гребли до того берега. Погляд його перекинувся на інше, на протилежне вікно; пригадалося, як учора, застругуючи олівця, задивився на Лідію, розпанахав пальця, задивляючись, як липовою алеєю крокує Лідія, — краплі важкі, мов коралові намистини, падали на розкриті підручники, на вижовклі фотокартки. Вона йшла, повита сизим оболком, — він перелистувал атлас Леонардо да Вінчі. Приморив сон. «Верхівку мого сну прорізає пташиний крик; тут фіолетові ночі, і ніщо не зрачить так глибоко, як несподівана ніжність. Вона приходить, мабуть, зі свободою, обов'язково пізньої весни, либонь тоді, коли лайнути когось захочеш, — ошпарить окропом, листом пожене осіннім, обтрусить квітом із дерев, ловиш зором у згортках неба птахів. Знову тижнями не видно сонця, котрий уже день снігом намітає, ворухить віхолами дахи, а тобі начебто роздирає стару зашкарублу рану, і розрадить жінкою, що присипана, мов попелом, парфумами...» — Ма-

лий ще спить, — чуючи притлумлений голос, сторожко нашорошивши вуха, — розламуючись у раковині вуха, ще спадає до шелесту скинутого з дерева листя; углухало, як тільки до нього находило сновиддя, видиво Лідії, — то під кущем глоду вона лежить, чекаючи невідомо на кого, а швидше — його. Углухало, пробиваючись од залізничного насипу, де чорним крилом обтискає червоні яруги обгорілий ліс, що його підпалив безпритульний, обгризений вошами, спухирений гнійниками екземи місцевий юродивий Ничипір, — дмухнувши іржею на груди, сотає кров жилами, пролазить у сновидіння, радше подібний до дитячого плачу; малий ще спить, облизуючи губи злиплим язиком, утиснувши закрижанілі коліна в теплий живіт, і від зайшлої люті безхазяйна псюрня рве об'їдені блохами загривки, металеводряпає кігтями брук; стихає, облишивши суку, підібгавши облізлі хвости, — нажухані утробним криком з боку лісу та обмілілої річки Шовгенихи. Наразі крик стихає — чути шарудіння теплого пір'я: пугачі перебирали ніч розпачливим скигленням, мовби на поразку.

Малий вставав зрання, блукаючи кімнатами, плутаючись у жовтих пропрілих занавісах, — якраз на своє тринадцятиліття, — вишукував, протираючи ліктями шибу, Лідію, чув, як човпикає коридором батько, одхаркуючи на підлогу викуреним у безсонні години, підходив до кімнати, де спить на животі мати, розпустивши золото волосся по спині, округлих половинках міцного заду, а місяць уповні, — згадалося, і тихим голосом: «Друже мій єдиний, тінь моя власна, од якої я сахався, бо не є вже людиною... Пусти... Пусти до себе...» — Од батька несло сечею і перегаром, а місяць так укохував її тендітний, ніжний зад, що навіть малий замилувався: по часах відшукував у русі, порухах жінок материні, зводячи до купи. А мати під ранок поверталася із запахом гною або продим-

лена дорогими цигарками. Гній — то від Роздайбідів. В'їлося у пам'ять, радше поговорами, — батько, Вадим, молодий ще на той час слідчий, прибув із столиці, якраз на весілля потрапив. Гули, мов бджоли у пасіці. Тоді вона, казали, пустилася берега. А десь воно почалося так: молодий та молода за весільним столом цілувалися під «гірко-е-е-е-е», пили не менше за весільних братів, дружок, сестер, родичів і всілякого прийшлого люду. Понапивалися до того, що позалазили на столи і по холодцях, вареному, голубцях, вінегретах вигицували гопака. Молодий вигукував про вечную любов, що заживуть — куда там вашому. Захропів просто на цераті, в недоїдках. Його попід руки дружки відвели до подружньої спальні, а молода зіп'яну переплутала кімнати, зайшла, шматуючи, нервово вивільняючись від фати, рвучи тонкий серпанок об перекинуті лавки, дзиглики, скло, — забрела до кімнати, де хропів Ходун, той, що найстарший із Роздайбідів. Худий, широкий у плечах, з осиною талією, чорніший від усіх братів, не гребував лигнутися навіть із худобою. Казали, ото поставить стільчика, примощується до корови — аби тільки живе тіло було; тож одним махом ослобонив молоду ударом вигнутого серпом леза голубого ножа від її весільного вбрання. Молоду перейняло жаско од могутніх, по-дикому, м'язів, розкинутих крилами плечей. Лягла і розчепірила ноги. Знадвору бухкали корками, ревли п'яні мужички, а вона стогнала, тріпотіла білими литками під чорним тілом, а Ходун гриз її перса лопатами зубів; за перестінком, пускаючи солодкий дух, вимучувалися корови, чухаючи низьку притолоку рогами; молода рвала пальцями жорстку чуприну Ходуна, обдираючи пещені щиколотки до крові, і він у передостаннє, охоплений якравою пристрастю втраченого, пригадає це там, де чорнітимуть вирвами кар'єри, де кишма кишить чорними із зеленим, завбільшки з людський лікоть

раками, шубовснувши, вискнувши наостанок забитим пугачем, — як важко, мовби вічність, піднімаються до терпкого гріха її груди. Видно, згадав і те, як ото водиться в таких містечках... Катали другого дня весілля маму і тата, свекра і свекруху на возику, взятому напрокат у колишнього рабина, задалегідь вимастивши рум'янами, нарядивши чоловіків у жінок. Третього дня циганщина обскубувала й так отупілі на витівки голови, то заманулося люду скупати маму-тещу у діжці з дощовою водою. Власне, витівку ту підкинув не хто інший, як Ходун. Невідомо. Купали гуртом. Ходун стояв трохи осторонь, скалив ікло, а потім просік натовп, свиснув у два пальці, пихонув маму в діжку поглибше. Юрмище реготнуло, одійшло допивати, доїдати, а того й не помітили, що тільки ніжка мамина з діжки виглядає. Біля самої діжки, чумукувало кудись глипаючи, стовбичив Ничипір, ще на ту пору не пройнятий месіанською жагою напучувати громадян на путь праведну. І коли відгелготіла маса урочисто полізла витягувати маму з водички, то з жабуриння, з діжки, стриміла вже не нога, а посиніле обличчя потопельниці. Тоді ж до Вадима на слідство притягли одразу сімох чоловік. Проте Ходун був перший на підозрі. І він, у передостанній схлип свого життя, коли справедливість жорстоко звела рахунки, шубовснувши до кар'єру, розідраний клешнями раків, лишень тоді дізнався, що його щось поминуло в житті, невідомо чого заверещав: «Винен!» Із першого ж дня слідства мав певність, що Ходуна рук діло, і Вадим. Але публіка на ті часи, та й прийдешні, то їх поглине безпам'ятство, поверне на своє. Треба чимшвидше когось вибрати. Місцева влада напірала, — посада слідчого в таких краях не порожніє. Добирав Вадим уміло, дженджикуватим актором уживався в душу кожному, мов на параді міняв убрання; подовгу стовбичив перед люстром, мімікуючи на кожного з підслідних.

Надумавши щось, шматує папір, біжить до лавки, бере блок дорогих сигарет і завше — ходить довгим коридором, смикаючи цигарку за цигаркою: «Якщо притягти Никитченка? Або Гриценка... Краще б Яковенка... проте... в Рабіновича — тьху, взагалі кінець кар'єрі... нічого думати... Ходун, Ходун, Ходун. А Ходун — смерть. Десь у ярузі з розпанаханою горлянкою знайдуть. Але... Але справедливість, задля справедливості...» — І зо дня в день, з години на годину вдивляється їм у вічі, тельбушить, шматує власний шовк душі, викликаючи до кабінету. То якось ненароком «присядь, устань, подивіться, чи не всохли он ті квіти». По мордяці не бив; щоправда, двійко гирлуватих сержантів чухмарили кошлаті руки: інтелігент, і ні фіга не зробиш. Приїхав з молодю вродливою дружиною, — волосся білими крильми впало на плечі, коли вона ступила на перон, і волоссям розкішно бавився теплий вітер, грався згортками сукні, десь із моря срібний вітер, що наносить на місцини ці тугу, пропахлу свіжими динями, репнутими від спеки кавунами, гульбищами, де смерть і життя зазвичай. Вадим із нею і радився, — кохання, примара котрого зараз спала, оголена після чергового блюду, тоді ще добиралася верха, в наростанні. «Ти, панику мій, знаєш хто...» — «Не знаю... Не знаю... Не знаю...» — тупоче коридором, вихаркнувши жовтого згустка на підлогу; повертався до Мар'яни, пестячи золото її волосся, занурюючи пальці між рожеві стегна, лизькаючи язиком, губами все тіло, піддаючись пружності її тіла, але думка про потопельницю маму-тещу розпалювала жагу, його, Мар'яни, що аж сусіди гупали у двері. А вставала гола просто вікна, явивши у м'якому усміху ряди перлових зубів. Доброчесні обивателі роззявляли пащеки і вклякали.

Марудився слідством Вадим довгий місяць: то викликав поодинці, то гуртом і м'яким тремтливим голосом виголо-

шував промову, напучав, зодягнений у цивільне, у костюм-трійку при яскравій краватці, ніжним голосом, до котячого муркання: «Зізнайтеся, уряд зараз лояльний...» Дні минали, діло здавалося гиблим, а в столиці когось клопіт заїдав, усе нагадували, тиснули. Останнім лишився Ничипір, який стояв біля діжки, — це далі, бо вже як одсидів три роки у в'язниці, його, як заведено, прийняли за ясновидця, ба пророка навіть; і звідки до нас прокралося юродство? І з того часу Мар'яна пішла кола. Першим її взяв Полковник Чомбе. Якраз того дня, на ту годину спалахнула білою зіркою свідомість, личакувата пам'ять злізла, обдираючи дитяче забуття, перекинулась далі, ніж закінчується дитинство, юність уляглася в нерівні улововини, стоплюючись у те, що в майбутньому визріло в слово — справедливість. Почало воно перетоплюватися на Полковника Чомбе, який враз несподівано, серед рожевого світання на шкапині, в сімейних, до колін, трусах вітав піднятою догори рукою всевидючі вікна. Гришко Самоха, на прізвисько Полковник Чомбе, прославився як чоловік, що знав достобіса всіляких історій: мовляв, то воював у Африці, де їх на парашутах спустили просто на широке латаття, «а ми строчили, строчили, строчили з тих листочків по чорнопиких». Він розп'ятував про подвиги в Кореї; власне, де він тільки не був; він знав, хто й коли помер. Це розповідав без брехні; щоправда, те правило не стосувалося його, щойно оповідка переходила на конкретних осіб, надто ж на нього самого, Полковника Чомбе. Передні зуби — що в того Росинанта, на котрому одного славного дня він в'їхав у містечко. Навіть коли сухоти провалили груди, він, той Чомбе, подобався жінкам — пияка, гультай, джигун. Користався Чомбе повагою серед усіх верств населення, отож і Мар'яна, в розхристаному халаті, обпикаючи горло коньяком, на ходу п'ючи з горлечка, під завивання батька: «Куди ти, дечочка, я ж...

Малий не надав цьому ніякого значення, — воружий клубок упав каменем, розриваючи жовтогарячим сум'яттям косяк світла; кіт вигнув тіло, настовбурчивши загривка, сяннувши в напівмороці зеленими очима, перетятими зіницями; кіт дряпонував кігтями — хлопчину пробрало морозом по шкірі; а кіт вільно ступав підвіконням, оцирив гострі зубки, коли малий потягнувся до шерсті; на якусь мить привиділося малому, що у тварини дві голови. А мати якраз бігла навперейми Полковникові Чомбе, що ледве сторч головою не гупнув з коня, вгледівши напівроздягнену, рожеву, мов сам світанок, красуню. Несподівано полив дощ. Струмені періщили навхрест, змивали бруд із дахів, вуличок, кидаючи бродиво людське в Шовгениху. І хлопчина жалкував, що не може побачити Лідію, котра намокла під дощем, її піднятих худеньких плечей. Єднав її з матір'ю, вишукуючи риси тієї, котра в далекому майбутньому зробила його країну великою державою, а він так і лишився в марноті. Це коли вони разом зустрілися з тим, чого він чомусь ніколи не забував.

Зазвичай він вставав зрання, пам'ятаючи настанови батька, і гортав грубезного атласа з кресленнями Леонардо да Вінчі; до нього приходив Родик, сусіда через вулицю, одноліток, батьки його були технічними працівниками. Люди чепурні й милосердні, котрі більше вірили в існування людини, ніж самого творця всього світу, вічного будівничого. І з Родиком вони тинялися яругами, де обидва ховалися від сімейних скандалів, і малий розповідав, що хтось у темному чулані дихає йому в спину: «То ангел-охоронець, людина не може дихати у спину...» — «Ет, мама й тато казали, що того всього не може бути, бо його нема!.. От коти — інша річ». Малий Віталій ледь не прохопився, що бачив нещодавно, але промовчав. Якби пробалакався тоді, він би міг зупинити поворот колеса...

Залізничний вокзал 1893 року спорудження, жовта будівля, подібна до китайської пагоди, через котрий буцімто проїздив один з найбільших поетів; щоправда, до того часу поет, здається, помер від горілки — від цирозу печінки, а мо', захлинувся у власному блювотинні. Але поет великий, і це засвідчувано на обшарпаному вітрами історії, зовсім недалекої, плакаті, де ліворуч пивниця. Ступивши кілька кроків, вони мандрували товченими мушлями, тими, що ти бачив в урвищах червоноглинистих рудень; від залізниці розлітаються рейки, випари струменяць від отруйного креозоту, від зашмульганих шпал. Над заростями долину, де золото вколисаного полудня нижуть тугі тільця всілякої комашні, окутаной пилком кульбаби. Вони — дай Боже пам'яті — лежали голопуцьками на осонні або в затінку, бо все залежало від погоди, засунувши руки в саморобні байкові шаровари, й до сухого дровичили, вистромлюючи вихрасті голови, щоб хто бува не вгледів; а радше, щоб позирати на одбиті сонцем рейки, чи нема чого цікавого. Вдалині білими полотнищами маячили постаті. Може, привиди. А вони душили на пузах комах, обтираючи гарячу сперму об свіжу траву, з гупотом серця, настрахані гріхом, — угледіли в тих постатях, що чіткіше вимальовувалися, його Лідію і Мар'яну, матір. Їх поперемінно, як кому бажалося, Роздайбіді лигали у всі дірки.

Змієм виповзав потяг, зжираючи високий полудень сизим димом паротяга, проганяючи таємницю, зриваючи в літ дріб'язок ґав; повертав убік, по ліву руч, повз Зелений Острів, куди вони часто заходили. Тільки вони й Ничипір знали туди дорогу.

Віталій хотів зірватися на рівні, щось крикнути, проте Родик не пустив. Додому повертали прибиті. Малий плакав, Родик розп'якував, що онанізм може призвести до безпліддя, імпотенції, стоять не буде. Принаймні так навчали

батьки і в школі класний керівник Євдокія Петрівна Тарасенко, тонкогуба й щербата, сини якої проходили разом з Розаном вишкіл у військовому училищі. Вона й застукала їх на гарячому, коли вони підглядали, частенько навідуючись у зарості полину й дикої коноплі, де Роздайбіди псотили малолітню Лідію і його матір. Застукали їх на гарячому, коли вони пробували подрочити одне одному. За тиждень, на сімейних зборах так вирішено, відправили їх до школи-інтернату, а звідти до патронату недорозвинених дітей. Тими днями отруїлася Лідія, помер Полковник Чомбе — гуркнув разом зі своєю шкапиною, не піднявшись на схил. Виїздив він зі сходу, де білів стіною інтернат-патронат, колишня жіноча гімназія. Смерть тут зазвичай, — розчиняються зелені ворота, труну з покійником плавно, втішено, з шанобою, мов на празнику якомусь, несуть вузькими вуличками, а під розлогими яблунями з облупленою корою блищать «стопочки», гори тарілок, і народ палко плекає надію повернутися до розставлених столів, умлівши під жагучим серпневим сонцем. Тож через багато років, навідавшись у травні, перед уродинами, Віталій ішов тінистими алеями, під липами, — як не напружував півкулі мозку, спогади не збудили ані найменшого поруху душі; піднімався схилами, де ще не налилася золотом трава, долаючи в сутіні метр за метром, кілометр за кілометром; настирно відшуковуючи номер нового помешкання, він наткнувся на ту річку Шовгениху, змілілу, де Гришко Шпигун із Стасом відкопували, відмивали із затонулих галер золото місцевого Ельдорадо. Постояв, сплунув, як та людина, що видихає харкотиння вчорашнього дня, — відшукав нове помешкання, обставлене тими ж убогими меблями, де стільки намарних сліз пролилося. Ніщо не зачепило. Двері не зачинені — убогість, завалена непотрібними книжками. Так і прожив кілька

днів, як і останні десять років, на воді й на хлібі, доки не дочекався батька; а радше в очікуванні чогось, повернення, мов мед, терпкого щему; а ще зизоока пам'ять на вернула, як сонячного дня йшли жінки з розпашистими віями — місцева аристократія, гордована ним.

Вони хупаво пливуть, не спиняються; а ще ловив зором птахів. Ось злетіла гава, тріпнула безколірно... І за годину прийшов батько, — стягуючись до нього, Віталія, злітатися почали, тріпочучи крилами, привиди з далекого минулого. Підхоплені вітром, заворожуючи острахом перед минулим — від Старого Жидівського Занедбаного Цвинтаря, від будівель заводів і фабрик, де він горбатився од приниження, гибів від злиднів і сорому. Вони були легкі, ці привиди, начебто буденна для цього краю смерть. Тут усе нею карбоване. Вже в наступні дні задихався в буянні травня, цього року до банального холодного і мурого, сірого і нетривкого, перемитого дощами, зрідка грозами, що за давніх часів блискавицями запалювали місцини, де колись затонули галери, бо, говорили в народі, — вічне суперечить вічному, а мо', й навпаки, притягує. Хто його знає, хто теє сказав. Плентаючись вулицями, надібав свого однокласника, який без натяку на трагічну театральність, котрою повні роти столичних і провінційних обивателів, розказав, що хворів на сифіліс, уразив дружину. І це не новина, бо, дивись, половина містечка вражена цією хворобою. Причвалавши у тимчасову свою домівку, де батько лежав п'яний, горілиць, як колись мати, він, задерши підборіддя біля вікна, без гіркоти написав, що тільки мелодрама готова увінчатися несподівано в рамках фарсу; страх, лишень розвіваючись на шалених своїх крилах, розносить світом щось подібне до мигдалевого присмаку ейфорії життя, — вмент, перед буттєвістю осуги кожного дня, несподівано западає веле-

тенська яма вічності. Страх пожирає конечність людського безумства, що рокована людьми буттевістю. Тож коло замкнулося, — ця довгоплинна хвороба віку, що причинила браму століття, жадібно, з рипом причинила, засіявши в безтурботні голови бліду спірохету, мов той очищувальний душ. СНІД не міг конкурувати своєю непричетністю, своєю тільки-но вродженою аристократичністю перед дикою гульбою натовпу, що поруйнував своє життя спробами кількох революцій, двох воєн, вивільнивши простір власним кісткам, черепам ближнім і чужим, котрими в дитинстві ми грали у футбол; коли не стало місця для подвигів ураженого мозку, вони і ми гучно ринули рятувати себе у смерті, увірувавши насправжки в цей безглуздий порятунок. І це шолудиве, розкинуте на пагорбі великим гнійним прищем містечко, де кучкуються ембріони того безсилового страху, що, мов налігачем, у вічність наганяв, скасовуючи справедливість як одну з людських вигадок.

І це шолудиве містечко, розплюснуте затхлою водозбірною ставу, дратувало його, бо як одне склалося — на золотоголову столицю, на подібні містечка, на всю країну. Урівнялося від голови до прямої кишки. Країна чаділа від дешевого туркменського газу... А зараз біле полотно дороги змивається стовпом пилюги, вітер, лишень жовтий вітер у цьому жовтогарячому полудні піднімає хмару над школою. Школа — гелґотіння, рейвах у брунатних, келієподібних приміщеннях стихав далеко за опівніч. Мало чим патронат різнився від божевілень, катівень, де судилося обом побувати, доля котрих розвела, щоб з'єднати в одне ціле, щоб розділити навіки. Найбільше Родика і Віталія діймала Євдокія Петрівна Тарасенко — зла передклімактерична сучка, переведена за якісь там прогріхи до патронату. Затягувала до комірчини, особливо Родика. Роздягала, змушувала присіда-

ти, вставати, лягати ниць. Їй, сухоробрій бабері, до вподоби запах поту — не духмяне мило, не парфуми «Шанель» чи «Ожон». Просто радість, а не жіночка — шолухаті ручечки з мотуззям джергавого кольору сухожиль разів із шість перед сніданком відтирала содою або камінцем до того, що облазила шкіра. А вподобала більше для любовних забав Віталія. Так називалася перевиховна робота. То бавиться членом, то засуне пальця в зад: «Хи-хи-хи-хи, приємно, мій котику?» В тій комірчині хлопці ділилися спогадами і планами на майбутнє. Родик захоплено розбалакував про довгі ряди верстатів, де запах мастила дражнить нюх; як переплавляється твердий метал на бурхливу жовто-червону масу; як він відливається, чарівно вихлюпуючись у форми для авто, гелікоптерів, танків. Тим прохопився Віталій, сам зачаклований кресленнями Леонардо, особливо гелікоптерів. А ще говорили про жінок, про ніжність, гріючи подихом один одного в павутинні комірчини, потиском рук, складаючи надію, як би в скорому часі «придавити цю суку Явдоху». Думали про матерів і майбутніх коханок, про славу і гроші, про свою необіграність безталанність. А школа поголів займалася як не педерастією, так солодійством: школярі визирали з вікна на місцевих красунь, тримаючись за інтимні місця. Хлопцям же бридило, вони знову вертали спогадом до матерів, у котрих обидва вишукували щось у своїх напіввигаданих любовних історіях. І в ті роки смерть збирала сизим кушпелінням люд; і одного дня обпилася оцтом, а як не допомогло, повісилася Мар'яна. Смерть її прийшлася на смерть Лідії: дві процесії попарно рухалися по обидва боки вулиць. Брати Роздайбиди, поділившись, несли труни. Проте школу розбуркала не занудна, фальшива музика Мендельсона, що тут звучала так само, як і музика на танцмайданчиках, а бурштинова заграва пожежі в степу,

де в загорожах рохкали, вивалюючись у гною, довгі, мов ковбаси, свині. Хрипкий голос Ничипора, що завжди колошкав пужалном, обтяженим наприкінці цвяхом, бездомну псюрню, — гнав поперед себе стадо свиней з рожевою від опіків шкірою. У них дебеленькі, як у школярюк, задки на тоненьких ніжках; вони рохкали, задирали писки, верещали, тицяючись рилами в галантерейні вітрини, намагалися пропхнутися завулками; а Ничипір, обтрушуючи воші рухом грудей, горланив: «Хто напучав вас, ніжніші від ніжніших, говорити від імені Бога! Ви, забзділі під ковдрами! Мерзота ваша на ваших дітях... Ось, ось, ось... Іде Великий Руїнник і Будівничий...». Загравище від свиноферми кіптюжило вікна, а свині, дебеленькі, тріпаючи вухами, колихаючи спинками, тручись боками, збилися косяка, руйнуючи вереском звичне гатище думок за вікнами, перевернули труни. І тільки тоді хлопці вгледіли двох красунь, чиї лиця відсинювалися од вікон. Бліді та вродливі. І тоді чи не вперше Віталія пробило дрібним потом, звалило на спину, «довгою дорогою неслоь кудись його розпростерте тіло, а потім вибалками, ямами... Очуняв. Свині ратицями топтали пластом улеглий люд, видавлюючи очі, обгризаючи вуха, пальці од переляку та голоду; парафінові квіти, придбані у жида-аптекаря; віск свічок перемішувався з юшкою, багном, а Ничипір хрестив одним пальцем, виганяючи злих духів. Пугачі налетіли — низько, вихрячи крильми, реготали над юрмищем люду переможним криком. Зі сходу подув вітер, з недалекого сходу, змітаючи все в непорушне плесо Шовгенихи. Народ — урозтіч. Дві покійниці лежали незайняті, обмиті дощем, полишені перед безоднею, проваллям неба; пугачі мокрим ганчір'ям порозсідалися попіддашшю, на антенах усіляких комунікацій. Ничипір булькотів у небо. Роздайбіді ляскали в долоні, неясно — щось чи когось кличучи, а птахи мовби

підслухали — лопотіли крильми. А коли дощ ущух, пугачі знялися, — летіли над стадом свиней, що спускалося до яру, ламаючи хребтини, беркицяючись із крутих схилів.

Тоді в містечку заговорили про можливу війну або голод. По тижню хлопців випустили з патронату під опіку рідних. Подбали батьки Родика, вельмишановні, поважні персони в краї.

Віталій повернувся додому, — батько плентав ногами, вихаркував жовчю. Постоїть перед зачиненою спальнею: а та, як тінь тієї, яку він і син його не в змозі забути, майне легким привидом. Батько шкрябав ногами, іноді навідувався до аптекаря, син якого, Шльома, був трохи молодший за самого Вадима, а ще під вікнами гарувала псюрня, місто спорожніло, дули холодні вітри, на зиму або ще на щось. Зрідка Віталій навідувався туди, щоб послухати базікання старого аптекаря, погортати медичні книги, непотямні очам і розуму криптограми кабали, і вперше до рук його втрапила Біблія, — не Талмуд, не Тора, а з пожовклими пергаментними сторінками Святе Письмо, писане латинкою. Але займало його більше креслення Леонардо, і Віталій тужив за втраченою дружбою з Родиком. Батько пиячив цілими днями, кричав знизу догори: «Це ви, курви, випили нашу кров, це ви...» — по дню шкандибав брати в борг у аптекаря на пляшку; опохмелений, підводив до вікна сина: «Ось, дивись, то наша батьківщина...» — Відставного генерала вивозили на узг'янок зрання; він куняв, потираючи уві сні вологими долонями нікельовані, сизі од роси поручні крісла-каталки, а проти його очей, повних гною, закислих білими сліпаками, жовтим грибовидним стовпом день у день над кар'єром вихрилася курява. Роздайбіда, щонайменшенький, той, котрий Розан, перевдягнений у форму національного гвардійця, позіхнувши, брав під козилок, чіпляв старому до

пояса золочену шабельку, буркнувши: «Не хоче, бздун старий, здихати...» — і відходив, щоб принести на висрібленій таці склянку джерельної води. Старий гикнув, шмарконув витягнутим у сардельку носом, повів, мов хто праскою пройшовся, пласким обличчям. Заворушилися налиті водою нічного жахіття очі: «Мухи! Мухи! Мухи! Розан... Розанчик... Знову чорні мухи злітаються на гноїще...» — Важке, як з мореного дуба, підборіддя, робить вихід уперед, ховається назад, пустивши з рота надовго бовтати в повітрі кисляк старечого перегару; генерал нарешті розплющує очі. Вже стало за звичай протирати хустинкою гнояку кон'юнктивітних очей і чіпляти на носа оправлені в червоний ріг окуляри. «Хи-хи-хи-хи, Розане, то не мухи, ха, то люди, а я думав, що знову мушва роїться над гноїщем...» — Куций палець маршальським жестом тицяє на білі оголені спini малих повій, що позакидали нога за ногу, розсівшись на пластикових стільцях, жадібно затягуючись димом солдатських цигарок; коліна у дівчат м'які, — коли торкаються їх випещеними пальцями, то вони ніжно прогинаються, а спini слизькі від поту, як і олов'яні вітрини, де на гачках — м'ясна лавка навпроти — розхитуються жовто-червоні туші забитої худоби. Ніздрі старого голосно хапають повітря: «Ну й спека... Ця клятуца спека так розворушила глисти у моєму череві, що аж під горло підступили... Чуеш, Розане... Промачай пальчиком!» — І старий роззявлює свою пащу, повну білих порцелянових зубів.

Батько ловив погляд сина, прикутий до дівчат, біленів увесь: «Не туди дивишся... Он! Он! Он сидить наша гордість...» — Віталій хотів прошмигнути в кімнату, але батько, дужий, нівроку, чоловік, змушував його зирити на старого; батько шаленів, увесь блідий, пускаючи засинілими вустами слину, кричав йому на вухо: «А он ті, он ті... Бачиш?.. Вони

п'ють і жеруть нашу кров... Подивись, подивись на цих шолудивих лесбіянок і педофілок! Чи знаєш ти, сину, наш дім вибудований на цвинтарі, а вони...» — Батько тицяв догори і донизу пальцем, утупивши безтямний погляд, і Віталію чомусь ставало шкода, жаль душив його до плачу; тоді й прокидалося, пробивало його холодною струною — справедливість. Тож про цю справедливість, існування котрої сумне та смурне, як і тривалість щастя або вічної любові, він поділився з Аббою, найменшим із синів Шльоми, а той радісно зателіпав голівкою: «Да, да, да. Коли прийде наш міся, тогда...» — Абба, маленький, рудоволосий до червоного, як і всі брати Фішери, побожний та наляканий другим пришестям християнського Месії, вічно голодний Абба з'їдав навіть свят-вечірню кутю, що її ставили на поріг, щоб задобрити домовиків; у засмальцьованому сюртучку, з обскубаними, наче курми, обшлагами, з Талмудом під пахвою, зачаївшись десь поблизу, здебільша у кущах, полюбляв піддивлятися, як і вся дворова шпана, за повіями, що їх солдати з національної гвардії заводили в під'їзд або просто на вулиці, перегнувши на лавці відповідним способом, під заохочувальні крики лигали. Абба то й розумів з усього навколишнього одне тільки, як справедливість, із якоюсь смутинкою, притаманною його нації, мов принижений аристократ усього людства. Аббі кортіло жінки, але, наляканий гойками, він намагався збити збудження щоденним солодійством, а від того ще більше брався прищами. І тоді він став навідуватися до Ничипора, який жив над урвищем із двома малолітніми жінками, — щотижня вони обтрушували вошей, мастили гнійники екземи мазюкою, а він після купелі злягався зразу з обома. Носив він на грудях щось подібне до хреста, але заплутане якимись вузлами, хрестився одним пальцем, визнавав і старозавітного Єгову, і Перуна, і Діву Марію, і... Невідомо, що й

кого він визнавав. У присутності Ничипора й ще однієї дівки Абба спізнав перше спустошення від злягання. Підібгавши ноги, заховавши молочне тіло під дідівського сюртука, ридма ридав; Ничипір погладив Аббу по голові: «Ех, нехристе, ти і є нехрист». Абба поділився враженням, але воно було зовсім інше, ніж чекав на те його товариш. Із байдужим виразом на обличчі до всього гортав атласи, книжки з креслення, доки не розшифрував до половини якийсь давній рукопис, віднайдений на горищі старого аптекаря. За кілька днів подався до батьків Родика і попрохав, щоб йому викували чи відлили зі срібла котячу голову. Це прохання не те щоб здивувало Родикового батька, навіть навпаки, — той замислився, але, знаючи любов його, Віталія, до механіки, повів на завод, де займав посаду директора; на запитання, де Родик, тільки відмахнувся. І вже коли йшли між сірими рядами верстатів, обидва, вдихаючи із задоволенням випари мастила та розтопленого металу, підійшли до майстра, й батько буркнув, що нема того вдома, кудись повіявся шукати щастя. Майстер на форму тільки гмкнув здивовано: «Гм... Щось подібне у мене є... так, є... але не збагну, хто приносив. Але точно є... з крилом тільки...» — Він покликав підмайстерка. Той невдовзі повернувся з готовою формою, і прохання Віталія задовольнили. З однією відмінністю, що в ката було одне крило. Того ж дня він був прилаштований у відділення креслярів, залишив домівку батька, що пустився берега, й пристав до тітки. Вона мешкала в занедбаному — дві-три хати — хуторі, праворуч від містечка, в домі аж на три поверхи, що поставив її чоловік. У кімнатах поступом світла кольори переливалися то від бузково-холодного, то малиновими віхтями клалися, вихлюпуючись у прочинені двері ванної; він ще хлопчаком любляв спостерігати, як вона купається в парі, розтираючи до червоного дебеле тіло підстаркуватої молодиці, — солодко

тоді тягло від грудей до паху; він слідкував за нею змалечку, коли вона забирала його на канікули, ще тоді, як подих неминучої старості не прив'ялив її стрункість; проте ніздрі соплило од тітчиного поту, що стікав роскою голими стегнами. Це ще відтоді, коли в шаленому нападі ревнощів заколола вилами чоловіка; і це вже, як, відбувши у в'язниці три роки, влаштувалася на працю до занедбаної свиноферми. Проте спальня тітки дихала кришталевою чистотою, що мультко від того й зараз, бо з дитинства він був у тітки мазунчиком: «Ану зніми штанці, чи не затерлася в тебе попка; дай-но я посиплю пудрочкою, а зараз лягай, клізмочку поставлю»; в ту далеку мить печаль побила його, начебто хтось вишмагав, як ото в патронаті гумовим шлангом у темній комірчині; його струснуло від дотику жіночих рук, а очунявши, з переляком намацав слизоту на своєму хобітку. І зараз він почувався незручно в порцеляново чистих кімнатах, де стіни уквітчані портретами невідомих йому родичів, мов скошена трава, мов отава, мов гербарій. І він, як у дитинстві, бродив кімнатами, марудився серед меблів, притрушених тальком, усе долаючи нездоланне — повернутися до батька. А ночі довгі, гумові на хуторі. Щоб пройтися від ставу до ставу, перетятих гребелькою, ступаєш цілу вічність, мовбито в глей залазиш: і однієї ночі йому наснилася Люська Фішер. Він ходив з того дня на роботу, такий собі хлопчина на побігеньках, лінькувато переносив теки, grosбухи з цеху в цех. Проходячи ряди верстатів, де упрівав низькорослий люд, що по обіді щиро скалозубив, а він мучився цим, проймаючись несправедливістю долі до цього роду людського, і Люська Фішер не виходила з голови. Вона тонка у стані, з широкими стегнами, повні вуста, чорне волосся стягнуте білою стрічкою. Карі очі опущені додолу, а як неждано меланхолійний усміх брався на виду, розтуляючи губи, то Віталія навіть тішили

великі зуби. Золото її шкіри, м'яка хода, — пробував віднайти щось од матері, Лідії. Він думав про неї невідступно, серед праці, завалюючи стола кресленнями, новими проектами, прожектами самого директора заводу, Родикового батька; а того тільки косило усміхом людини, котра звалила сама на себе тягар, зазнавши на своєму віку найбільшої поразки — занедбання власного сина; сумним голосом казав: «Усі ви з одного тіста. Ось приїхав голодний і вошивий, як той пес... Чому б дома не сидіти? Все шукає щось... Не пойму я вас, молодих...». Одне ім'я Родика Віталія храпонуло, і він невідомо чому — спробуй розібратися в людській душі — подався до Ничипора. Став перед ним і каже: «Що, старий, робіть, я закохався в жидівку...» — «Гм... Яка різниця, всі ми під одним Богом ходимо...» — глипнув на медальйона — кіт з одним крилом: «Знаєш, що то таке?» — «Ні, якось на думку спало. Скажи, може, знаєш?» — «Е-е-е, пущене на вітер скоро бісом ловиться. Прийде час, голубе, то дізнаєшся... Йди, навіть удачі не побажаю, бо як у кого чорт за плечима, так і удача в того. Буває, кривда вибиває правду, а правдою добиваються кривди... А справедливість...» — Ничипір луснув кігтем вошу, розтер кров'янку об сизого засмальцьованого чуба, покошлав бороду, показав на небо: «Там вона, котику. А за ту штуку нічого не скажу, хоч і знаю...

Ніщо так не зранить, як несподівана ніжність, урівень жорстокості, — Віталій повернувся додому. Країну колошкало; батько звівся на ноги, проводив розслідування за розслідуванням. В кімнатах убож, павутиння, прілота. Як і батько, швендяв коридором, а там — до Абби. Бо ж ніщо так не зранить, як несподівана ніжність, — Люся стояла, висока й ставна, прозорячи поглядом поверх голів низькорослих крамарів з куценькими пейсиками, що посмикували і подригували куценькими борідками. Відтак вони гуртом

кинулися смикати стьожечки на її сукні, роздягли до половини, жадібно поїдаючи масненькими поглядами, глипаючи на спину, підтягнуту сідницю. Абба ледь виглядав із-за столу, поклавши перед себе кашкета, вже повного зелених доларів, щоб страшні його земляки зберігали повагу й платили справно; і ось крамарчуки готові покласти її на довгого дертичного стола, як дівчина розвернулася, сяйнувши бурштином очей, засвітилася, плигнула до Віталія, і він з нею скотився вниз під верещання крамарчуків, які вже, напевне, духопелили Аббу. А вони впали на ліжко, материне ліжко, де ще трунило вицвілими парфумами; лежали на животах, так і не знали, що робити далі. Вона, Люся, розповідала, що любить спати голою і зараз спить гола, напевно, вона не жидівка, таке-от припускає Абба; це, звісно, збуджує її, не так, щоб дуже, а ще не впевнена в своїй вроді, бо ще ніхто, окрім Абби, її не мацав. Він тоді, відкинутий перспективою, десь уже наприкінці згадав, як сказав чи подумав: «А це погана ознака — карб зів'ядання...» — І, нарешті, вони зліпилися в один клубок, борсаючись, — він пробував те, чого навчила Євдокія Петрівна Тарасенко в школі-патронаті, а вона — те, чого крамарчуки: брала в рот, дозволяла шмагати по сідницях, навіть примушувала, заверещавши низько, але на передок не пускала. Тоді він поставив її на чотири і загнав, дико скрикнувши, втрачаючи навіки все: любов, повагу до цієї жінки, загнав у зад. Впав, знеможений, як у тітки на хуторі, провалюючись дедалі глибше й глибше у лоховицю, у брунатну баюру... Знадвору скімлив, вив безперервно пес. «Знову хтось помер», — а ізгори: «Де?! Де! Де! Де той мазарчук, гой етот. Абба! Абба! Верні деньгі!» Віталій тупо зирив у порожнечу ночі, а Люся встала, сіла, розкарячивши ноги, китиця її руки горобиново блищала проти смарагдового отвору дверей, і Люся щось шепоче, як якийсь

закляття на незрозумілій мові, підступає до вікна: «Помер хтось із ваших...» — Шовгениха знялася бурею, заблимав ранок. «Коли ми перестанемо ділитися на ваших і наших... коли?!?!» — загорлав, намагаючись вибратися з баговиння; Люся плакала: «Чого мене питаєш...» — «А кому... кому я це скажу...» — «Ти мене кохаєш?» — «Так...»

У полудень загули перші паротяги, розганяючи поузбіч насипу круторогих корів, усіляку худобу; а на Ключану неділю місцеве обивательство замість того, щоб уквітчати зеленим стіни, задрапувало вікна чорним або хто чим міг, — пугачі рівним рядком, гелгочучи, вкривали голубинь неба, плачучи й висвистуючи, обсипаючи холодне пір'я та послід на дахи, летіли над містечком, — опівночі, на любов Віталія і Люсі, брати Роздайбиди, троє, бо Розан відбув до столиці, наслуговувались удосталь героєві генералу; тож троє мазарчуків Роздайбидів заскочили до хижі Ничипора, посікли на шмаття двох дівок, наварили з їхнього м'яса юшки, посьорбали варива, а Ничипора облили гасом і живцем спалили в хижі. Довідавшись про це, він подумав, що людям таки краще не народжуватися, ніж так задурно помирати. Він не пішов на похорон: тільки через багато років ходив по тому згарищу, що все ще не заростало травою. Довідавшись про загибель Ничипора, він укляк, захоплений зненацька заворожливим летом, ухканням пугачів у сірці передсвітання, з небувалою для його віку втомою подумав, що йому виповнилося сімнадцять, і в цьому містечку, що було йому роковане як батьківщина, йому не судилося спізнати жінки. На узганку погойдувався у кріслі-каталці старий генерал, і вже Роздайбиди прислужували йому, протираючи очі: чіпляли окуляри, а старий бздун похихикував, повертався, блиснувши проти вікон спузирілими скельцями окулярів, глипав на вкутаних срібними випарами тендітних повій; і зі свого узганку, дих-

нувши глибоко, Віталій не почув жаданого притоку повітря, тутого удару хвилі, що живицею облікає легені. Угледів те, чого страхався аж до кінця: начебто в дорогу налаштувався зрання, як тільки порожевіло в кімнаті: де, мов умисне, порозкидав речі, зараз до чужого непотрібні. Дім, його кімнати, де сплигло багацько років, навіть більше, ніж тримала його пам'ять. Він вправно вскочив у черевики — довго йти, — неквапом, одним порухом, не піднімаючи голови, взяв зі стола, лакованого під горіх, годинника, накрутив пружину; пружина луснула, завідний важіль легко обертався, а пучки не промацували звичного холоду металу, — вода розламувала в мушлі вуха уривки незрозумілих фраз, падала з ринви, розпанахуючи небо, до того синє, що чорні грудки птахів видавалися нерухомими, висіли іграшковими кулями, затуляючи синю безодню, кидаючи зграю туди, де за хвилину повинно зійти сонце. І він поставив годинника. Увійшов дід. Обличчя — мов круто зварене яйце, поголене й бліде. Дід притулив до батареї опалення долоні, бо печі не було, показав спину. Він хотів запитати про щось діда, але зайшла мати і подивилася на нього з подивом, поставила поперед себе дзбан із водою, притулила долоні — знайшла-таки — до порепаної груби. Він хотів їй щось сказати, але не було слів чи то мати подивилася на нього з осудом... Очуняв від жаского подиху Люсі; холодні її пальці пробігли хребтом. Одним махом звалив її на підлогу, вона не пручалася, а віддалася легко, схлипуючи, тепліла під ним. А він крижанів, провалюючись у бакюру, з переляканим подивом шукаючи Лідію, матір, діда, проте вгледів білі гори, піщану косу, вежі, широкі простори Океану, там, де його Золота Країна Офір, де Зелений Острів.

Змовкли пугачі, посідавши мокрими еліпсами на призьбах домівок, у ряд, одне проти одного. Дощ періщив цілу ніч, а вранці надавила на груди Покрова.

Частина друга

ПІД ПРАПОРОМ ДВОГОЛОВОГО КОТА

Що таке місто? Голос ревучого моря, жорстоко переламаного у небоскидах рутинного пошуку існування? Що місто — голоси, голоси, голоси, удари трамваїв, електричок, метро, важкий подих коліс, які перетинають сонні артерії? Добродійства, розлиті мільйонами річок, де порок існує лишень у протилежності до добра, від якого мандрує продірявлений люесом, СНІДом, педерастією вічний привид у пошуку щастя, наркованого любов'ю? Що місто — коли дорога тяжить чужиною загубленої домівки, коли дорога колисає повітря, відкидаючи тихий лускіт, тріск, відрубуючи ударами шаманського бубна, і шурхіт погібелі легко кладеться на рейки, а в голові пухнуть, розлітаються на пір'я кимось надумані, викохані, випещені, видрімані в золоті дитинства срібними джмелями відлуння; і коли ти потрапляєш до Великого Міста, що недавно любить і ненавидить тебе, то з істеричним риданням зрадженої любові, ядухою в грудях, задихаючись на самоті, розумієш — путь твоя безмежна, дорога не закінчилася, наповнює радістю невідомого, доки ти білим або чорним спалахом не полетиш у безодню вічності, і, затуляючи очі в якійсь нічліжці, то бовтає у тобі — засуджує, шкодує за тобою? — місто, що підлещується до тебе, привчаючи до своїх законів, розвіює

срібло твоєї юності або ти сам розпорозуєш його, спонуканий життєвою необхідністю, набуваючи чогось іншого, але цього не протиснеш словом. А земля, де ти вигрівався, катуєчись, вернувши неждано туди, у тьмутаракань дитинства, розтрушує здобуте на попіл. Що воно — місто? Це потоки людей, що плекають свою трагедію на ці часи, на ті часи, прийдешність котрих неминуча, як джергава коса смерті, як глевкі хвилі вселенського потоку, завчасно очікуваного, віра в неминучість Пришестя зацитькується, бо веселість натовпу злегка віддає некроманією, викликаючи з усіх загиджених, смердючих шпарин помешкань, парканів легенькі, перештопані простирадла неприкаяних душ, збитих до купи травнем місяцем особливо, — у жменях, похололих до синяви пучках, долонях жужмом зібгані для любок, коханок, коханців букети п'янок конвалій, крижаного бузку; вони самозвано розлазяться біля Пасажу, пірнають під його монолітні сірі стіни, вибудувані ще за часів двох перших диктаторів; Пасажу, цієї неофіційної гордості столиці, — прогірклі тричі перевареною кавою топчуться по комбіжирних кулінарках, дешевих кав'ярнях; їх не меншає — зависають, розчাপлюючи чорнороті каріозні діри, висьорбавши рештки колись дійсно цілющого Великого Міста, випромінюючи виразками очей масну радість. За годину віск шкіри проступає фарбою — не чути рипу гладеньких, пробитих німецькою кулею черепів; вже завихрилося слово з чужини, щоб волали «просто», звівши корейські пики до безколірного неба, що харкнуло на цю землю тисячі сект, які блошвою зароїлися, налазять з америк, австралій, італій напучувати, навчати, як простягати руки, як опускати долілиць очі. Там їм затісно, спізнали-бо вже істину, отримавши копняка під гузно, несподівано вищившись на цій землі врівень суцього, мов ті золотоокі красуні, розпашілі од невідомо де взятого щастя — їхнього

дня, року наприкінці століття, де щем кохання довгоногих дівчат, передчасно постарілих, як розведене молоко водою з-під крана, водою, що просмерділа хлоркою; їх би приголубити, пожаліти, а так — сучки сучками. Але цих білозубих, жовтих веж столиць, занедбаних храмів його стопа не забуде ніколи; прихилившись до холодного бруку, він харчить: «Коли я падлюка і пес, то не можу бути у стосунку до інших худобою... Коли люди не цінують, то шанувати повинен хтось інший, але не я...» — Місто ще пронизане гіркотою степу, осінньою Покровою — якраз скорботні жнива наркоманів, спекота ужинком кривого серпа збирає до копиці, хто праведніший? Чи сивобороді діди, вчорашні працівники катівень, котрі зараз порпаються, мов у тельбухах своїх жертв, у сміттебаках? А ще тобі замало простору, бо якось зміліло високе небо над Містом, — тягне на чужину, в дорогу, в дорогу... тисячі мавпоподібних юрмицьк, рожевощоких, порцеляново білозубих, впевнених і нещасних, викоханих в олові нетривкого статку уїдених звичаїв: цей рік тягнувся сірими вервечками похоронних процесій. Мов так і треба — куці хвости за труною небіжчика зголоднілих, погорблених, зачаклованих радістю перед поглинанням печеного, смаженого людей: на майданах, площах, у закарпелках кишма кишіло людом, що зазирали одне одному в писки, як у зад своєї коханки чи коханця. Всеньке те місиво набирало форми, пливло чорними човнами повз лавки м'ясників, ковтаючи слину, спльовуючи біля нововибудованих маркетів, — як хто вів на розстріл, як хто наготував їм велику, переламану навпіл любов до батьківщини. Це на ту пору з'явилися до лоску і воску залізани, вилизани у довгих чорних пальтах, із відкоченими до гирлуватих стрижених потилиць комірцями чоловічки, і йому пригадалася добра книга Свіфта про велетенських вошей, що прогризли діро-

махи в тілах злидарів — ось вони! Ось заблимав перший ранок, пророкований свободою; ось вони злазяться, рачкують з америк, італій, дріб'язку островів, де вихлебтане, все знищене, недорікувате; ось вони, сонцем свобод освітлені кримінальники... Вони тут у десять голів вивищуються вежами над людом, що власноруч себе погорбив; ось вони ріжуть клешнями омарів лайноподібну масу, де порок і справедливість в одному цілому виригують, пантачачи під пахвиною пухкенькі течки, ці серпанки трункої свободи. Одні лиш реклами, до часу розквітчані віспинами неонових вогнів. Що ж, таке місто в теперішньому становищі, де все зрівняно — од люмпака до інтелігента, де на якомусь зборищі фригідна поетеска, в марнотній тузі започаткувати феміністичний рух, випіяла: «Ах, Америка! Ах, Америка! Америка-а-а-а... Вона нас поглине...». Проте його до жаху тягнуло додому, а звідти вихаркувало, несло стрімголов у місцини, спустошені чужим духом, де вже вивітрився африканський лиск, у те незмірно ступіле в бездіяльності і безсиллі власного порятунку — місто; місто, якому зачовгані розумаки, відстовбурчивши два пальці, затиснувши цигарку, пророкували: «Етот город із втраченой моралью». Позаяк місто, море людських спалахів, пристрастей, пороків, вибльовуючи, набувало чогось іншого. Й оте, однієї міри, якось стулюється до другого. Проте місту потрібне повітря, повітря, повітря, бо це тільки початок і кінець, — здавалося, півднем несло, шмаруючи, пекучим, від чого коростою повиїдало своїм, чужим, заліпило очі. Благодійно витягуючи слова, вчил: «Ми вас навчимо заробляти і їсти хліб». Але давалися взнаки несподівані тривоги, — чомусь молодим за моду пішло вдягати рябе «гакі». Без усякого. Тривожило все інтелігентствующе, налякане до шлункового нетримання двома окупаціями. Шарлат сходу готовий налитися

кров'ю, — пахнуть ковбаси звідти, звідти, начинені попелом; летять у провалля чорнодірих учорашніх педерастів при номенклатурі, поглинаються зі смаком оцту... Ні юрської води, ні миру, ні вогню. Будили їх хлопчаки у гакі, що навіть на мітинги не лазили, — повітря, повітря несло тяжкий шарлатовий схід по країні. П'яні православні попи, різномовні, як папуги на ринках, блошиних ігрищах, благословляли на мир кадилами перетопленого на каніфоль ладану, плекаючи надію, сукаючи думочками «во прідут нашіє».

І ось, мариться мені, один із наших героїв, — вернувши назад у ці складені коробки будівель, що зникають із повною темрявою, він випорожнений, мов од очищувальної клізми, — багнюка всіх потопів розповзається перед його зором, він дивується, він ридма ридає, конем закушує губи, він плаче, щоб більше розжалобити себе, певний того, що тільки на ньому трагедія зупинила свої вселенські удари... Ось він, герой... аж ні! — Вислизає: тисячі родів змиють мініатюрні потоки, доки опухлі варикозні ноги не принесуть до тихенької зальцбурзької смерті, вбитої в тім'я, що наречена б а т ь - к і в щ и н о ю. «Минаю все життя ці доми, і ніхто не покличе мене, а вдома — двори, прибиті квітом вишень, убрьохані кривавими тінями сходу сонця; білі, мов у передзим'ї, двори, де раз у раз, рік у рік виносили труни...» — це нагадало йому, що життя коротше, ніж він думав, — в'язкий страх, що налипав на підшви, переслідуючи з вулиці у вулицю, дрімаючи в закапелках, згорнувшись клубком на грудях, — вислизнув, жахонувши у прогнуті скроні втому, розіллявши хисткі зблиски того, що плекало дитинство, молодість... І лишень жінка, тільки вона перетворює жах на жовту гнійну бовтанку; тільки жінці до снаги, до смаку лизнутися із самим чортом, породивши на світ, на муку — людину. Їй можна повести по-янгельському головою, а в той момент пустити

під укiс велетенську країну, перемiшавши кров iз лайном. Цього, на його ж користь, він не знав. Запросто волочився залiзничними вокзалами, вигрiтий теплом власної свободи, вигодовуючи й без того ситих од людської кровi тарганiв та вошей (що таргани жеруть людей, то було його чи не перше вiдкриття). I в серпнi мiсяцi, в народi прозванiм августом, в шабаш скорботи, другого числа, року вiд народження Христа 198..., на очах розiмлілого вiд задухи людю, пiд сiвким дощем бiлий фронтон головопшти хилитнувся вліво, вiдтак осiв, знявши брунатний вихор пилюги, поховавши пiд собою до десятка роззяв, що їм спало на думку помилуватися монументальнiстю сталiнського ренесансу. Один чоловік на прiзвисько Кайф, запеклий анашист, з довгою немитою косою, — він вже пройшов свiдомiсть Кришнi i Будди, на вернувся на поганство, визнаючи цю віру як притаманну ментальностi цього народу, сам колишнiй гiпi, а зараз певнiше бомжара бомжарою, не кращий i не гiрший за Родика, — а Родик i сам не знав, чоґо хотiв, — тож Кайф багатозначно, промовисто помахав пальцем у себе перед носом, мовив: «Ти ба, коґо поховала ета цаца... Народ-то не здешнiй...» — Того августа скорботи, ужинку шмарґуючої вогнем смертi наркоманiв, безпритульних, у країні, котра давно зiйшла сплавнями кровi, в очiкуваннi нового, — вони сидiли, Кайф i Родик, де у висохлих фонтанах розлазилося зелене жабуриння, жадiбно смикали дим недопалкiв, по черзi передаючи їх iз рук у руки, — напроти всiлося двiґо випещених красунь.

Тонкошкірі красуні, легенько граючи стегнами, пройшли вiд безликої коробки консерваторії, поминули басейн фонтана, впавши в око купці зiщулених мокрих арабiв; дерихвiстки, попиваючи пивце, мацькаючи помадою кольору стиглої вишнi горлечка пляшок iмпортного баварського

пива, — ковтали легенько, позираючи на вжалених вошвою та екземою чоловіків: мов і гарні хлопці з виду, а тхне... Закурили, двома пальчиками підтримуючи цигарки, а вказівним струшуючи попіл. Одна звелася. Родик був вражений стрункістю її тіла, чистотою сірих очей, цнотливістю опущених вій, соковитих куточків уст, — подала порожню пляшку йому, Родіку, вибиваючи довгим пальцем кілька сигареток. «На, не давись. Поді купи за еті бутілочки нормальних сигареток, півка... Да і шол би ти отсюда со своїм дружком, а то воняет от вас...» — Вона не знаходила слів, проте була вражена не менше двох приятелів — чи то його по-аристократичному видовженим лицем, чи то просто невідоме злякало її; зупинилася на талісманові, що висів на засмальцьованому шнурку, — кіт з одним, із правого боку, крилом; а Кайф якраз просторікував: «Чи були у нас такі святі чи пророки, як у жидів? Не було. Кажу ж бо — озирніться, подивіться у вічі тому, хто кидає каміння!» — Родика мов струмом струсонуло. В голові плуталося: «Це не наші дівки, що заплітають у джергелі коси, але...» — Він захрипів, мацаючи рукою горлянку: «Ти що — я шляхтич з роду в рід; я еліта, а ти сучка випещена...» — «Пшол, пока ребята елітарную твою голову не повернули в сторону жопи...» Тож Кайф, маючи вселенських розмірів досвід, поспішив втрутитися. Дівчина пішла, недбало наостанок кинула поглядом через плече, а Родик, як джигухою обпечений, сидів, притямлений власними словами; товариш його з острахом бачив, як збігаються на переніссі брови, западають очі. Родик скочив, туманіючи поглядом, що кожної миті просвітлювався, прожогом кинувся до телефонної буди і накручував, вертів диск телефону, гепав кулаком по автоматі, сідав, зводився, перескакував у інший. Товариш його Кайф тільки харконув і подався на добування «кораблика» анаші.

Астрологи, хіроманти білої й чорної магії, великодушні мастодонти, втішаючи заздальгідь, як копаючи могилку, складали на рік рожеві проекти. І в країні запанував порядок, начебто всі селища, міста, містечка затягнуло у гуму; голоси, крики, прокляття, рейвах, пташиний тріск розбивалися мов у наглухо забитій діжі. Тиша. Із шпарин, щоправда, лунало подібне до квакання якесь там чергове повідомлення, і доктор Шмулевич: «Бру-у-у, тьху!» — бздикнувши, здер дошку, де білим по чорному, нашвидкуруч, як водиться, написано «Вільний доктор, хірург, екстрасенс Ю. А. Шмулевич приймає від 00—00» — і, тільки-но вляглися перші відлуння, відпружилась дика навала од грудей обивателя, що вигулькував крізь фіраночки, дослуховуючись, не вірячи власним вухам, чигаючи, мов ударів ратиць кентаврів, на брязкання важких, зелених черепахоподібних, вичікуючи ляскіт гробоподібних танків, а за ними — когорти солдатів. Вони, пораділі, розсідались на пагорбах, статечно випнувши черевце, розстібнувши гудзики на матні та жилетках, пестячи своїх золотушних рахітних діточок; на пагорбах, де сотні перемішаних кісточок ворушилися, знудившись у чеканні Суду, а привиди дрібують порослими споришем дорогами... Ах, ох, ах... ніжні білі плечі їхніх коханок — тьху, пряма кишка од голови до сраки... ще там щось... А щелепи перемелюють ситнючу жратву, жіночки обтирають своїм мужичкам п'яні соплі, смалець із підборіддя ляпотить із жовтих іклів на щелепи, на груди. Вони блюють від пережеру в багаття, харкають сивухою дружинам в обличчя, а ті тусають їх у пуза, товчуть писки; дітлахи ревуть, сцють у багаття, і батьки напівкумарні позасинали, вихлебтавши все, за винятком води з ближніх водозбірень. Очунявши, дроблять курячі кісточки на пісок кутніми, що ними перетреш крицеву дротину. Тіло потребує... А душа... Хто її вигадав?

Може, доктор Шмулевич? І празник затягнеться млистим серпанком. І чимдуж, чимдуж, чимдуж хортами додому. Каторга — не життя... А пагорби дихають важкими грудьми, — земля, як і повітря, витримує все; початок і кінець, кінець початку. А наступної неділі, коростяво розкидавши багаття, товчуть своїх любок, завчено повторюючи вітання, почуміло вітаючись, подумки посилаючи одне одного, бо, може, дивись, по п'яному ділі утнули щось не те. Свербить витягти колючку... Й так доти, доки не спаде світило...

Принаймні, так думав вільний доктор Шмулевич, колишній військовий хірург, якого виперли зі служби за надмірну любов до чужого, читай: державного, майна, а саме — морфіну. Вживати ту отруту — боронь Боже, — Шмулевич закінчений цинік, ошпарений життям, боргами, бо не таланило з жіноцтвом у нього. Майже за безцінь розпродував, щоб спішно догодити черговій пасії. Воно б і зійшло з рук, але жадоба жінки дорівнює жадобі закоханого в неї чоловіка. Навпроти дверей доктора знімав комірчину й Віталій. Сходилися вони в розмовах, бо студент технічного вузу, закинувши креслення, проекти, зачумлений і спітнілий, вирячивши червоні від безсоння очі, тинявся по мітингах, що на цей рік більше скидалися на циганський ярмарок, уквітчаний різноколірними прапорцями; це нагадувало більше карнавальну процесію, що лінькуватю никала з боку в бік, вигукувала потрібні слова «слава слава слава», «ганьба ганьба ганьба», розтікаючись потічками по закапелках, сьорбала ріденький чай. Ет, встигнемо, кудись прийдемо... Лишень одинаки, подібні до Віталія, репетували: «Діло... Діло! Діло! Діло робити треба. Справедливості... Волі...» — проте спільників він не знаходив. І ось тут покривджений життям Шмулевич і юний Віталій в один голос, не слухаючи один одного, волали з горлянки про ту плекану, очікувану

народом справедливість. Зрізалися одним подихом. Особливо коли Віталій чіпляв тему ніжності й кохання. Часом Шмулевичу — напіввірменину-напівеврею — обридала ця дитяча балаканина про жіноцтво, і він притьма вертався до кімнати, умисне не зачиняючи дверей, звідки перло протухлими кислими оселедцями, квашеною капустою; він вертав до своєї безногої коханки. Стягував з неї протези, одгвинчував колеса на кріслі-каталці, давлячись словами, волік на вулицю Віталія: «Дивись, вслухайся в те шмаркотіння... думаєш, юшечку з водичкою хлебчуть... Балічки гризуть розхитаними зубками. Свобода? Свобода їм — що мертвому припарка... Мало вашої удавочки цим сучим синам, дочкам сучим на шії!» — Жовто, мирно мерехтіли вікна, а Шмулевич розстібав ширіньку, дрочив прямо на вікна, вибрижуючи споганене сім'я на бордюри: «Світ треба не любити, на нього треба класти... Але я не засуджую, і ти не суди». — Натягав штани, а Віталій лепетав: «Як, пане Йосипе... Як так можна...» — «Шмаркач...» — «А любов, а жінка...» — «Всі вони однакові, крім зоофілок, лесбіянок, клімактеричок...» — З реготом, гелгочучи борлаком, пхав перед себе студента; повертався, — його нерухолий погляд наркомана, спаплюженого життям чоловіка впивався п'явкою в ропухувату Саньку, що сиділа, чухмарячи кукси до блідої сукровиці. Ревниве стерво. А Шмулевич: «Покатаємося, дарагуша...» — каталка з нашвидкуруч прикрученими колесами тарабанила коридором. «Во-о, хто любить. Даже мать родная любить так не буде, як каліка!» — Санька, об'їдена паршею, вищирювала рештки зубів; потім вони троє сідали до столу — доктор благородно виставляв пляшку «Гроса Распутіна», і пили по маленькій. Доктор колов Саньці кілька кубів морфіну, підводився, здіймав ціцеронівським жестом руку. «Я хочу предложить тост. Тост за самую большую книгу

в міре — Біблію!» — «Не мона за столом, за п'янкою такого говорить...» — ляпотіла розговіла од наркотику Санька. Доктор Шмулевич попри все вважав себе християнином. Санька говорила, що він радше вихрист, молоканин, бо прожив на Кавказі не один десяток літ, де заодно поклоняються Хресту і Мамоні. Тож гріха за собою не чув. У Шмулевича лишилося достобіса зв'язків, що їх він вряди-годи підтримував, завше маючи гроші в кишені, і не без користі приходив нужденним на допомогу. Якраз по хвилині завищав пронизливий дзвоник телефону, Віталія припаморочило, схилило на сон, — злиплим від випитого язиком мимрив він Саньці про справедливість і любов, перебираючи слова, мов горіхи: що людину може переробити тільки добро, що злом ніколи нічого не доб'єшся. Баба різала поглядом на шафу, де були слоїки з морфіном. Повернувся, шкрьобаючи ногами, доктор Шмулевич. «Во. Ще один знакомий в поісках красоти... Но чую родну душу...» — Віталія одкинуло на спину, скропило холодним потом. — «Е-е-е, пацан, пойдьом-таки прогуляємося... А ти, сучка, не вздумай до шкафа лізти — на похорон денег не дам, дорого обходяться еті похорона... Да-а-а». — Спливло з баговиння безпам'ятства, в молочній каламуті, пробитій чорними дірками, обличчя Родика. «Не, краще піду відлежусь...» — «Як знаєш. Знову на мітинги. Роботать і захищатися треба вміти...» — «Пішов я...

Від фарсу до мелодрами, від любові до ненависті, від злиднів до багатства — один крок.

Родик неждано почув удачу, сидючи на лавці, зігнувши коліна і підібгавши п'яти; надувало холод. Голуби падали в полудень брудними клубками, — серед тисячі жіночих імен, сотень мерехтливих рожевих, блідих рук і стегон, округлих литок вишукував тупо риси тієї, що зранила так глибоко, більше, ніж у школі-патронаті. Та, яка запала в

око. Коли вони виходили зі своїх кімнат, а погляди їхні сором'язливо обвисали по закутах нічними метеликами, що поскладали крильця з обтрушеним пилом... Марнота ловити вітер і подихи з жаскої ночі повій; проте не ліпше вигадувати ніжність, полишену в заляпаних спермою спальнях інтуристів, — човном відпливав, полискував бронзою сонця довгий, мов океанська рибина, лімузин. Із димоходів, повітробірників, кондиціонерів викидало сизою парою нічне повітря, і він, не зіпсутий містом чоловік, подивований не його жорстокістю, а, навпаки, з менту в мент вбираючи, всотуючи його закони, несвідомо ловив у обширі кулястого полудня, що накривав крильми репнуті зморшки старих вулиць і площ, облузаних кінотеатрів та забігайлівок, — яку довгу і нескінченну путь треба пройти. Можливо, йому не пощастило — на ту пору він не бачив закоханих пар, котрі цілувалися, тиснулися, задираючи яскраві куртки, спідниці просто неба, біля фонтанів зі струменями, що розривають бірюзове небо; він не чув уже одноманітних, на одній ноті голосів патлатих співаків, які вже ні до чого не закликали, а співали, закинувши голову в напівпритомливому стані, під тихий шелест дівочих кроків, видихали пісні — гімни сонцю і місту; так, справді йому не поталанило — то був не той час. Йому кроки — це кроки ворогів; він не вільний бачити світ; він не вільний його розділити; він сприймав його, як осяйне єдине. Цей світ, від котрого несло поміями, він споглядав чи не як найвишуканішу частину суспільства, а то й людства. Йому не поталанило, як і всім, котрі мусять здолати цей шлях, дорогою розгублюючи себе, щоб насамкінець уторопати — придибав ти до найбільшого розчарування. А зараз кипіли золоті тіні каштанів. Звісно, при бажанні можна запам'ятати — з ранку до ночі, ох, ці очі дівочі; й знов — з ранку до ночі... але на пам'ять лізе викривлений ротик, що

обливає тебе смердючою лайкою. Вгорі вічна мідь сонця. А вона сидить на голубому унітазі, вся у випарах вчорашніх лангетів, крабів, омарів, шпротів, редьки, голландського сиру; вона судомно перекручується на пуховиках, ляпаючи бездумно в рурку телефону, мов хто пружину розкручував. Йому невтямки — їх таких тисячі, мільярди в розхрещених по паралелі, горизонталі, розлінованих невидимою рукою на квадрати кубах житлоплощ. Труться задками, випнувши щелепи од запору. З дірочок їхніх вуст із шипінням вискакують голоси про втрачені звичаї наші. Летять, дірявлячи чистоту осінню, не оспівану поетами, бо вони жалобники і жлоби, бо вони месіанці. Бо доба — таки дійсно умирання. А звичаї на цьому розповзаються опаришами останніх селяків, які перестали плутати метро з трамваєм, залізничний вокзал з електричкою; селяків, котрі вже не носять кирзових чобіт, а хочуть чогось більшого, ніж кросівки «адідас». А ця пані, панянка, добродійка, проспить до полудня, затим вишкребе, вичистить усі опуклості, вугрі на блідому, як холодець, тілі. Скочить у дороге хутро, зароблене чесно передком. А чим ще жінка може заробити? Дивись, дивись, дивись — це найчарівніше, що вона може тобі подарувати, а ти пустиш слину на губи... Тут його коле тонкий жаль... Невже ти, як дивна давня казка, відходиш із щемом у серці? Невже все те, що було, так і лишиться мрією? Та ні — йому вже невідомий дилетантський, до нудоти одхаркнутий запах голоду; по миті висохлий до крицевої міці линви, і два ряди зубів, вищерблених вірністю життю, готові перепиляти світ навпіл. При нагоді перекусить земну вісь, — закутавшись у дірявого плаща, обминаючи тусівки, місця, де можна потрапити на очі Кайфу або його товаришам, він віддається на глум і торжество місту. Ніч міста, розірвані спалахи ліхтарів, подібні до зірок у травні, чорними ядрами розриваються у вирлі очей,

зіниць юрмища по метрополітенах — ніч вигострила його вилиці. Чорні ядра поглядів із шипінням лупили бетоновані обмурки на зупинці «Дніпро» і біля блошиного ринку, дрібнячись яскравими скіпками люду... І сонце вставало поволі... Родик винишпорював Шмулевича. Сонце лінкувато, кволо, мов у провінційних містечках, — ще не пора, — виринуло нарешті, ламаючи тінь мосту, кісткою перекинутого через річку, віддаючи золото куполам спорожнілих храмів. Захуркали перші авто, електрички... Але Шмулевича ніде не було. Доктор на той час практикував у патанатомічці. Тельбушив спухлі черева потопельників, вішальників, самогубців різного штибу. Витягував зелені тельбухи, перекидав з руки на руку, витягував печінку — зважував на долоні, хлюпав її у відро з формаліном і багатозначним поглядом проводив мarmуровими столами, де стриміли сині, білі ноги, животи, руки мерців, вищирювався на практикантів: «Во-о-о що чоловік... Пить би менше йому було... Може б, і встиг до прибуття вододлазної команди... Ну, то не наші діла!» — Його покликали до телефону: «Тьху, моя б воля, поперерізав би всі дроти на світі». — «До того йдеться». — «Да пшол ти...» — це до асистента... І, стягуючи гумові рукавички, він слухав шелесткий, повний відчаю голос Віталія; доктор завченим рухом обтер об халат руку, буркнув у трубку: «Ну, приходь, холера б тебе взяла... Чекаю на виході біля цього скотомогильника...» — Він поклав трубку, розпачливим поглядом кинув у вікно: практикував він у чотирикутній сірій будівлі, котра нагадувала безліч сірникових коробок із здертими наклейками, без ладу зліплених нашвидкуруч; що рятувало становище, то це широкі вікна, щоправда, запацьорені; лікарня вивищувалася біля самісінької вилинялої смужки шосе, і дорога проводила межу між кварталами злидоти, де кушпеліли вигаслими вулканами смітники, і заможними будинками,

що починалися приватними дво-триповерховими, звідки виповзали пересмуговані бантами ветхі бабусі з болонками. «Я вот Реді покрасіла... Он у меня умний мальчик...» І таке інше. Бездомні пси промишляли біля трупарні, на нижніх її поверхах. Доктор, перед тим як почати роботу, проводив скальпелем у повітрі, робив глибокий вдих і затуляв очі. Для чого воно йому? Може, задля розваги. А мо', зиск мав із того. Невідомо, що у людини в нутрі, а докопатися до душі — марна справа. На шматочки поріж, перешаткуй покійників. Мертвому ні жарко, ні холодно. Небіжчик і в Африці небіжчик. Тож при зустрічі з Віталієм він розпачливо прощався з ним, слухаючи, як той, захиляючись, гидливо роздуваючи ніздрі, зіжмакуючи чоло од солодкого трупного духу впереміш із хлоркою і формаліном, розповідає здушеним голосом, як обкрадають, дурять бідолашний народ. Де справедливість? Цент до centa, долар до долара збирають емігранти, а все процвиндрюється на дочок, щоб запхати у престижний університет, на дачі, на... Шмулевич звично подляком хихикнув: «Ет, ходімо пройдемося. Тут не місце для розмови...» — взяв за руку і повів довгим коридором трупарні, де в ряд або буртом, з розколотими, мов горіхи, черепами, звісивши руки й ноги неправдоподібно фіолетового кольору, лежало вительбушене те, що колись називалося людиною. Віталій пересмикнувся: його знудило. Шмулевич скрушно похитав головою, додавши: «Ти не видумуй, братику, не видумуй того, що до тебе давно придумане...» — «Вони... Вони... Вони...» — більше хлопець із себе видавити не міг. Шмулевич чемно запропонував стільця, накинувши йому на плечі вижовклий халат, і студент лантухом упав, підібравши ноги, блюючи на заляпані згустками крові кахлі. Якоюсь млістю розібрало доктора Шмулевича, — він дивиться на куряву смітників, на багатоповерхові квартали, відтак рвучко зриває

халат, махає через плече Віталію, і вони, поминаючи розплилі обличчя трупів, що проводжають їх нерухомим поглядом у спину, скочуються обшарпаними східцями, розлякуючи методичок, медсестер, п'яних лікарів.

Уже за годину вони їхали електричкою, що зупинялася біля спорожнілих зупинок. Вони вийшли на далекій станції — кладовище, колись добротного ґрунтоване, схоже більше на ярмарок, поузбіч обсажене слизькими осиками з вічнозеленими клубками омели на гілляччі, де ворушилося, тріщало дзьобами гайвороння; за добрих часів люди сходилися сюди, щоб скинути тягар буденщини, тягнучи за руки зарюмсаних дітлахів, присідали на лавці, від якої ще пахло свіжою фарбою. Зараз кладовище курилося димом, полускувало кинутими жужмом у вогонь вінками; могильні плити із зігертими написами, повивернутими немов дужим ураганом. Затулялося воно з того боку, де сходить сонце, довгастим обручем будівлі ПТУ № 8, а віддалік, через сині колії, що дихали мукою вічних мандрів, у випарах креозоту, стриміла тюрма з велетенськими заґратованими вікнами, з товстими, синього кольору броньованими шибками. І в цьому трикутнику, в тумані, люди зносили щось, так-сяк розгрібали сміття, довбаючи ломами брунатну промерзлу землю. Обличчя Шмудевича якось розлізлося, а тоді опрозорилося, він по-ціцеронівському скинув руку, кинув: «Дивись! Це найкраще місце на цьому світі. Тиша». — «Пане... Але ж життя...» — «Шмаркачу! Тут усі в чеканні, ну, за винятком пророків, з якими ти горлопаниш на мітингах... А вообщє... Хто його знає?!» — Він усе життя пам'ятатиме цей день, із кулею сонця в безколірному небі, чорну уловину з важкою парою од землі, куди наче хтось навмисне вмонтивав кладовище; проте перед самим кінцем, продутий жовтим березневим вітром, зрозуміє, що Шмудевич намагався

примирити непримириме: воду і землю, повітря і чорну безодню; з'єднати два народи, протилежні, але пов'язані тугою ланкою вічного, нещадного пошуку справедливості, віддаючи однакові молитви, прокльони, простягаючи руки до неба, так і не втямивши простої банальності — розбите на друзки ніколи не з'єднається людиною, але кожна душа може віднайти противаги, в тій залежності, яким шляхом вона обрала йти — манівцями? прямо? Все одно прийде до сущого, об'єднавшись у смерті. Тільки мигдалева віянка смерті дарує повсякчас жаский подих життя. Це він наприкінці, певне, зрозумів, пронісши на плечах тягар свого хреста, ламаючись у дикому змаганні з Тим, що його створило, — пролив море крові, виточивши її в себе.

Шмулевич, мавпоподібна істота з руками до колін, непорушним бовваном стояв на узвишші, і вітер ворушив короткого їжака волосся; непорушність погляду його не хотіла вмщувати в собі ні почутого, ні побаченого. Він полишав Віталія, що нічого, видавалося, не бачив, — слухав легенький хрускіт, тупотіння: люди ламали соснове гілляччя вінків, порпались кайлами й задубілими руками у смітті, збиваючись густими купами біля тліючих вогнищ. І Віталій угрішився свого переступу, що довірився якомусь нелюду, жовті більма котрого викликали огиду, таку, як після першої ночі з Люсею.

Шмулевич полюбляв вештатися містом, особливо його цікавили ринки, розляпані на той час широкими олійними плямами, де порок і пристрасті, де зотлівало саме розуміння людського, в чині цивілізації, де видно людину, мов крізь каламуть замуленої води: шамкання голосів, ревище і гикання азіатів зі слизямим сопухом мускусу; там кремезні молодіці, обминаючи поглядом широкопиких селяків, понад рожеві пірамідки яблук, хтиво поглядали на кавказ-

ців; тоді він ішов повагом на блошиний ринок, де прогірклі від власного калу ветерани безконечних, незчисленних воєн, битв, числа яких не добрати, торгували вудлицями, гачками для риболовлі. Далі його виносило до Республіканського стадіону, кинувши в саме вирлище тугих звуків, де від люду, тупоту й тріпотіння спадало, видавалося, не одне світило. І він, легко виставляючи ноги, ступав вимерзлою площиною, розірваною світлом десятка ліхтарів; поглипуючи на люд, розсіяний під вируділим клейковинням неба, люд, що ворухив дірочками ротів, пропонуючи товар; він проходив догори, сходинку за сходинкою, по спіралі, де вчорашні професори естетики пропонували найтоншу жіночу білизну, а вчительки літератури і мови — гумові фалоси та презервативи; а ще вище, на самій верхотурі, де вітер надував яскраві сукні з червоними трояндами по полю, — норкові шуби, шкіряні куртки, чоботи пропонували колишні учні ПТУ та кримінальники, — ось, дочекалися красивого життя. Воно безроздільно, цілковито їхнє, із сатисфакцією перед тими, хто їх принижував. Звідавши тисячі смертей, Шмулевич, котрий пройшов війну від В'єтнаму до Афганістану, розумів більше від решти його освічених колег: хто не звідав пороку, той не дочовпає, що безстатева краса може тільки вбивати. До тих, хто внизу, він не мав жалю; для Шмулевича оті підтоптані професори та істеричні вчительки були не більше, ніж підвальні щури та сопливі поліцаї, вчорашні селяки, чиї кийки не перевершували їхніх членів; він не долучався до втраченої ілюзії цих загнаних у зашмульганих пальтах, перештопаних блаженських сукенках — вони ж давно були посвячені, бо нишком гортали ксерокопії творів маркіза де Сада, що краса не врятує світ, а, навпаки, розбестить, проте вони із затятою зверхністю напівбогів безоглядно вбивали в голови отим висловухим селякам ще за

шкільними партами: треба так, і ані кроку не руш. Ось тобі й людська краса. Щось подібне до легенької каталепсії відчував Шмулевич, проходячи повз червонощоких бабусь, які наче зіскочили з обкладинок «барвінків» та «мурзилок», — старушенції пропонували тоненьким, як глисти, школярикам заправлені опієм шприци й психотропні таблетки. І Шмулевич мимохіть подумав про майора Балабанова, начальника штабу при роті писарчуків — клерка клерком, педофіла педофілом, «ах, зачєм ви ударілі собачку», Балабанова з тонкими щеченими пальцями, з різьбленими тонкими рисами обличчя, напівпрозорою шкірою, втомленим поглядом голубих очей, прикритих пухнастими жіночими віями (од чого Шмулевича зараз вернуло від самого спогаду); того Балабанова, постава якого прогиналася балеруном, закоханого в музику Моцарта, Баха, Гайдна; він годинами міг розповідати про ту чи іншу футу та що думав на смертному одрі Байрон; полишив геть усе, — високооплачувану штабну службу, обравши дорожчу роботу ката. Щоправда, Шмулевич пробував зрозуміти і Балабанова, й навіть зазірався на тих горішніх і нижніх, спинаючись проти вітру крутими, кільцеподібними, аскарідними маршами Республіканського стадіону, де скрізь, де тільки лишалося місце, був наклеєний плакат хазяїна ринку — добродушного по-кролячому єврейчика. І це бовтання для Шмулевича мало чим відрізнялося від порпання в синіх тельбухах мерців. На превеликий жаль, світ для доктора так і не відкрився, тільки призвичаїв до запахів трупу і формаліну. Йому до пекучої серпневої самоти, до жаги чистої джерельної склянки води подобалися, вабили, притягували випечені до золотушного красуні, зіпсуті подихом власної вроди. Він спостерігав їхні ламкі постаті з грудями, з литками, од яких віяло чужиною, волошками, мигдалем; вони

тим сопухом заманювали горбоносих іранців, що загризали слину жовтогарячими помаранчами; він бачив їхні відбитки в десятках люстер по інтуристах, втомлених і надміру збуджених. Шмулевич стояв, встроївши руки до кишень: худий і висохлий від нездійснених бажань, тільки булькотіло в горлянці. У першій-ліпшій пивниці він випивав білого вина і, зловтішений, повертався додому. З порога він говорив Саньці: «Любезнішая... А прінять позу!»; він здирав по живому милиці, не звертаючи уваги на намуляні до зеленого гною кукси, з жовтою прозорою кров'ю, перетопленою тлінням плоті на сукровицю, — лигав її псюгою на підлозі: «Ану бзди, стерво, бзди»; вони вовтузилися двома злиплими клубками, під нестримний регіт сусідів із будинку навпроти, і регіт той зливався з бульканням води, харчанням, шмаканням його і Саньки. У цих диких нападах обридлої втіхи, коли б перспектива могла вільно переміщуватися з деревами, з тумбами, а також містами, цілими країнами, то нам би випадало бачити багато чого з того, що не дозволено, але можна запевнити: це анічогісінько не поміняло б в обертанні наших звичок. Шмулевич, попискуючи кабанчиком, у такі от хвилини падав навзнак, тріскаючи карком, а Санька глипала поглядом замороженої скумбрії, жмакаючи обличчя, як печене яблуко, проймаючись дивом: звідки дитячий, такий скривджений вираз на обличчі пропеченого циніка; вона багатозначно говорила: «Г-му-у». В такі години Шмулевич думав про знущання долі, перспектива котрої перекинулася деінде, а не тут, — перекособочено звело, затягнуло в один вузол інтернатські мрії Віталія і Родика, шерепуватої Саньки і доктора Шмулевича; і картина, дійство якої Шмулевич приписував собі, виходила доволі-таки геніальна... Проте бували часи, коли Шмулевич замикався в комірчині, він думав, що якби зійшлися

вони десь у холодних вирах, що їх цапобороді мудрагелі називають Космосом, — він без цинічної претензії на вічність, котра справді-таки змусила їх існувати на цьому клаптику землі, де в уяві багатьох не те щоб терновий вінець і пробитий списом бік Мученика, не відомого нікому, з витертим ім'ям легіонера, що мав більше уяви, караючись через заподіяне, — солоденькі, трохи овіяні жахом казочки; навіть безформність уяви не сягала того, котрим усе було повне, потроху в їхньої мавпоподібної сірої юрби відбирало розум... Але... Але ми підемо далі, бо чомусь, за якимось браком, нам не дозволено заглядати у всі — підряд — думки доктора Шмулевича: як мовити про неіснуюче, — певне, по цій хвилині вони всі, герої і ні, зійшлися, ще не існуючи, небачені, в короткому проміжку часу, дарованого смертю котрогось, в мент подиху свободи і вивільнення, що не дорівнює схлипові амебного, рахітичного існування усєї земної кулі; воно звело в одну страдницьку горизонталь, лишилося трохи, одна крихта, зовсім неможливо, але бажано: зачинити, ось так, зачинити, відіпхнути кістяк, обгризений, з широкими лопатистими кістками — порок. Ним роковане все; у ньому нема крайнощів, бо він кипить солодкуватою масою, виливаючись крізь банькаті очі доктора Шмулевича, і він бачить високі зелені пагорби, де вітер переламувався, утробно бухнувши, у вітах яворів, полощучи чистоту полудня, розвіваючи — ген далеко — червоні і сірі плащі Рицарів Круглого Столу, — це прийде до Віталія, вгрузне в нього з далеких розповідей, од котрих несло прілістю втраченої чистоти тоді, як над жовтим горбом його містечка озвалися дзвони... І зараз Шмулевич верещав дитиною, прокручуючи лишень один випадок — це знають усі, напевне, бо доктор полюбляв оповідати цю й ще інші історії, — тож беремося за осуд чи підтвердження тільки з його

слів, — він оповідав про те, як його товаришеві по інтернету розбили голову, а все звели чомусь на Йоську, що нипав якраз мочарами, на прогулянці така прикра історія трапилася. Йоська замріяно клав на тремтливі долоні мушлі, котрим мільярди років, а то й більше; він, посапуючи, роздивлявся кожен завиток, плетиво, візерунки скойок, радісно схлипуючи при новій знахідці — сопля, та й годі. Аж неждано, несподівано потягли до виховательки — назвали бездушною худобою, показуючи розпанахану голову Марєка. Марєк тільки бутів казанською сиротою, тицяв пальцем, куди йому вказували, а Йоська сторопіло давив хрумкі мушлі в долонях... Отака от історія, зовсім непримітна, як на нас. Проте Шмулевич думав про неї, зачинившись у комірчині, заснованій павутинням, заваленій книжками та хірургічними атласами; а ще частіше, всівшись проти замацаного люстра, він переповідав сам собі довгу заплутану історію, яка не мала початку й кінця: як і в історіях далеких його предків, крапля крові, їхньої крові, ще грала в його жилах. Він переповідав історію про маленьке містечко, коли над жовтими горбами вдарили, бабахнувши разом з гарматами, останні дзвони; коли на паволоці сизого неба хилитнулося дванадцять церков і чорні горбаті постаті все зносили й зносили ящики з вибухівкою. В небі пугукало, лящало птаство. Це все з розповідей; мало хто пам'ятав, як падали церкви, як і балачка про море, що буцімто тут було, а його синяву краяли тонконосі галери, навантажені золотом. І рабин, останній у містечку, сидів на розхитаній до тріску підводі, закислими очима прощаючись із обжитою місцевою, більше схожий на Будду, одним вухом злякано слухав просторікування згорбленого діда Юхима, який вечорами витягав з потрісканої скрині товстенький томик Віктора Гюґо і читав десь на горбку, сховавшись від баби за куцем

глоду. А зараз вони з рабином від'їздили далі й далі, а Юхим рипів у ритм колесам: «Ньо-о-о-о, — переців батогом поперек хребтини кобили, а як не допомагало, злавив із воза — засмалить носакон знятого чобота під хвоста; кобила лінкувато рушала з місця, а старий продовжував: — Ньо-ньо, ну ні хрена тут нема нового, даже каміння вистигло тричі... — Старий, наголошучи, піднімав батіг: — ...да, тут каміння тричі з піску на те, що маєте перед очима...» До чого б то воно? Перед очима куці скелі, зовсім низько, кволо переливається кулька сонця, і Шмулевич, катуючись у комірчині, харкаючи кров'ю, повторював: «Ні-є-не-ні-не», геть, до біса, яка справедливість, яка любов, що воно таке? Може, про те все знав рабин, який зараз у далекому містечку катав зеленого возика, а діввора стягувала з нього, жбурляла до ніг паки паперу, покришки з автомобілів, а він тремтячими руками витягував сріблясті монетки; може, тільки йому залишилося на спомин, на торжество, як повзуть сірі димки по бікфордських шнурах, піднімаються, трусонувши землю, жовті гриби над пагорбами, а потім каміння із шипінням булькало в Шовгениху. Видно, Шмулевич пам'ятав те від старого рабина, чие торжество, що палахкотіло в його очах, хотіли вгледіти громадяни, приписуючи чоловікові, гнаному з землі, все заподіяне на його карб, на його совість. І це у місцевого люду зітерлося з пам'яті. Але вилинялий погляд рабина не промовляв нічого. Навіть тоді, коли зеленою горбатою черепахою підкотив танк і двома пострілами продірявив синагогу, «ех, вей!» — хтось вискнун із одноплемінців рабина, а синагога гойднулася велетенським дзбаном, крізь кушпеління вищербивши остюччя лавок і каркаси. Останній постріл із гармати розколов шестикутну зірку Давида, а танк із червоною зіркою розвернувся на теплому згарищі, а під жовтим вітром горбаті постаті солдат

гикають і акають; рабин із нежданою для себе тугою подивився на голені голови люду, одягненого в гаки, з лопатами на плечах, а над горбом юрмища, мов більярдні кулі, гралися сонця і пробивався голос із далекого майбутнього, розриваючи перетинки Шмулевичу: «Потрудимося на славу! На славу попрацюємо!» Ланцюжком, потилиця в потилицю, люд сунув до яруг відкопувати древнє море, що тут буцімто плюскотіло. Що є безглуздіше від людської думки, наразі вигаданої, цієї нетривкої тіні марнославства? — Судомлячись, плюючись, спинаючись на тоненькі криві ніжки, падаючи, Шмулевич шипів: «Напишу... напишу... напишу... Знову напливало, — тому рабину було десь під сімдесят, а мо', й більше; він повертався з далеких країв, рятуючи родину від дикого голоду, з цілим кагалом родичів. Це було так давно, так далеко, що про це забули згадувати; але старий єврей, у чорному перештопаному маленькими латочками пальті до самих п'ят, залишок вічної пам'яті, приреченої до блукання, вже щось бачив подібне п'ять тисяч років тому. І про це та інше вони розбалакували з батьком Віталія, — до того з ковтками теплої води поверталася сила; тяжкий на похмілля Вадим баранувато дивився на саманну домівку, де вовтузилася купка недорікуватих дітлахів. Колишній рабин здебільше мовчав, устремлюючи в розмову слова, щоб, бува, не зачепити голя, який був крутого норову, а ще мав юридичну владу, тож міг запроторити не тільки за ґрати. А Вадим зі сміховищем, потроху прохмелюючись, розказував, як на майдані Калініна, на Михайлівському, значить, туди, знаєте, до Львівської ближче, під регіт і ваш «Інтернаціонал» вішали німців. Хуркали вантажівки, баби наші не знати чого голосили, мужики опускали додолю очі (перед цим вони добряче «закладали», кляли Германію і серед ночі готові були йти пішки, щоб самим передушити

гітлерівських байстрюків); водії, зизоокі, червонопикі рязанці, шкилюючи, веселенько і добросердно перематюкувалися між собою, не дивлячись на обісраних полонених, давили на педальку газу, від'їздили, витягували з-під ніг кузови, що слугували ешафотом. Приречені на страту, висмоктані голодом і вошами молоденькі унтери, — спокій з виду, але гірка невдячність за непорозуміння, як і в решти людського роду, коли одбирають насильно життя, провину перед народом, перемішану зі зневагою, кидали погляди на шеренги солдат, що видували «Інтернаціонал»; вони тихо прощалися, майже мовчки, втративши подобу жаху ще задовго до смерті, до Михайлівської, окинувши очима це високе небо, що мало чим відрізнялося від зальцбурзького чи магдебурзького... Розмови, відголоси подій будуть ловити Віталій із Шмулевичем у трамваях, автобусах, де помоховілі, трухлі ветерани, не без гордості, акаючи в кожному слові, розбазікували, «как ми вешалі немцев», а сердобольні старушенці, десь з-під Мотовилівки, тільки одмахувалися: «Тю, кацапйо чортове!»

А в комірчині колишнього рабина, зовсім оклигавши, стрибав і верещав батько Віталія, і рабин, втиснувши голову в плечі, витягнувши по-змійному шию, тихим голосом гомонів: «І-і-і, батеньку, не наші і не ваші стріляють по храмах... Бог, як не назови, він один... так і той... Сатана...» — І Вадим, плюнувши, чвалав додому, никав із кімнати в кімнату, проїдався журбою по Мар'яні, вже складав ретельного списочка на арешти і шепотів: «У цій гостині тхне тальком і смертю...» А рабин, здається, цілу вічність сидів на сонячній плямі двору, — від нього пішла низка єврейських сімей, щоправда, за винятком, на превеликий сум, Абби і Шльоми, котрі, неначе гої, пустилися берега; і народ бухтів, очумавшись від голодухи: «Смоктонуть вони

ще нашої крові...» — «Тьху, — харкав Ничипір, — аби ви самі менше своєї пили, то б усім вистачило на цій землі...» Слухаючи Ничипора, народ побожно хрестився; так повторюватиме, за словами Ничипора, через десять років сам Віталій, коли Шмулевич звітриться, зникне геть, без сліду, безвісти. При нагоді, аби трохи більше часу, можна подумати про кривну чи духовну єдність; тут ще напрошується недолуга думочка про містично-метафоричний вибух свідомості обох — кімнатка Віталія, заліплена портретами Че Гевари, світлинами бородатих вождів, борців за права покривдженого людства, міститься поряд, через стіну... От і думай... І ще щось там... Ет, повертай, бо найбільша з усіх людських глупот — описування духовного чи душевного стану героя... І Шмулевич підповзав на чотирьох до Саньки, зазирає по-псячому в обличчя, а Санька куняла над засмальцьованим часописом, — звісно, «Плейбой» чи «Пентхауз», там було місце всім, тільки не їй, про те вона й думала, мирно куняючи; таким робом Шмулевич добрався до шафи, гатив у скло кулаком, обрізаючи пальці, діставав медичне причандалля, харкнувши, заганяв Саньці конячу дозу морфію і милицею бив у стіну, викликаючи на світ переляканого студента: «Поїхали до міста!» — «Ні, вибач... Не можу...» Шмулевичу хотілося загорланити, розірвати на грудях сорочку і запитати: хто він, Йосип, Йоська, до кого, до якого народу і племені належить? Він прибирав по миті якогось відчуженого, далекого, холодного вигляду, зводився на ноги, брав нічного горщика, засував під Саньчин зад, легенько насвистуючи арію з опери Верді.

Час падіння важкого листа і янголів. Лавки, що завжди о такій порі рясніють безпритульними, порожніли, надувались жабами мокрих газет, де сповіщалося про все, тільки не про шовк волосся, що спадає на плечі невідомої красуні. Крізь

ейфорію проспаних червоних світанків, серед смітників, між калік, де трухлявіли безпритульні тепер професори філософії, крізь чаклування ночі з блиндоокими повіями, які мов навмисне стерли свою вроду сажею смерті, яка тут дихала з кожного загідженого закута, і з потугою північного холодного вітру Родик чув терпкий присмак удачі. Талісман бив у груди. Часом несподівано, мов прошитий струмом, пробуркавшись, він чув його биття на грудях, солодке посмоктування нижче соска, під серцем, десь гупої ночі в нічліжці або в майстерні художника, де все змальоване так, що навіть подумки тужити не треба, вилуплювати очі... не його. Такий собі тип із цапиною бородою, котрий носив прізвище Дірко — плакати його часто подибувано на стінах сумнівних офісів, малотиражних газет, куди Родика затягувало в пошуках краси, а віднедавна... Дірко, з оголеним смертеподібним торсом, а то й зовсім одна манатка, там, де повинна бути прутиняка, — ганчірка. Дивись, сама претензія на розіп'ятого. Жлоб месіанської культури, од котрої тхнуло сечею віслюка. Упившись коньячку, понастягує у майстерню дуреп різного ґатунку, і ті ворущать ротиками: «Ох, куди там Далі до Дірка... куди там...» — ну, словом, куди там і нам до Дірка. А він розп'якував про вселенські космічні паради зірок; про чистих і нечистих мистців, роз'яснював, що ось така крапочка, вона означає єднання чоловічого й жіночого начал; це концепція, щоб розібратися в тих бубликах, відтятих пальцях, переламаних хребтах і свинячих головах, густо заляпаних фарбою. Скинувши з себе манаття, таким от чином здійснивши акт вивільнення, малював на білій стіні, гундосячи лілейним голоском, хилитаючи цапиною борідкою, підтверджуючи свою правоту — кли-кляп-кляп, роз'яснював, яка церква правильна, а яка ні. Дірко був концептуалістом, може, трішечки, націоналістом, бо про зелені

долари відгукувався зневажливо, — але він любив їх, як і своє мистецтво. Така ото річ.

Гроші не те щоб не смерділи, вони прочищають мізки. Проте влади над такими, як він, Дірко, не мають. І Родика часто проймав сумнів щодо обраного шляху в пошуках краси, — до майстерні, заготовленої не для годиться, бо на далекому Заході, скажімо в Парижі, Дірко коштував як концептуаліст-постмодерніст-постхристиянин дуже дорого, до двох, а то й трьох сотень американських доларів, — тож до майстерні заходили й виходили то картинкоподібні дівчатка з виразом здебіління від чогось такого, що його навіть важко побачити, то зодягнені в чорний креп бабусенції, останні збризки сімені совітської аристократії, чомусь знаходили у шановного пана Дірка якусь віддушину; екзальтовані дамочки в сірих піджачках, костюмчиках з-під а-ля Кардена, вічно гризли розхитаними різцями чорний гуманітарний шоколад і ковтали транквілізатори. Це притлумлювало комплекс неповноцінності, — та куди там, більше, тут ставилося на карб взагалі існування на цьому клаптику суші. Родик мало на цьому розумівся; він зводив голову, мов тільки прокинувся або з'явився на світ, примарно кличучи щось невідоме: талісман пробуркував серед ночі, ошпарюючи, розлазячись рсжевою квіткою опіку по шкірі. І мовби голос із кутка: «Не там шукаєш...» — і він, щоб відволікти світ від тлумоти отупіння, серед цього старозавітного шарварку, серед дріб'язку галченят великої доби, пробував малювати. Про Віталія не згадував. Хисткі образи далекого дитинства вислизали плямами; але, на противагу комусь, як і кожен початківець, у шаленому пробурканні театралізованого дійства життя, він пробував занотувати, вихоплюючи з гелготіння осмішливої публіки образи тієї, біля фонтанів, із пляшечкою пива: «Спи, бо ти ніколи не прокинешся;

спи, бо золото дощу — то відлиті кулі, що уб'ють нас... ось дорога ніжності, котра плаче дощем на груди, і нас немає, проте дорога, дорога, дорога... любов... любов... любов і ненависть, сплетені, мов дві гадюки... а ти танцюй на розі схрещених вулиць, танцюй. Ми всі летимо на зламанім крилі над жабкою країни... любов... любов... любов... смерть, смерть... смерть над поруйнованими могильними плитами...» Хух, отакий от декаданс. А Дірко, Дірко походжав майстернею, — роздягнене презентоване світило, вишикувавши одним словом, кинутим недбало, як попередньо відкинута за непотрібністю ганчірка, у шеренгу дівчат з видовженими лицами, з інтелектуальним виродженням; там повидувалися вайлуваті селючки, з печаттю зеленої смерті люетичної доби на пласких лобах. А Дірко заводив своєї, про світло нації, про еліту, елітарність — торохкотів голоском і кісточками, тицяв видовженим пальцем у брунатний морок, чомусь у майстерні не запалювали світла. І перед Родиком, і, звісно, перед нами сплигло неждано обличчя Вадима, батька Віталія, а з ним — старого генерала, і голос: «Це є наша батьківщина...» — і старий генерал тицяє пальчиком у м'якотілих повій. А розмова, власне, трохи не про те... Дірко замовкає, стовбичить, заклавши руки за спину: він ото закінчив оповідати про Сократа і сократизацію. Іноді його слова, коли зачіпалися заборонені теми, кривуляли і спотикалися, мов калічені підбиті птахи. Віддамо йому належне, нехай з лица, — він хоч і слабував на гомосексуалізм, але не настільки, щоб спробувати самому, бо був боязким до тремцю, щоб чого доброго не заразитися СНІДом; він лякався спати з жінкою, вподобавши онанізм. Облишмо й це. Дірко витягував жезлом руку, возив пальцем по намальованих церквах: «Оце правильна, а це ні...» Горбатенькі вчорашні комсючки цибаля м'ячиками, кивали голівками,

і Родик почув крок тиші за спиною: пройняло. Десь знову вислизнуло, деронуло, наче кігтями по шкірі: «А ти знаєш, що Бог посоромлений не буває!» Дірко укляк, — усі його хіромантичні, астрологічні, релігійні апокаліпсиси, ясні прозріння на очах у вишеренгуваних дамочок, що вже готові самі скинути своє манаття, — а якийсь засраний хлопчисько розламав, порушив ідилію першопочатку нового мистецтва; і Дірко, ця душа нового суспільства, аристократ із писком скривдженого псюги, забулькотів щось, зашипів крізь цапину борідку, але, відчувши на собі благальні погляди молодих клімактеричок, спробував мотнути головою, заплутався борідкою в пензликах, вичавив: «Прошу пана залишити майстерню...» По тій хвилині ляснув телефонний дзвоник, скропивши холодним потом спину присутніх; то телефонував доктор Шмулевич. Але Родик вигнаний: блудний синку, повернешся. Коли йшов, повернув голову і глянув через ліве плече; він уже бридливо дивився, як вони запихали до ротів кавалки м'яса, шинки, ковбаси, турляючи, тручись боками, мов ті поросята, здобрюючи пересохлі горляночки буцімто французьким вином.

Родик вигнаний на лютий мороз; дзвоник Шмулевича стосувався його, а він викинутий у смолу ночі; може б, воно й трапилося інакше, повернулося на інше, проте — попіл ранку, дороги, дороги, дороги. Привабливі жінки воскоподібними манекенами вилазили з мерседесів, підібгавши довгі іскристо-сині сукні, блискаючи білими пухкими литками; цнотливо ступали, розвіваючи оболочки парфумів над головою натовпів, що вдихали ці важкі запахи, слухаючи виск автомобільних гальм як передпохоронний дзвявкіт псюхи... І нічліжки, де вошва плодилася врівень люду... І кроки, кроки, кроки, що все настирніше нагадували, набирали подоби маршів. І вперше Родик виматюкався, пливучи

слизькими від харкотиння, блювотини, наперлої відлиги вулицями, мов зірваний буй; і білим спалахом у голові розірвало, що тут, брате, нема чого шукати, бо загибель цих дорівнює загибелі інших. Усе зрівнялося: люди-посмітюхи, професори-збоченці. Тим ліпше для нього, тим гірше для них, — відпружинившись на лавці, смачно потягнув: «Трахані екзистенціалісти-концептуалісти! Ви, засрані шукачі давно знайденого!» Вічність у подобі зачумленого натовпу перед його зором відшатковувала кусень за куснем, угинала у глеєвидну масу закутів автобусних зупинок, що визміювалися нитками доріг, проторованих жовтими цідилами автобусів. Кроки, кроки, кроки парубіак у зелено-рябому гаку, вже з нашивками на рукавах, де не добереш: чи то свастика, чи національний герб. Кроки, кроки, кроки... Його морило — на відлигу, а надвечір, зі знанням уже старого бродяги, він відчув, що візьметься на лютий мороз. Кроки... Кроки... Кроки... Кроки вибивали з його голови мрію: «Ти, видно, спиш; тихо здіймаються твої груди: мені так близько і далеко до тебе; видно, ти спиш з утраченою ніжністю, а сонце багряно заливає твої вікна. Ти спиш, судомно хапаючи чистоту зіпсованого повітря. Ось вони, перевалюються з боку на бік, — сите гайвороння, дріб'язок, забруднені голубки, сутенери із заялженим бріюліном волоссям... Дорога, дорога, дорога... Ет, вони ладні розстебнути матню, вони дрочать на картини Рубенса, твої кавалери, бо такі, як ти, не дають їм тепла... А тобі хочеться тепла...» Злидота косувала, схаркуючи на лавку. Свіфтівські воші мали ту перевагу перед людьми, що вони воші. Зрештою, злидоті зазвичай стало вештатися біля тієї лавки, де, підібгавши ноги біля батареї опалення, витягував марення з дитинства, віддаючись на поталу місту; а злидарям смакувало спостерігати небо або обнюхувати клозетні отвори; жеброті до вподоби, за

розвагу повторювати уривки фраз, коли з посинілих губ Родика зривається щасливий сміх, а вони той сміх повторювали, передражнюючи тріскотливими шпаками. А ще посипали йому, сплячому, голову вошами, що задля розваги поназбиравали в металеві бляшанки з-під «Нескафе». Або кислоокій пес підбіжить лизнути вологим язиком; і коли Родик кликав на ім'я невідому, то двоє малолітніх обгризених екземою педерастів спробували його згвалтувати. І малинове марево розлетілося світанковим розпачем: вони білися, кружляючи по майданчику, розштовхуючи калік і цікавих, рипали кулаками, троє знеможених голодом і холодом людей у цьому виталищі знеможених душ, кинутих напризволяще, сплетених у липкий клубок. Нарешті одним ударом — випадковим і різким, під щелепу, — Родик звалив високого і худого, з чорними пронизливими очима хлопця, і той упав, хряпнувся головою об чавунну урну, розлупивши череп, мов шкаралупку горіха. Родик, чвиркнувши по теплих мізках і крові, що парою сходили на лютому морозі, з колючим світлом у голові подався навпрошки дорогою, що вела від вокзалу до здутого в рудих випарах міста, що вже гуло на пізню ніч, полускуючи фіолетовими та червоними спалахами трамваїв, електричок, гуло підземками, мов велетенський шаманський бубон. Він не відчував ні огиди, ні страху. Це набрякало в ньому щось нове, свіже, яке він уже приживляв у собі й усвідомлював як непомилъну аксіому буття, — але чому тоді така куца людська пам'ять? Це місто. І він його любить; він завоює його і ту пещену дерихвістку, стерво з пляшечкою пива, — шури навхрест перетинали дорогу, шмигнувши перед очима клубком смердючого тепла... Країна... країна... країна... Країна надувала груди жабою пагорбів, проколюючи небо хмародерами, — країна, країна, країна, обшмарована грозами, перебита нудотою неонових

реклам, психоастенічним вибухом сифілітичної лихоманки, розцяцькована СНІДом, — тонким перламутровим сяйвом на дротах втішаючи заблудлих янголів, які впали восени, під важку Покрову. Ех, країна... країна... країна... З алебастровою шиєю, об'їденою жовто-червоними виразками екземи, двоє поліцаїв, червонопиких, розпашілих у передчутті празника, — різдвяна ялинка побрязкувала скляними кульками, і світло падало згори, то горіхове, то малинове, то враз тріпотіло синіми ілюмінаціями, — мертвого тягли до «воронка»: пробували стягнути з нього ще зовсім нові штани, під непорушним поглядом обідраного волоцюги, що переминав у руках важкі кавалки розм'яклої глини. Один поліцай, опецькуватий, з прогнутим лобом, хряпнув по хребту мертвого, щоб розігнути, щоб краще було стягувати дорогі вельветові штани; він ще для певності — чи не живий — пострибав; нарешті йому це вдалося, і він, похихикуючи, матюкаючись, ще поштрикав києм зад покійного: «Ти диви, він ще бздить...» Гільмедов, високий, зареготав, виплюнув жуйку, — з розкосими очима, напівказах-напівтатарин; а Родик невідомо чого плакав, син інтелігентів, нащадок золілої шляхти, вивергав із себе, мов блювотину, надуманий світ, розмазуючи своє обличчя по опуклих, як риб'ячі очі, вітринах, ще не відаючи, що доля зведе його з Гільмедовим, аби вкінець знищити те, що він плекав з дитинства. А зараз він плакав, набираючись легкості, — поліцаї тягли за ноги мертвого педераста, розтягуючи кров і мізки по асфальту. А Родик важчав, слухаючи страдницький голос Паваротті з приймача... Може, воно там... Там... десь приховане... Не плач, плач, плач, по всій землі кладеться плач: Гільмедов з коротуном, не дотягнувши мертвого до фургона, здерли решту одягу, зважаючи на руках здобич: «Ет, падліна, видно, десь жопою заробив або вкрав, скатіна, цікаво, хто його

довбанув». Нарешті, вони поділили одяг. Якраз вчасно, бо придибав військовий патруль. Родик сплюнув. Це не дитячий плач. Це ревище озвірілого чоловіка, в якого болить у нутрощах; безконечність шляху не лякала його, а змушувала йти. Від телефонної буди до зупинки, гріючи руки в паху, на животі. З пам'яті не йшли очі Гільмедова, вузькі, як у комишового kota.

І здавалося, пси підспівували голосу його серця. Паморочило голову. Дощ і холод сікли зиму. Рікою пливе білими півмісяцями в очах дохла риба; дим над водою, дим над небом, дим від багать жebroти, від заводів, від червоних одноповерхових кварталів. Спочатку все скидалося на перевтому; але він кинув погляд униз, де вантажівки товкли брунатне місиво снігу та людського лайна, а вночі вітер перетирив це на пилюгу, розвіюючи широкими крилами вулиць; відкривалося, що скоро квітень, апрель у народі. Ще йому приходило на згадку проїдене джаргою місячне сяйво міста опівночі, де блідавість плечей, марші сходів заліплені сміттям, а хрипляві голоси пацанви, обкуреної і обколеної, витягують сумної чужинецької пісні; для нього то не більше, як клубок, непосильна справа, що заперечує власне існування. Лункі голоси патруля змушують його ціпеніти. Упродовж, видавалося б, довгих років, тижнів, днів, хвилин, секунд він думав про Люську і про те, що оволодів нею силоміць: з якоюсь щемкою втіхою він оповідав про це доктору Шмулевичу. Перед зором постійно поставала картина за картиною, жакливіша за попередню, — йому б скаламутніти в голові, але навпаки — у Віталія щось міцнішає, ніби на щось провидче він дивиться: чорний креп ночі серед білого дня, дощ із бурею падає на дахи, мокре лахміття пугачів, а над покійницями — гачкуваті постаті плакальниць, і бурла води від намулу й крові в Шовгенісі. І треба спробувати щосили натужити

нашу уяву, щоб уловити порух думки і душі цього чоловіка: напевне, він бачив перед собою шлях і був певний того, що той шлях зветься справедливістю та свободою, — але в його уяві засмічений, мов на тому цвинтарі, де треба розгребти, дати лад, щоб люди погледіли іскру того, що мудрі бородаті мужі нарекли істиною. Напевне, він не міг дати ради думкам, а ще більше — ходу діям, — на ту пору всі як ошаліли, мов злякані кролі, спостерігали за нечіткими п'яними маршами колон парубіак у зелено-рябому гакі, дитячим лопотінням, пережованим Європою в тридцятих: пробуркувалася країна, затягнута в гумову сплячку смерті. Плакати з гаслами Мао, Леніна, Гітлера височіли під одним прапором, над головами вчорашньої босоти, чиї батьки — вчорашні ключники й аптекарі; вони цмулили пиво, посипаючи сіллю вінця, картавлячи, виставляючи проти сонця свої далеко не арійські профілі; зовсім як там, вони, осоловіло глипаючи очима, гепали кухлями пива. Переляканий обиватель біг до телефону: слава Богу, наші співвітчизники навчилися справно приймати рішення. За хвилину-дві підкочувало телебачення, і цей гармидер, розчарування, схлипи, зачаєні прокльони швидко летіли сірим променем на екрани. Іноді чийсь розсудливий голос, здебільша високопоставленого клерка, що картає їх по-батьківськи, говорить цим хлопчикам: що воно було, подивіться навкруги, озирніться, треба чогось новенького, свіженького; а вони на те: почекайте, там ото сонце на спаді, хай тількино пройде благодатний дощ, і ви всі наспотички побіжите до нас, але пізно буде. І Віталій думає: мо', справді проґавив свій зоряний час? Перед ним мокрий гудрон дороги, — понуривши голову, він скнів з таким виразом, начебто своїми довгими руками хотів зупинити рипучий вселенський порух світового пожарища, а значить — історії. Астрологи передрекли щось страшне, бо Юпітер бомбардували метеорити,

а Марс, переполювавши місцеве обивательство, заскочив у якісь ворота, зовсім йому не призначені; на жовтому цупкому аркуші бюлетеня місцевих астрологів світлина одного з пророків майбутнього, — розкарячивши ноги, мовби готовий кинутися у бійку, склавши на грудях руки, уткнувши клинок борідки, він пропікав читача жагучим поглядом. Тут є про що подумати, і він білими ночами тихенько з'їжджав з глузду, бездумно гортаючи праці вождів, і від безвиході квилив пораним звіром. Іноді він сходить на поверх нижче, гнаний самотиною, диким звіром невідомого, що піднімає перед його зором світло або темряву наступного дня, мов хто умисне задер завісу, — поверхом нижче Віталій тиснув дзвінка до помешкання жінки, ім'ям котрої ніколи не цікавився, вона мешкала тут, займаючи одразу чотири кімнати, і в спальні її чисто та світло. Вона в очікуванні самої вічності спить до полудня, доти, доки бронза сонця не запрозорить шкіру, пробіжить масними виблисками, сповзе на плечі, зігріє лоно, випростані жертовно ноги; і пані лінкуватого скидає оком на вузьке, схоже на ілюмінатор вікно спальні. Вона не бачить снів. Світ у неї чорно-білий. І снить ця жінка чимось дивним, радше вичитаним із книжок, про щасливу любов, білі пароплави, у сновиддях своїх блукаючи вулицями невідомих міст, котрі нагадують то Лондон, то Париж, то Вашингтон. І вона цілу вічність чекає, змінюючи коханця за коханцем, — товстобокими, підбитими тваринками вони перевалюються з боку на бік, маленькі гидотні казанови, з голубенькими пігулками закордонного виробництва у потаємній кишені; вони приносять серед лютої зими троянди, червоніші від людської крові, од яких більше тхне тальком і формаліном, аніж коханням. Це частина їхнього великого самостверджувального плану на клаптику землі чи наразі дістався гори той план, в народанні. І вона більше навчена випещувати

своє тіло, а коханці дріботять ніжками, і в тому, напевне, нема термінової необхідності, або й так — за строгим лімітом, вирахуваним за ранжиrom зайнятих посад. Здебільша коханці хроплять у м'якому кріслі задовго до любовних пестоців. Вона задивляється на себе, натягуючи трусики перед древнім срібним дзеркалом, що його туманить подих неминучої старості, і лукава кошача посмішка лягає тінню на блідувате од випитого шампану лице. Її час від часу — досить настирливо — запрошують до нічного клубу, з рулеткою, зі стриптиз-шоу, з баром, де продають розбовтане на Малій Арнаутській шотландське віскі або «Смірнофф»; там ще є вільні кімнати нагорі, де повиводили блощиць і протруїли повітря справжнім французьким дезодорантом. Вона згоджується, повертаючи ліворуч голову, торкаючись строгим підборіддям плеча, ковзаючи загадково усміхом і затуляючи широкими, опашистими віями — лише на мить — трохи порожнуваті очі, якщо не сказати більше: тоненькі галочки згасаючої хтивості ховаються за тим природним заборолом. Чарівна музика лунає на холодних по-зимовому вулицях, а вони йдуть під руку з підстаркуватим добродієм до авто, мило переповідаючи кумедні історії з крихтою правди із життя своїх знайомих. Тут нічого сказати,— щоправда, купи сміття, смердючі закути обминати з кожним днем все важче, все довше, а гаманець надто спорожнів, аби на кожне «дай» жебрака кидати абиякий дріб'язок. Заплющимо на це очі, бо ми не моралісти.

Власне, вона може цього не помітити по дорозі назад, важка од випитого; млосно втягуючи прохолодне повітря (знову осінь?), вона недбало притискатиме до себе, вдаючи розгублену дівчинку, жмут білих чутливих, із білими м'ясистими вухами пелюсток лілей і сумно, піднімаючи груди тривожним подихом, думатиме, що ці квітки зів'януть десь

позавтра. А коханці, коханці перевалюються кабанчиками, тругься боками біля її дверей — тягнуть знову до освітлених, мов трупарні, кабаре, де лампи яскраво вистрілюють безколірними блискавками, то переходять у малиновий, то чорний морок першостворення світу западає у залі, випорожнюючи й без того пусті голови. Це дратує, їй двадцять чотири роки, вона вродлива, але не певна своєї вроди. Вона відверто нудьгує. Ця хвороба опосідає її, коли за тиждень біля її дверей проходить замалим не кабінет міністрів. Всього вдосталь, дещо вона навіть пересилає додому, так далеко, що пам'ять виринає лишень запацьорені шибки та бусола над загнилим од давності ставком. Іноді їй вдається обдурити саму себе; тоді вдає, що вона в пошуках праці: у неї з'являються чорні провали під очима, кидаючи тінь загадкового і витонченого, нещодавно підміченого нами або вами виразу; тонкі пальці, де видно голубі жилки, з облузаним манікюром дрібно тремтять, перебираючи шлейку сумочки. Вона рвучко заходить в ошатний офіс із мармуровими колонами, бо чогось так задумалося, спало на думку добродію N, і не за браком досвіду, а він мав якісь культурні знання з архітектури, щось із природознавства, а головне — колись у початковій школі, а потім у ПТУ проходив за підручником історію Стародавньої Греції; отож вона проходить між мармуровими колонами, кидаючи винуваті погляди довкруз, зі знанням одразу вирізняючи дріб'язок; натомлено зітхнувши, сідає у зачовгане крісло і стулює ноги, заголивши кругле коліно у строгій чорній панчосі, і погляд нічого не промовляє — жодного натяку, — лишень втрачена ніжність та білий відчай.

Віддамо належне тій добі — пережити б або дожити цей час, — її відразу помічають. Вона за легким, ледь помітним порухом голови присадкуватого добродія, в якому вичитує

далекого свого земляка, йде до нього, і за півгодини, сьорбаючи каву, вони розбалакують, не те щоб як давні знайомі, але досить тепло, напрочуд сімейно і по-домашньому. Отож вона п'є каву з добродієм, що вибудував цей новий Парфенон, з паном, нікчемно обдуреним, зіпрілим у малиновому піджаці, з витертим блідим обличчям, де загніздився, вкручений повтором часу, страх перед майбутнім; тоді несподівано і рвучко, паленіючи, але з досвідом у таких справах, пані робить добродію мінет, запиває ковтком «Боржомі» антибіотик, клацає заціпкою сумочки і йде, полишаючи лоскотати кошлаті ніздрі густим серпанком польських парфумів. У коридорі вона комусь зверхньо посміхається, перехоплює візитку, з лету назначає побачення, але час неблаганно обриває її роки — вона забуває, де та вулиця, який трамвай прямує маршрутом, звідки тільки-но повернувся. Вдома пані підраховує гнучкими пальцями грубі банкноти, кладе до нічного столика, й істерика безсонних ночей її не проймає: снодійне, найменш токсичне, запите ковтком десять разів профільтрованої води, відносить пані в теплі обійми демона ночі. Зранку вона, щоб розбуркати себе й апетит, ковтає натщесерце пігулку вітаміну С, закрапує очі якимось зіллям, чистить — рівно півгодини — зуби, залазить у ванну, париться, напівсонна, розрожевіла, з кожним порухом губки геть забуваючи про вчорашню пригоду, — їй багнеться чогось іншого, але вона не знає, чого. Вона п'є чай після ванни — аж до вечора, напівлежачи, курить, поставивши попільничку, обклавшись рожевими подушечками-думочками. Вона так довго нудьгує, бездумно продивляючись телевізійні новини. Там вона вишукує давніх і недавніх знайомих, дивуючись крізь нудьгу, підмуркуючи пробудженому жіночому марнославству: як ото вона могла спати з таким ідіотом, дарма що міністр, ха-ха-ха! — радше він міністр балалайок.

Тоді вона з нетерпінням рветься до телефону — за хвилину пальчики з гладенько відшліфованими наманікюреними нігтями терзають білі контакти кнопочок: вона видзвонює давню подругу і втомленим, ледь не жагучим голосочком сповіщає, що бачила, уявляєш, такого от зама, чи пома, чи врію міністра; якого? ти що, голубонько, а того року, пам'ятаєш, як він... З того кінця дроту нарешті розпачливо ахкало, і подруга, видно, була настільки дурна, що одразу, з ходу запропонувала пустити його в ліжку, позбавляючи приємних хвилин спілкування нашу недавню знайому; подруга цокотіла, що економічна криза зжерла всі її заощадження, з цим почалися непорозуміння: чомусь пропали знайомі і друзі й таке інше, мені б, золотце, твоє щастя, не придурюйся. Наша знайома, муркаючи, лагідно обриває подругу, цмока в трубочку зі словами «там хтось прийшов», і завітає в гості, «але ніякого лесбійського кохання», — подруга злегка затинається, «ні, вона вже забула, і їй не до цього, ну, пока і цьом». Пані повертається до телевізора, закурює чергову цигарку «Давідофф», але за півгодини на неї знаходить щось; вона намагається його спекатися, аж мимоволі їй широко роздуває прозорі ніздрі відчуття чергової пригоди. І що їй — у послужному списку пані кришнаїтський монах, кілька буддистів, не виключено, що не один юхтовий негр ділив із нею ложе, а ще, може, не виключено, індійський князьок із берегів Гангу: пройдена дорога, що зі смаком згадується, — ох, екзотика проглянутого фільму, тільки вона затимила одне: що там, за далекими морями, ніхто не чекає, яка б вона заворожлива й гарна не була.

Обслуговуючи, прошу вибачення, кохаючись із міністром, чи замом, чи помом, вона до точності повторює рухи, інтонацію голосу, десь зливаючись у безмежних просторах пам'яті з тим, що колись звалося щастям, і пані впевнено

експлуатувала оте давне, так, аж міністр, зам, пом зама пускав соплі і засинав щасливою дитиною, не згадуючи про свою мегеру дружину. Потім? Надто шаблонно, грубо, нахабно, так здуру можна загнати все людство, поділивши на солдатів і проститутток, жіночок, зобов'язаних народжувати вже стрижених клишоногих бійців. Ні, шановні, це стиль життя, вимушений, але за будь-яких умов дає задоволення. Проти цього не попреш; тут несила чіпляти якісь зміни... А ми й не хочемо... Ну, то коли буде час і натхнення, поговоримо окремо на цю лоскїтливу тему.

І в неї вирішувалося на користь міністрів, навіть колишніх, — що воно буде з цими стриженими хлопчиками, вчорашнім, так би мовити, гумусом, — може, їхні авто оздобляться гербами, на кшталт англійських карет у енному сторіччі, а мо', їх догризатимуть щуки в запліснявілих водоймищах Київського та Черкаського морів, зашитих у пластикові торби, що їх тупоголові кримінальники гачками витягуватимуть з муляки; невідомість завжди лякає людину — ту, що летить «боїнгом», мандрує пішака, сидить і канючить милостиню у підземці чи в черговому офісі. Тріск новеньких зелених банкнот забиває луцання самотини у вікнах. Але були ще істотніші причини — це свята маса чутливості, що надихала її перемогу: так, у пані ще живе жінка. Ці стрижені хлопчики з опущеними загрозливо чолами на перших порах запалюють її до щасливого реготу, але далі насувається інше — вони віддаляють кипучою енергією її молодість. Інша справа — міністр. Першим ділом міністр прудко, як для тоненьких ніжок, шмигає до кухні, — черевце у нього туго обтягнуте жилеткою: він нюшить, торохкотить бляшаночками, скляночками, занурює палець у слоїк зі стугненим молоком, облизує білим шерехатим язичком (вона-бо знає, що язик як наждак); сумним поглядом зляканого мопса дає знати пані, щоб вона

зателефонувала куди слід. Він всідається, зручно вмостивши відвислого задка в одне з крісел, соваючи в нетерплячці ручками й ніжками, ковтає липку слину, а хвилини тягнуться непомірно довго, — нарешті, ось нарешті підїздить лімузин, і драбкуватий молодий чоловік — у три заходи — заносить печене, смажене, запломбоване, закручене до кімнати; пані мляво, під прищуватим колючим поглядом добродія міністра, що розстібає вже жилеточку, кинувши прямо на підлогу піджачка, — ух, який сибарит, — розпаковує.

Він теплішає тільки тоді, коли все акуратно розсервіроване. Спочатку поглинає холодну закуску з телячих язиків, слоїк маринованих грибочків із чарочкою справжньої російської горілки, відтак наминає печеню, в якій, звісно, качка, за качкою зникає стегенце молочного поросяти; в чарівній прозорій тиші, під хрускіт його щелеп, пропадає гірка крабів, обкладених ніжними зеленими листками салати, від чого вони ще більше червоніють, і людина недосвідчена може навіть відчутти приплив нудоти, — великими дитячими ковтками, обхопивши обома долонями фужер, він проковтує дві пляшки чеського пива. Після того він не дає перепочити шлункові, куди там, він козак, — вирішує, що до шампанського пасуватимуть хрумкі шоколадні цукерочки; шампан булькає, стріляє, щипає ніздрі, і міністр піднімає тост за всіх мандруючих, за закоханих, кидаючи на лопатку язика брунатні кульки, — шоколад трохи розтанув, і тоненька ниточка коричневої слини пролягає з підборіддя на рожеве воло; пані запопадливо обтирає хустинкою. Він якусь хвилину перепочиває і просить лагідним голосом зварити каву; доки вариться кава, він наминає скибку білого духмяного хліба з червоною ікрою і, вже відверто нудьгуючи, спльовує кісточку оливок на скатертину. Каву пан міністр п'є маленькими ковтками, запиваючи, зі знанням гурмана,

мініатюрними дозами справжнього французького коньяку, посмоктуючи сигару «Корона».

Після цієї процедури він якось винувато, по-гороб'ячому, вертить головою, дитинно сапаючи ротом; він не те що добрішає, а просто несусвітня тупість усього парламенту перекочується на його обличчі. Він проробляє якийсь незрозумілий жест, порух, відомий нам з фільмів на доісторичну тему, і, повискуючи кабанчиком «моя киценька», притягає до себе нашу пані. Він вбачає в ній таємниці всього світу, щоправда, нам немає сенсу перелічувати їх ще раз. Він шепоче пані щось на вушко, підштовхуючи до спальні, а вона, кокетуючи, опирається, слухаючи його по-школярському милі компліменти й пропозиції. Як уже згадувалося, після цього він засинає. Прокинувшись, випивши чарочку коньяку, розповідає про важке дитинство, як довго йому довелося вибиватися в люди. А що насправді, — вона лежить горілиць, смакуючи спокій, відповідає, а сама думками десь далеко, мовби ото в дощ, у літню зливу. І, видно, так покладено людині, вигадано дві правди: одна — з якою ми живемо, друга всередині: нуртує, набухає, і суть проста — вирвати її нагору; це й є те непосильне завдання, що зветься істиною. Марнота. Вони так не говорять, ці зами, міністри й поми, стрижені, в малинових піджаках, вузьколобі хлопчики, що дійсність їм уже інтелегентно відтягнула капшуки під очима; вони гомонять про свої справи й немочі, їм треба вибалакатися, бо насуває в повітрі чорне. Вони різні — заплили салом, худі, неголені й вишкрябані до стерильного. Пані слухає упіввуха. Їй не те що байдуже. Вона бачить, як під нею западається земля. Пані починає подумки надолужувати вигадку, що їй до вподоби пікніки, де вони, порозсідавшись на пагорбах, на зчищених, здертих кілька десятків років тому бульдозерами курганах, салонно або по-простецькому ведуть розмови.

Пані пнеться зі шкіри, аби якось поєднати свої вигадки про гаданий вищий світ із дійсністю; фантазія розпалюється до того, що вона починає вовтузитися в ліжку, і пан міністр сприймає це як ознаку того, що знову треба... Пані легко борониться, відкидаючи на спину добродія, але той настирно налазить, тож вона розкарячує ноги і під стогоми високоповажної особи продовжує свою думку. Тільки тоді, за багато годин, вона кінчає, скинувши зойк до білої стелі. Це проходить — з порожнечою статевого задоволення, по-тваринному тупою, до неї повертаються думки, вони обходять знайомі обриси і зупиняються далеко, на несуттєвому для неї. Вона нюшить кислий піт шкарпеток коханця, який попискує уві сні. Тривожно шугає від того запаху. Думки у неї розходилися, до того гарячі, що вона небережно штурхає в пупці ліктиком стовп держави, а він, буркнувши, заплямкавши бантиками губ, перевертається на бочок і хропе, відходячи у далечінь державних мрій. А їй лишається лежати, з волошковими очима, відкритими на білий квадрат стелі, де зміями перебігають тіні від реклами. Щоб відволіктися, вона закурює, ловить себе на думці, що їй старість невдовзі терне по обличчю, по грудях. Це ще якось невиразно, масною плямою: останніми днями до неї внадився студент, — невродливий, високий, із жовтими, каламутними до божевілля очима. На останні копійки він купує квіти, приносить червоний густий «Кагор». Тут вона щось пригадає, натягаючи на себе якнайщільніше, до самого носа ковдру, наче їй хотіла заховатися від шарудливих звуків, які, мов з далекого дитинства, ворухатся в товстих тінях, у згортках тюлевих занавісок; у голові, з тугим припливом крові, стугонить: десь вона щось подібне бачила; і відчуття таке, ніби помалу опускаєшся на дно глинистого озера.

Воно згадується, вилазить: талісман на грудях. Але так нічого й не вирішивши, вона пригадує художника Дірка, котрий по-сибаритськи густо розтринькує перед нею гроші; проводжаючи додому, він облизується, мов той шолудивий песик, чекаючи на запрошення — і ніколи не діждеться; пан Дірко залітає до кімнати, весь у випарах власної геніальності; він ні на хвилину не зупиняється, а все гасає широким кроком з кімнати до кімнати. То він їй годинами оповідає якісь дурниці, підтверджуючи рухами — мурмотливий, трохи зламаний голос видає його, і вона давно, з перших його відвідин знає, чо́го цьому панові треба: як і всім. Згадка про Дірка трохи відтягує нездорові думки, кропить холодним потом. Вона закурює ще одну цигарку, покусуючи, зовсім по-чоловічому, кінчик фільтра; виходить у бузок ночі на балкон, що важко, подавшись чавунними перилами, зависає над вулицею і над кулями ліхтарів: ніч тоді, як і зараз така ось, рідко випадає, — пари проходять у фіолетовій ваті мороку, тим боком вулиці, де трохи живіше буває по обіді, попід облущеною сірою стіною, під шматтям запарених вікон; вони повагом, розпашілі від недавніх любощів, сварок, прямують завчено до нічного бару, що примостився на згірку, з відчиненими навстіж дверима, вирізаними й оздобленими в готичному стилі; пари йдуть одна за одною, випускаючи сизий димок із розтулених ротів, — жінки в соболиних хутрах, чоловіки в довгополих, по самі п'яти, чорних пальтах, засунувши до кишень малинових штанів руки, мов чуняві, перевалюються поруч. Жінки нервово скуляться, зануривши у вилоги вигострені дієтою підборіддя. Вона бачить їхні вигаслі очі, безбарвні, мов кисіль, тіла, що вгадуються під вдяганкою. Вона з ніжністю відчуває крізь шовк халатика пружкість власного тіла, і рука мимоволі пестить самими пучками стегна, лягає на груди; вона задоволено примружує

очі, злизуючи гострим, трохи роздвоєним кінчиком язика кислий присмак на губах. Вона глибоко затягується востаннє, кидає вогник недопалка в ніч, спостерігаючи, як він летить, розсипаючись бенгальським вогнем. Вона повертається, зовсім по-буденному притримуючи поли халата, не схожа на лиху тріумфаторку, — зелений блиск очей зупиняється на коханцеві, на його череві, що під хропіння піднімає накрохмалене простирадло. Чудесний. Чудесний сон стоїть над світом. Вона ковзає під ковдру, лапнувши рожевою долонькою з нічного столика холодний слоїк снодійного, — нерішучість, а може, більше того, навальний страх повертається. Проте снодійне розслаблює її кінцівки, якусь хвилину вона навіть задихається і ладна закричати, але погляд скляніє, губи розтулюються, оголюючи разок білих зубів, вона перевертається на живіт і засинає, мертвотно випроставши ноги, щоб зранку підставити своєму буденному щастю обличчя. А зрання як завжди — пігулка вітаміну С, коханець ще спить, але крізь сон, затуляючи ліктем обличчя, замовляє біфштекс із кров'ю. Він плутає її ім'я з ім'ям дружини, і вона з образою — несподівано — встигає подумати, що міністр до пуття не може запам'ятати її прізвище.

Чомусь уперше добре відлагоджений ритм життя збивається, — у ванній, серед голубих розводів кахель, ніжною, промасажованою, пропареною воском шкірою пробивається мороз: вона, накинувши китайського халатика, йде до сусідньої кімнати, ще заставленої коробками та ящиками. Істерично, не витримуючи невидимої для її зору напруги, жбурляє речі на підлогу, — нарешті, прикусуючи губку, відшукує серед перлів, бурштину, золотих, мельхіорових та срібних застібок новенького, ще незайманого блістера і вичавлює таблетку — білу та безневинну, й невдовзі повертається. Злегка заспокоєна, вона вже на кухні занурює

пальці в теплу м'якоть м'яса, тільки-но привезеного тим же драбкуватим добродієм; вона силкується пустити думки звичайним руслом, бо сьогодні неділя, але десь щось підказує, що цей день зовсім не подібний до решти. Вона не відчуває того звичайного затишку. І, натягуючи шкіру на обличчі усміхом, вона вперто витягує жили з великого шматка м'яса: з притлумленою досадою вона переконує себе, що зараз для неї нема міністра. Вона якось уперто перелічує все, що в неї є, придумує, що буде, наповнюючи рожевою втіхою, а головне — він тут, той чоловік, про котрого мріють дурнуваті столичні шерепи. Тут вона схаменулася — звідки це в неї? Звідки взятися злості? І коли міністр їсть, жадібно рвучи смаженю порцеляновими зубами, а юшка звично стікає салистими згортками підборіддя, вона не знати чого втуплюється в запітнілий квадрат вікна, проводить пучками по чолі, рвучко встає і, притлумлюючи нудоту, прочиняє двері на балкон: сизий туман рветься пасмами об колючі акації, дрібний дощ шамротить по жерстині, хурчать, пручись на горб, авто, — все як завжди. Та враз щось невидиме, гумове набирає подоби, пробирається крізь легку, дедалі наростаючу судому м'язів живота: пані відчуває до тріску в кістках самотність; відтак, наче дим над рікою, випливають перед нею чийсь невідомі очі та обличчя. Вони пливуть каламутними хвилями, крутяться слизьким виром, ці очі — скільки промацувало її тих очей? Спазми шлунка ледь не перегинають пані навпіл; страх шкребе сухо пазурами горлянку; вона хилиться за поручні балкона, з несамовитою люттю, що перетоплює зелений колір очей на сірий, вона поривається і біжить, жбурляючи китайську порцеляну, й зачинається в туалеті. Міністр незворушно продовжує ремигати, упнувшись чорними намистинками очей у прочинені двері балкона, в сизе тремтіння смогу серед вранішнього проміння.

Він дивиться на плювки ліхтарних куполів, що вирячилися крізь дощову купіль; потім очима, двома кульками, безпосередніми, сірими й водянистими, споглядає — наче гумове — тіло дівчини: як вона обтирає серветкою повні м'ясисті губи, гидливо розчепіривши тонкі пальці, пронизані синіми прожилками, і гаряча хвиля задоволення відпружує його животик, випрямляє його поставу, що десь у його уяві карбується мислено на крейдяному папері з водяними знаками, — порожнеча вулиць свистить гвалтом. Міністр голосно відригує. Настрій у пана міністра не псується. Він чекає, зовсім небагато часу, випиває чашку кави з таким виразом на обличчі, начебто дослухається до вурчання тельбухів, якось трішечки знервовано косує на пані, що продовжує блювати, відчуваючи в роті липкий, ядучий присмак жовчі, випльовуючи на вохру килима слизоту із шлунка. Міністр ставить чашечку на стіл, бере двома пальцями: може, він подумки підписує черговий трактат, а мо', вже подумки крокує маршами східців, виходить надвір, проповзає без страху під прицілом десятка цікавих очей, що злякано відсахуються, жбурнувши вилинялі фіранки на запацьорені шибки. Пан міністр ласо пограє ніздрями, погладжуючи долонями щільно облипле жилеткою пузо, від однієї думки, як він скоротить відстань двору, сполохавши чорне ошмаття гайвороння крізь жовту арку, ловлячи трохи злякані, а здебільша захоплені погляди молоденьких дівчат, зовсім тобі школярок, аби не такі зухвалі очиська. Мабуть, таки думатиме про дружину, споглядаючи відвертим поглядом дівчат, що зухвало смалитимуть у під'їздах цигарки, — ось він таки прийшов, довгожданий світ свободи... Так, він думатиме з кислую втомою про дружину з великими селянськими руками, червоними по самі лікті: і як йому ото спало на думку одружитися з такою дурепою, вайлуватою селючкою.

Це псує пану міністру настрої, бо неодмінно приходять на згадку недавні, зовсім свіжі спогади: кисла смажена капуста, іржавий оселедець, купи списаного паперу, а він, дрібочучи ніжками, запопадливо підставляє стільці добродію у вилинялому піджаку... І ото так він уже не радо, а з накипаючою люттю долає шлях через прохідний двір, прискорюючи кроки, чвиркаючи бурою багнюкою на відпрасовані штани найтоншого крою, захлинаючись від прилих, гнилих запахів, поглядів, які його не лякають. Лімузин одразу зривається з місця. Із затемненого вікна авто вулиці розкриваються яскравими ліхтариками, чарівними шкатулочками: міністр чим далі, то дужче хмурнішає — чоло звужується, нависає над бровами: він бачить стрижених під буддійських монахів і патлатих хлопчаків, що розгулюють вільно вулицями, обнімаючи худенькі бадиллини схудлих блідих дівиць; міністр не знати чого сердиться. Вже сірий понеділок, — авто підкочує до міністерства. Пан міністр відчуває пружність шкіри, і, щойно прочиняються важкі двері, все попереднє відлітає, мовби отого вигаданого світу й не було. Очі млосно займаються. Він вдихає розігріту довгим сидінням тисячі тіл шкіру крісел, смакує дим з курилки і простує до свого кабінету, — весь цей час, увесь довгий шлях він думає, які негарні руки у його дружини. І це якось, невідомим чином, злипається в його уяві з баченим на вулиці. Він думає, що розпуста — то не є свобода; він навіть радиться ще з одним міністром, по телефону, чемно довідавшись про здоров'я дружини, доньки. Через годину летить ще один пустопорожній указ, наказ, проект — до президента. І, нарешті, коли він затверджений, пан міністр важко, із задоволенням від зробленого, відкидається в крісло... Він гортає липкі сторінки тільки-но віддрукованого тексту; може, за тиждень його потягне знову туди,

в червоно-цегельні квартали, де тхне помями, собачим теплим послідом, а мо'...

Про що я жалкую? По чім? Та об тім, усе об тім, що наука зробила крок, забралася не так далеко, навіть у всьому світі. О пане Фройд! О пане Абельяр! Це вас, вас стосується, шановні: вже бачу, як ви хутко перевертаєтеся, погрожуєте мені кулаками і відпускаєте досить непристойні, щоправда, властиві людям вашого чину слова і речення на мою адресу. Так, гірко, — наука вас не воскресить, не оживить, і ви помрете в енному сторіччі, році, місяці, відповідно до накресленої долі, у теплих постелях — від тихого божевілля. Земля вам пухом! Схиляю голову перед безпрецедентним вашим експериментом, але час — невблаганна річ. У цій країні, в цьому часі вам би судилося зайняти місце рябих посередностей. У цій країні вам би судилося упрівати, змінивши фах, поголівно довбаючи стрижені черепки, займаючись лоботомією, і до мила в задниці крутити ручки електрошокових апаратів, заганяти конячі дози інсуліну. І все даремно, невдячність долі. Тут я вам, вибачайте, дав фори.

Власне, кому яка різниця? Мовби ми самі видобуваємо повітря, піднімаємо небо, правимо потоками води, рухаємо липкі вогники світил. Облишмо, подаймося трохи назад, де мені трохи більше второпати... Тож у спальні в неї чисто й світло, і вона цілу вічність чекає... Про що це я? Чомусь, як не гидко воно складається, це та користь від тих перших: облізливих, шолудивих, клімактерично заклопотаних, недалеких розумово, що все життя шанобливо гнули горба, а тоді, мов тих пуголоків, повідушували своїх шкільних товаришів, друзів по університету, ладних дійти всього-на-всього банального висліду, лапонути молочно-рожеву литку молоденької жінки. Хай нелюбої, нехай від неї віє холодом криги, але вона зійшла з тих далеких, призабутих мрій чорно-білих порнографічних

світлин, потьмарених гарячим подихом під ковдрою, десь у тісних провінційних комірчинах, де зі світлин, шанобливо розвішаних на стіні, смерть торохкотить кісточками всіх родичів. Місто так і не стало домівкою цих перепечених часом казанових. На мене воно наступає холодом, що дарує затишок. Мені вже не втратити його, бо я знищив у собі звіра, звившись із ним в один клубок. Це місто. Це багатолікий монстр, який полюбив мене тисячами доріг, перетяв ливною горлянку, і нарешті ми розійшлися, зоставивши на дні його вулиць, майданів дні, роки, століття, аби з'ясовували наші стосунки. Про нашу угоду знає тільки місто — і я. Це коротке падіння, довгий злет догори, поки серпневий ужинок, десь суботнього дня, не зітне, не зітре геть не тільки імена тих, кого ми, я, вони любили, і не поставить у нашій подобі щось інше... А на майданах і вулицях, по закуттях базікали про смерть: як десь, когось, просто оце нещодавно розстріляли... У країні мир надутий ацетиленом — чумний псячий бенкет. Усім свербіло на язиці слово «смерть», що воском проступало крізь рум'яна статку... Тож у спальні пані чисто й світло. Вона знову чекає на принца...

Порожнеча сонячних днів вилиняла від тугих ударів східних вітрів. Повітря спорожніло од крику птахів. Осінь видалася холодна, рано опав лист. Пустка тих днів, із сонцем у високому бузковому небі, мережана павутинням паморозі, кликала духів з його маленького, крихітного минулого, що набирало для нього маленької зачовганої назви — рідна домівка. Одна згадка про пагорби, сірі рівнини, жовті кручі, що зринала в пам'яті тільки з товщами води й низькими посвістами вітру: короткий спалах уві сні, подібно до спогаду, наїжачував жахом волосся. І йому часто снилися довгі рожеві свині, білі підсвинки, які ходили на задніх

ратицях; і той день, коли його з Родиком звільнили з патронату, малювався довгою строкатою стрічкою похорону, що залазила одним кінцем у зелені ворота металургійного заводу, іншим — губилася десь біля хижі Ничипора. Але цього не досить; мало що нагадувало дійсність, принаймні, як він те хотів бачити: яка вона була насправді. У повітрі тхнуло, й воно було присмачене квартирними анекдотами, базіканням по ринках, барах, кав'ярнях, редакціях газет, де висиджували зади вчорашні студентки (що їм поміняти б фах на більш древній), летіло булькання з розкритих ротів, щілини їхніх власників від надмірно вжитої кави не затулялися, оте булькання падало у бездонну синь вічної ріки вічного міста, що може лишень лякати — в і й н а. Народ збуджувався, прів од натуги в закутках, де були пейджери, теле- й радіоточки, — слухали новини, запобігаючи про- рокувати, що скоро навалить і в нас, а то он за границею. Мокрі лоби, підняті брови, обтріпані довгими балачками губи підраховували кількість закуплених макаронів, олії, пачок маргарину, масла, сірників і солі. Це навіювало на нього тугу. Безликість такого ось життя відкривала перед ним панораму безперспективності.

Йшло оте життя чередою, наступаючи глупотою ночі, і марив він дивними, аж до млості у шлунку, видивами. Радше то була розвага, аби не справжні епілептичні напади, що загострювалися й заскакували несподівано десь у гадючій товкотнечі підземки, де він розчулювався через розпачли- вих, по-інфантильному сопливих дідів: завтра, коли вдарять морози, вони мертимуть, як маленькі сірі мухи, спокійно від- даючися смерті, перед цим крадькома випиваючи кожного тижня на заощаджені гроші келишок коньяку або горілки. Так отож, перед тим як піт окропить чоло, не відоме нікому зі смертних плетиво образів вийде з розвернутого черепа.

Йому вдалося усамітнитися у сквері. Можливо, окрім мене, його ніхто й не бачив, — зіщуленого на лавці, під розкидистим американським кленом, загубленого у світі клишоногих бабів, рахітичних від народження, їхніх дітей із безтямними поглядами, що здригалися від гуркоту жовтих автобусів, хрестилися на поодинокі пари патлатих гіпі або панків. Цей світ підманював його дурманливою силою вижити за будь-яку ціну і випорожнював його нутро. Іноді перед тією лавкою крокував військовий патруль, — молоденькі хлопчачки погравали автоматами, голодно, але зовсім по-іншому пасучи навсібіч очима. У кварталах западала темрява. Переходами пхалися мовчазні перекупки, що пропонували пачку цигарок або «девочку».

Віталій волооко, ошелешено дивився на все це, бредучи навмання, начебто в пошуках учорашнього дня, де яскравими карнавалами розливалися мітинги, де вибухали пристрасті, готові стрясти країну і його, саме його винести у світ того дивного царства справедливості. Може бути: аби менше наївних людей, то не було б у цьому світі стільки горя? Хто його знає. Зачинившись у комірчині, він занурювався в креслення, віддаючи геометричним конструкціям, де все чесно й чисто, більше часу, складаючи стародавнім більшу шану, ніж навколишньому. У ті дні він закрижанів від самотини, слухаючи кумедні теревені Саньки про вічну любов. Це загострювало трагічність. Здавалося, ось вже кінець, зовсім, але тут чувся лункий, холодний і бадьорий до здорового цинізму голос доктора Шмулевича. Він радів навіть з того, що чує голос Шмулевича, розмазуючи по грудях в'язкий піт, прозорі соплі під носом, тупо гортаючи забуті й занедбані пошарпані книженці, гортаючи цупкі сторінки допотопних журналів з інженерії, будівництва, гелікоптеробудування.

Ревіще мітингів з роззявленими горлянками чорних майданів, збіговиська підпільників із писанням прокламацій по кухнях, а то й по клозетах — відходили в минуле. Принципи віддавалися на поталу безпринципності. І Віталія зносило. Прийшов час, сонце великої політики, — марші з гучномовців, радіо і телебачення, змінили мигдалевий смак, мідний глас війни, як тільки ця бравада була перебрана сильними світу цього. Війна знайшла прихисток у затишніших кулуарах, — зараз переймалася, доповнювалася, уточнювалася що лівими, що правими. Щоправда, робилося це мудро, і дати раду, де воно ліве, де праве, рідко в кого ставало розуму. Зміна подій застала Віталія, мов того пса на осонні, балією окропу; він просиджував у комірчині, тупо дивлячись у темряву; він завішував вікна, щоб не бачити, як міняється пора за порою. І тоді він годинами думав про Шмулевича, ніби кращого нічого не знаходив. Перемішуючи сором, сльози люті з відчаєм, він дивувався обізнаності Шмулевича у всіх життєвих, політичних, світських сферах; його било до пропасниці від холодного цинізму доктора, що враз випирає тонкослізним сентименталізмом недорослого вбивці; чарувався затятою самовпевненістю, попри безталанність, жити легко, з присвистом. А ще дивом проймало рівне спілкування з сильними світу цього. І гаряча хвиля обурення від несправедливості застрягала розпачливим криком у горлянку. Він годинами, зачинившись, молив Бога про друге Пришествя, про з'яву нового Гната Лойоли, про навернення усіх антихристів. Упавши навznak, кроплячись дрібним потом, Віталій бачив дивні спалахи вогню, руді полотнища сарани й моровиці, гори людського трупу, над якими ширяли чорні круки, підхоплюючи на крила людські душі. Віддати належне — чоловік він був побожний. Заклякав у кутку і просив усіх святих навернути людей до

миру. Приймавши католицтво, він щодня ходив до костюлу, відреставрованого поляками, але так хитро, щоб пропустити службу. До ксьондзів, як і до православних попів, ставився упереджено, а пізніше — з недовірою. Іноді страх перед сподіяним розтинав його навпіл, шугонувши зляком перед відповіддю, перед холодом вічності; він городив купи виправдувальних промов, вплітаючи туди різні науки, проте вранці дух його крижанів, гордовито дивлячись на вчорашнє, мов на сон.

«Фарисейство», — глибокодумно і коротко він говорив. І тупа злоба проїдала мозок, відчай кидав вулицями, проганяв малярійною лихоманкою хребтом Хрещатика. Тут його приваблювали підземні переходи, що в народі називають «трубами». Тут він зазнайомився і потоваришував із Лящем, товстуном у заношеному зеленому плащі, безрозмірні кишені котрого вміщували по буханцю хліба, пляшку й півблока цигарок місцевого виробництва. Горобаха, такий же як і він. Вони разом ходили на безлюдні мітинги, вночі писали листівки, збиваючись до гурту, сперечалися, проте доба вже поклала карб, що його він пізніше назвав «лихою годиною мого народу, коли...». Лящ менше переймався такими речами. Вони через це і лаялися, бо Віталій ставав чимдалі нестерпніший. Нудьга й порожнеча підігрівалися розвоєм мрії. Його балачки про справедливість викликали у товаришів шалений напад реготу. А Лящ, червонопикий, був з усього задоволений, — невдаха-поет, що спромігся полишити кілька вузів, зажити слави неприкаяного модерніста, невтомного шукача пригод, місцевого джигуна в гурті прищавих студенток; згодом Лящу, вже коли сонце його пішло на скін, вдалося зліпити щось докупи, вийти на люди в ореолі правдборця. Таланту Лящеві дійсно не бракувало. Проте вайлуватість його межувала з марнославством. Марнославство, як та

смерть, крокує поруч — воно ліпить привиди революцій, масонських лож, військових закатів, щоб насамкінець вилитися в реальність. Останнім часом Ляц тільки й говорив про безліч чуттєвих утіх, якими кишить життя. Це Віталія наштотувало на роздуми всілякого штибу. А здебільшого його мучила гризота душі. Він спохмурнів, якимось подався в плечах, волосся рідшало, зір притуплювався за сидінням до ранку над тим чи іншим трактатом. Забачивши Ляца, тягнув за обшлаг засмальцьованого плаща до комірчини, вилазив на стос книжок, вибухав: «Революція! Вона запалить висохлі мізки нашої нації! Вона підніме, розвіє нове знамено справедливості. Безкровна революція — цього ми повинні добитися, йдучи в народ. Хто, як не ми, Ляцику, піднімемо, просвіtimo зубожілий народ?! Скажи...» Ляц ховав до кишені надгризеного пиріжка: «Так, так, побільше здорової люті». І вони нишпорили, вишукуючи людей, до себе подібних, або в яких хоч промайне мара справедливості.

Настирливо, як той гнійний жук, що розгрибає лапками послід, обридливо, з жахом набуваючи досвіду, влазив Віталій до різних політичних угруповань. Перед ним відкривалася яскрава панорама вбогості. Шукачі справедливості мали одне обличчя, — видавалося, ніби хтось невидимий накупив або викроїв однакових штанів, а горопашна природа без розбору сипонула пригорщі запалених, струмуючих кварцем адреналіну очей. Вожді їхні нагадували висушених біблійних китів, готових проковтнути п'ять мільйонів Йон; запалі щоки рухалися, мов боки витягнутої на лід рибини, вони підозріло нюшили новоприбулих, наче вигнані з античного пекла цербери, і в комп'ютерних мізках уже вкладалися одним рядом сіоністський закат, сексуальна неповноцінність, ослабла, проте ще дужа рука Москви. Вони ходили, світячи випнутими колінами, всі, як один, заклавши руки

за спину, холодні, повні торжества значущості, тримаючи голову на тонких шиях, обмотаних зміями шарфів, з вухами, повними вати й сірки, дослуховуючись до своїх підлеглих, що, здавалося, зовсім не потрібне. Іноді до гурту вскакував джэнджик у білому костюмі, затиснувши брунатну течку під пахвиною, — на вождів падала безликість, адреналін зі шкідливою, з медичного погляду, швидкістю плинув заіржавілими каналами. Вони підскакували, виструнчувались навшпиньки, дотягувалися до плеча.

Молодик, розстебнувши гудзики на жилетці, розкинувши ноги, обтираючи піт, оповідав щось довго й заплутано, зовсім без змісту. Віталій сторожко ловив кожне слово, а щойно джэнджик поглинався грою, — зіскакував з місця й горлопанив про рівність, братерство, об'єднання нації, про аналоги безкровних революцій. Що правда, то правда — говорив він з неабиякою майстерністю. Кити витягували хустки, потай шмаркалися, косячи поглядом на прибульця в костюмі з течкою. Джэнджик схвально кивав головою, вклякаючи, дивився на Віталія, потім ледь помітним порухом підкликав до себе вождя, в якого підборіддя ховається за рожевим випещеним зап'ястям. Цієї миті Лящ видає розпачливий крик смертельно зраненого оленя, — за півгодини молодий чоловік у білому костюмі повинен влаштувати мініатюрний бенкет, «фуршет». З гуркотом поруйнованого рейхстагу мрії падають із черепа в шлунок Лящеві. Він заплющує очі, гризе пальці, а спершу намагається забитися до кутка. Їх, спочатку чомно, а далі буцаючи в спину, виштовхують на вулицю. Взимку така річ для Ляща була немислима. Тут він скидався більше на філософа-натураліста, проте на високе слово Лящ здобувався лишень у поезії. Віддамо, пролітаючи над цим містом, йому належне. Причмелено збуджена ця дивна пара чвалала холодними й ворожими до синяви вулицями,

розгрібаючи строкатий натовп. Лящ задивлявся на огрядних, задастих молодиць, цмокав язиком «ти ди, яка в неї срака»; пара ця пірнала в морок підземного переходу. Там, у гущі невдах-учителів, скелетоподібних від виснаження й голоду аспірантів, п'яниць-літераторів, калік з різними ступенями інвалідності, Віталій з Лящем виливали жовч образи.

Тут, виставивши пляшку горілки, можна до сходу сонця наступного століття започатковувати нову релігію, називати себе Джузеппе Гарібальді, Че Геварою, Томасом Мором або на лихий кінець — Грушевським. До хрипоти, випльовуючи разом із слиною цілі кавалки промов, гасали, ошпарені, переходом, зазиваючи, закликаючи, ненавидячи й люблячи. Днями, пересичені голодом і холодом, вони вирушали в свою безконечну подорож чорними нутрощами міста. У більш-менш пристойних місцях, тобто в кав'ярнях та забігайлівках, де сопух комбіжиру й коньяку мирно уживався, з нього реготали, бо Лящ, гнаний марнославством, цим вічним двигуном усіх джигунів, прилаштовував здорове своє тіло до берега якоїсь молодиці. І Віталій подався в народ. Різноколірне, пекуче для очей лахміття ринків, з баговинням товкотнечі люду, вже зваблювало під кінець осені іншим. Його зацікавила таємниця людської душі. Зовсім виснажений, — западало сонце у зиму, стягуючи в довгий лет птахів, — він заходив до пані, що мешкала в розкішних чотирикімнатних покоях, аби послухати її кволі балачки про невідомий світ нової знаті, заможних і багатих людей. Врода цієї пані не вражала його. Віталія зацікавила таємниця людської душі. Той світ, про який пані, приглушена тютюновим димом, оповідала, проходив повз нього кольоровою плівкою. Часом у балакці пані забувалася, доходила до таких подробиць, що, якби був на його місці Лящ, то не забарився б цибонуту в ліжку. Пані напівлежала, уткнувши

пухку щічку в кулачок, золото засмаглої шкіри проти нічної лампи видавалося Віталію восковим. Вона не говорила про безконечність болю, про відчай, проплакані очі, про зламані мрії, — бо впевнена була, що цей чоловік її не чує. Їй було нудно з ним, проте це збавляло вечори, а то й ночі. Журним голосом вона проводила Віталія дикими садами, пробуркуючи свідомість, щоб розколошкати в ньому самця, але тут була зовсім інша історія. Той, кого вона зустрине, борсався на цю годину в смертельній агонії, без усякого сподівання вижити; його, без надії на рятунок, виловили рибалки, що били острогою рибу. Вона оповідала про чоловіків, яких любила, яких ненавиділа, за яких обставин вимушена була лягати в ліжко. Але це не відкривало таємниці.

Він вичавлював короткий, мов черв'ячок, спогад про Люську; далі стояла стіна, і розбити ту кам'яницю в нього не було бажання. Поволі, скрегочучи зубами, він виправлював пам'ять — скнів за кресленням. В якійсь брудній, подібній до буди залізничника кав'ярні його можна було застати, згорбленого, за дивним заняттям: як малює на білих серветках та клозетному папері гелікоптери. На останні гроші, щоб притлумити самотину, йшов до кінотеатру, на ті часи збезлюділого. Тут терлися поодинокі пари закоханих, тхнуло кислотою поту й сім'ям. Жаске дихання, чаклування рухів, голосів, готових стлумити власне збудження, з рипом відкривали для нього ще невідому силу цього життя. Він спробував познайомитись з маленькою, як мавпочка, в'єтнамкою — відчув жах, справжній німий і дикий жах, що пролізав у всі пори, розсипав тисячі душ ацетиленовим вітром над стійбищами людського кишля, бив дробом у гнійники людських вікон. Він, не дочекавшись кінця сеансу, з розстебнутими штаньми, під матюки контролерки, кинувся східцями на мокрі вулиці, розмахуючи руками, кличучи

Шмулевича. Він борсався сльозливими вулицями — кидало із закапелків в обличчя мокрі газети, листівки, лускали у вухах злинялі знамена різних кольорів. Він задихався у ядушних випарах. Тоді вперше, окутаний несподівано сизою хмарою, він дістався під їзду, укоханий спокоєм, що розігнав кривавий холодець з-перед очей, — побачив неосяжний простір, на ньому корабель, а на палубах ходили люди, манекенні обличчя з дірками ротів хилиталися прямо перед очима; відтак він одійшов далеко, в голубі простори і побачив мармурові східці, а по них піднімався чоловік, одягнений у чорне, гарний з лиця, — але обличчя, очунявши, Віталій не запам'ятав.

Він ладен позбутися того, — з дня на день займало його щось тривожне: підбиралося від паху, солодко крутило кістки, й він почав заглядатися на жінок. Його проймав потяг до жіноцтва, зайнявши уяву білим спалахом; проте Віталій примудрявся прикрутити це до липоти подій. Він блукав по місту, хекаючи, з пагорба на пагорб, у пошуках нових облич; він жадібно ловив кожен порух, шелестіння спідниць, вечірніх суконь; вухо ловило модуляції голосів, — запам'ятовував, втесував до пам'яті, як вони стояли: обіпершись чи розставивши ноги, випнувши в радості живота; чи йшли, зігнуті горем, турботою, злиднями, освітлені ліхтарями й місяцем під вітринами або по довгих коридорах казенних приміщень, де тхнуло дорогою шкірою крісел, цигарковим димом, одеколоном; у затишних валютних кав'ярнях, куди він потрапляв завдяки Шмулевичу, губили свій шал і погляд; магазин коштовностей відкрив крижаний спалах їхніх очей — це й зовсім несподіванка. Його не цікавили їхні прекрасні очі, розрізи, гідні поетів Середньовіччя; стегна, груди, що чекали його рук, уст. Віталія займало — що ними рухає? Де той рушій, що кидає тих, які дали клятву

одним, у ліжка до чужих чоловіків; як їм вдається за допомогою рожевого шматка тіла шугонути на саму вершину, зіпхнути заплилого у власному смальці політика? Оце ключкою вп'ялося в мозок, проштрикнуло свідомість, стало найболючішою темою. По закінченні університету він дістав таке-сяке місце інженера в напівприватній конторі й дрібну платню, — але, привчивши себе до життя зовсім не побожного, він став витрачати заощаджені на кіно, на сніданках і вечерях гроші по дешевих борделях, де тхнуло блювотиною, дешевим вином, сивухою. Його зігнуту постать, натомлену, загибілу, схололу, що здавалася над столиком масною плямою, у вельветовому піджаку, притрушеному на спині лупою, — радісним писком зустрічали повії. За півроку, економлячи, а здебільша користуючись своїм природним умінням подобатися, він перепробував усіх в окрузі. Проте таємниця людського існування ще більше запнула очі. Він нюшив майданчиками, дубів під дощем, під бадьорі марші недоростків у рябому гакі; захеканий, мов проповідник сектантської церкви, який відшукав ключ до істини, летів у смердоту завулків, ближче до студентських та робітничих кварталів, де пара брудними клубками од вивареної картоплі та іржавих оселедців зависала над червоними горбами домів, як і впродовж кількох минулих століть, — зазирає сорокою до гурту замусолених, куцих піджачків, у розкриті викоти домогосподарок, зачаровано задивлявся на їхні каріозні роти, слухаючи музику лайки, беззмістовне торохкотіння, прокльони, брудні, як у бродяг і вантажників. Він пив з їхніми чоловіками сивуху — очі їхні, залиті жовтим перегаром, злякано тремтіли цятками зіниць, як потрапляли на кістяки балконів, завішені пелюшками, латаним ганчір'ям, рейтузами; кислий протяг ворухив на облісілих тридцятилітніх черепах кушки волосся, схожого на куряче пір'я.

Чи не вперше за стільки часу косо зійшла думка, одірвавши Віталія від його місячної хвороби, нав'язавшись до Шмулевича: нова влада, котра прийшла майже століття тому, стерла саме поняття гетто; на гетто перетворилося місто; впродовж років метаморфоза людського спілкування, людожерська гонитва перетопила його на мініатюрний Гарлем з велетенською загадкою трагедії, що, мов невидима хвороба, сиділа в закіптюжених порохом кількох революцій черепах. З таким ось відкриттям він галопом кидався в розірвану сітку підземних переходів. Його зустрічали ехидним хихиканням; а найкраще, що могло трапитися, — обзивали сіоністським шпигуном. Він не гепав кулаками себе в груди, щоб довести протилежне, а сомнамбулою тинявся голим, облизаним осінню майданом; він з подивом вдивлявся в темряву, ще тримаючи в пам'яті заклиний, задубілий до дитячого, — як знімали тут, багато років тому, пам'ятник вождю; наче зумисне, зледащілі робітники відкрутили йому голову, і цей безголовий, схожий на комаху з гербарію, стрімів, освітлений зусюди прожекторами, протягуючи руку до освітлених вулиць, міцно впираючись куцими бронзовими ногами на підмурок, розмальований свастиками, матюччям, апокаліптичними висловами й трьома шістьками. І він терзався в густій мряці, він чув дикі, а то й дитячі голоси у своїх вухах, а мо', й поруч, згори, знизу, вони лякали пеклом, геєною огненною; він сунув хитким човном, щось невиразно мимрячи під ніс. Він збайдужів до величі природи, що нею так захоплювався, вбачаючи її вплив на рухи людських вчинків; доходило до того, що, поцупивши на службі радіоприймача, слухав прогнози погоди. Слухав, як та чи інша жінка заговорить, як просяде до низького, роз'ятрить статеві залози, відкриє ерогенні пори від обіцяної на сьогодні мжички; голос, вчора такий оксамитовий;

як вона, сіпаючись від природного потягу, терзаючись, піде на зраду. І втішено, потираючи руки, хихотів...

Де ти, дідусю Фроїде? І не снилося тобі, перевернутому стонадцять разів у труні, що в такому закапелку ти виринеш в іпостасі другого бога, де люди якимось будуть приторочувати до своїх болячок Святе Письмо, політику і казна-що. Але то пусте — пил зноситься вітром, може, ти трохи й мав рацію, а вони — колись кулемети. Але пил зносить вітром, знятим помахом крил... Східці книгарень, кав'ярень, універсамів, холів, передпокоїв, куди він умисне стромляв носа як репетитор, у пошуках роботи чи як місіонер котрогось із товариств, — тримали той трункий запах, що відомий лише божевільним або великим спокусникам. Під ударом життєвої коси Віталій таким робом хотів позбутися любові, а радше не так любові, як нездорової пристрасті. Талісман пропікав груди, — часом він, навіжено хриплячи, прямо по калюжах, гнаний дикими вітрами, що їх зняла його ж таки думка, полишав квартал за кварталом, пробігав розшаткованим осінню пирогом міста, що розлазилося в його зелених очах, мов карта вавилонського царства, — виносило до вічного холоду річки, обтиснутої коростинням хиж, наметів, смітників, скотомогильників з обгризеними жебротою до білого кістками тварин, казарм, безкоштовних лікарень, де немає ціни ні життю, ні смерті. Він годинами сидів біля берега. Тонни води над ним і під ним вливалися, протікали розпаленими звивинами мозку; вода каламутила, мертво, мірно повзла по розірваних гирловиннях, підмивала круті береги; вода, мов сміттярка, збирала покійників, самогубців, кошики з потопленими кошенятами; свинячі голови, вжахнувши передсмертним оскалом вищирених усміхом зубів, приставали до берега, там, де купкувалася жеброта. Тут Віталій здибував жінок-жебрачок — на тонких рахітних ногах,

з одвислою шкірою, вкритих шелестливою кіркою екземи та гнійниковими прищами; сифілітичні виразки провалили носи, викрутили суглоби, увіпхнули до черепа очі.

За якийсь тиждень він зазнайомився з усіма: Рамалі, товстуха двадцяти п'яти років, яка шестирічною потрапила до міста, — у вісім років її звабив п'яний фельдшер, — вона й досі його кохає; Наді, сорокарічна рахуба, побожна й цнотлива, що цілувала, проходячи вулицями, образи Спасителя навіть крізь скло ларків, — вона хворіє на побутовий сифіліс, згвалтована рідним батьком; Лілі, тринадцять років, беззуба — зуби їй умисне вибив для статевих зносин її коханець Пепа, що наразі відсиджувався у божевільні: вона гордо носила одвислий зад, похітливо лапаючи зизооким поглядом довкруг; вона ще пудрила віспате обличчя, а в підв'язках ховала кривого виноградного ножа. Всі вони пропонували себе. Їхні чоловіки по-хазяйському накидали оком, і коли жінки кволо торгувалися або запрошували мізерну платню, — прилюдно, під щасливий, до святкового, регіт, духопелили їх костурами. Іноді такі ігрища уривала смерть. Так забили п'ятнадцятилітню білявку, тоненьку, хвору на лейкемію Лору, яка не захотіла лягати в ліжко з дільничним; вона ледь ходила за вітром, але якось уся світилася, на диво, не була хвора на венеричні болячки, мала з того, іншого, світу хлопця. Приховала її жеброта з великою учтою, зібралось замалим не все надбережне жебрацтво — несли попід річкою, зашиту в лантух, щоб під дике виття скинути у воду й чимдуж, колошматячи костурами, кулаками по згорблених спинах, регочучи, пускаючи слину, кидались наввипередки до збіговиська, де прихистом слугувала або перевернута, проїдена джаргою цистерна, чи то напівзруйнований будинок, де Циган, здоровий, до двох метрів мужик, що був за ватажка, роздавав шматки харчу і наливав горілки. Царство

похитлих шлунків і голоду. Вони розсідалися біля закіптюженого казана кружком: старші трималися першого ряду; за ними принишкли діти, — вони любили дітей, вважаючи, що хто образить дитину, той безбожник і служить сатані; за ними — жінки, а там — каліки, немічні, старі.

До казана зносилося випрошене, вкрадене, подароване. Ієрархія ця трималася недовго — тільки-но животи наповнювалися, важчали, каліки, старі, що виявлялися навдивовиж прудкими, дужими і дужчими, ніж молодняк, відганяли костурами та металевим пруттям, лупцюючи нещадно, під п'яний регіт, братів, ледь не до смерті, рвалися до казана. Так починалася «потешка». Упродовж свята, котре тягнулося невідомо скільки часу, хтось тонув або його топили у брунатній рідоті варива, де лишалася рівно половина; когось задушили у товкотнечі; зловісні погляди декотрих так і чигали, щоб запхнути під ребра ножа або зманити малолітнього хлопця чи дівчину. Педофільство тут зазвичай не злочин. Циган дозволяв старійшинам, яких призначав сам, відбирати хлопчаків із найбільшою шкірою і продавати арабам, а в гіршому разі — великим номенклатурним босам. До такого табору потрапити легко, а виносила з нього лишень смерть, яка повністю вбирала пустку цього слова. Бо смерть для цих людей — ніщо. Вони ревно думали про неї, коли на зиму голод розкидав прозорі сіті, стягуючи трупи найслабших до ріки. Вони вбачали у воді щось таємниче, задобрюючи її нехитрими подарунками. То, видно, з освічених колись людей, що потрапляли останнім часом до цього кишлища, прийшла така думка: а мо', сама природа підказала потребу людського очищення. Здебільше сюди потрапляли люди всіх ґатунків: надто чутливі або переобтяжені людською несправедливістю — невдахи, як їх наречено в тому світі, де вони жили. Всі — від десятирічного золотушного хлопчика

аж до чоловіка, що вік його визначити неможливо, — вірили в Бога й справедливість. Їм невтямки, та й не треба було думати, що вірять тільки в Бога, а справедливість перемагає тільки завдяки тій вірі або ніколи.

Сюди ось і принесло Віталія. Тут він вихлюпнув усе своє красномовство, занедбане на затишних бульварах. Тільки-но він з'являвся і, сугулячись, ішов берегом, Циган збирав на «потешку» народ. Віталій, як і кожен великий жалісливий гуманіст, приносив гостинці і, шаріючись, під прицмокування, торохкотіння костурів, милиць, глухих ударів кулака в тіло, все, без огляду на вік, роздавав. Він терпляче, опустивши додолу очі, чекав, коли все буде з'їдено, випито, приміряно, вдягнуто, — а тоді залазив на дно перевернутого барила й починав свої лекції та промови, що закінчувалися бурхливими аплодисментами, — можу запевнити, що таким оваціям позаздрили б навіть у Ла Скала. Пишаючись собою, випнувши живіт, він повертався до житла, писав, різав олівцем папір усю ніч; вранці, переконавши себе, плентався на майдани або під муніципальні будинки. Він розмахував дрібненько списаними аркушами перед строкато вдягненими громадянками, закликаючи до голосу сумління. Проте люди потічками хлюпалися тротуарами, лінькуватو повертали голови, спльовували крізь зуби, лихо матюкалися. Того дня двійко якихось розбишак, худих, однакових з лиця, радше з гурту неприкаяних угруповань, що стовбичать під стінами всіляких установ, обстоюючи чи то захист кішок та собак, чи гомосексуалістів, — підбігли, засмикали Віталія за обшлагі піджака і закричаливилудженими горлянками: «Тримайте злодія!» — Народ, віддамо йому належне за мудрість, і тут не звернув уваги. Але в когось таки заплила від перевтоми й безсоння фізія Віталія пробудила антипатію. Без стусанів цього разу не обійшлося. Спочатку його вхопив здоровенний

чоловік, буцнувши в носа плескати́м лобом, невідомо звідки з'явилася дамочка і затарабанила японською парасолькою по голові. Це відбувалося швидко — як спалах. Ніщо не є таким швидким на руку, як злоба, присмачена несправедливістю. Спочатку він чинив супротив, тоді виправдовувався, а ще пізніше — вирвався і кинувся тікати. Стишив крок, коли рейвах ущух, — у повній глухоті, зі злиплим від голоду шлунком, перебираючи язиком у роті кислу слину, що віддавала солодом загуслої крові, він рухав своє тіло, штовхаючи в безкінечність людської ріки, потонулої в шелесті гнилого листя, переставляючи наліті свинцем ноги під муром будинку, де йому судилося спізнати гіркоту любові; вулиця, якою він проходив вічність у сизому кушпелінні, вихаркнутому автомобілями, що виводком черепашилися від автовокзалу, виривалася з-під ніг безликим звіром пам'яті. Скільки б він не жив, щось невиразне, бліде повертало до тієї вулиці: то він бачитиме її мокрою від осіннього дощу, то в каші розтопленого під колесами автомобілів снігу. Життя-бо давно відкрило найтемніший вибалок; щоправда, на нього треба ще глянути, щоб не вхопити хвороби всіх інтелектуалів і педерастів — песимізму. Уроки злиднів давалися взнаки — навчили невтомної боротьби духу, що в порівнянні з ними фізичні терзання були не чим іншим, як прелюдією скаженого віслюка до злучки.

О цій порі Шмулевич завжди вигулькував з-за рогу скляного маркету. Засунувши руки до кишень, він, вистромивши пергаментного, витягнутого, мов кобиляча голова, писка, спостерігав розіпнутого на промовах Віталія. Дочекавшись, коли юрба перестане сходити піною обурення, а Віталій з Лящем охолонуть, він підходив, тихо, по-котячому, дряпаючи цвяшками на підощвах шикарних американських черевиків, смакав за рукав, говорив: «Ходім щось перекусимо...» Цього

разу Шмулевича не було. Він відчув необхідність бачити, говорити з цим чоловіком — гостра розпука різонула по очах. Віталій пройшов, одхекуючи, вихаркуючи криваві згустки під ноги, повз будинок, глянув донизу, ще раз сплюнув, помахав невідомо кому рукою і подався до кав'ярні, де мав надію зустріти хоча б Ляща. Він знайшов їх обох, — Лящ поважно розкинувся на стільці, перекинувши через здорову, як голобля, руку плаща, а Шмулевич нарізав у прискороному темпі Бетговена на старезному піаніно. Він одбирав простір ударами по клавішах, самочинно змінюючи темп, умисно плутаючи місця; він ліпив якісь змилки замість звуків, хекаючи, допомагаючи ротом, губами, втупивши непорушний погляд у клавіатуру. Звуки рипіли возами, рохкали свиньми, лилися підбитими жайворонками; несподівано, пробиваючи мішанину, квакав гімн якоїсь, мабуть, сусідньої держави. Спина Шмулевича ходила ходором, м'язи мотуззям випиналися з-під білої сорочки. Гупнувши кришкою, він припинив грати, крутнувся на стільчику і втупився у Віталія, що, спливаючи патьоками брудної води, хилитався проти дверного отвору. Прокашлявшись, Шмулевич прохрипів: «Зачини двері... Нещастя». Гурт барвисто одягнених юнаків єхидно підсміювався, — набріолінені чуби, пальці торохкотять дорогими перснями об столик; вони голосно перегукуються, мимохить нагадуючи компанію трьох чоловіків. Шмулевич закурює гаванську сигару, пускає дим: «Д-а-а-м, люди тягнуться до прекрасного, як свині до жолудів!» Гурт притихає. Шмулевич ловить кожного тривким оком, мов під приціл. Одвертає погляд: «Лящ, піди принеси чогось пожувати...» Він підійшов до вузького стріловидного вікна — кав'ярня побудована на узвишші. В народі прозвана «Чайником». Шмулевич не любив цього місця. Він голодно відригнув і запхнув цигарку до рота.

Шмулевичу до вподоби багато дзеркал і білі стіни. Багно йому обридло за цілий день. Він розвертається до Віталія і Ляща, низьким шипучим голосом, що відбивається од воскових стін, говорить: «Подивись — це купа паразитів, які нічого не хочуть робити, пальцем об палець не вдарять, але кожному подавай розкішне султанське життя. Придивишся, — то давно їх треба розібрати на запчастини, тобто — поздавати в патанатомічні відділення для трансплантації голів, рук, печінок, нирок... і всього такого... Шкода, ох як шкода, що цивілізація повільно рухається, по-моєму, там, за океаном, теж перейнялися будівництвом засраного комуністичного братства. Але воно повсюди так. Ти їх любиш? Люби досхочу. Нічого страшного. У них на відповідь друга грошина є. На срібляк. Подавишся срібляками — то для святих, навіть ваші пророки, розіпнуті донизу головою, не здобулися на такий привілей, а не те щоб срібляків удостоїлися ці ходячі хліборізки. Іуда — один із ваших. який добився привілею. Тож люби досхочу. Карнавал. На що вони тільки здатні перетопити свою любов, так це на карнавал. Руки, ноги, очі просять не щастя, ні, — кайфу. А ти їм дай — завтра при нагоді потягнуть на шибеницю; і, навпаки — не дай, будуть облизувати дупу, поки не залижуть до смерті. Людина кохається, ваша людина любить видовище, змучена тілом душа просить видовища. Хтось подивився і подумав: а поверну я їм цирк. Чудовиськ їм понапишаю... Тільки от не додумався, що наклепав тих чудовиськ. Вони ненавидять війну?! Вони марять нею, вони захоплюються нею, вони подумки благають її, бо скільки то задоволення, скільки чоловіків піде на війну, полишивши своїх жінок безхазяйними... Тільки самодостатні люди знають, що ненавидіти війну — це те саме, що ставати навкулачки з самим Творцем. А ті, за яких ти побиваєшся, — вони вивчені, вони хитрі, мов вовки,

впевнені, мов шакали, самозакохані і задоволені, що не вони, хай там хто завгодно — їхні діти, їхні брати — підставлять твердолобі черепа під кулі. Вони будуть, уже напучують своїх виблядків, як воно краще злукавити, щоб не потрапити в цю м'ясопереробну машину, але ті самі вивчили всі прикмети, задалегідь знають, що лукавство само по собі найкоротший хід, поплутаний лабіринт до смерті. Самі будуть здихати, пожираючи хліб ближнього, мов рахітична амеба. От і твоя революція... Що воно таке? Це гра тисячами висхлих мізків, які замариновані, розпухли до гомосексуального ледарства, це потолок, котрій обридло розчухувати свої ерогенні зони...

Хтось приходить... і...» — За скляним вікном пройшли, кидаючи кіптяву смолоскипів в осіннє небо, хлопці в зелених одностроях. Шмулевич клацнув щелепою: «Ні фіга у них не вийде. Не допоможе! Не допоможе! Чому? Молокососе, слухай, усе те, що на поверхні, усе, що не сховане, те приречене на загибель. Таємниця — ключ усього світотвору. Це як любов. Це як магія. Це як зачаття дитини. Ось, уявімо, ти будеш розповідати, як витрахуєш свою любку, кожному поперечному патріоту й непатріоту, то за тиждень, клянусь, ти й не подивишся в її бік. У жінок, правда, інше, бо вони патологічні брехухи, але того потребує їхня природа... Ну, не про це... Ти знаєш, звідки беруться знання? Хер! І не мукай, а ти, Лящу, взагалі заткнися, — вериги і на Голгофу, більше ти ні на що не здатен, а може, й на те... Нічого ти, Віталику, не знаєш... Слухай, Лящ... Ти слухаєш?! Ти тільки чуєш, як падає лайно в унітаз... І ти нічого не знаєш, бо ти маленький набурмосений од мазохізму покруч. Знання дається Богом через обрані народи, а відтак через Писання і пророків. Мій народ вийшов у пошуках землі обітованої п'ять тисяч років тому. Ми даємо вам знання, а ви їх не берете, ви тільки по-

хоплюєте гниленькі людські закони. Якщо ти несподівано захочеш переписати Святе Письмо, то за місяць Лящ відшукає тебе у божевільні; якщо ти надумаєш перебудувати світ, то нагромадиш крематорії. Твоя повзуча місія на цьому клаптику землі — вижити і дати видряпатися іншим, а не перебудувати!» — Віталій недорікувато дивиться на Шмулевича, душа того напрямки мандрує десь із Єгипту до Москви і Жмеринки. По ньому топчуться ковані чоботи чорносо-тенців, столипінська нагайка січе спину просмальцьованого кафтана; в його жовтих очах палахкотить Кавказ, спалахи залпів, гори трупів з лісом піднятих рук; запахи прянощів, оселедців на ліхтарних стовпах, з розхитаними вітром на них пейсатими рабинами; і зриваються червоні знамена, підхоплені недоростками у шкірянках, запечено витягують їхні уста «справедливість». Віталій відчув, як божевілля об-смалює нутроці, пливе переповненим баркасом до Нового Світу. Він блює. Шмулевич простягає хустку, — пір'я з роз-панаханих шаблюками подушок піднімалося, оторочувало його голову ореолом мученика; він відламує кавалок хліба, вмочує в підливу, так і завмирає, лівицею тицяючи, кидаючи на жерстину міста, що шамотіло підборами, вдихало-види-хало з ніздрів, ротів, усіх дірок. «Оце все, що лежить перед зором, — моє. Його не треба брати, його треба завойовувати, запалившись конкістадорським духом! Дай назву. І воно здохне. Клянусь усім на світі. Але вам далеко до цього. Чи не сказано в Євангелії: хто має вуха, хай почує? Я, по правді, не правовірний іудей, швидше вихрист, але те, що ви називаєте християнством, то радше залицьоване, дуже невміло, до романтичного, поганство. Ви не вилізли й не маєте бажання вилазити з первісного болота, ви дрімучі, мов ті сарацини. Ви повторюєте: могилки наших предків! пропащі наші міста! Ось ваші могилки, а на них сміття, ось ваші міста — вони

паршиві, мов пси. Вам хочеться свята, але свято здобувається в труді. Бачили тих шмаркачів з набріолініненими чубами і тих, що крокували вулицею, — карнавал. Карнавал, який ви сприймаєте за справжнє дійство. Але! Ці соплячища ніколи не відкриють банок із циклоном! Чому? Тому, що ви не навчилися зі страхом дивитися на небо. Ви відчуваєте лишень земний страх, а тому приходять такі, як я, приходять інші народи і вчать вас, хоча те вчення нічого не приносить... І кажу, що ви дограєтесь, що євреї зведуть у вашій столиці ще одну стіну плачу, і вам нічого не лишиться, як переселитися в Антарктиду, на виділених ООН шість соток криги. Ви загіджуєте власні могилки, щоб знайти потім винних. Не зумисне — це тхне дитинністю сторічного паралітика. Ви тішитеся карнавалами, не почавши працювати, але ви навчилися імітувати серйозність. Клоунада.

А всі клоуни — циніки. Справжні циніки, сентиментальні маніяки, а той, хто мовчить, і люди називають його мудрим, радше боягуз. Мудрий чоловік вилазить зі шкіри, щоб обдурити ближнього якнайбезболісніше. Це як добрий лікар. Ну, в рахунок не йдуть пустобрехи і тріпачі. Все, світ укомплектований до холодного розумно; він неприступний, як арктична крига. А більшість із цих шмаркатих, повзучих довбаються головами, а потім один перед одним ламають пальці і вимучують, мов трапився запор, як то було прекрасно... Оце твоя еліта, молокососе, — вона бузюкає про велич Баха, а в перервах доколупується, в якій позі Йоганн Себастьян Бах мав свою дружину, яку свинину і з яким соусом їв, щоб не викликати послаблення шлунка. — Шмулевич дбайливо, до крихти обітер шматком здоби блюдце, вкинув кавалок у роззявленого рота, старанно пережував і, витягнувши тонку шию, проковтнув. — Загроза виникає тоді, коли людина втрачає тваринний смак до життя, тоді

приходить найнебезпечніше — чим ваша, а може, і моя нація бавиться, — інтелект. Інтелект — це пересит, це ненатлість, це перелюб, це зрада, це те, чому завжди знаходиться розумне виправдання. Голодний живе вірою. А віра — то повітря. Як ти її побачиш, як уздриш? Твердолобим юдеям торочили впродовж віків, що лику їхнього Бога не можна бачити, але вони в сімнадцятому так розперезалися, що взагалі не захотіли дивитися на нього. Проте це біда всього людства — ніяк не можуть довести все до відповідника. А віра — це справді те, що повинне рухати, а не вбивати... Це не карнавал. Карнавал — це книжечки і п'єси, стриптиз і... Ех, нудно, ходімо додому. Зараз на цілих дванадцять годин вимкнуть світло, якраз час подумати про душу і Бога, бо якщо самі не додумаємося, то нас примусять... А про мигилки забудь. Воно, може, й так, але... Справедливість на те й сходить на людину згори, щоб сплющити її зарозуміле, ожиріле себелюбство. Так».

Коли вони вийшли, небо вже брудною річкою падало за Поділ, кидаючи білі човники хмар. Вони сунули, розбризкуючи калюжі, вузьколобими закутками, а Лящ бубнів, що дарма він, Шмулевич, натякає на такі теми за чаркою, бо не приведи нарватися на тих, у піджачках, або на тих, що носять гакі. Далі він розплакався, закричав, обтираючи ведмежими лаписьками сльози: «Ти, суко, п'єш нашу кров, щоб ми циндрили у наших матерів!» Шмулевич кинув недопалка в калюжу, де бовталосся блюдцем сонце ліхтаря, потягнув носом повітря, сплюнув під ноги: «На мороз береться... А ти, піїте, навчись так, щоб навпаки. А якщо не можеш, то в мученики. Зараз на них великий попит!» Дош шипів по калюжах; небо провалилося темрявою. Мокрим ганчір'ям розлазилися плями людей. Голуби, перекидаючись під вітром, трималися зграї, потрапляли під червоні снопи

прожекторів, що били з головної годинникової вежі, падали низько, шелестко, прошивши ніч, пропадали, з'являлися під вікнами. На пагорбі вулиці Костьольної, струмонувши по хребтах, забили дзвони в католицькій церкві. Шмулевич, мов ненароком, здригаючись, зміряв поглядом Віталія, ехидно хихикнув. Витяг сигару, гучно обгриз кінчик передніми вигнутими зубами, запалив, освітлюючи клубком вогню непорушне воцане лице, — укляк, зупинивши Ляща і Віталія під навісом кавказького ресторану. Нічна туга заклалася під очима; нерухомі більма відбивали автомобілі ослизлими рибинами. Рваними скісками пропікалися реклами. Лящ, закоцюблий, вступився в одну з них, широку, на стіні протилежного дому, де містилося одразу кілька ресторацій, і читав, ворушив губами, намагаючись змавпувати чийсь владний голос: «Тільки у нас — уперше, найкраще чоловіче еротичне шоу для жінок, з вітанням на Свято!» — Лящ затупцював по калюжах; Шмулевич, не повертаючи голови, скинув руку, поправив пасмо злиплого волосся. Ударив вітер, роздер навісну парасолю. Лящ разів зо три повторив написане, харконув у бік Шмулевича: «Це, Йосько, твої балачки і болячки також... І ви хочете видати, що це моя нація...» Шмулевич висякався, стояв, хилитався, переступаючи з кінчиків пальців на п'яти важких черевиків, освітлював половину тулуба, груди і довгі руки затягами сигари, пахкаючи в темряву димом; відтак його голос прорипів, забиваючи клетотіння крапель: «Так, лекція триває. Ех, Лящ, Лящ... Яка то в хріна нація... З таким успіхом я можу ескімосів приторочити до рятувальників усього світу. Якщо твоя довбеха приймає написане від лица інтелігенції, якою, на превеликий жаль, є ти, то мені нічого сказати, лише повторюся за тими хлопчачаками: тобі справді місце в яру за колючим дротом або в черзі до крематорію.

Затям, дурко, що найліпший народ — це гноблений чорною роботою. Тоді в нього не стане часу думати про різні фанаберії, тобто вимучувати всілякі доктрини, революції, щоб поліпшити собі життя, здобути привілеї; тоді йому невтямки ставати хірургом, викладачем якогось вузу, недорікуватим професором-алкоголіком; тоді у нього не стане розуму і сили лізти до парламенту, творити закони, котрих немає в природі, і базікати на засіданнях, мов у тому колгоспі, де й на якому поверсі дешеві сосиски. Ти заперечиш, скажеш — банально. Банальність — це вічність. Банальний дощ у своєму випаданні на наші голови, банальна любов у своєму рутинному трикутнику. До речі, у вас цей трикутник прибрав подобу содомського збіговиська... Тож радше повернімося до подій, які були прожектором на сьогодні: якщо на народ, застережу — народ, а не нація, — якщо на народ не впливає віра, якщо народ не здатен шукати, то виникає необхідність, щоб хтось навчав ходити, будувати, вірити і поклонятися. Але така річ неможлива. Принаймні в недалекому майбутньому. Тут з давніх-давен усе поставлено на голову. Ви самі розпорядилися своєю долею. Кращі ваші люди, рушії, подалися до Гімалаїв, до Гангу і далі, кудись у Тмутаракань, полишивши народ безголовим. Натомість придибали з моря дикі скандинави, котрі нічого так і не навчилися, окрім як ловити рибу й пробивати черепи найближчим родичам. Це плата за те, що ви нарobili в Індії, коли ваші брахмани витягували за патли з лісів індусів, найпокірнішу націю на землі; ламали з переможним реготом карки за ніщо — не думали-бо, що цим попередили, перецибонувши тисячоліття, спровокували незаконнонароджене божество, як-от Будда. Натомість на полишені землі прийшли людожери, поїли ваших чоловіків, узяли жінок — ось точно не пам'ятаю: чи то до скандинавів було? Проте не так воно й важливо, сам

факт вашого втручання у світотворіння. Од людоджерів ви породили неповноцінних — таких от, як Лящ. Ти заперечиш, що всі народи обрані Богом. Проте Бог не терпить асиміляції, а тим паче коли в діло рук Його лізуть створені Ним. Далі. Потім прийшли іудейські кагали, гнані Всевишнім як на покару, і не приймали тієї покари. Думаєш, ті, які вели, навчали їх, не знали, що Христос був Сином Божим? Знали, в тому-то й вся біда, в тому-то й ваша подібність. Щоправда, вам віддається невидючість, тупість, але це не зменшує вашої вини. Як говорив один філософ — ті, що не знають, теж підуть у пекло. Тут не стане розуму не лише у мене, а й у десяти мільйонів мешканців цієї країни.

Путі Господні несповідимі. Так от, ви нічого не навчилися, не взяли в іудеїв. Ні, ні, ні, Лящу, не треба приймати іудаїзм. Ви нічого не навчилися у пейсатих рабинів. Ви, німечні діти, взяли тільки зло, яке приносить усякий інший народ, коли приходить на чужу землю. Ви навчилися у євреїв плакати, а не боротися. Не треба залазити в чужі закони, не треба вивчати їхню релігію... Звідки це, коли не ваше? Ви не навчилися терплячості, а взяли волячу покірність. Можливо, це наслідок асиміляції людоджерами. Тому, напевне, у вас немає мудрих чоловіків, а є дурні жінки, котрі правлять вами за допомогою ложки каші та лахматки між ногами — це зветься у вас мудрістю; а вони, ваші жінки, справді мудріші, бо з давніх-давен зазнали приниження, і чоловіки в їхніх очах нічого не значать, якщо вони не можуть боронити домівку... Віталику, ходять чутки, що людоджери, оті обри, десь віками вештаються по лісах... Ха-ха-ха, майже тобі Рицарі Круглого Столу. Гм-м-м, ви думали, що це вам зійде з рук, коли ви підкинули такого бога індусам?! Поглянь — заплилий, опухлий, обвішаний цяцьками, як лялька в борделі, загіджений мухами, а головне — пика; подивись, яка в нього пика, вго-

дована, мов у того підсвинка. Хочеш заперечити, що не так усе просто. Просто, просто взяти і заперечити. Спроможись на це, візьмись за це, але тобі треба мінімум долати щодня вікові бар'єри. А поки що Будда сидить і рогом не поворушить, щоб зробити щось. Він нашпигував людські голови тисячами законів, а законів усього кілька, на пальцях перелічити... Єдиний його привілей для людей — це зробитися собакою, бараном, бадиліною будяку, слизькою рибиною. Оті хлопчачки розмарширюють, гирлуваті переростки і недоростки, маріонеткові ляльки у руках Невидимого; радше вони покликані зламати калікувато зрослу хребтину вашої спільноти... А втім, стонадцять разів ви проходите цією дорогою, битою ногами тисяч поколінь, і нічого не бачите. Передаєте цю курячу сліпоту вашим дітям. Тому з того нічого не вийде. Потрібен інший шлях. Який?.. Шукайте, нишпорте, вивертайте ваші тельбухи, забувайте про все на світі, окрім одного: під ногами тремтить від безконечного тупоту ваша земля, а не якогось Гільмедова, Шмулевича, Балабанова. Тоді, дасть Бог, щось віднайдете...

А так... Так нічого не буває. Ви блукаєте, мов ті чужинці. Тримайте в пам'яті одне: до вас були мудріші, і вони влаштували світ; вам лишилося тільки відшукати... М-да-а...» — наразі Шмулевич зупинився, наче щойно лиш нічого не говорив: кинув недопалка в безодню води, що шумувала попід фарбованими білими бордюрами, встромив руку до кишені плаща, тицьнув по двадцятці хлопцям, а сам, розвіваючи полами, подався через міст пішака, на той берег, де займалися вигорілими перлинами вогнів скляні шкаралупи хмародряпів, обгороджені бетонованими мурами.

Ще довго, мабуть, до останнього, Віталій бачив, пам'ятав його вузьку зігнуту спину серед видінь дня і ночі; події в палаючих містах не стерли вузьке обличчя з жовтком не-

порушних більм. По днях він зліг — прохворів, палений пропасницею, до зими. То він заставав себе у туалеті, ловлячи себе на тому, що тільки-но сидів за столом, а то йшов широкою вулицею спекотного літа, а з нього сипалися, попрогризавши дірки в тілі, жуки, скорпіони, сколопендри. В такі години, пошкрьобуючи протезами, приходила Санька, несучи обережно склянку з сірим смердючим варивом. Він бачив перед собою Люську і мацав за одвислі груди Саньку. Санька смачно плямкала, гундосила, закидаючи горішню губу з бородавками, що скоро зима. Шмулевич пропливав, чіпляючись гілляками рук за муляку дна; очі його двома ліхтарями у каламуті лякали рибу. Шмулевич жилець тут, прийшов навіки, і течія сплітає, розкидає гадюками кінцівки. Санька собакою терлася об Віталікове плече, наповнюючи комірчину кислотою перегару. Випав сніг. Сніг падав день, другий, третій. Сніг лежав на зупинках, дахах. Вікна затріщали від морозу. Лящ зник невідомо куди, як і Шмулевич. Віталій пропадав по букіністах, де подибувалися самотні іноземці, що хотіли придбати якнайдешевше книгу якогось китайського філософа; в запустілих бібліотеках він веселив обслугу, стягуючи стоси книг з історії, уважно записуючи до товстенного grosбуха історичні події.

Він вивчав кабалістику й окультні науки; зороастризм і гіпноз давніх єгиптян; шумерські жертвоприношення й шаманство індіанців; парапсихологію та новітні містичні вчення, де, за словом одного професора, що його підтвердив інший, а доповнив третій, говорилося: якщо людині в міському транспорті наступили на ногу, то це все одно що бідоласі розчавив пальці увесь світ, — певно, це стосувалося зсунутої ненароком з п'ятого поверху цеглини на голову, криги з даху, п'яниці, котрий в електричці обблював вам піджака. Комірчина наповнювалася пергаментом, гли-

няними табличками, глобусами, секстантами, триногами, кришталевими кулями на срібних ланцюгах, бронзовими дзеркалами, сопілками з кісток, тростяними дудками, лапками засушених кажанів, заспиртованими людськими органами. За велику суму, позичену в Шмулевича, Віталій придбав на блошиному ринку зуб Адольфа Гітлера. Продав того зуба дрібненький професор філології, який кохався в Ніцше, Шопенгауері й Гете. Шмулевич, примруживши око, поцінував надбання, зараз уже національне, коротко: «На біса, такі гроші... попросив би — скільки хош навитягую у жмурів». Словом — чого тільки він не знаходив у вітчизняній історії, де ніяк не зводилися кінці з кінцями, що часом кидало його в істеричний вереск, і він гасав, мов ошпарений, по кімнатах Центральної бібліотеки, хапаючи за руки працівниць. Йому, всупереч затверділій думці, невтямки якось було, що князь Ігор чи Олег народився в точно окреслений літописцем день, а помирав між тим і тим-то роками, мов від зтяжного грипу чи холери. Його бісили якись натяки на події, приквітчані радше польотом фантазії писця, підігнаного князівським канчуком, всіма фібрами душі він прагнув відшукати велич народу, а натрапляв на казки, і то давні; навіть міфів, і тих усього кілька — міфом його запаленого мозку, мов чад, піднімалася сама історія. Він запитував, лякаючись води з крана: «Коли? Коли воно панувало, те царство справедливості, та країна золотого віку, про яку базікають підручники історії, оспівана письменниками?»

Скидалося на те, що хтось злий пожартував над ним, над його народом, і, коли не стало сили ворушити запилюжені архіви вітчизняної історії, він жадібно накинувся на літературу Заходу і Сходу. Проте тут його оглушила, загнала в глухий кут холодна точність у викладі подій; перед ним запалахкотіли рясні вогнища інквізицій, численні війни,

пронумеровані, з повним викладом подій; Схід злякав його м'якою жорстокістю; жовтолиці піднебесні царства викликали у нього дикий захват, що змінився нападом депресії. У перервах, затягнутий у невідомість жахом, він бездумно списував аркуші паперу, мережачи поля кресленнями гелікоптерів. Гелікоптери заходили на селища, гелікоптери сідали на міста; гелікоптери висаджували десант на тубільний острів. Він не їв, не пив. По тижню сухого голодування, коли він ледь переносив тіло на зігнутих ногах, до рук Віталію потрапила книжечка середньовічних алхіміків, — накопичене в голові знання, радше інформація, вибухнула яскравим сонцем: пожувавши цвілої каші, він кинувся до магазинів скуповувати колби, реторти, всіляке хімічне причандалля. Він скуповував усе, про що тільки вчитував у підручниках з алхімії і магії. Трактати від Марабіса до Каліостро, придбані за кошти Шмулевича, забили комірчину. Теорія закінчилася тим, що доктор навідріз відмовив у кредиті. І Віталій взявся за працю: розтоплював віск, свинець, олово, мідь; дійшло до того, що поцупив запчастини від Саньчиної коляски. А як усе вибухнуло, вилетіли на вулицю вікна, половина причандаль і вся бібліотека. Довго, години зо дві чорні клапті сажі висіли над кварталом. Це зупинило на кілька днів роботу: з упертістю мурахи він зібрав нову лабораторію, бігаючи по смітниках, довбаючи кайлом мерзлу землю біля механічних заводів, де були груддя битої техніки. Проте матеріалу не вистачало, чогось головного, про що він мовчав. Він приходив до Шмулевича, сідав на стільця, пив чай, а тоді піднімався і йшов до комірчини. Він перетопив, переплавив усе, що міг. Таємниця людського буття, блиснувши срібною надією, вислизала з рук. Його викручувало, ламало од болю кістки. В один з таких днів на відлигу дулося небо. Підперши одвірка, Шмулевич із жалем звернувся до Віталія: «Ти

знаєш, нам заробити на цьому можна. Я вкладаю капітал, ти виробляєш ЛСД, воно ще не завоювало ринок у цій країні. Спробуй... У тебе вийде. Хлопець ти здібний. А з владою... Влада така річ, що з нею можна поділитися, а значить, і домовитися». — «Відчепись. Сатанинські вигадки. Дурнуваті жарти. Завжди від тебе чортівнею пре. Держава загороджена. Краще скажи... Дай грошей на матеріали. Боже мій! Я вже близький до істини. Ось вона — поруч...» — Віталій крізь розчепірену п'ятірню подивився на сонце. Шмулевич сорокою зиркнув крізь пальці, промуркав під носа, пересіпнув плечем: «Гм-д-а-а. Це серйозно. Значить, так: переганяй у колбах сечу, кажуть, вона багатша на матеріали. Вічний двигун незалежності там. Це точно». — І Шмулевич, на-свистуючи Верді, пішов.

Напевне, першою почула запах панянка в чотирикімнатних покоях. Вона тихенько спускалась, притримуючи куценький халат, світлячи білими повними литками; обережно обходила, витягнувши по-змійному голову, купи дрантя, що висіло порваними знаменами; якимось дивно піднімала руку. Зупинялась, легенько погойдуючись, мов причарована якимось таїнством, на майданчику між поверхами, підтягувалася на кінчиках пальців, що викликало бурю нечуваної радості у чоботаря Галушки, змушувало його міцніше припадати до шпарини; вона, рожевіючи, струшуючи з плечей шовковисті волани волосся, повільно, раз по раз втягувала ніздрями повітря, притискаючи до грудей руки. Постоявши так, заколисуючись, вона йшла, тихо, навшпиньки, а запах тужавів, тягучими хвилями перебирався з поверху на поверх, руді випари проїли шпалери, скло затуманіло матовим блиском, а китайська порцеляна облущилася; сопух невидимою плямою розповзався, охоплюючи квартал за кварталом, розширював пори, і чоботар Галушка помі-

тив — очі у мешканців цього двадцятиквартирного дому волого блищать, як у травні. Двері, крадькома прочинені, оголювали зблідлі плями облич; носи невидимих лиць втягували кислий, до солодкого в роті запах. За тиждень будинок наповнився звуками. Любовна колотнеча налетіла шквалом. Пси гарували по під'їздах. Безконечні тічки фанатично переслідували сучок. А доктор Шмулевич гепав кулаком у двері до Віталія, волав: «Давай, малий, підбав жару!». Коли Шмулевич повертався до кімнати, загилював ногою протези, випинав запалі груди, колошматячи по них кулаками, реготав: «Дайош! Дайош! Дайош ослободженіє! Єсть вічний двигун самостійності!» — Санька гумовим кавалком перекочувалася по підлозі. Руді випари хвилями, бурунами ходили з поверха на поверх; дім здригався від шаленства любові й хіті. Тижнів зо два ніхто не ходив на службу, а Віталій палив щось у комірчині, — тиждень тинявся по лікарнях з дюралевим бідоном, виклянчував сечу по інтернатах; часом знайомі заставали його біля суспільних вбиралень, а то й бачили, як вештався під стінами Лук'янівської тюрми. Повертався він глибокої ночі і відразу брався за перегін. Голі жінки й чоловіки ладні скочити б на мороз і ганяти по вулицях. У це зимове шаленство, царство плоті включився дільничний, за ним і другий, з іншого кварталу. Супроводжувалося все те глухими вибухами в комірчині, снопами синіх іскор, іноді — оранжевим язиком вогню з квартирки; і коли трапився другий, рокований вибух, його, на щастя, не було вдома. Він тупотів набережною, грузнучи по коліна в снігу.

Його цікавила ідея створення царства свободи і справедливості тут, на березі, де червивим крабом розтяглося царство жебрати: він галопом проскочив Голосіївський ліс, дрімучий прихисток усіх еретичних вірувань, сект,

збіговиська збоченців та вбивць. Груді Віталію розпирив надмір сили, голову — яскраві видива Середньовіччя; тут він наткнувся на хресний хід іванівців, які голяка перлися засніженою дорогою, щоб вийти до парламенту і таким чином вшанувати пам'ять дядьки Іванова, портрет котрого попереду голови колони несла недавня знайома Віталія з борделю. Це надало йому впевненості — лементуючи, вигукуючи слова, що для пересічного обивателя не мали змісту, він скотився до лівого берега. Йшло на мороз; вітер розтинав чистоту повітря. Затуляючись ліктем, він намацав поглядом куряву, смердюче пекло приміських смітників — ось він, Мідний Бик, казан, місце зборища жebroти. Безпритульні, після довгих і марних пошуків серед лютої зими, розсідалися, лагомлячись свіжою собачатиною. Тут чинилися суди, але легше розповісти про парламент, ніж про це втаємничене братство; за вислідом подій, воно дало прихисток не одному зборищу, не одній організації, котра діяла проти держави.

Мідний Бик влаштовується здебільше в таких місцях, куди навіть знесилені волоцюги не завжди знаходили дорогу; аби в державної охорони було бажання, вона б давно могла простежити дорогу по замерзлим узимку трупах. Сюди прямував Віталій; тут він відновлював занепале натхнення між перервами скніння по бібліотеках та окультно-хімічних дослідів. Він приходив туди зі стосиком списаних дрібним почерком паперів. Поважно, без усякої там зверхності, він виголошував промову, відтак лекцію, чергуючи її з розмовами на історичні теми, хитро, вміло вплітаючи туди вчення містичних філософів, теософів, святих. Напевне, він відчував себе рівнею якомусь апостолу, який прийшов просвітлювати, напучувати язичників. Якось він звернувся до Цигана, щоб провести невеликий експеримент із парапсихології та окультизму. Циган лишень вищирив гнілі зуби з двома золотими

фіксами, зняв рукавичку, потер пучками пальців, — великий і вказівний, — мовляв, гроші треба, випивку, без цього не буде діла. Віталій, що був повірив у дитячу безпосередність, безсрібництво юрмища, дивлячись, як вони після містичних сеансів позіхають беззубими ротами, проймаючись духом свободи й справедливості, як вони захоплено лопотять одне одному щось на вухо, — зайнявся істеричним криком і надовго пропав у своїй кишеньковій лабораторії. Циган на той регіт відреагував по-своєму — змінив місце зборища: Мідного Бика перетягнуто в інше місце; але силою обставин, котрі не враховуються обтяженими сякою-такою владою, не зважив на те, що людина попалася не лише затята, а й вражена чимось. То, може, крило Вогненного Ангела або чорна недуга. Ознака царської величі. На це марно шукати відповіді, ними кишить історія. І Віталій невдовзі відшукав збіговисько.

Річка розтинає місто навпіл; вона роз'єднує людей, щоб змити долі в одне руслице, погнати до великого моря; ріка витікає з глибин стомленого мозку — як-то її переплиवेश; ріка протікає між кулями наших мізків — що треба зробити, аби перепливити, дістатися до того берега; смерть коротким спалахом єднає, відмежовує, прокочуючи каламутні хвилі днищем засіяного кістками минулого, того, що зветься людським буттям; ріка, як чорний косар, проходить між квадратами домів цього вселенського мурашника з жовтими вічками людських душ; ріка виходить на простори вселенського степу, щоб злитися з тисячами інших руслиць, спрямованих невидимою силою; тисячолітні міста сплять під в'язким її покровом; незчисленність неприкаяних душ пливе сріблястими рибинами, готова проковтнути всякого, хто намислив зазіхнути на її таїну; десь там, у чорних вирлах глибин, спить їхній бог, князь тиші, всохлий від крові і

незчисленних жнив, і оповідають, що він колись із ревищем підніметься, повстане, збуривши глину води, щоб зжерти білим вогнем простір, од краю й до краю засипаний мурашвою люду; тоді пропаде теплий вітер, а прийде залізний протяг зі сходу, стинаючи, мов сухе бадилля, люд, згрібаючи його до Великої Чорної Ріки, котрій не видно ні кінця ні краю; вона набереться вповні, засвітивши над собою тисячі сонць, набереться сили, заглушивши звуки, запахи — понесе в невідомість, збираючи в жмені хвиль голоси, голоси, голоси... Місяць, холодний степ, вода.

Віталій підійшов до Мідного Біка, коли вже давався взнаки мороз. Старий скособочений сарай. Шмигають, січучи повітря, вгодовані щури. Безліч слідів від кованих чобіт його не стривожили. Здалеку почув голос, радше дитячий плач. Віталій подався на голос, що шелестів, наче дощ. Він перебрався через купи гнилого сміття, по п'ятихвилинній ході надібав сховище, зібране з автопокришок. Його тут щось зупинило. Він втиснувся животом у трухляві дошки, тіпаючись од холоду; в обличчя віяв теплий смітниковий сморід. Спочатку, обтираючи піт, що заливав очі, він розгледів плями. Пізніше, як викотив безжальний повновидий місяць, він угледів купку людей. Жеброта, старші й зовсім нікчемні, тупцювали осторонь, мляво й підозріло перемовляючись. Циган говорить із сержантом Гільмедовим, а той, розставивши ноги, дивиться поперед себе, кудись туди, на безконечні гори лахміття. Відтак вони, поручкавшись, ідуть до сарая. Заходять досередини. У шпарину Віталій бачить купку хлопчиків і дівчаток десяти-дванадцяти років. Грюкає знадвору, з тіні сарая виходять двоє. Віталій прикусив пальці на руках, щоб не закричати. Один із них Розан. Вони вишиковують дітей, змушують їх роздягтися. Той, що з косою, і Розан називає його Гіменеєм, мацає їхні задки,

закидає голови, розкриваючи пальцями роти. Гільмедов стоїть, розставивши ноги на ширину плечей. Розан на колінах, перевертає бліді виснажені тільця, говорить: «Цей не протягне... боюсь, у нього лейкоемія... Так... Наступний... Не кусайся, бо нікуди не поїдеш...» Зайшов Циган. Він задоволено всміхається. Примощується поруч Гільмедова, пробує заговорити. Гільмедов мовчить, спльовує. Він наглядає за Розаном. Циган говорить тоді: «Приїхала машина». Всі повертають голови. Гільмедов піднімає пальцем Розана і ще одного. Гіменей, осторонь, бридливо протирає хустинкою руки. У нього стандартне рубане обличчя з масними очима. Віталій одриває погляд і дивиться, як повагом, порипуючи чобітьми, вони йдуть снігом до гурту безпритульних. Розан витягує з-за халяви коротку пневматичну гвинтівку. Пострілів не чути. Різали очі спалахи. Юрба підстрибувала, кричала в ніч ненаситними горлянками, одриваючи шматки, останні ковтки життя, простягнутого, мов темна вода безіменної ріки. Тіла зміюками повзають по снігу, простягають кудись руки, гвалтують, шиплять кривавою піною. Розан, не чекаючи, коли вони помруть, за ноги стягує до будівлі з автопокришок. Хтось хапнув його за халяву. Розан матюкається: «Сука, штани замазав!» — пострілом добиває молодика, котрий на автовокзалі вдавав безногого. До трупа підступає ще один, у військовій формі без розпізнавальних знаків: бере його за патли і допомагає Розану. За півгодини втихомирилося. Шугонули рвані язики вогню. Загуркотів двигун. Підкотило крите авто. Дітей, потилиця в потилицю, вивели надвір. Вони рвуться до вогню побавитися. Гіменей підганяє їх копняками. Циган регоче, косуючи на Гільмедова. Нарешті, дітей заводять, і Циган важко випускає з широких грудей повітря. Гіменей повертається і просить у сержанта одного, для проби, найздохлішого. Той знятою

рукавицею вимахує в повітрі перед носом: «Нельзя!» Тоді звертається до Цигана: «Вот деньгі! Это настоящіє деньгі. Долари». Пластиковий червоний пакет потрапляє в широкі долоні, Циган застромляє туди руку, витягує жменю зелених папірців, висмикує із жмута кілька банкнот, — дивиться на купюри крізь сяйво місяця. Віталій перебирається по купах. Чує голос, бачить широку велику голову Гільмедова: «Ти вільний. Заходь за цією адресою...»

Циган, радісно схлипуючи, накидав петлі між горами бруду, підтримуючи лівицею гроші за пазухою; він зупинявся, витягував пакунок, закинувши гривасту голову, реготав; він загубив капелюха, але не зважав на те. Місяць уповні, а Циган вірив: коли новий місяць, то повинно скластися добре. Він перелазив із купи на купу, грузнучи по коліна у смердючому місиві, обдирав штани кістками тварин. Відлига була в тім'я, а Циган реготав. Хмари рвалися вітром. Тягнуло по-весняному: пройшовши так добрий шматок шляху, він притишив ходу, — насвистуючи, став добиратися до берега, щоб перебратися через міст у безпечну частину міста. Він зупинився біля чорної річки, дивуючись її широкому плину, крутобокому місяцю, — заспівав на всю горлянку велику шану місяцю, простягаючи руки й притупуючи в ритм ногами. Пара від тіла струменіла у фіолетовому сяйві, а Циган усе танцював кружка; як перестав, щасливий та натомлений, то наткнувся на дві колючки очей Гільмедова, що стояв, широко розставивши ноги. Циган мовчки побіг берегом. Гільмедов простував широким кроком. Вода липкою тінню лизала халяви високих чобіт. Він ішов, муркаючи під носа пісеньку. Циган побіг дужче, хутчіше, вибалушивши очі в ніч. Ніч втягувала обох. Місяць пробивав хмари і морок. Чорна задубіла гола земля косою загинала гирловиння. Циган почув пружність і легкість свободи — з розгону, розкидаю-

чи руки, він прошив ніч, полетів у воду, впав на живіт біля берега. Звівся, долаючи слабину, судому в м'язах, на чотири. Гільмедов витягнув широкого куцого військового ножа і черкнув по лівиці, дослухаючись, як разом із тканиною лускає сухожилля. Циган, верескнувши, перевернувся на спину, затулився здоровою рукою. Гільмедов закурив цигарку, потягнув поспіхом кілька разів, кинув у воду. Підбіг Розан, захеканий і мокрий. Ударив обрубком під щелепу Цигана так, що той хавкнув. Притримав підборіддя, попросив, ковтаючи слова: «Дай ножа... Мать його туди... Не кусайся, тварюко!» — «Я сам... Астась...» — Гільмедов відтягнув куце тіло Розана, що в нього вчепилася здорова рука Цигана; набрав у легені повітря, змахнув ножем, загнав лезо між брів. Розан вивільнився, якусь хвилину вертів головою по смітниках: «Чуєш, тут хтось є...» Віталій втиснувся у смердючу масу. Десять поряд скавулили собаки. Гільмедов нагнувся, обтер ножа: «Ето пси, Розанчик...» Оголений місяць котився важкою дорогою неба. Павуки пальців Цигана ще ворушилися. Розан витяг швайку і тричі засадив під серце, примовляючи: «Ну, от і все. Шкода, така грошовита точка була. Де ми ще знайдемо таке ось...» Злякано, стоячи навкарачки, повернув до Гільмедова голову. Гільмедов бавився ножем, перекидаючи в повітрі, ловлячи за ручку: «Пашлі. Пока ета страна стоїт... Пойдьом отдельно. Не бойся...» — «А мені нехер бояться, поняв. То ти бойся...»

Тугий, як вата, вітер перевертав сніг між квадратами домів. Ріка бралася срібним серпанком. Дрібні краплі дощу впали на обличчя. Віталій розкрив рота — запахи хлинули на нього разом з потоками води. Куріли позаду гнійні виразки смітників. Міст кісткою птеродактиля впирався у береги. Чорні безлюдні площі переверталися в очах. Він несподівано почув тишу, як лущить срібними крильми повітря,

наводнюючись головами; він ковтав туман, не чуючи задухи; несподівана легкість у тілі підносила його ноги; хотілося сміятися — і він розсміявся. Відшукав лавку, сидів у бродиві ліхтарного світла. Реве тепло у небі, угорі тарабанячи далекими голосами, розкидавши рівним асфальтом порожні стаканчики, надуваючи вітрилом змоклі афіші; і він тоді, певне, подумав, що людині, доведеній до краю, нічого не лишається, як сміятися. Проте легкість, наповнена радістю, була зовсім інша, начебто тонув і сам себе порятував. Думки плуталися в голові. І це його тішило. Прийде світ. Ось воно вже береться, боязко кладучи разом з відлигою рівні пласти туману; затремтіло голе гілляччя. І він запам'ятає, подумав, той ковток спокою, котрий відтяв масний жах ночі, — позаду учення. Віталій поволі зрив, разом із світанням, піднімав голову: перед ним рівні вузькі тротуари в кущах резеди, вифарбовані бордюрчики; гранітні доми, як ті давні вежі з широкими срібними вікнами, підсвічені муриною передсвітання; з під'їздів, що безшумно відчинялися, виходили чоловіки у строгих чорних костюмах, відкривали дверцята лімузинів, не обертаючи голови на запалені фіолетовим вікна; вони сідали, війнувши стерилізованим запахом; присмак мигдалю, польових квітів, тальку довго лишався на губах; тендітні жінки з'являлися пізніше. Вони ступали повз нього, готові зламатися в талії, пахкаючи автоматичними парасольками. Бліді, підрожевлені ранком, дистильованою водою обличчя скупі невідомо кому всміхалися, проходили далі, затримуючи в пам'яті гнучкість тіла під складками дорогих суконь і хутра; запалені нерівним вогнем темні очі будили щось невимовно прекрасне, від чого Віталія трохи нудило. До нього підбралася млість, і він, чвакаючи поміями, що понабиралися в черевики, пішов до кінця кварталу. Десь посеред шляху він чітко усвідомив, що немає охоти поверта-

тися. Серце забелькотало в грудях, готове ринутися навстріч невідомому; йому не усміхалося повертатися в крихітну комірчину, заставлену слоїками з різноколірною перегнаною сечею; рожеві фіранки на вікнах, широкі листки фікусів; там, мов у глибині чистих озер, мерехтіли чийсь заголені по лікоть руки; хотілося зазирнути туди, звідки йшов ситняк, жарке світло таємниці лягало на його обличчя.

Віталій од нечуваної радості то піднімав, то опускав обличчя, стоячи на пригорбку спуску. Там лежить, втягуючи чорні потоки людей, найбільша вулиця; туман світліною обмиває її будівлі, прикохує навіки нічні жертви, щоб змести в ріку порвані душі. Віддаєки, наростаючи, постукуючи, наче костуром, чувся гуркіт. Віталій мало звертав на це уваги — місто розчепіреною п'ятірнею, мов під зором князя-владики, лежало під його ногами. Він глибоко дихав. Сонце, бліде й немічне, вже зійшло. І він подумав, що цими днями, вже скоро весна. Бліда, з маревами, кволими святами. Йому здавило мошонку. З солодкою млістю подумав про жінок; він зловив себе на тому, що його підхоплює, відносить в інший бік, зовсім не туди; згадував усіх жінок, котрих знав, але жодна не зрівнювалася з цими напівпрозорими створіннями. Проте ні в тих, яких він згадував, торкнувшись пам'яттю, ні в цих, — думалося, — не знайшов і не знайде справжнього задоволення. Він зрозумів, що підкрадається сун'яття поразки — сонце сходило поволі, розкидаючи млявість безколірних зблисків по вікнах, висвічуючи апендикси закутів, розтягуючи тіні вулицями, що хилитали коробками будівель. Утома шугонула, запульсувала в ногах разом зі світлом. Постукування вибухнуло ревінням сирен; гуркіт наростав, котився, трусячи дерева, полохаючи і зрізаючи птахів у небі. Удари відшатковували чистоту ранку. Голуби брудними хмарами піднялися над блискучими від

води дахами. Мотоциклісти рвонули тишу, виповзаючи на схил; запали наліво, вирівнялися, сліплячи довкруг прожекторами. Вони звернули, забиваючи ніздрі бензиновими випарами, ледь чутними, з присмаком кислоти. Вони затискають рівним каре чорне авто, що займає половину вулиці. Проміння розбивається об його темне скло. Наразі вони зупиняються. Віталій чує страх і повагу. Чорна ніч ховається по закутках. Мотоциклісти налаштовують автомати, їжачачи їх урізнобіч. Двері прочиняються, звідти виходить повнுவатий, середнього зросту чоловік. Він вітається з охроною; до нього підступають троє здорованів у цивільних костюмах, з рубаними обличчями боксерів. Рожева шкіра на обличчі чоловіка тремтить. Прямуючи алеєю, він не зупиняється ні на кому поглядом, а йде, опустивши руки, вільно, просто. Віталій розчаровано кривиться. За світлинами він знав іншого президента. Він задкує, біжить схилом, чує, як талісман із котом пече пеком груди. Порожнеча і відчай водять його вулицями.

Архітектурні ансамблі широкими віялами розступалися перед ним, змушуючи скришувати від тупої люті емаль на зубах: ось вони, вчорашні повії, вчорашні внучки комісарських підстилок, батьки котрих убивали, а потім останніх одводили до Жовтневого палацу; ось вони на яскравих обкладинках світських часописів, плакатах, рекламах, — гідко заgrimовані. Але йому байдуже. Сонце топить сніг, вітер гонить воду донизу. Сонце і порожнеча. З приймача говориться, що дівчина Аня, котра зрадила подругу з її чоловіком, просить вибачення і замовляє пісню... З гучномовця рубає марш. Приготування до війни вайлуvато розхитується, нажираючись макаронами, що їх анакондою поглинає юрба. Скриплячи уключинами, мов на обшарпаному човні, крутиться війна на одному місці, ніяк

не дошукається серед цієї потолочі керманича і напрямку. Подільські пивниці переповнені гирлуватими чужомовними, із залيزаними лобами молодиками. Це лишень погляд. Він мандрує з тупим болем у голові, ще не відаючи про рокованість таких зустрічей. Коли здається доля? Може, тоді, як мандруєш наперекір або не знаєш про неї? Чи йому було відомо? Чи мені, кинутому Вогненным Крилом над містом, що втратило здатність літати? Чи він винен, і хто складе за нього вину, що людство повинне зігнати всю лють і злобу на ньому? Чорно скидаються клубки диму від вчорашніх обіцянок. Де наша зупинка? Так думає Віталій, пробираючись серед численних громадян своїх: тож де вона, зупинка, люди, перед злетом у вічність? Де ваша правда, розсипана, розтрушена на порох? Ви тільки мандрівці, ви порох на цій землі, невже ви додумалися до того, що можете керувати вітром? Чи стало вам розуму не торкатися того, що не створено вами? Чи може людська любов перевищувати небесну? Над вами зависла крига арктичного морозу, а ви втішені з розвішених на гачки червоно-жовтих тваринячих туш? Тож судіть самі себе, до часу... Все до банального просте і нудне — здається, ось-ось почнеться, відхилиться. Проходять тисячі, мільйони ніг, тулубів. Віки як шар сала, переточеного глистами. Пам'ять помирає в безмежжі пожарищ. Тільки мідно гуде вітер, цокотить дощ об вцілілу шибку в церкві серед руйновища. Хто наважиться зазирнути у глибини власної душі? Чи замало катівні вдень, щоб ще бачити сни? Завелика розкіш. Погляд його мандрує в дельті чорної води, біжить хвилями. Тоді вислизнем народжується думка про Бога і Сатану, про єдність одного недоказаного. Про боротьбу начала начал. Це дитячий, вимацьканий золотими фарбами, нездарний малюнок янгелика з дурнуватим віршем, з примовкою:

«Діточки, Бозя добрий, а ти ніякий, ти поганий...» Це вкорінення бунту раба проти господаря. Скільки нам ще йти, щоб згоріти білим спалахом; чи довга безводна пустеля; чи довго під нашими ногами тріщатимуть кістки ближніх, коханих, родичів. Кінець вічності, початок спокути. Туди лише крок, що відділяє невідомість, а невідомість дивиться зорями з неба. Втома, сум звідти. А юрби зміяться, юрби накопичують отруту, збирають до слоїв сердець, щоб харконути комусь... А-а-а-а... Святенники сперечаються до сині на губах, до апоплектичних ударів, яка церква правильна, яку треба зносити. Дарма, скотоподібні, дарма, — зараз, по хвилі, ви втратите розум, навернувшись до якоїсь незрозумілої релігії.

Віталій, ламаючи зуби, чвиркаючи густим багном, піднімається схилом, проти затхлого вітру, видутого всіма кондиціонерами, всіма ринками, що дихають азійським мускусом і амброю; його збуджують голоси, цього разу до неможливого, до непотрібного живі й людські, від котрих сховатися — все одно що померти. Він силкується подолати мізерну відстань від майдану до «Чайника». Він повзе, переплітається з привидами, йому туману по груди. Зуби з кожним кроком втрачають свою білість. Чорніють. Маленька апокаліпса. Ось стіл. Один стіл. Він здивовано, перелякано лупає очима. Бачить стіни кольору цвілого хліба. Вогненні стовпи полощуть над хмародряпами. За столом баба. Тільки зараз він огледівся — столики, обшарпані стіни. Баба Ориська розвалилася ропухою за столом для посуду. «Закрито», — говорить і вилуплює єдине око на Віталія. За вікнами шурхають птахи, ламаючи крилами сонячне проміння; баба, не чекаючи на відповідь: «Шкорьо весна, Віталику...» — «Війна скоро... Є щось випити?...» — «Жакрито... Хіба не бачиш...» Голуби збираються у зграю. Застеляє

очі, — круторогі корови лоскочуть дзвіночками тишу, переходять битий шлях, залитий повинню. Віталій трусить головою: перед ним знову возсідає Ориська. Око їй вибили за окупації. Скільки виповнилося їй років, ніхто не відав. Баба цілу вічність просиділа на вахті біля параду. Відтак її звільнили, помінявши на електронного охоронця. Дім той придбала китайська чи японська фірма. Змановський, власник кафе, взяв її не так з доброго серця, аби тільки послухати її плітки. Баба Орися знала більше від будь-якого професора. Зловтішно шморгаючи плескати́м носом, проваленим, по всьому, міцною чоловічою рукою, вона змірювала поглядом запитувача, закладала мовчанку, а потім уже починала оповідати. Вона напрочуд уміла обминати гострі кути в розмові, доводячи співрозмовника до отупіння. Змановський кілька років мучився від того. Бо гроші платили не так за випивку, як за оповідки баби Ориси. Таємниці всіх закутів, вулиць та будинків поміщалися в Орисиній голові, мов у вулику. Баба випускала їх без розбору — могла почати від революції, могла закінчити правлінням якогось незначного диктатора, котрих на цій землі родилося врівень, якщо підійти статистично, маленького чиновника десь у Гонконзі. Змановський, куций і повненький, з блідою, аж зеленовою, фізіономією, в перші дні вертівся вужем за прилавком — залазив під стійку, невідомо чому затискав пальцями ніс і заплющував очі. Якось він зізнався, що баба Орися знає, де заховані багатства Терещенків. Тож радше оті заповзаня під стійку — не що інше, як переляк перед відкритою невідомо кому таємницею. Страх намарно викинутих грошей, — баба отримувала до трьох сотень готівкою, якщо не брати до уваги запобігливих хабарів цікавих запитувачів.

Задля цього була влаштована гучна реклама, куди приклав руку і Шмулевич, який тільки потирав руки від грядущого

щої золотої лихоманки, щоденно нагадуючи про той скарб бабі Орисі, покладаючи надію, що стара вибовкає таємницю, і тоді від хохми здригнеться весь Київ. Баба, мов камінна молодиця, що під археологічним музеєм, ховала таємницю. Чи то й не відала про терещенківські золоті розсипи, чи то й справді на цій землі жінки трохи розумніші від чоловіків. Отож-бо, шостий чи сьомий рік вона вартувала біля «Чайника», добріючи тілом, псуючись характером, і коли Віталій попрохав склянку горілки, баба кокетливо стенула плечима, зашаламкала ротом із вставними порцеляновими зубами: «Тобі про шо, голубчику, розказать... Денежок ти не маєш, но я імею до товариша твого Шмулевича сімпатічний інтерес, тож сідай, а Броська Змановський січас принесе... Ти не зважай, хазяїн тут він, що кіт у мене вдома...» Змановський вигулькнув, розмахуючи рушником, злякано міряючи примруженими крихітними очиськами Віталія — найбільше боявся отаких, ідейних. Баба по-цезарськи підняла руку, і Змановський проковтнув почате слово. Орися ніжно попросила: «Любчику, ану постав нам пляшечку коньячку. Сьогодні празничок — до нашого вождя приїхали з Гапонії. Постав, будь ласка». Змановський гукнув офіціантку, маленьку, швидку, як вивірка, зеленооку Нюрку, любові якої безрезультатно добивався другий рік. Нюрка, вихитуючи крутим задком під куполом червоної спідниці, пройшла між столиками, голосно дзвякнула пляшкою, задерши підборіддя, буцім нікого тут не було, ніхто її не цікавить, майнула за стійку і втупилася безсоромним зеленим дивом на Орису та Віталія. Баба ехидно хихикнула, цим наче запрошуючи Змановського взяти участь у розмові. Броська Змановський мав гідність, відкланявся, — небо надувало сірим, на дощ, скоро заюрмляться клієнти. Орися попорпалася в кишені, витягла звідти пачку цигарок, почала так, як ото на гулян-

ках виспівують, несподівано: «Про війну розкажу. Отак, прийшли. Да, да, да — прийшли, і невідомо хто. Загорілося. Ми спимо, малі ще, а мо', й не малі, дай Боже пам'яті, а ото вибігають, мов щураки, і нюшать повітря носами, а дим стелиться, як річкою, вулицею проїдається... Да, а перед цим літо. Ох, яке літо, розкажу трохи про те літо. Значить, не така вже й мала була. Хотілося вже-бо чоловіка. Якого, то нам, бабам, однаково, ми такі, що придумаємо потім, а мужика давай. Приглянувся мені чоботар, що у жида Змановського підручним був. Да, цього ось, Броськи. Ходжу день, другий біля будки тієї. В повітрі бджоли гудуть, липою і каштанами пахне. Харашо. А я з дівками ходжу все по Хрещатику, повз будку. А він ловкий, чорнявий, цвяшка в зуби і геп-геп молоточком. Да, значить. Доходилася. Приходить, прямо до мене. А я на Ширмі жила. Ми з батьками, шестеро нас, усі сорок дев'ятого в голодуху померли. Да, померли. Вижила я одна, жиди спасли. Капосна сімейка, сім жил звили, а всьо-таки не дали померти... Тож ходжу я. Какава війна. То вже потім він десь у лісах ходив, Грицько мій. Стріляв без розбору, бо злий був. На все злий, як і кожен мужик. КЕВЕДЕ застрелило. Харашо, що не спився, а то б спився, бо побачив, яка я стала пося, то обізательно спився б. Тож приходить прямо до мене, в каптьорку, бо вчилася на продавщицю я. Діколоном пахне, штани наглажені, а під пахвиною чисті простирадла, то його старий Змановський навчив. Ну, я розстелила ті простирадла... Да, і запомнила той день.

До ночі не могли управитися. Сильно харашо обом було. А там, за тиждень, начальник почав ходити до мене: чого б ні, я начальника-то не любила, а всьо-таки — треба. Гришка кричав, що уб'є. Може б, убив. А тоді війна почалась. Як забалакали по рупору. Бачив такі колись, мов вухо. Ото. А баби як показалися. Салдати йдуть. Новобранці йдуть, а вони прямо

спідниці заголюють, готові лягти під кожного. Победім, кричать. Усі кричать. А потім горить під осінь город. Жара, мов у печі, діватися нікуди. Красні, кажуть, підпалили, а на німчуру все списали. Я-то кажу — які там красні, наші, все воно наші, що красні, що чорні. Горить, дим лізе Хрещатиком, бабахає скло, гвалт. Люди палають від жару мухами, дерева свічками. Я діток, старшенька я, якраз перебралися з Ширми, спасібо начальнику, діточок згрібаю, а якась п'яна чи здурівша скотина ззаду примощується; кричу йому: памагі, дѣтки пропадають. А вогонь стіною наступає, вікна бубухають. Нічого не видно. А що війна? Війна то голодуха, то смерть, і більше од своїх, ніж од чужих. Чого? А воювать треба уміть. Ото... — Орися вмовкла, закурила цигарку, розлила в склянки, випила: — До чого я веду, малий... Ну, не обіжайся. Ось до чого — бабу тобі треба пережить, перелюбить. Надіколониться і годок-другий пожить, та так, щоб аж тріщало на тобі все. Тоді багато чого ясно тобі стане у світі. Всьо равно жити з ними ти не будеш. Як і Бреська, дума, як переспить з Ньюркою, то всьо... Хе, у нього в мозгах рядочком червонці дзвенять царські...» — По слові «червонці» Бреська Змановський вискочив із-за стійки, кинувся назад. Віталек поклав на лікті голову, схлипуючи, відійшов у каламутну бовтанку сну.

Ніч застала його в метро. Від утоми Віталій не міг поворушити ногою. Репродуктор вихаркував зупинку за зупинкою. Безтямно слухав: чи то його збила з пантелику балачка Ориси, чи він у чорнильній синій ночі враз побачив безодню людського блукання, — тож коли зору відкрилися чорні од кіптяви стіни, зірвані з петель двері, скалки слоївків позастрягали в стінах сусідських домів, — це не здивувало. Він зайшов до Саньки, спитав про Шмулевича. Доктора не було. Він випив чашку молока. Упав на засаленого матраца, де завжди любився з Санькою Шмулевич, і міцно проспав добу.

Наступні дні він відкисав у ванні. Санька чмакала губами: до чого б це? Тоді він попросив у неї чисте простирадло і подався на четвертий поверх.

Парфумний дух, незвичний навіть для мешканців цього дому, підхопив його важко ще на другому поверсі. Він відчув на губах солодкий присмак, серце забилося в грудях частіше, небувале піднесення переводило його зі східців на східці, доки не зупинило перед дверима, звідки війнуло знайомим, нещодавно прочутим, побаченим в елітарному кварталі. Долаючи трем у ногах, підтримуючи простирадла, він натиснув кнопку дзвінка. Двері прочинилися — біла пухка рука з рівним оранжевим манікюром запросила досередини. Він став у передпокої, переминаючись з ноги на ногу, опустивши очі. Жінка легенько торкнула його за плече, і він відхитнувся, як хто вдарив, — вони пішли м'якими килимами, з кімнати в кімнату, де яскравими плямами горіли свічники, китайська порцеляна, картини в половину стіни. Віталій підвів голову, коли простягнута несвідомо його рука уткнулася в м'яку спину. Пані усміхалася одними вустами. Він побачив тріщину зморшки в куточку її ока. Захотілося прибрати, мов павутину. Жінка глянула на випрасувані штани, на збите в подобу зачіски волосся, на простирадла, що зсувалися, а потім упали на підлогу. Вона звелася навшпиньки і потягнула ніздрями повітря. Безтурботний усміх торкнувся обличчя. Вона відійшла до торшера, що блідаво розсипав світло; звичним порухом скинула халат, обличчям до стіни, і він побачив ніжну, прогнуту до середини, до крутих округлих сідниць, спину, повні ноги, затягнуті в білі вовняні панчохи; жінка повернулася боком, зачіска коротким крилом закрила обличчя; поставивши ногу на дзиглика, повільно, посапуючи рожевими ніздрями, знімала панчохи: груди, з піднятими догори брунатними, мов шоколад, сосками підстрибували

від уривчастого подиху. Зміями панчохи сповзли на рудий килим, сліпонувши наготовою, широким лоном, м'яким обрисом усього тіла. Вона повернулася до нього лицем, відкрившись уся. Пальці, тонкі і пещені, дугами пролетіли перед зором; груди, з розтягнутими від збудження сосків нитками голубих артерій, випружилися, гаряче обдавши обличчя хмарками поту, змішаного з парфумами, — штани, так дбайливо випрані, випрасувані, вхоплені її рукою, злетіли до колін. У сусідній кімнаті затріщало, важко гепнуло на підлогу: мавпа, чухмарячи зелену, до золотого, шерсть, процибала на чотирьох, зачепилася лапою за каркаса, міцно угвинченого у стіну, вступилася, закинувши задні лапи за шию, засвітивши червоним задом, чорними намистинами очей на Віталія. Жінка повернула голову, хрипким, із перепадами, голосом звернулася: «Бобо, йди звідси, тут тобі нема чого робити!» Мавпа, котру звали Бобо, заверещала і завертіла головою.

Віталій підтягнув штани. «Почекай...» — сказала пані, попрямувала до Бобо, який миттю скочив на неї, обхопивши ногами. І вони зникли в кімнаті. Вона повернулася за якусь хвилину, бліда, нижня губа тремтіла. Вони сіли на ліжко. Сніг падав із дахів. Вона дивилася кудись поперед себе, нарешті лягла на спину і потягла до себе, ткнувши головою між ноги. Віталій запручався, наразі обм'як, вдихаючи прілоту, парфуми, кислий дух жіночої плоті. Він уже смакував втіху спустошення, шалено борсаючись у злиплих жіночих пестошах; проте відчув, як холоне його тіло, гумово провалюється, вивільнюється від тієї жаги, що мучила пахвину; і з ляком він у срібнім люстрі побачив шматок свого нерухомого тіла на змиленому, спітнілому тілі жінки, що закидала голову, б'ючи розкиданими косами по плечах, підлозі, тремтячи кожним м'язом, розкидаючи руками

подушки, в дикому екстазі затуляючи од надмірного крику рота; він продовжував далі, більше скоряючись обов'язку, з жахом розуміючи, що в борделях було не більше любові, ніж тут, або, радше, це нічим не відрізнялося від публічного дому, — захрипівши в останніх судомах, більш надумано, він ліг на спину: в широкому вікні сипонули в небо чорним салютом. Він видихнув, за три рази. Повернув голову. Вона лежала, скляно втупивши очі в стелю. Підвелася і попрохала: «Подай, будь ласка, попільницю... Там, так...» — запалила, передаючи пачку Віталію. Несподівано вираз спустошеності після любощів змінився крижаним зляком: «Що то в тебе?» Віталій глянув на груди, куди вказував її палець, гмикнув: «Це талісман. Всього-на-всього... Чому тебе це так лякає?...» — «Не знаю... Повіриш чи ні, мені весь час, ну, майже щодня сниться оця штука, що на тобі... тільки носить її зовсім інший чоловік...» — заструменіло по спині Віталія. Сонце тріпнулося в очах і згасло — безмежний білий простір ліг перед ним: чоловік, гарний з лиця, підіймався східцями... Жінка перелякано закричала. Віталій почув своїм плечем її холодне, пружне, мов гума, тіло. Вона кричала, не перестаючи, як кричать жінки з віку в вік, зачувши невловимий холод смерті, що стинається скіском життя; вона збуджувалася, притягувала Віталія до себе й не переставала випихати з горлянки звуки. Цього разу в ньому стрепенулося, — він затулив їй рота поцілунком, знімаючи решту одягу.

Любов ця для нього перетворилася в скорому часі на маячню. Він, який не визнавав середини, слідкував за своєю пані по всіх закутах; видзвонював усі лікарні, трупарні, коли, чого доброго, вона затримувалася на гулянці або, радше, у чергового можновладного коханця. Він заходжувався нестямними криками, схуд; ця любовна пригода витягнула його, наче підвищила в очах людей, що називалися його дру-

зями й товаришами. Навіть Шмулевича це тішило. Доктор знову пройнявся магією, — так, ізнічев'я. Одного осіннього дня він несподівано запитав про Родика. Тут настала черга для крику Віталію. Але він промовчав, відвернувся і, хекаючи, подався на четвертий поверх. Двері відчинив власноруч, за допомогою відмички. Почуття його бурхали з грудей. Зараз він уподібнився до середньовічного коханця. Він ще багато на що здатен. Стежити за плином думок цього закоханого, як і всякого іншого, геть нецікаво. Він просто з'їдався пристрастю, кидаючись із кімнати в кімнату, — і наткнувся на свою пасію у вельми неприємній позі. Поза та нагадувала шестинога, проте дамочка стояла на чотирьох, а ззаду на неї наскакував мавпун Бобо. З диким ревищем Віталій кинувся лупцювати мавпу, що хитро пожбурила черевика і розквасила йому носа, шугонула в сусідню кімнату, зачинивши за собою двері на замок. Він упав у безтямній люті, ображений, забився головою об підлогу. Жінка якусь хвилину дивилася на його страждання, а відтак і сама вийшла.

А на ту пору, навпроти, перейти тільки автостраду, у розігрітому до густо збитого жовтка повітрі, у білому квадраті реанімаційного відділення, борсався з життям Родик, протяжно і сухо схлипуючи, втягуючи звуженими зіницями останні судоми осені за фарбованим сизим вікном: пам'ять-бо здатна на капосні вибрики. І, напевне, тому він віддавав душу не з такою прозорістю юнацького запалу, начебто намагаючись скинути те ворущке, недорозвинене кубло з плечей, тоді, коли вперше спробував утекти з дому, рятуючи зашмульгану божевільну мрію про Золоту Країну Офір; він відходив із неминучим, жаским подихом покаяння стосовно пережитого, що чіплялося цупкими мацаками за порохнявий шовк тлінного світу, бо любити мрію, погодьтеся, — неабияка сміливість. Але посинілі, зятято стиснуті губи ще не

готові, та й чи хотіли, серед наростання смертельної туги, серед обізленості до машкари навколишнього, вихаркнути слово — «простіть». Він уперто німував, роздуваючи груди, обриваючи дротики, трубочки апаратів, що наганяли кров і кисень, а довгим коридором, з цигаркою у гнилих зубах, заклавши руки за спину, походжав, ляпаючи нерухомим поглядом з кута в кут, полохаючи довкруг привидів і молодих асистенток, він, доктор Шмулевич. Від нього несло прілим, вологим і заспокійливим; і той, хто знався на такому трудному предметі, як життя, бодай на відсоток більше від самого химородного Шмулевича, окрім втіхи від отих падлючих запахів, нічого не отримував. Можна застерегти, що вільгість ота дратувала тих, хто наперекір усьому дотримувався святого правила про непомильність людського життя, аж до того, що засиджував зад на нічному горщику, а не біг помирати на барикади, вслухався в суремний погук самця до самиці, складаючи на віру як подих любові і весни, а не чогось такого, від чого носик його поморщився гидливо. Тож пропустимо... А Родик, якби зглянулася на нього природа, перелаштувала невдалу конструкцію, загнала вдруге до утроби матері, напевне б, повторив той шлях, який тільки-но завів його до шпиталю. І коли по літі, серед спраглої жагучої осені, повної незайманої печалі, спробував повернутися додому, вкінець загнаний голодом, утомою, розідраною свідомістю, десь на вінці шизофренічних марень, і рідня кинулася лизати заборонені, не видимі нікому рани, кладені на душу і тіло карбом, тавром невидимого, то несподівано вжахнула байдужістю і безколірністю своїх вчинків; безликість облич дорівнювала для нього військовому патрулю. Голоси, на які він так заворожено чекав, дорогою вслухаючись у найменше шарудіння, мріючи, що вигріється у них, — перетворилися на торохкотіння, гвалт і шум азіатських базарів.

Він загорлавив, ламаючи крик у недавно, тільки-но випнутому зрілістю борлаку; розчахнутою, склеєною нашвидкуруч лялькою закрутився по кімнатах, б'ючи кулаками в груди: «Одійди від мене, стара облізла сучко...» — матері. Ридання, сухі і поморщені, мов калюжі в чеканні першого снігу, безслізні, дикі, клалися низько, похоплені вітром, розвіяні провінційною втомою осені, рівно розвіювалися над нудьгуючими полями. Квадрати вікон — дивись, чиясь рука торсає фіранку. Ба, не в нас одних горе. Але, мушу вас запевнити, рідко хто в таких місцинах чув щось подібне. Проте пам'ять, непомильний людський кат, лишає за собою останнє слово, — лупаючи порожнечу широкими очима, трохи зарозкосими, він ловить наостанок скрушно похилену, вибілену старістю й невдачами голову батька: мовляв, така сопля, а за собою носить ціле пекло. Прозорість порятунку пробивається крізь маківку черепа. Родиду невтямки, не навздогін було, що перебуває він якраз на порозі власного порятунку. Ні. Свідомості його судилося крок за кроком пройти безконечно втомливий шлях, до непотрібності бурхливий, щоб тільки тоді, аж тоді, а не зараз, щоб нарешті проковтнути тишу, сполохавши у гумовому передпокої чистилища золотого джмеля на упрілій від дихання асистенток до сизого шибці; щоб під радісний схлип санітарки, під лаконічний, короткий матюк п'яного хірурга побачити перед собою бовтанку очей доктора Шмулевича, а відтак його заблуканий по коридорах голос: «Да, синок, на землі важко жити перших сто років...» — по цій миті, лету короткому, йому, вивільненому від запечених ілюзій, закричати б од радості, — але якщо там, на небі, проливається миром на нас справедливість, що ми тут творимо на землі, маленькі голопуцьки, голі діти, нікому не потрібні — батькам, дідам, сестрам? І коли його перетягували на каталку, щоб одвезти

до палати, він жадібно, ненатло навіть зупинився на спині медсестри, — сонце нанизувало пилюгу на проміння, пробивало білий халат, рожевлячи шкіру, гнучись лозинами проміння по опуклостях, нерівностях. Цього треба позбутися, блимнуло в голові у Родика, — щоб чогось здобути в житті, треба забути про любов до грошей, до жінки, до слави, що химера її злим демоном прогризає довбешку. Але він не набув тієї цільності, яка здобувається завдяки жінці або з нею. На добро чи на зло, — там час окреслить, опустить, але цілісність тримається на двох половинках яблука, розтятого Всевишнім. І Родика нудить — готовий вирватися душею в лет, навіки, у провалля невідомості, як, сполохавши зграйку привидів, що зачаїлася горобцями, біле крило ангела затулило весь світ від його очей. Прийде час, і він усе згадає, невидимий хтось поверне в самотині, коли прийде та мить самотини. Мені вона відома. Це тоді, коли хочеться перекусити сухожилля й вени на руках, але тебе так зморило від голоду, що ти чуєш тільки радість кришталевого лету над сонною, нерухомою, прибитою першими морозами землею, проводжаючи птахів, яскраві спалахи комет і зірок одним лишень поглядом, закаламученим десь на дні; коли, зійшовши білими вошами, ти думаєш: нарешті позбувся страху зими, що кладе чужа, сусідська смерть на душу; коли далеко і зовсім поруч дотліває страчена кимось любов, хтось підходить ночами і дихає у безлюдні тисячі кілометрів до тебе, у запітнілу шибку. Підходить, відходить. Ти хочеш запитати: хто ти, невідомий гостю, обізвися...

А душа проситься з тіла до неба, до землі. Ти псом гавкаєш на світ, кричиш проти вітру, запитуєш тисячу голосів, котрі радять: умри... умри... умри... А волає в тобі інше щось: сонця! сонця! сонця! повітря... повітря... повітря... Мені щось із цього відоме — мушу запевнити. Це час прокляття,

падіння і віри великої, що приходить, розгинаючи плоть, кинувши жужмом тіло на коліна. І це бачить Шмулевич. Несправедливість шкірить йому зуби. І він рипить зубами, мов той звір, у котрого одібрали здобич. Цей чоловік трохи прорахувався, складаючи шану більше своєму мозкові, ніж тому, що діється навколо. Більше вірив власним розумуванням. Прикмети вмирання світу пройшли повз нього, як і весь народ, до якого він зараховував себе. Він так і купався в океані власних ілюзій, присмачених незрозумілою навіть для цього символікою, котра, попри вікову таємницю, змушувала підтинати ноги. І, гнаний вітром, чорним і холодним, він летів далі, мов лист падшого янгола. Іноді я бачу його тінь над свинцевими плесами водозбірень, де мій несподіваний рятівник заблукав, замилувавшись десь на дні глинистого озера великою срібною рибиною, схлипуючи щохвилини, що йому треба відриватися від найкращого світу і влазити у світ людських ілюзій, рятуючи мене від звіриного болю, котрий розвіювався терпким присмаком кави, несподіваної любові, пачки цигарок; і вона, моя рятівниця, лик її, кажуть, подібний до античних богинь — від ненависті людської оберіг складає мені. З нею я поринаю в таємниці жіночих думок, мандрую світами, баченими мало ким із простих смертних... Вони наздоганяють Шмулевича на півдорозі до смерті, бо ще не час.

Ранок б'ється у прірві ночі. Родик пише листи. Каліграфічні, точним почерком. Куди вони йдуть? Кому адресовані? Його останні дні — це туга, це зимова невідомість, замішана на страху вмирання всього живого. І він живить свої мрії, ледь теплі, прогріті сонцем дитинства. Він не чує шамкотіння воронячих дзьобів; він не бачить, як драглистою кулею сходить червоне сонце, затуляючи півгоризонт. До нього сміттям налипли кам'яниці міста, розтягнутого розчавле-

ним крабом... Ось пані... Вона заходить у вагон. М'які зелені штрихи поранку крізь вікна кладуть ідилію на її руки, лоскочуть зір навколишніми пейзажами. Зимова туга голодом проїдає його кістки... Ось вона поправляє сукню, відводить од каламуті скла голову, — так може тільки вона. Ніхто не спроможний повторити рухи наших коханих. Біла дорога виривається, летить у порожнечі, торованій солодким пошуком заблудлого людського духу. О пані, пані, заговоріть до мене. Дозвольте сказати вам пару слів. Мені багато, ох, як багато треба комусь сказати, пані... Він пише листи нікому, невідомому створінню, риси якого навіть пам'ять тримати не хоче, а небо посилає сни, страшніші від страшніших, але він приймає їх за казковий кришталь. Шлях-бо, кинутий світові, завжди пломеніє сором'язливим подихом смертельного голоду, котрий і роз'ятрює ті несподівані пишноти, які простому смертному заборонено бачити. Блідий шарлат зі сходу вдарить по коралях губ. Повітря не витримає напруги голосів і звуків. І нас обміє хвилию білих черепів вікінгів, виметених вітром зі сходу, вихлебтаних потоками загусклого щастя; і вперше криком, тупим виттям загнаної звірюки, він пожалів когось, а не себе, — забутів, скулячи беззморшну пику, на небо, на чорні дірки вікон, порожні руслиця вулиць. Місто, котре він ненавидів, велетенським пароплавом, дихнувши холодом вічності, попливло на нього... І якщо по тій хвилині не порушений погляд двох ангельських очей зупинив його, Родика, зір на двох баптистах, що схилилися, переконуючи власне сумління щодо письма, на двох кишенькових злодіях, кількох повіях на додачу, то об'єднав його з ними у неспроможній тузі довести своє існування до менту справедливості. Проте кожну ніч, щоб економити електроенергію, запалюючи недогарок жовтої свічки, він каліграфічним почерком виводить листи... Пані, дозвольте

заглянути у ваші очі... Я, на превеликий жаль, забув їхній колір, але повірте, вони сніться мені. Так, так, так. Але час... Розумієте, пані, час. Ви тільки на хвилику зупинилися в моему вагоні... Бачите, ось він пролітає, лишаючи цілі країни під своїми крильми, маленький і скривджений людською любов'ю — Ангел Смерті... Він вирвав своє серце, затиснув у лівиці тонких пальців... Це нерозділена, зашмульгана любов до людей. О пані, дозвольте мовити слово до вас. Ні, ні, непомилність мого шляху до вас зобов'язує говорити...

Родик відкидає ручку, свічка шипить парафіном, змія дороги перед очима. Удари з сусіднього двору, де кришать лід, будять його свідомість. Зараз він дихає спокійно, відлічуючи останні подихи тепла, пережитого в цій комірчині, а завтра холодний вітер мандрів кине у крижані обійми, заволочить очі. Од жалю до самого себе Родик виє і закусує губи. Одна лишень думка про Шмулевича сповнює його істоту чимось липким і гидким на смак. Перед ним чорним шматком — невідомість. Це як у дитинстві, серед степу, охопленого пожежею. Бачити вогні. І він, кинувши списані папірці, тупцює по них на лівій нозі, плаче, а потім щасливий регіт дороги накриває його. Вокзали, міські нічліжки. Скоро весна, — бухтять жебраки, подумки порпаються в кишенях сусіди, начебто там більше, ніж у них. Купи тіл сходять гірким потом. Ті, що тільки-но прибули, тиснуться задки до холодних батарей опалення. Непорушним поглядом, закутавшись у шинель, спить Шмулевич, геть утомлений, відчуваючи, але не турбуючи Родика. Він лежить і думає про намарність людського існування, про його пиху перед життям, відрізок якого проходить повз нього. Доктор витягує книжечку, без трему й трепету гортає аркуші, жовті, обгризені. Погляд вилуплюється на світліну — двоє чоловіків, зодягнених чи то в ризи, чи то

в адвокатські мантії. Він знає, що скаже Віталієві після повернення. Родик косує поглядом в інший бік. А для цього знайдеться те, що він шукає. Привиди завше мають здатність більше лякати, ніж зачакловувати. І він гортає з солодким задоволенням книгу, зрідка поляскуючи по палітурці, чим дуже лякає жеброту. Вони сходяться після опівночі, перед цим приховавши вициганене у туристів десь на міських смітниках. Він лежить там, їхній скарб, щоб у неділю або в наступну по ній вибухнути цілою трагедією — війною за його належність до того чи іншого гурту. В хід ідуть милиці, протези, криві тесаки, вкрадені у м'ясних лавках разом із кендюхами, беконами, шинкою. Згори, від будівлі місцевої трупарні, у зашкленних вікнах видно зграйки студентів, що поглипають на рейвах. Деякі бувальці рахують жертви, б'ються об заклад. Потім тиша, тільки вітер свистить над здібленими грудьми бідолахи, котрого вхопив інсульт або інфаркт від утраченого навіки добра. А Шмулевич гортає книжечку зі світлиною двох чоловіків. Лаковані лисини цих шолудивих мудрагелів із параноїдальною настирливістю переслідують його по всіх усюдах, навіть тут він дістає цю книжечку, — в жебрацькому притоні, де однаково блищать зуби і ножі. Попри здоровий глузд, попри дикторів радіо і телебачення, місто, розкинуте на чиряках пагорбів, зараз схоже на великий мурашник жебрацького передмістя — це як напіврозкладений мастодонт. Когось бере острах, а інших навіть не зворухнуло, — тупо бовтають у лунці черепа очі, бо дядько Сем продовжив життя кількома упаковками жувальної гумки. Очі, зволожуючись романтичним видом, наповнюються просмерділою спермою. Ці саквоязні лисини переслідували Віталія, просвітлюючи ніч до ранку: азійські полчища топталися по його вухах, сцяти з низькорослих своїх коней, а зараз, на ранок — дивіться, умиротворила

його, Віталія, рідна кирилиця, од котрої товстозада Європа труситься, рве боки од реготу.

Проте він ще півдня блюзнірськи міркував, споглядаючи вичовгані історією лисини, нагороджуючи їх прищами завбільшки з палець від довгого статевого утримання. Чи, навпаки, — зманювали когось із хлопчаків. Ух, педофільство-слов'янофільство. Проте неминучість харкала на нього лозунгами: «До повної перемоги демократії лишився крок. Пане, ти подумав, з ким ти?» Віталія, мов прибитого, крутило закапелками; ламаючи горлянку посеред затхлих протягів, порожніх вулиць, горланив «Інтернаціонал». Проте істерика має зворотний бік. Він не складав пам'яті рахунку, коли це відійшло, — знову полюбив рідну кирилицю, одмахуючи куці кострубаті фрази до чергового зшитка, десь примостившись на лавці, за інерцією ще кленучи Кирила та Мефодія. Гріх який! І він зізнався перед усім світом, спокушаючи себе, мов роздираючи рану. Хоча навіть зараз, сонний, з висоти гелікоптера, не любив ні Кирила, ні Мефодія. А тоді він шанобливо, під прицілом невидимих очей, виписував черговий трактат. Розвіваючи шинелькою, з-за рогу випурхнув Шмудевич: «Що, синку, пишем, граєм у романтику. Іншого місця ти для письма не міг вибрати...» — Губи доктора лукаво, солодко зміюкою вигнулися в усміху; він мовив далі, натужно, ніби враз несподівано прибитий, пройнятий чужою бідою: «Ну й запаadlo підкинули найсвятіші вам. Латина для вас стала що чортом... А? Уже б давно, кажу, були в Європі...» Віталій тремтів, судомно хапаючись пальцями за обшлаг шинелі, непритомніючи, а перед очима пропливало, виростало, ставало у зріст полчище вогненних архістратигів, жбурляючи каміння у перевернуту, спорожнілу мушлю міста, збиваючи новий заміс для нової нації. Ось вона народжується, смердючими хвилями обмиваючи облущені краї велетенського

цирку. Чорні тіні сновигають туди й сюди, затуляючи напівживих, зотлілих, манекеноподібних, витягуючи з теплих ліжок, з борделів, із шинків, ресторацій — на перетоплення, переплавку. Справді — дороги твої несповідимі. Тьма і таїнство. Тільки Люцифер крижаним променем висвічує верхівки людських куполів, готових для замісу. Ембріон. Ангел Смерті розправив свої крила, дужим напором вітру жене натовпи поперед себе, підхоплюючи падалішнім листом. І вони слухняно вишикувалися, виставили заздалегідь виголені лоби, струнко на галереях уселенського торжища. Ось він, маленький і скривджений, проводить їх нагору, вище. На палубах у білих халатах походжають, перевалюючись пінгвінами, стюарди, розливаючи напої; красуні білопузими рибинами, що викинуті хвилями, пропливають повз німуючі обличчя музикантів; кавалери, одягнені в довгополі фраки, кольоровими хусточками відганяють спекоту повітря, що нерухожими стовпами зависла під синьокерамічним, пір'ям хмар облямованим, куполом неба.

Вони всі без задоволення їдять, не знаючи переситу; вони ходять під музику, повертають голови — очі крижаніють, натикаючись на палубу, мов казковий герой проходить повз пари, що танцюють, слухаючи одним вухом помічника, котрий дріботить поруч, осмикуючи рукав. Він сліпо, до солодкого задоволеній... Шмулевич щось кричить кризь марево синього туману. Віталій хоче захиститися від удару, весь напнутий ізсередини, проте удару не чути. Він опирається на стовпа, холоне нутром, — слизька від води вітрина. На відлигу. Місиво обличчя, на ньому жіночі очі. Вирвати б їх, брязнути об землю, щоб так не дивилися. Він настирно думає про пані, свою пані, котру лишив у чотирьох кімнатах, подібних до вокзалу. Туга, звіряча туга ядухою розпирає груди; по ліву руч сопе носом, скривджено якомсь,

Шмулевич: «Капітане, пора на дно, капітане...» — Чорна горлянка вічної ріки проковтнула цілі квартали, мости, дріб'язок островів — сонце назустріч вітрові чи вітер знявся в дику подорож. Дорога, вічна, як ця паща ріки. Люд попарно розбрідається каютами, що радше нагадують келійки монастиря. Віталік плаче, заламавши капелюха, судомно хапаючи повітря перепеченою горлянкою, тицяється, розбиваючи губи, носа до червоної крові, яка на липкому ліхтарному світлі блищить мазутом. Чиясь рука, потім тіло слизько борсається, чіпляється за нього. Двійко ворушких очей. Розчепіривши пальці, він хоче видерти ті очі. Жінка верещить. Пустирища прогинаються, чіпляючись за бадилиння хмари. Двійко жебраків, підлячком хихикаючи, випускаючи купу сизої пари поперед себе, біжать, грузнучи в снігу. Проектори б'ють із верхівок, спрямовані чиеюсь жорстокою рукою, вихоплюють масні стіни, тічки скелетоподібних собак, що звиваються біля сміттебаків. Табунець свіжовидобутих привидів зависає над Московським районом, штовхає в сутулу спину доктора Шмулевича. Привиди тупцюють, мов малі діти, здійснюючи нестерпний гвалт і вереск; пси найжачують блохасту шерсть, стають кільцем біля сміттебаків, щоб, бува, чужинці не зачепили їхнього хазяйства. Привиди ображено, косяком, витягуючись нитками, вулиця за вулицею, ринули до Центру, до яскравих реклам, до розбурханого, упрілого натовпу, щоб позалазити їм у печінки, серця, голови. Найбезпритульніші розбризкуються холодними чорними скверами, сідають на спина пам'ятникам, облизуючи цвілі спина їхнім коням.

Обидва вершники показують на схід, а мо', й подалі. Віталію чується, що звідусіль найжджають машини служби безпеки; він кричить проти вітру, кличе Шмулевича, але постать того розтоплюється сірчаною кислотою ліхтарів аж біля автобусного вокзалу. Крики розпачу не долітають до

Шмулевича: «Мене хочуть убити! Док... Док... Док...» — Віталій не чує під собою ніг, у руці чиясь рука, бреде наосліп, харкаючи слиною, повною люті, страху, ненависті: «Чекаєте, що й по вас прийдуть! Кому ви здалися! На кий ви комусь потрібні... Ха-ха-ха, ждiть, завтра прийдуть, а може, ніколи, ви тільки ждiть. По Пришестю всіх заберуть. Тоді ви не шпинатимете мене, що проскочив поза кимось...» — І він стогне, вщерть набирається хоробрості, виповзає на світло, здригається, наче хоче вивільнити руку від жінки, яка розповзається в очах плямою. Трамваї висипали на асфальт жовтогарячі букети іскор, реклами моргали, сонно, але по-панібратському. За годину місто прокинеться у восьмигодинну вічність, полишивши свої широкі простори для щурів, привидів, вигнаних королів із ПАР. Останній трамвай ударами коліс роздушує черв'яка надії, перетинає сонячну аорту. Рот наповнює гірка слина дилетантського голоду, — він стягує, мобілізує сили, клітина до клітини, своїх братів, в один клубок. Вузлика зав'яже хтось інший. А зараз-бо пам'ять борсається з голодом, мов на тому піонерському змаганні. І Віталій стогне: «Панно, панно, панно...» — порохнява обсипається зі стін, кружляє вихорами у вологому під'їзді, що нагадує відірваний сон.

З вузького вікна видно пустище, велетенську ріку, перетяту мостами, прохромлену списками барж і кранів. Вони простують до облущених дверей, — солодкий запах поту і смаженої капусти втягує в кімнату. Звуки ще якихось півгодини ворухатяться зміями, а відтак пропадають, вислизнувши у шпарини. Вони не вмикають світла. Ліхтарі голодно всмоктують темряву кімнати, де всі стіни заклеєно акторами кіно, оголеними красенями і красунями з «пентахаузів» та «плейбоїв». Гарно. Жінка сидить на ліжку, і тільки за кільканадцять годин він чує її голос, тремтливий, мов

заламаний на вітрі крик цесарки, — ознака вічно гнобленої людини. У неї зелені очі. Трохи каламутні. Вони ясніють, коли блідо-рожевий кисіль обличчя потрапляє на квадрат світла. Вона колись, дуже давно, підробляла в «Інтуристі». Чи знає він, що то за робота? Віталія трохи нудить, але він одігрівся біля теплобатарей, з виглядом старого джигуна харкає на підлогу. Не влучає. Біла піна слини зависає на брунатному, з чорними підшивками, рукаві сорочки. Стегна в неї ще пружкі — це вгадується крізь тканину рожевої сукні. Сукня турецька. Першого ґатунку, як для цих місцин. Як звати? Аліса. Аліса боїться світла. За своє німецьке тіло потерпає. Всі вони не певні своєї вроди, особливо ті, які доживають свою молодість. Віталій нюхає повітря. Аліса зводиться і через голову скидає сукню. Віталій підтискає ноги. Йому найменше хочеться зараз цього, голод проїдається крізь кишки. Але дарма. Аліса накидає халатик. З довгими полами, до самої підлоги. Зараз вона схожа на якусь ляльку з вітрин. Зникає на кухні. Лапонуло, бовтнуло світло. Погасло. Він бачить перед собою довгі цехи з горбами сірих верстаків. Люди нишпорять, мурашвою кишать, закіптюжені обличчя, роти щиряться двома рядами зубів. І Віталій думає про справедливість, про голод, про вчорашні мітинги. Це кидає його в холодний піт відчаю. Приходить Аліса. За стіною хтось шкребеться. Вона ніяково усміхається: «Це Гундар. Професор зоології. Він такий чемний, жах, каже: вот я вам, дечка, пірожное пріньос... а сам... сам до ширіньки лізе», — і вони вже разом сміються.

За стіною сердито булькає. Сміх лунає гучніше, переливається за краї ночі, пузириться над містом срібною водяною. Вони якось причаровано втихають, ковтаючи ледь розігріту смажену капусту, дмухаючи, за звичкою, на повну ложку. Перед очима Віталія пролітають, гублячись, видава

смачніше смачнішого, — то ось він, римський трибун, який виборює громадянську справедливість; то він раб, який підняв повстання і переміг численні полчища; то він мудрий філософ десь у засланні... Тут згадка прийшла про Родика. Темно надало. Він перестає їсти й шепоче: «Безжальна і сумна ніч... Кого ти мені принесла? Жінку, самотність? Чи це ти називаєш подарунком долі...» Аліса виявилася, як на свій зріст і поставу, дужою дівчиною. Не скидаючи халата, вона несподівано потягла Віталія на себе — той запхикав, захлинаючись словами, а тоді піддався, занурюючись щомиті глибше у пропарфумлене тіло. Спочатку він хотів подумати про Люську, про пані, полишену на розтерзання безконечних телефонних дзвінків залицятьників. Проте існує неминучість такого факту, як людська хіть. І він губився в маленькому тілі Аліси, квілячи самотнім нічним птахом, провалюючись у несподівані безодні, скидаючи стару шкіру, — розумів, що вороття нікуди нема. Комірчина доктора Шмулевича виповзла наостанок, хилитнулася в зіницях зелених, до болотяного, очей Аліси, з гуркотом відійшла до вічної ріки.

Ріка знехотя замерзала. Ненабагато швидше, ніж сам Родик. Ріка — це миттєвість пам'яті: вона повертає десь біля Подолу, розкидавши навмання сіру мілкоту, мов розірвані артерії, змілілі затоки, дрібні озерця і струмочки з баговинням та протухлою водою; сонце разом з перекошеною хребтиною міста люто відбивається в них бронзою. Там можна вгледіти запізнілого, з перебитою лапою, бусла або фіолетового п'яного негра, що, розстебнувши штани, мочиться в калюжу озера, підвиває якусь пісню, окутуючись чарівно-сизими клубками пари. Далі вона плине, змиваючи хвилини, години, роки, заперечуючи дорогу і час, ковтаючи шмат за шматом ділянки суші, засіюючи довкілля малярійними комарами, а влітку притягуючи до себе розніжений

чи змарнілий люд. Чорна паща гирлища невтомно працює, намиваючи мул, затягуючи на дно невтомних шукачів пригод та сп'янілі пари закоханих. Навіть узимку, скута, вона не припиняє збирати свій ужинок, огортаючи холодним їдким подихом цілі квартали, мовби кимось розтягнуті вздовж берега. Тільки біля самих смітників, що біло-жовтими горами зводяться над безлюддям пустирища, — ріка ніколи не замерзає. Це від дальніх її берегів набирається чарівність, засвічена золотоголовими банями Софії та Лаври. То минуле крізь каламуть розуму і розірваного безсоння кришталіка очей надходить привидам учорашньої любові. Лишень біля самих смітників опівночі масними плямами вогнищ обростають береги. Золотушна дітлашня перемовляється по-дорослому, граючись у кохання або сім'ю. Іноді підбігає до води, щоб запустити пароплава. Жебрацькі помешкання починаються далі. Хто вони, ті жебраки? Вчорашні студенти-правдоборці, блідолиці актори, вигнані пастори-сектанти, торішні викладачі історії та географії; робітники, котрі втратили працю, а зберегли смак вільного, насиченого голодом і пошуком чогось кращого життя, яке відштовхує від того, освітленого сотнями вікон, берега, невпинно і невтомно прибиваючи до цього, що тяжко здимає гори сміття, до яких ліпляться скособочені хижі та намети. Інколи там займається світло — це дочекалися чергової вантажівки, в нетерплячці і віддихуючи переляк, що то не міліція, палють каганці, навпомацки налаштовуючи металеві заточені стрижні та дротинячця для пошуку чогось поживного чи придатного для вжитку...

Туди, повен загробної печалі, тягнувся погляд Родика. Йому хотілося померти. Йому виповнилося сьогодні двадцять п'ять років, і погляд, що не втрачав надії, струменів на тепло вогнищ. Вогнища з настанням темряви бухкали

дедалі частіше в низьке небо рудими клубками диму. Проте він непомильно знав — думав, а не переконував себе. Відчуття успіху не полишало його... Річка глибока, вона ховає тисячі людських тіней; охоплені хвилею, вони плывуть у майбутнє, мов ті нещасні розвідники-камікадзе, мозолячи пам'ять короткими спалахами спогадів. Спогади без смаку, позбавлені трепетного життя, кинуті з відчаєм напризволяще. Вони вічно щось нагадують — маленькі шумерські манускрипти. Це тоді, коли боротьба голоду з немічним тілом доростає до небезпечної межі, присмаченої галюцинаційними мріями. Проте змагатися з голодом — все одно що ставати на бій із сонмом ангелів. Амебна безколірність, безперспективність такої панорами ще одного відтинку його існування відкрилася Родикю — одного дня він дрімав у хижі, що її винаймав за гроші, поназбирувані за літо. Подейкували, що він підробляв вантажником в овочевому магазині. А ще інші, через багато років, дорікали — мовляв, нічним сторожем у підпільному борделі підмітав стрижене лобкове волосся, обтирав засохлу кров, розбризану на плінтусах після чергового заїзду несподівано розбагатілої сільської братії. Останнє довго трималося язиків. Того дня дрімота гумовим шедевром доросла до непотямної людському розумові межі, де вочевидь сплітаються дійсність, минуле та майбутнє, — вітер приносить терпкий запах матіол, сонне царство дитинства поряд, тільки простягнути руку. Тієї хвилини до комірчини, залитої крізь отвір затягнутого поліетиленом вікна золотом першої осені, заносячи жаску хвилю одноденної любові, до хижі увібгалося двоє. Дві особи — чоловічої і жіночої статі. Дівчина ловка. Схожа на гарненьку підчорнену кізочку. Захоплений і дурнуватий вираз струменів з очей. Хлопець — здоровий, червонопикий напівкровка — чіплявся

довгими мавпячими руками за стільці, книги, атласи. Вічно розбурханий, із заліпленим слиною ротом, виставляючи кошлаті груди, він гарував на мітингах. Вони розшукували Віталія. Прочули, що Родик його земляк. Адресу дав доктор Шмулевич. Звідки вони його знають? Хто не знає доктора Шмулевича? У нього зараз дві дівки-кришнаїтки. З милосердя взяв на зиму. Трагедія затуляє любов, а милосердя заступає весь світ — чи не так? Так, так, так — цокотіла дівчина. Вона крутилася вивіркою в осінньому сонці. Наносило печаль, сум, нестерпну щемку радість. Здивовано дивився Родик на ту пару, що прийшла начебто з іншого світу. Голод відступив. Голод прибрав іншої подоби. Терпкий присмак торкнувся кінчиків губ. Листя з пружністю піддавалося ногам. Навколо, кутаючись у серпанок, усе безоглядно йшло до зимової дрімоти. Один Родик із жадобою втягував жаске повітря — як побитий звір, чув несподіванку. Десь невидимо зарипіла вісь його долі, важелі перетягло в протилежний бік. Тоді він подивився на дівчину: як вітер здіймає пилуку і листя біля її ніг, як тремтять куточки вуст, як рожевіє шкіра ніздрів, втягуючи повітря, насичене запахом яблук, динь, чавленого винограду. Тоненька рука, затягнута в червону рукавичку, відганяє ос... Вони йшли безкінечністю вулиці; сонце відкочувалося донизу, лускаючи мільярдами кульок у вітринах. Що воно таке, любов? Несподіванка, перетята життєвим шляхом, що ми через дурість називаємо своєю мрією? Вони були небалакучі. Говорила більше дівчина. Вона широко ступала. Мовби кудись поспішаючи. Родик, дивлячись на неї, вже знав, що ніколи не забуде ні того свистячого безумства її очей, ні широкого поступу. Сонце, дорога — все пропадало в пільмі. Птахи, пролопотівши крильми, зникали за дахами, полишаючи подовгу шелемтіти гілля на липах. Проте кінець,

а може, й початок, нудотно уривається. Виплекана мрія, вдаривши наостанок крильми, відлітає. Натомість темрява початку. Родика призначили до помираючої баби. У баби — емфізема легень. Вона мешкає сама у двокімнатній квартирі. Четверо її синів, які служили в органах держбезпеки, повмирали один за одним. Лишилася одна стара, що допіру швендяла по молоко. Недуга вразила несподівано, і доктор Шмулевич взявся допомогти бабусі віддати Богові душу легше, ніж те обіцяли офіційні лікарі. Проте сиділки не знаходилося, тож до баби призначили Родика. Він сидів на кухні або в передпокої, зголодніло чекаючи на черговий дзвінок. Коли баба здіймала нестерпний вереск — робив їй укол димедролу та папаверину. Баба замовкала, хлипаючи дірявими легенями. Він дрімав, одним оком зирячи на торішній календар, де наклеєний взятий із журнальної світлини Христос у терновому вінку, вирізка про смерть Сталіна, поряд — вождь на повен зріст. Баба дбайливо збирала все до купи. Акуратність сліпила очі. Бляшанка з варенням, консервовані гриби, окости, обгризені осами; розкладене ганчір'я, присипане нафталіном, стягнуте звідусіль. Якби встав котрийсь із небіжчиків, той, хто носив ті чоботи чи піджак, — він би мило подивувався, як воно ото збереглося. Баба помирала спокійно, — нишпорила, коли при пам'яті, поглядом з-під кошлатих брів по кімнаті: чи нічого не взято? Родик мучився голодом. Ковтаючи липку слину, щоб відійти до сну, згорнувшись калачиком на розкладачці, пробігав очима по бабиному манаттю і, харкнувши в куток, пускався у сонні мандри. Привілля всіх голодних та бездомних. Родик навіть не думав — для чого він тут, чому доля круто змінила свій напрямок. Він, голодний, дрімав, мріючи про повернення додому, — цьому так і не судилося збутися. Баба кричала криком серед ночі. Тоді

він викликав «швидку». Приїздили лікарі. Завше веселі. Ситість драгувала Родика, і він ображено зачинявся на кухні. Доктор Шмулевич зрідка телефонував — сонним голосом кидав кілька запитань, заспокоював знервованого Родика. Четвертого дня прийшла вона. Та дівчина. Вона ходила кімнатами, зазірала, мов сорока, в кожную шпарину; скинула несподівано погляд на Родика: «Слухай, цукерок хочеш?..» — «Ну... Не варто брати чужого...» — Короткий, проте щирий сміх: «Облиш, мертвим нічого не треба... Мертві сорому не мають. Здається, так?» — «Щось схоже...» — Рука несподівано потяглася і прибрала пасмо з чистого, трохи низького чола. Губи розліпилися усміхом — ряд білих зубів. Мрія забилася в їхніх кутиках. Він поцілував її в губи. Матрац зарипів під тілами. Баба проклинала Бога, кричала: «Христос так не мучився, як я мучаюсь!» — «Скотина...» — пробурчав Родик крізь солодку дрімоту, вивільняючи рота від пасма волосся. Потім вони з трилітрової банки тягали шоколадні цукерки. Вони сиділи голі на розкладачці й наминали цукерки, золотисті кульки папірців з шурхотом листя летіли під ноги. Так поклялося у них за звичай, — вона влітала у брунатний морок яскравою кометою, скидаючи одяг на ходу. Це та мить, коли людину не мучать спогади. Вона яскрава, мов нове вибухле сонце, що світлом своїм розганяє тління навколишнього. Привид невідомої пані одходить від змученого розуму Родика. І вони з дівчиною, під харчання і прокльони баби, віддаються любощам. Хвилина, котрій позаздрять найвишуканіші некромани. Баба дряпає стіни, просить уколу, щоб навіки заспокоїтися. Дівчина, відриваючи рота, піднімає голову і дивиться на зляканого Родика: «Може, дати?..» — «Нехай тягне... Скільки, ти подумала, у неї за плечима концтаборів? Скількох вона затигла до могили?..» Іноді вони забувають-

ся. Потямившись, бачать, що у пестошах дісталися до бабиного ліжка. Реготнувши, вони голяка кидаються коридором до своєї кімнати. Бралися за чергового слоїка з цукерками. Баба голосила, кляла Христа, підвивала якоїсь пісні. «Я тебе сюди поцілую...» — «Цілуй...» — «А якщо так спробувати...» — «Давай, може, так краще...» — «Про що ти думаєш?..» — «Ну, звісно, про цукерки. Якось воно недобре». — «Воно їй не треба». — «Так думаєш?» — «Гм-м, ми ж живі...» Проте ледь відчутний, огидний до солодкого сморід починає проїдатися крізь шпарини, забиваючи дух шоколаду. Першим відчуває його Родик. Він зводиться і нюшить повітря, мацає, начебто щупом, ніздрями кислий бабин віддих. Дівчину це збуджує. Це наповнює очі незрозумілою потойбічною вологою. Вона кривиться, бо бачить, як замикається у собі Родик. І тоді вона стає перед ним гола, виставивши груди, гарної форми, з червоними набухлими сосками. І він, тихенько постогнуючи, звалюється до неї в обійми. Баба тягне з дня на день. З'явився Шмулевич — одягнений у щось біле, голову-бо покривав чорним каптуром. Він ходить кімнатою, зазираючи у шпарини, а потім лишається сам на сам зі старою і говорить вуркотливим, сонним, але переконливим голосом. Чим він цікавиться? Невже коротке життя старої, знівечене службою синів, натхнене її вірою в краще майбутнє, важливіше для Шмулевича, ніж дві кімнати? Про що напучує доктор? Смерть має властивість притягувати і відштовхувати життя, прошиваючи цей світ кольоровими кометами, ковтками чистого озону. Родик заворожено дивиться на двох дівок-кришнаїток, які туркотять, мовби дві велетенські курки. Баба хрипить. Кришнаїтки годинами співають мантри, обкурюють пахощами. Відтак з'їдають напівзіпсовані копченості — йдуть, пропадають разом зі Шмулевичем. Знову дні, чекан-

ня смерті. Ріка за вікнами міліє, запорошується снігом. Він заламує голову від сміху. Нарешті пройшов той зляк перед вічністю ріки. Ось вона — злиденна, обміліла, перетята тисячами людських доріг. Дівчина тихо спить, іноді підходить до старої. Через два дні в кімнату, супроводжена сержантом Гільмедовим, прийшла сухорлява жінка. Вигляд її цнотливо опущених очей нагадує засоромленого ката. Дівчина, метельнувши чорною шапкою волосся, зойкнувши, біжить на кухню. Жінка оком не поведе; вона чомусь рекомендує Гільмедова: «Лейтенант Гільмедов, він займається справами молодих злочинців. А ще... — Вона замовкає, тільки чути, як виє смертний вітер у легенях старої. — А ще він займається безпритульними. Так. А я — Галина Львівна, свідок Єгови...» — Вона прийшла, почувши біду, до своєї сусідки, навернути на вічне життя перед... Вона червоніє, вона боїться вимовити слово «смерть», їй, напевне, соромно. Погляд некліпних очей нишпорить кімнатою. Вона чує якийсь запах. Гільмедов бере під козирок. Порипуючи новими черевиками, підкахикуючи, якусь хвилину стоїть перед люстром. Вузьке чоло, запалі щоки, подзьобані виспинами. Крізь щілини в череві не добереш кольору очей. Він одкахикує: «Я думаю, Галина Львовна, ми ёю найдьом. А где ваш дом, маладой человек?» — Родик тицьнув паспорта, який належав кому завгодно, але не йому. Гільмедов кинув сліпнями своїх прорізів на замусолений документ: «Да, харашо. Всьо харашо. І за бабушкой харашо смотреть. Люди должны бить мілосердни, не так лі?»

Дух осені, антонівок вивітряється прілим коридором. Шамотить дощ. Баба після відвідин доктора Шмулевича спить сном дитини; вона тиждень не говорить, не просить. Дівчина, підтиснувши ноги, дрімає під розмірене мерехтіння срібних потоків за шибками. Тепло гускне. Небо вихолодає,

набираючи непорушності на зиму. Гільмедов рачкуватими ногами дибуляє до дверей, мов протягом витягуючи за собою Галину Львівну. Тривога тіпається зламаною голкою під серцем. Дівчина, заворожена наступом зими по вулицях, не відриває погляду від запітнілого скла: «Я не повернуся. Не повернуся додому...» Родик пробує обійняти за худенькі плечі, що вечорами починають істерично тремтіти. «Бачив Галину Львівну — то моя мати...» — Родик тільки звів брови. Сипле сніг, схололі сфери гудуть від ударів залізничних вагонів. Дорога виривається білою гадюкою. Сонце сліпне. Родик повертає голову: «Якось буде...» — талісман пеком пече. Це на дорогу. Він знає. Йому тільки невідомо — на добро чи на зло. Наступного дня він прокинувся від нестерпного, ядучого холоду, що виламував кістки. Мороз прибив землю, — голоси, відлуння тепер вільно клалися кімнатою. Баба синіла, пухла. Відвідини Шмулевича нічого не давали. Страх спочатку мурашвою дряпається гострячками нігтів, підбирається до грудей, застряє, перетинає посухою горлянку. Галина Львівна заходить частіше. Реальність крижаним ударом, лунко підступає до помешкання. Родик, читаючи книгу, спостерігає нишком за сектанткою, — як вона, прибираючи, нишпорить по шафах, по скринях. Він проводить її кислий, розчарований, порожній погляд. Дівчина не спить ночами. Липкий піт на плечі будить Родика. Вперше за стільки років вічність злоби облазить з нього, — пробуркалась ніжність. Він противиться їй, але всупереч цьому бере дівчину за руку, промацуючи пальцями холодне зап'ястя, і цілує мокрі від сліз очі. Крик, мов переламаний навпіл шматок скла, б'ється кімнатами. Тремтять, скособочившись, портрети, світлини, тріщить натужно вольфрам нитки в лампочці; два кришталевих келишки лускають. Родик зводиться на рівні — це смерть. Він вловлює знайоме шарудіння, каскад не чутних

для чужого вуха звуків; дівчина втискається в ліжку; шепоче пошерхлими губами: «Сьогодні понеділок...» — «Помовч. Мовчи. Здається, померла стара...» Баба лежить, маленька, розвернувши ступні, широкі, мов лопати; тіло мов погойдується у смердючих випарах. Родик стоїть у дверях, ловлячи уривки сну, — худа, трохи сутула постать синіє проти квадрата реклами, що кидає жмуття світла на підлогу, на пересмикнуте схололими м'язами обличчя мертвої. Йому щось знайоме в ньому. Йому зараз видається, що весь світ складається з мертвяків. Він чує, як дівчина метушиться по кімнаті, збирає одіж; кидає через плече: «Куди ти? А-а... ти вже йдеш...» — «Збирайся, бо зараз почнеться. Боюсь Гільмедова». — Вона проказує це спокійно, наче вивчений урок; він дивиться, чи не вперше, зачарованим поглядом на нерухоме пасмо чорного волосся на щоці: «Ми не можемо так чинити. Розумієш...» — «Збирайся», — слово скупе, мов одірване. Він уже чує чужину дороги.

Холоне в ногах, у голові, тільки ніє під серцем — дорога немічною гадюкою, скута морозом, виповзає з-під ніг. Скільки йти? Чи він хоче полишати насиджене місце? І чому так страшно? Скільки йти? Вічність? До самої смерті? Вона стоїть проти ліхтаря: видно її загострене підборіддя, змокле пасмо підрізає вилицю, налипає на розкосе око. Вона легким, проте різким рухом зупиняє таксі. Він дивується, дикуном широко розкриває очі на ці рухи. Це підкрадається поступ невидимого поруху світу. Водій одсапується після дрімоти — розповнілий безликий селюк, все навпомацки старається дістати з бардачка пачку цигарок. Клацає замочок сумки; водій пересмикує плечима, — зелена банкнота лягає на вільне продавлене посередині крісло. Таксі, б'ючи рівно колесами по закрижаній трасі Московського району, відхаркує кілометри; вони минають Печерський міст, зміліле болото Либіді; водій, спльовуючи

нудний клубок сну, запитує: «Куди?» — «Центр», — коротко мовить дівчина. Ліхтарі автогеном пропалюють затемнене скло. Диктор говорить про черговий страйк, наступний — про неминучість третьої світової війни. Водій крутить ручку приймача, починає розповідати бородатого анекдота. Вона просить цигарку; з виглядом досвіченого облесника водій простягає пачку. Вона курить, поки Родик дремає. Дійсність колошматить тіло; Родик думає про те, звідки у дівчини гроші. Щось недобре підбирається до скронь — перед зором виростає довга стеблина фіолетової матіоли, потім молочні гори, невідомі люди в чорних фраках походжають долиною, розповідаючи новини про третю світову війну, скільки вони заробили на тому; і дорога, рівна дорога в горах; фіолетові кулі, велетенські квіти матіоли зависають над головою, лускають. Він поволі падає в сон, який розтріпанним крилом намагається забрати його хоча б на одну мить із цього жовтого баговиння, заспокоїти серце, котре готове вирватися з грудей. Пробуркує холодна рука, теплий подих у щоку: «Пора. Приїхали...» Хрещатик перекинувся хребтом туди, до Дніпра. Гуде вітер у безлюдді, збиваючи намерзлу кригу, і бурульки глухо опадають у жовтих дворах. Дівчина важко, перелякано дихає: «Правда, водій милий...» Це перший день зими, понеділок. Ніч гускне під ліхтарями. Місто стерилізується, вибалушивши вітрини, повні, мов гною, яскравого ганчір'я. Безлюдність вивісок, приманливість зачаклованих островів, безголосся натовпу. Дорога. Він чує дихання дівчини. Вони вже разом гріють порожнечу невідомості своїми подихами. Діра дороги, розверзнута сферами, захряснулася, вхопивши віхоть золотого світла.

Груди давить. Він звів голову, — велетенські джмелі нишпорять над головами. Скляні голоси відбиваються од склепінь, помножившись на тисячі, синьо мруть, винесені на

жовту річку вогнів безлюддя; будівлі височать перекинутими дзбанами над захололою хребтиною Хрещатика. Дівчина тремтить, у неї зволожіли губи; «Мені холодно...» — повторює дівчина, погляд її тремтить двома вогниками запаленої свічки, лускається до його зношених черевиків: «Колись Хрещатик зовсім не таким був... Пам'ятаєш?» — Він мовчить; мозок, на диво, починає пережовувати інформацію: «Ти... Ти... Знайшла у баби гроші...» — «Так. Багато грошей. Мені ніколи було говорити. Не тільки гроші...» — «Золото?» — «Так. Нам вистачить на сорок років, а враховуючи інфляцію, то й більше... Тобі треба одягнутися...» Кроки по кахельних підлогах, по мармурових залах наганяють на нього жаж; очі дівчини спалахують. Вона йде, од вітрини до вітрини, — Родик зараз тільки бачить, як сумка відтягує плече: «Допомогти?» — «Так. Візьми...» Надувало вологий вітер. Сніг падає стіною, мов у пробиту місяцем дірку. Родик безвільно зупиняється. Хрещатик у його очах рухається кудись праворуч, і світло гасне — жовте; залягає фіолетовий морок, над пласкими дахами колобок місяця, вітер деренчить бляхою, зриваючи біле жмуття пилуки, чийсь розпачливий голос, запалий до істерики, лунає в цій самотині; дівчина ворушить губами, зупинившись у нерішучості перед прочиненими дверима: «За бабою так не кричали... Боюся...» — говорить вона; він виштовхує з грудей жаску хвилю, біле крило заступає зір: «Йди... Я тебе тут почекаю...» Вона зачаровано дивиться в морок маркету, що враз заливається сліпучо-безколірним світлом, вириваючи воскових манекенів, людей у малинових піджаках, вродливих жінок. Ще не так пізно, — по радіо лементують араби, маніфестанти, когось під протяжний марш ховають на Байковому цвинтарі. Дівчина, з легким, трохи комічним усміхом на болісно вигнутих устах ходить між рядами одягу, кидає, постоявши якусь мить, до великої

торби. Чорнявий, високої постави хлопець невідступно йде за нею. Родик бачить, як від слів служника її спину пробирають дрижаки; він шукає щось у кишенях, але знаходить лишень запальничку і пару зім'ятих цигарок. Він ніколи не куриє, але зараз жадібно затягнувся димом. До нього, крізь тисячі днів, років, хтось говорить, намагається допомогти. Чиїсь непорушні безколірні очі зазирнули в його зіниці, розкололи мозок, відійшли, але несподівано згадав, що нема до кого, лишилася та далека, невідома жінка серед вітрин, дзеркал, срібних джмелів ночі. Він ще когось хотів покликати — тепла, дужа рука торсонула за плече. Родик прийшов до тями. Він сидів під мармуровою колоною. Біле крило просвистіло перед зором. Він одмахнувся рукою — дівчина, похитуючись від втоми, стояла перед ним. Родик зводиться, дзвони луцять у його голові; дівчина простягає руку, затягнуту в червону рукавичку: «Я хочу їсти. Ходімо перевдягнемось. Я знаю де...» — «Гм, ходімо...» — Очі пропадають у фіолетовому полотнищі.

На вежі годинник заблимає, востаннє кинувши буряковий жмут на скло. Родик дивиться, не відриваючи зору, в спину дівчині. Провидіння завжди поруч. Воно голодне і холодне; воно не завжди приносить полегкість. Міста не видно за рекламами; давно не прибраний сніг смугується поодинокими людьми. Важкий комбіжирний сопух пре з розчахнутих дверей кулінарії. Родик хоче обминути це місце, проте дорогу йому перетинає чоловік в окулярах, що ледь тримається на ногах: «Старий, я винен... Пам'ятаєш, торік...» — І чоловік починає говорити про книгу, яку Родик буцімто написав. Родик робить спробу втекти від чоловіка, але той настирно, як і кожен п'яниця, хоче довести, що не помилився. Взагалі він ніколи не помиляється, і шеф у нього класний мужик — бабник, не платить грошей, але тримає

місця. Чоловік послизнувся, Родик підтримує його, не спускаючи ока з дівчини, що відходила все далі. Підтримка Родика чомусь сповнює чоловіка захватом. Він без угаву говорить — то дорікає, то плачеться. Так Провидіння торує рівчака випадкові. І невідомий уже заходиться в жовчних конвульсіях, читає, ридаючи, рядки невідомих авторів, відтак бере під руку Родика і тягне до кулінарії. Назустріч — дама зі зморщеним прокуреним обличчям, простягає руку і говорить таким трагічним голосом, що здригається непорушність снігу, світил, усього: «Нарешті ти з'явився...» Якби не голод, то можна несподівано на годину уявити себе загубленим сином якогось арабського шейха, принаймні на крайній випадок — Рокфеллера. Проте дійсність забиває подих; Родик пручається, відбивається від десятка рук, котрі пнуться чимось допомогти, горлянки вигукують, проковтуючи слова. Він виривається і біжить нагору, затиснувши в посинілих від морозу пальцях ключі від кімнати, що їх наостанку тицьнув підстаркуватий, теж невідомий брюнет. Він летить фіолетовим мороком, пірнає в червону темряву закутів кінотеатру; погляд розбивається людьми, вітринами, розчиняється в безбарвності неба. Досвід роз'їдає його — ніщо так легко не губиться, як те, що тяжко знаходиш. Ноги наливаються свинцем. Місто вислизає з-під зору, і Родика виносить кудись у білу пустку. Він прямує вулицями, сумка відтягує плече. Він іде вздовж стріловидних потічків, жадібно вдихає звітрілий запах гот-догів, розчавлених помаранчів, мандаринів і кислих яблук. Світ поволі, з рипом, обертається в інший бік. Тяжка запона парфумів туго просідає від інших запахів. Він бачить клекітливе море безпритульних: підняті, опущені горби, вони, наче ті раки, труться спинами, боками — світ їхній зараз далекий, одчохнутий несподівано одним звучним ударом, — вони сидять безликими ватними ляльками,

сьорбаючи повітря дірками носів, вистромивши та раз у раз підбираючи ноги у підземному переході, залитому липкими калюжами; вони цмулять з пляшок, пускають по колу недопалки, розвіуючи від високих будинків чарівний, штучний, лоскітливий для нервів дух; одні, щасливіші, сплять, важко схлипуючи; їхнє сонне царство нагадує порухи замерзлої річки, — життя вошей і тарганів, життя і смерті — тягнеться цілий кілометр; метро з ревом, що нагадує істеричне ревище натовпу, пролазить під панциром міста, а згори, в голубому мороці мрії, електропотяги падають назустріч дванадцятій годині, і вони, лінкуватопотріскуючи кістками, слухають, як земля гуде під вухом, сповнюючи розум каламутними спогадами вічного свята. Вони цілуються одне з одним, раз по раз вдивляються в темряву: чи не подасть їхній вістун знак тривоги, щоб, попудивши тічку собак, прихопити милиці, протези, нехитре манаття. Туман оцту, ацетону, дешевої горілки роз'їдає мізки. Вчорашні вчителі читають щось при світлі люмінесцентних ламп під єхидне хихикання неписьменних товаришів. До Нового року лишився місяць, але вони зачакловані, як малі діти, яскравими вивісками, котрі волають про свято. Їм у дрімоті бачаться гори ковбас, професорам — смажена курка, домашній стіл і пляшка кагору, дружина, донька, обличчя якої він навряд чи пам'ятає. Перехід губиться за поворотом — Родик випиває в маленькій кав'ярні, серед строкатої юрби, де він бачить коротко стриженого чоловіка, погляд його втятий випитим і банькуватими окулярами. Родик під бабахання корків шампанського та пугукання натовпу випиває склянку води — його виносить слизькими сходами, тягне повз фронтон Головної пошти, висохлі фонтани тріпочуть вирвами, веде Великою Житомирською повз маленькі комірчини кав'ярень. Він бачить на узвишші вогні, потім шпиль

Андріївської церкви розпанахує брудний морок, і коли він видирається вище, перед ним вимальовується розтріпане крило, віспа вогників порту й недалекого Подолу. Каміння спуску чаклує перебором підошов, шарудінням суконь, мерехтінням білих жіночих литок. Тривога гадам ворухиться в грудях. Він іде, ковтаючи сльози, заплющивши очі, щоб не бачити освітлених вікон; він плаче, бо несподівано згадує жінку, яка образила його, пошук котрої заповнив трупом мозок і серце. Чому він згадав її? Марнославство? Якби так легко було дати відповідь, то половина сліз у цьому світі висохла б. Може, це зветься справедливістю, а може, то просто висохла мрія... Але то тільки легкий трем: йому відлягло від серця, коли він подумав про дівчину. В пам'яті трималися червоні рукавички, підрізане мокрим пасмом око. Нова, вже гаряча хвиля смутку наповнює його істоту. Сипле, стіною падає сніг. У порожніх будинках жовто порипують на довгих шнурах — від першого по п'ятий поверх — лампи, затягнуті в бляшані абажури. Закоцюбле тіло відходить. Думки жвавіше повертаються в черепі. Пальці мацають сумку, але це ні про що не говорить, а тільки про дівчину в червоних рукавичках. Родик підходить до води і довгим протяжним поглядом, загубленим далекими роками мандрів, дивиться на мертве плесо, густе, готове взятися кригою. Річка зараз не будить думок. Пригріло сполохом дитинства. Він став пригадувати, як, повертаючись додому, проходячи крило залитої золотом сонця осоки, виходив до старого мосту, що завис над тонкою смужкою води. З мосту він бачив у темній муляці велетенську срібну рибину, луска — завбільшки з великий чоловічий палець. Рибина ворухила зябрами, і видно було червоні півмісяці гарної банькатої голови. Він хапає, мов рибина, повітря ротом, — з того берега, пропеченого цівкою вогню, з темряви летять роїща чорних мух. Гудіння

їхнє б'ється в раковині вуха, колошкає шибки, обтрушує кригу на дахах, обсипається роздвоєними жалами на голови збайдужілих, ситих і сповнених щастя громадян.

Він так і продрімав до ранку, притиснувши сумку. Порожнеча сонячного дня викидала в безодню зав'язаних на вузол, мов пам'ять, вулиць, що крізь сизий перегар спогадів нагадувала йому: пошук закінчився; але збожеволілий людський дух пробуркувався, нишпорив навколо, наче хотів учепитися за щось. І Родик став пригадувати неймовірне — він і вигукнув дівчині адресу. Поволі, обтрушуючи сніг, сновидою почвалав до ранніх крамниць, пригадуючи, де він її полишив. В ларку випив склянку дешевого портвейну, з'їв четвертину свіжого гарячого хліба. Це повернуло йому надію. Скрегіт, то джергавий, то лункий, приглушений видих міста наповнив його жили гарячою кров'ю. Жеброта по переходах вимахувала протезами і милицями в спину нарядові міліції. Родіку все здавалося втраченим. Воно, власне, так і було. Пізнане-бо до краю, перелилося в провалля невідомості. Рух смерті в натовпі — ось що він бачив. Не більше. Він бачив учорашніх людей — шкіра блищить кварцем березня, отруєні обличчя, безкровні, неживі. Проте Родик знає, що, втративши, він став кимось іншим. Портвейн гріє думку, душу, розв'язує мертві порухи. Хліб відригується приємною хвилею тепла. Заможніші повитягували пластмасові стільці, потягують грог, віскі, «Криваву Мері», готові до самого дійства, рокового людьми і життям. Ось вони протоптують шлях від своєї нори до смерті. Ангел Смерті скинув крило над яскравими терасами, затишними їхніми помешканнями, домами. Лід топиться під яскравим сонцем. Сонце скидається вгору, мов тінь Люцифера, чавить сік із висохлих мізків, пробігаючи полотнищами кварталів, майданів, площ, що їх, здавалося, можна покласти на долоню і побавитися. Пряма його тінь

набігала на шибки й мокрі стіни. Тріснули у сферах останні зірки. На захід потягнули хвости комети. За столиком, розмазуючи бруд, душачи паперові стаканчики, солучи парою, розвалився, порохкуючи, Товстий Лящ. Лящ, вільний літератор. Вільний від усього. Вже п'ятий рік він спростовує християнську ідею милосердя. Зараз бутить, оперезаний вчорашнім перегаром: «І що тоді, коли мій попіл згорить у пеклі... що потім?» — Лящ підозріло дивиться на Родикову сумку. Лящ одригнув: «Нема нічого? Да-а-а-м, хрінові діла...» — Креснув сірника, смачно потягнув дим, тицяючи куцим пальцем на сигари тойот, мерседесів, фольксвагенів: «Е, ні... Хай не випендрюються, бо дати драла за кордон і ми вміємо, а спробуй пожерти одне одного. Га?! Малий, що ти на це скажеш?.. У тебе в торбі, принаймні мені так видається, літрів зо три. Га?! Ні? Ні, так ні. Лящ не нахабний чоловік. У мене пішов текст. Да, пішов нарешті. У злиднях нічого не пишеться, але коли навколо злидні, то навпаки. Я так думаю... Мене все дивує, коли я голодний. Проте, коли про такі речі базикає вельможна людина, то мені хочеться зняти штани і показати йому свій прищавий зад. Да-а-а-м. Кортить просто. Злидні й голод вибивають параною з наших мізків, навіть ошатні думочки, і якщо ти, малий, доберешся статку, то вони ляжуть на папір, на полотно. Здається, ти художник? Ні? Вибач, я тебе часто бачив поміж художників, але, власне, всі ми — митці одного нікчемного шматочка, дарованого нам невідомим, кимось невідомим... Налий сто грамів. Га?! Маєш? Це здорово. Ще трохи постовбичимо, і піду. Пішов текст, розумієш...» — Вони йдуть переходом, під фальшивий виск скрипки, анемічна дівчинка виводить фугу Баха, а облізлий песик дзяволить на перехожих.

Лящ зупинився, підтримуючи заяложені поли пальта, риється в кишнях, дістає сотню і кидає в кольорову коробку.

Вони піднімаються східцями. Під кулінарією метушаться дрібні чиновники, рекетири, — Лящ, на превеликий смут-ток, нікого не знаходить. Ще рано. Вітер самотньо лиже сірі плінтуси. Родик нишком бере купюру. За хвилину вони п'ють горілку, загризають шматками смаженого м'яса. Лящ говорить з набитим ротом: «Ти не уявляєш, яку біду нам принесло християнство? Ха? Не віриш. От вийде моя книга, тоді зрозумієш. Воно закликає до милосердя, а сам чоловік хто? Га? Мовчиш! Тоді що ми жремо? Ми жремо м'ясо. І не завдяки християнству. Да». — Лящ випиває одним духом півсклянки. Родик супитьсся. Лящ регоче, його маленькі свинячі очі зизять із-за довгого, як пташиний дзьоб, носа: «Глянь, усіх цих виблядків колись покликкала революція! Усіх! Тебе, мене, їх, головне — їх, бо ми, старий, можемо дати раду нашому органу, тобто голові. Ха! Га!» Сонце розбризкує шматки паморозі; слина з рота Ляща бризнула на підборіддя, з підборіддя на стіл, потекла обрусамі, по ніжці столика. Вони яюсь разом, не збалакуючись, глянули на липку калю-жу під столиком. З того кутка сунув Мефістофель, кучерявий наглядач, такий же горбоносий, як і Лящ. Усе життя він мріяв стати полісменом, проте медкомісія дискваліфікувала його як слабкого на голову. Мефістофель носив форму та гумового кия. Зараз він ішов, сповнений пиhi службового обов'язку, до їхнього столика: «Лящ! — випинаючи губу, різко говорить він. — Лящ, ти снова абасцался!» — «Та то не я, то цей... То...» — Гумовий кийок рипає Ляща по загривку. Родик встигає виставити лікоть. Кулінарка булькає голосами. Цікаві, зраділі, навперейми кинулись дивитися, як Мефістофель лупцює Ляща. Лящ верещить: «Ти кого, падліна, б'єш! Ти ще, сука, пожалієш...» Надворі знову сніг, знову морок. Родик піднімається, ковзаючись, іде повз консерваторію. За ним біжить, спотикаючись, чоловік в окулярах, щось лепе-

че вслід. Родик зупиняється; втрата б'ється в нього разом із гіркотою пізнання світу. Чоловік зараз зігнутий, зелене обличчя — яскрава пляма проти снігу. Він розповідає йому, як краще проїхати «на хату», нагадуючи, що вчора дав ключ. Родик думає: як люди можуть пам'ятати такі дрібниці, взагалі щось тримати в пам'яті? Простягнувши руку, він хоче віддати ключа, але чоловік просить грошей на сто грамів. Родик дивується — звідки вони знають про гроші? При нагоді треба подивитися на себе в дзеркало. В голові тяжко. Знову слизькі східці, прілота, гниття зубожілих під'їздів. Це як прозріння. Він ловить знайомий запах парфумів, він уже відчуває пружність шкіри; йому ввижається волога мигдалевих, трохи розкосих очей. Двері в синій безликій стіні наполовину прочинені. Дівчина сидить навпочіпки, склавши долоні кулачком, притиснувши до вуст; неживий погляд радше наштовхує на те, що вона збайдужіла до всього. Дихання в неї коротке, таке, як у людей, котрі поринають у сон або чекають на смерть. Це нудно нагадує вирішення всіх проблем; це повертає кудись назад, у далеке минуле, але, шугонувши туди, знаходиш порожнечу. Він прочиняє двері. Дівчина скидає на нього вишневі очі, повні подиву, страху, розпачу і радості — важко під зеленою кофтою піднімаються груди.

Усміх повзе її блідим загостреним обличчям. Кризь вікно, запалюючи пилюку, б'є сонце. Він сідає навпроти і простягає сумку. Дівчина щось шепоче; нарешті він добирає слова: «Ми поїдемо з цієї клятої країни. Тут, розумієш, тут одна смерть править. Тут нема щастя, тут нема...» — «Так...» — говорить він, прикусуючи губу, і, наче схаменувшись, кидає сумку на диван: «Перевдягайся». Він, дивуючись, як дівчина легко бере сумку, витягає гарними, з голубими прожилками, пальцями срібні пакуночки; він бачить у сонці це

дійство рухів, шурхотіння скинутого одягу, задихається, наче вперше перед ним оголене жіноче тіло, підрожевлене холодом і подихом чоловіка; рука, пробиваючи далеку відстань минулого, звідки обоє вирвалися, тягнеться, пучки пробігають, занурюючись звірятками в пружність шкіри, спиною, сідницею, затискають соски, а дівчина пересмикує худенькими плечима, ловить його каламутний погляд; крик шаленства застрягає в її горлі, вона подається назад, затуляючись сорочкою, і він ловить губами пасмо її волосся; під ногами лущить сміття, плутається одяг — вона, притиснута до стіни, закидає голову, сміх розриває її груди, чистий сміх, що хвилями здіймає перса, світить очі. Сорочка летить на підвіконня: пійма крилом накриває їх на якусь мить. Веде дорогою безпам'ятства, путь щастя вистеляється в цій комірчині, безмежністю віри в щось більше, ніж знають люди за стінами, за вікнами. І вона, відкинута власним спротивом на диван, лежить горілиць, плаче, розмазуючи чорну туш на щоках, лишень рука піднімається і кличе його. Губи в неї солоні, присмак помади нагадує суніці. Шкіра, тіло зберегли запах сонця, води, зелені. І він жадібно ковтає її запахи, звуки з її грудей, б'ється безпомічно на її тілі. І вони лежать довгі години, причакловані легким голодом, сп'янілі, — небо очистилося після обіду. Синє, з розтріпаною бавовною хмар. Коли настає темрява, він іде до магазину, а вона дивиться на місяць. Він так уявляє і знає, що так воно і є. Він повертається швидко. Лягає. Вона поруч, сьорбає гірке пиво — гудуть промерзлі дороги, каламутні зір під ранок, злипаються очі, руки, ноги од любощів. По кілька годин вони лежать нерухомо, мов білі зліпки, щасливі від цієї тиші. Крики людей за стінами насторожують тільки його. Родик ворухиться, звивається під теплою ковдрою: «Обіцяли комендантську годину». — «Не вигадуй». — «Треба йти звідси». — «Тре-

ба їхати з цієї країни...» — порожня бляшанка з-під пива торохкотить, кинута в куток. Він цілує їй очі, губи, груди. Дівчина лежить нерухомо, йому навіть не кортить запитати її ім'я. Думка настирливо крутиться на вулиці. Вперше за багато років у нього холоне серце. Він приніс телевізор, і вони днями продивлялися передачі. Синьо-зелені смуги мало цікавили його. Дівчина, підібгавши ноги, голосом сумним, мов осіннє, прибите іржею листя, коментувала події. Родик, надувшись, сів до столу, писав листи до незнайомки, повні злості та відчаю. Він писав, що чує в повітрі подих крові, смерті, гнилої запустіння; що він втомився, розчарований життям, і що та дівчина зовсім не та, кого він шукав усе життя, ну, принаймні роками. Йому обридло. На синьому телеекрані гарчать страйки, мітинги бовтнулися в невідомість історії. Що він ще хоче сказати? Як назвати її, котра загубила, втратила безглуздо його мрію... Сповнений ніжності, несподіваного щастя, Родик підходив до дівчини, занурював пальці у розкішне, вибухле каштановим дивом волосся, гладив ніжну шкіру, переконуючи сумління, котре проїдало червом думки, говорив: «Нам треба залишити це помешкання...» — «Так, намагатися з'являтися на люди...» Він сів поруч, і вона годинами, без угаву, розповідала про своє життя. Про напівбожевільну матір-фанатичку, про сексуального збоченця Гільмедова, про його сестру, з якою той спав. Розповісти, що він витворяв із нею, коли їй було тринадцять років? Не треба? Чому не треба? Якщо вона не розкаже, то май певність — Гільмедов і інші одного дня повернуться; вона вже чує їхні подихи, їхні порухи розносять смердоту вологих од поту і сперми тіл, влазять у її сні; вона уриває розповідь, шепоче: «Боже великий! Які ми всі мізерні, страшні, божевільні до крові...» А ще їй снилася покійна баба. Вона не відчувала ні сорому, ні страху, бо все

те, що трапалося з ними, не що інше, як Провидіння. І вона плакала. Чому воно так складно? Люди ж не такі, правда, вони не такі? Дві ілюзії людського життя схилилися над матіоловим вечором у поцілунку. Надворі зима без запаху, без суму — екран наїздив горбатими танками, доменні печі плавили для них кулі, снаряди, тисячі теслів майстрували труни, в крематоріях чистили попіл. Це так далеко, мов хмари дитинства, яких не зупинити ні на папері, ні в кіно, ні вві сні. Холод навколишнього пробуркував хіба що жеброту, котра настирно, мурашиним царством, продовжувала боротьбу за існування, вслухуючись здалеку у програвачі та приймачі. Місто, мов парша, роз'їдав страх. А вони збайдужіло тинялися маркетами, валютними магазинами, уквітчуючи свою кімнатку ліногравюрамаи, світлинами далеких островів, де барвисті птахи протинають непорушну кришталевість повітря. Чарівні замки кишма кишили кумедними привидами, потойбічними тварюками, а сонце Африки гріло спини елефантам, що, граційно погойдуючись, пробивали шлях у джунглях. Вони скуповували атласи країн, карти міст далекої Мальти, Європи, Америки; вони дізнавалися про ціну квитків. Ще так ніколи, до тупості, не вивчалася географія, економіка, побут. Вони навперебій, доторкуючись лагідно одне до одного, розповідали почуту, вичитану, побачену новину з котроїсь країни. Спочатку то була Італія, але фантазія займалася, як солома на пожежі, — все далі, далі, далі одкидало їх від прілих закутів, просмерділих кухонь. Чарівність нового світу передавалася цьому місту, де вони жили, де рвалися їхні душі і серця.

Одного дня вони полишили своє помешкання. Нітрохи не шкодуючи, пройшли вже сірим снігом на зупинку таксі, оддыхуючись від важкої ноші манатків. Вона якось таємниче, як можуть тільки кохані жінки, підвела голову, тицьнула

пальчиком: «Бачиш ту рекламу? Там моє ім'я». — Родик поцілував її, стиснув руку в червоній рукавичці. Вітер зняв сніжну пилюку, сонце різало з-за хмар. Спочатку видалося неймовірно гарним місто, що розкинулося золотоголовими куполами на жовтих пагорбах. Забивало дух, і вони дорогою жартували з водієм. Нещасні мої закохані, ви думаєте, що сховалися в цій людській пустці, — але сотні вікон, затемнених і заллятих світлом, пропікають рентгеном; чийсь зведений німому невдоволенні щелепи, напнуті під парусиною штанів прутні, — шпарина вуст щільнішає, туди пробирається гадюкою тупа заздрість, а руки до ранку невтомно мастурбують над вашими тонкішими від шовку, наче привиди, душами. Ось ви ховаєтесь, а над вами вже зависла злива, що віками збиралася в горлянках, носах, дітородних органах. Вас накрило й змело з цієї території, виплеканої їхнім зором і кучим розумом... Ти всміхаєшся, але ти ще не зрозумів, що повинен плакати. Сміятися дозволено тільки тим, у кого на лобі тавро. Яке? А невідомо...

Тривога ввійшла у прочинені двері нового помешкання.

Вони жили за містом, у тиші широкооких озер, одні, проти степу, засипаного рудим снігом, у двоповерховому домі. Тільки-но її нога ступила за поріг, як очі увібрали смуток. Це стривожило Родика, більше того, — жінка стала зносити до кімнат богемський кришталь, китайські вази, антикварні меблі, перські килими. Вона годинами розповідала, як їй дісталася та чи інша річ. Вона розбалакувала про речі, мов то були живі істоти. Попервах це забавляло його, він вибухав безтурботним сміхом, але далі його тягнуло в протилежний бік, навіть короткі спалахи пристрасті не могли відволікати од думок, од листів до невідомої пані, котра набирала дедалі живіших обрисів. Він навіть почав розмовляти з нею вві

сні, так, що дівчина, прокинувшись серед ночі, заламувала ревниву істиерику. Але що далі, то більше нагадувала вона порцелянову ляльку, що захоплено по десять разів на день протирає речі, забуваючи приготувати їсти чи привітатися. Родика не брала гризота доти, доки за місяць вона не придбала за божевільні гроші часопис світських зустрічей. Вона змінилася, скинувши джинси й зелену кофтину, — малинова сукня важкими тінями падала на підлогу, підкреслюючи напівтонами тонку поставу, дивись — налетить вітер, і вона переламається в стані; вона навіть ходила зараз по-іншому, — нахилившись, ледь похитуючись, наче від утоми, сонно затуливши віями щілини очей, піднімаючи руку до чола і враз безвільно її опускаючи; широкий розстебнутий комір відкривав частину порцелянкової шиї, а очі, колись повні бездуму і тоскної порожнечі, набрали мрійливо-потоїбчного, торкнутого зверхністю свого становища виразу, що готовий бризнути люттю, — але то лишилося з тих днів, він це розумів; навіть зачіска, зібрана до десятого поту не одним перукарем, говорила про її неспроможність боротися з усім світом — розсипалася десятками неслухняних кучерів по плечах. Нудьга, стиснута морозною до синяви зимою, змушувала її довго спати вдень, і вона блукала кімнатами з годину, безтямно беручи до рук то одну річ, то іншу, підступала до вікна, відтак по дві години, не зронивши слова, плюскалася у ванні, розчинивши двері, виходила і, не одягаючись, продовжувала блукати; ночами просиджувала біля телефону або телевізора. Це мало нагадувало мрію. Родик пробував поговорити з нею, та вона лишень огризалася, — так, мовляв, треба. Безглузді телефонні дзвінки до колишніх подруг навіювали на нього жах. Втома од життя, що пролітало повз нього, ламала кістки, розчавлювала груди. Ночами в нього боліли зуби — тупим, закрадливим

бодем. Коли в повітрі прокинулися перші голоси птахів, повіяло весною, вона примостилася біля нього, відкинувши кольоровий журнал: «Я хочу, перед тим як ми поїдемо... ми ж неодмінно поїдемо... ну... як тобі краще це сказати — подивитися на тих людей... розумієш... там мало що трапиться... от припустимо... заходить і знайомиться такий собі мен, пап'юк, і говорить... чи знаю я такого-то...» — Родик знітився: «Ти знаєш, я не розуміюся на цих справах, але видається мені, хоч до Арктики доїдь, то навряд чи хто запитає про тих людей...» — Але він пригадав, що взяв у одного чоловіка, того, що стрижений, в окулярах, здається, ключа, — може, то і є нагода. Вперше за кілька тижнів попестивши її, він подався до схованки, зазирнути в брезентову торбу, — гроші й дорогоцінності на місці, мовби ніхто їх не торкався. «Ох ти, лампа Аладдіна», — подумав і всміхнувся. Нервово заходив по кімнаті; недбало, а більше чогось лякаючись, кинув, косуючи зором на оголені ноги: «Знаєш, давай таки виберемось на люди...» — зустрівся поглядом з її вишневими очима, побачив, як вони спалахнули зірками, провалюючись, тікаючи в ніч, заворушилися звірами, зачувши здобич. Йому потепліло, зробилося радісно. І вони провели весь вечір, довгу, натомлену втечею ніч за тихою розмовою, в передчутті маленького щастя, схлипуючи, як діти, оповідали нескінченні історії про людське щастя. Він, неспроможний відкинутися назад, бо так і не набув життєвого досвіду, а все прихоплював жадібно іскристу мрію; проте зберіг шляхетне ставлення до жінки, прищеплене матір'ю, і десь далеко-далеко в пам'яті його били дзвони на занедбаних, обшарпаних дзвіницях; інтуїція його десь підказувала, що це не може закінчитися добром. Єдиною втіхою серед острівців пекучого прозріння, віконцем у світ стали для Родика листи до незнайомки. І він ковтав дим,

занурювався у списані каліграфічним почерком рядки, як у чарівний світ дитячої фантазії. Про що він міг розповісти гарній дівчині з вигаданим ім'ям, — дівчині, яка струменіла звіриною жагою до життя? Все лягало на листи. Родик і гадки не мав, та й не думав, чим це може скінчитися, — летів у широкий, безмежний простір. Пропала кудись дитяча злість, затамована на незнайомку. Спочатку силкувався поєднати дівчину і незнайомку в одне ціле. Але, окрім головного болю, мурашки безпорадних думок, нестерпної ядухи, — нічого з того не виходило. І вона не брала того близько до серця, траплялися дні, коли дівчина просто не звертала уваги. Мала здатність затирати минуле, чи воно вивітрювалося в неї з голови, не вихолонувши, перетопившись у думки. Чи вона робила вигляд, що того не існує? Іншому це надало б прозорливості, проте не Родикові. Вони завзято, кілька днів, ночей підряд планували, кому б нанести візит.

Він вигукував імена, сам дивуючись, звідки вони вилазять, мов ті почвари з прірви пам'яті; вона морщила лобика, затуляючи очі пухнастими віями, й недбало кидала слово. Вставала, розчепірювала пальці і перераховувала всі аргументи проти. І ось наступного дня, з легким запамороченням у голові, дбайливо, під жіночим оком одягнений, рубець до рубця, в чорний стильний костюм, довгополе пальто, при яскравій краватці, він мимоволі зачудувався собою в люстрі.

Місто відкрилося білими горбами; сніг прилипав до скла таксомотора, що ліниво тарабанив ожеледицею. Водій ремигав жуйку. На розі, де очам відкрилася мокра пляма майдану перед Республіканським стадіоном, таксист натис на гальма. «Страйкують, тварюки. Перевішав би». — Сплюнув гумку. Родик нудно, поверх, глянув на сіру, одним шматком, масу людей з білими плакатами. Знову, наче

навмисне, невидима міць, заповнивши кабiну важким духом, одвела кудись його погляд, рипнувши на шиї м'язами. Таксі забуксувало, харкаючи у снігу. Таксист сплюнув, на цей раз роздратований до злості. Припаркував авто до яскравих будиночків кав'ярень, що навпроти стадіону. Закурив. Людський вир заповнював завулки, перетинав шосе, притлумлено булькотів, знімаючи рвані простирадла пари на Червоноармійській. Чим більше спливало часу, тим більше таксист нервував, тримаючи на оці пасажира. Погляд його змучено шукав, на чому б зупинитися; розминаючи велетенські, мов у коваля, руки, він пробував завести розмову з Родиком: «Да, революціонерів у нас багато, а родина одна — попробуй розділити...» — Родик одводив зір; йому нецікаво. Вони перекинулися кількома словами, заспокоїлися, неждано кожен сам для себе відкрив, що вони дивляться на жінок у кав'ярні, на їхні м'які котячі порухи, вуста, що тріпотять блідим усміхом... Вони шурхотіли сукнями, випинаючи стегна й сідниці, дрібочучи ніжками від столика до столика, серед яскравих вивісок і пишних східних декорацій проходили дикими кішками. Родик, дивлячись, відчув голод, звичайний фізичний голод. Голод дряпонував від шлунка до пахвини. Стримуючи нудоту, він прочинив двері, безпорадно розводячи руками, загубився всією істотою в жіночому царстві. Ніздрі вловили солодкий, нудотливий дух. Вирла натовпу отямили його на хвилину. Він покликав водія щось перекусити. Вони стояли майже пліч-о-пліч, наминаючи гарячі готдоги, чвиркаючи соусом, дивилися бездумно, як топиться смалець у сріблястих тиглях, як ворухиться в розтопленій вогнем смолянистій масі акуратно посічене на дрібні шматочки м'ясо; тихенькі вигуки молодих офіціанток, що перекидалися поглядами з масними, роздобрілими доб-

родіями, котрі зрідка сюди навідувалися, а тому плутали їхні імена, — переливалися разом, пробравшись тремом, з п'янкими бурштиновими напоями. І тихеньким лускотом, похитуючись, до нього підбралася порожнеча — невідомість уже не заворожувала його, поклавши тугу печать. Він, не озираючись, мов загнаний, віддався тому новому, що не вмещалося в його голові; нове розітнуло старе, вивільнивши далекі поклики пам'яті. Ці незорі рівнини, підсвічені місяцем, простерті білими пісками безкрайньої втоми пошуку; далекі загиблі моря, звідки випаленим вічністю димом піднімалося майбутнє на каламуті хвиль його уяви. Але він не тямив назви, не знав, як дати раду тому, що ще має, — він обов'язково розповість дівчині про матіоловий вечір, а тоді — про високий, прогрітий смолою соснових дощок полудень, коли, наповнюючи спокій і тишу запахами небачених тварин, до їхнього містечка в'їхав мандрівний цирк. Як круторогі корови, оддуваючи боки, сходячи молочною парою, задирали до низького неба білясті лоби, скинувши вічно сумні очі, заліплені мушвою. Вони мукали так сумно, мов вибачаючись, слинячи терпужком язика руки дітвори, що висипала на дорогу. І він досі, принаймні зараз, пам'ятає той дотик, той запах. І про першу жінку, в яку закохався, — він угледів її в широке запітніле вікно містечкової лазні; він розгледів її серед десятка намилених жіночих тіл. Це коли відійшов од грудей перший звіриний біль, що поклав першу зморшку, луснув у білку ока червоним капіляром. То була вчителька співів. Солом'яну, трохи незібрану її зачіску, тонкий стан і повні, мов литі, ноги він міцно тримав у пам'яті — зараз навіть, пережовуючи готдог, заплутавшись у чужих іменах, він вловлював лишень запахи дитинства, ячання припеченої незрілістю юності відступало під невидимим крилом. У цьому нема нічого

лячного. Він розповість їй про це. Навіть про велетенських слонів, — сині від ставкової багнюки, вони похитувалися в молочному полудні. Родик скидав оком: смалець бризнув на одяг дівчат-куховарок. Повні, заголені до ліктів розчервонілі руки, роквітчані брунатними плямами ластовиння, спіднички куці, округлі, засмаглі з літа литки подразнювали його голод. Очі обволікало сизим, і він відчув, як тремтить на грудях амулет, а натовп одним цілим, одним рукавом, однією кишкою стиснувся, підступив до кав'ярень, заповонивши шосе, відтиснувши промерзлих хлопчаків із «Беркута». Круглі, чорні від морозу й голоду дірки ротів, посірілі обличчя загрозливо ворушилися. Снігова кушпелінь січеться сонцем. Пастельні тони кладе голубе небо, прорвавшись крізь свинець дрімаючої негоди, на дахи, на широкі вилиці вулиць. День продовжує свій поступ вітринами, неначе іграшковими маркетами, смітниками, трупарнями, лікарнями, в'язницями, школами. Люди вже вищереговуються. Крижаний удар вітру прориває рекламу. Блондинка говорить про сім'ю і статок, про Канарські острови, про теплі країни. Обірвані краї тріщать на протязі. Водій зайшовся безтурботним реготом: «Подивіться, пане, якщо їх нагодувати, то ці, як молитву на сон, будуть повторювати: дай, Боже, пам'яті, щоб нічого не помнити. Хто тут? Наш брат робітник? Хе-хе-хе — ні! Це суходрочна інтелігенція, професорішки, вчителішки, лікарішки. Це ті, котрі видавлювали з нас останні крихти людського. Це покидь, за якими плаче суха осика...» Родик нервово переступав з ноги на ногу. Його не дивувала обізнаність водія. Спробував заговорити з жінкою, що розносила на тацях напої. Та усміхнулась, тріпнула рудою зачіскою і лишила адресу. Водій із розумінням підморгнув. Родик зустрівся поглядом, злякано відсахнувся — чорні

розіграні ями блідого видовженого обличчя, обтиснутого мереживними кучерями. Таксист протяжно, вимовляючи кожне слово, мовив: «Поїхали, нас чекають. Мене чекає багато справ. Поїдемо навпрошки. Зараз міліція зайнята зовсім іншим». — Юрма зліпилася, вуркотіла чим далі, тим загрозливіше.

Місто різонуло вичищеними вітринами. Лютий мороз перебирав на весну. У під'їзді, переламавшись у шиї, обіпершись плечем об одвірок, кволо відриваючи шматки хліба, гудуючи хлібом голубів, стояла жінка. Обличчя не виказувало, скільки їй років. Зелене, пооране безліччю зморщок. Вона, по всьому, брала хліб для себе. Голуби клювали одне одному голови, скубли крила за шматок скоринки. Жінка бездумно сипала крихту за крихтою, тоненька цівочка слини спадала з підборіддя, замерзаючи на зашмульганому комірці. Родик, увіходячи, побачив у цьому недобрий знак. Він стріпнувся. Невиразна тривога про щось попереджала, і чи не вперше він спробував дати раду думкам. Він ішов у невідомість, скнів не знати чого, стримуваний чимось всесильним і невідомим, тримаючи в пам'яті досить приблизне уявлення про світські візити. І він пригадав: коли таксі повернуло, сліпнучи на сонці, до задубілого, в білих кахлях, з рожевими відсвітами на вузьких вікнах Хрещатика, то зловив тоді себе на думці, що ніяк не може пригадати обличчя жінки. Останні кілька тижнів він згадував — із сонною нудотою, човгаючи довгим коридором, залитим яскравим, під сонце, люмінесцентним світлом, ледь переставляючи налиті втомую і сивухою варикозні ноги; тремтячими руками він тримав незмінний пакуночок зі смаженою кукурудзою. Дивлячись ізгори на події, досі не знаю, — може, там, у холодному просторі чиеїсь уяви, куди не слід підніматися нікому, навіть мені, — загубили ще одного Моцарта. Коли на душі світло, то люди бачать у тобі

темряву; цим мучилися всі святі і пророки. А небо? Небо повинне мовчати. Люди тільки запитують, а не отримавши відповіді, чинять на свій розсуд.

Власне, перебіг тих днів виповзав із нього вже гнилими непотрібними шматками, — це хурчання голубиних крил, відтак перспектива віддалилася, сфокусувалася на тонкому обличчі дівчини, яка несподівано назвалася Лілою, але до кінця він її пам'ятав як щось безіменне, а далі — і зовсім безтілесне.

Що воно таке — радість? Він, напевне, подумав серед юрби строкатого люду, що розкуто рухалася, мов механічні іграшки. Він згадає, напевне, обов'язково розітре на порох останню спробу відшукати мрію, десь далеко, на засніжених, виповнених убивчою чорнотою березня, синіх до щему просторах своєї батьківщини, дивлячись крізь туман минулого на високе сонце. А зараз вона відкинулася на спинку м'якого крісла, затиснувши пальцями довгу ментолову сигарету, слухала, не приховуючи захоплення, повнявого чоловіка, ректора університету, автора збірки віршів і трьох романів. Досвід говорив їй більше, ніж Родіку. Вона відчувала силу і владу. Він спостерігав, умлілий од приязного тепла, що його випромінювали люди; дивився на благодушно-розіпнутого перед публікою чорнобрового чоловіка. У нього прямий, стрілою ніс, м'ясисті широкі ніздрі. Чоловік має прізвище Любомир. Він виливає слова. Його сміх підтримує, захоплює, проводить вас між заплутаними лабіринтами слів, посилає далеко, щоб не поверталися, а насамкінець, точніше, перед тим — підтягнув, висмоктав до краплі. Живе слово тріпоче в тонких гарних вустах. Для чого Господь дав людині мову, здатність відтворювати звуки? Щоб перетворити їх на помії власної зарозумілості; щоб звести не один десяток трохи дурніших, ніж ти? Дари Господні, дари ангелів? Існують вони?

Погляд Ангела губиться на засніженій рівнині в рожевому від морозу полудні; помах його холодного крила зупиняє Родика на половині шляху. Його повертають назад, доводячи до епілептичного нападу, від дому, від чогось далекого, куди він ховається, мов у мушлю. Проте не зовсім пам'яттю керують ангели. Погляд зупиняється, холонуть сфери, невидний рух, відкруктивши назад годинника, застає Родика біля вікна зі злиплим, густо пересипаним лупою волоссям, кролячими, червоними від безсоння очима, щоб бачив, давлячись смаженою, ще гарячою кукурудзою, схлипуючи, перебиваючи цей дитячий плач раз по раз ідіотським хихиканням, розкидані на килимі міста людські долі, де його пришпилена доля відходить вулицями в чорному венеціанському човні, під сухотний кашель музики за вікнами. Зачаклований строкатістю публіки, Родик думає про незнайомку.

Це вже наповнює його, провіщає серед пасом диму і випарів дорогого вина велику удачу. Шкода, що сни тільки гупої ночі прекрасні, а ранок блідий і приносить зовсім інше. І Родика роздвоює тривога. Ангел, дмухнувши прохолодою, розсипавши дріб'язком золото пір'я, йде з цього місця. Може, він полишив цей дім задля сатира.

За сусіднім столиком розвалився Лящ. Лящ говорить, високо скидаючи руку: «Що таке мистецтво? Ти думаєш, коли вліпив пару слів на папір, то здобувся на щось більше, ніж отой бродяга на вулиці? Навряд. Бродяга живе за своїми законами, ти спонукаєш вселенські сили давати тобі те, чого не треба... Але ти щодня настирно виводиш кривульки, і дивись — небо зглянеться, сипоне тобі пригорщу щастя... А жебрак, злидень... Той набагато щасливіший від тебе. У нього ясний розум, від голоду, від клопотів, де вкрати кусень хліба. Ти думаєш, як ухопити кінець розтріпаного всесвіту, мов наречену, спійману на зраді перед шлюбом,

а голод тебе прощає, виганяє на вулицю. Тоді з'являється віра. Віра, згодьтеся, це не що інше, як невідомість. Неохопність. Якби повірив раніш у Бога, або якби батьки твої не були дешевими зарозумілими виродками, якби дали тобі мінімум виховання, то ти став би чудовим альфонсом, а в найгіршому випадку цієї інтермедії — менеджером. Мистецтво дурити людей — теж мистецтво. Мрія і справедливість — дві неспростовні і неживі речі, що про них знають тільки там, нагорі...» — Лящ замовкає, вихиляє чарку. Беззубий рот його розтягується, розмикається, щоб проковтнути шматок вареної ковбаси. Скинувши дзьобастого носа, Лящ за кухлем закидає назад голову, показуючи вулкани чорних ніздрів. Любомир, навпроти малинового тла нової картини, оточений, мов у труні, квітами, японською ікебаною, вбирає якимось налякано голову в плечі, звужує щілини очей, дивиться на Ляща чіпким поглядом. Одним порухом, різким, непомітним, підкликає чоловіка в окулярах, який, похитуючись, підскакує до свого шефа: «Ви щось хотіли?» — «Хто запросив це бидло?» Це його помешкання — з рядами книг у золотих оправах, власноруч намальованих картин; в перерві між чаркою гості підходять до одного з шедеврів, голоси їхні деренчать, мов жерстина високого полудня в місяці серпні. Любомир підскакує, проте його чомусь більше дратує поява Ляща, який швендяє між столиками, женучи смердючі хвилі засмальцьованими обшлагами малинового піджака. Ліла, ніби не чуючи останньої фрази хазяїна, довгим поглядом змірявши відстань між черговими картинами, тягне м'яким голосом: «Боже, яка краса! Розкажіть, розкажіть...» — і змовкає. Очі волого, снопами іскор бахають на Любомира, зайнявши колючий його вираз драглистою радістю. Родик бачить лишень збудженого чоловіка. Тільки закінчений олігофрен,

останній отупілий сексуальний збоченець або тріснутий з п'ятого поверху вниз головою романтик не почує прілоти подиху з уст люду, що оточує його. Невже вам заціпило, чи ви оглухли навіки, чи повилазило, а мабуть, ви такими вродилися, забрели ж марно до цієї скотарні...

Тутки все присутнє: нирки, гумовий шлунок, задубілий від коньяку і кави, залози внутрішньої секреції працюють з перебоями, але справніше, ніж у народженого після атомної аварії малюка, посинілий стручок спроможний ще задовольнити таку собі дурепу-гімназистку з недорозвиненим задом та нероздвбаним передком; воно все якось в один клубок, але немає одного — духу, замість того позичена у праски електрична іскра, що може торохнути всією силою в 250 вольт... Лящ одхекується після чергової чарки, лупає банькатими очима в густий морок ночі, підсідає до Родика: «Це я тобі, старий, товкмачу, щоб написати щось, треба обов'язково забути, що ти живеш...» — Любомир озирається через плече, бере Лілу під лікоть. Темне пасмо спадає на рожеву шию. Лящ цмокає повними губами. Любомир зі злістю пса, що не може одірватися від кістки: «Цей чоловік уміє робити тільки гроші! Облиш його». — Родик відчув небезпеку. Любомир проти малинового панно. Руки, як для його віку, злітають птахами, усмішка ріже жуванину кімнати, де перевальцем, п'яні в дим, сновигають запрошені. Лящ вкидає чарку за чаркою, наливається сивушними випарами його тіло: я ассирієць, клянусь усіма богами і музами, — прийдіть, і я вас зігрію, я прийму вас, як коханець, витисну, вичавлю з вас, що зможу, що мені до вподоби, що мені потрібне... Повірте мені... від цього прибуде у вашому домі щастя. Для чого вам носити, мов кенгуру, те, що непотрібне. Воно якраз до речі мені, щоб зайняти пожежею мізки вам подібних, нехай летять сюди, хай лускотять крильцями... Кажете, що це боляче...

Зовсім ні: коли вам видалять те, що носите, — буде до одного місця найшанованішого предмета у вашому механізмі... Лящ зводить повні сліз очі на Любомира, котрий тремтить щасливою плямою проти сухих гіллячок ікебани, широких мазків картини. Погляд Ляща мужньо зустрічає свердлик погляду колишнього шефа. Ляща розпирає від випитого і сміливості: вам залишається діамант, коштовність — ваше лайно. Ним ви можете залюбки бавитися при світлі місяця у тихій божевільні... Але від мене так тяжко піти, бо я, як та нікчемна вічність натовпу, розпускаю мацаки, щоб вивільнити вас од необхідності думати... думати, спати з вами буду я... Ось, усі кажуть, що гомосексуалісти — нечисть, але придивіться: яка витонченість... чи спроможні ви так мислити... Тут чоловік з великими вухами, чогось судомлячись трохи збоку, зразу побіля Ляща, витягує хусточку, шмаркається: «Від тебе тхне пеклом, бидло...» — «Ш-а-а, я проводжу спиритичний сеанс...» Тиша шарудить комашиними лапками, тріскає гіллям ікебани, — Любомир вимучує на пророчому, жовтому, вижуваному лиці усміх, кислий і сухий. Родик бачить Лілу. Голова від втоми, як йому вдалося, лежить на плечі їхнього нового друга. Вона, широко розкривши очі, прозориться вся невідомим йому щастям, химорода котрого висить над ним. Несподівано вона щезає, під рейвах, що зчинили сп'янілі гості, — вони лупцюють, мов м'яч, Ляща. Лящ мукає, крекче по-старечому, потім б'ється головою об стіну, і кров дзюрчить крізь злиплі од поту пасма волосся, чвиркає фонтанчиками, забарвлюючи жовті квіти ікебани. Любомир затуляється від цього пухкенькою долонею. Регіт гуготить, мов у казані, все гучнішає. Любомир набирає суворого вигляду — зараз у нього майже аскетичний, сповнений справедливості вираз на лиці: «Перестаньте, бо це гріх. Не займайте вбогого...» — Ліла сама,

не знати чого, підсміюється. Вже опівночі, — ліхтарі беруть владу, вискочивши з освітленого кола, мчать засніженими, неприбраними рівнинами міста. Захмелілий Родик хапає густе, настояне на морозі повітря; випорскує на вулицю, щоб трохи протверезіти: від ситої їжі, від випитого, від солодкої втоми. Ось воно, пропечене безсонними пошуками, простягнуте, як одна мить, ось воно яке, щастя, мить його.

І він забуває про безіменну пані, лишень помста, підігріта вином, розповзається теплим клубком на грудях. Проти очей — золота свічка Андріївської церкви. Родик, сапаючи, кисло розтягує губи. Перед ним уже обличчя дівчини з оксамитовими очима. Позаду ніч. Йому ввижається, ні, він просто бачить став, літо, гума рипить у розігрітому повітрі, а надвечір тіла пахнуть мулом, комарі сірими грибами висять у червоній заграві заходу; і у мрії він притулився до слизького стовбура осики, притискає дівчину, — злякані криком сойки, вони храпасто втягують ніздрями. Оце як зараз, смакуючи запашний тютюновий дим, запах його розвіяний рукавами вулиць, завулками, розтягнутий майданами, туго встояний перед вітринами французьких парфумерних відділів; він повагом проходить кілька кварталів. Так роблять люди ситі, задоволені життям. Він цього ще не знає. І повертається назад, — Лящ, обтертий, вимитий чиїмись дбайливими руками, трохи прохмелений, починає накачуватися знову, базікати далі до посоловілих своїх колег, котрі не дивляться, не слухають, туманом повнять очі і пасуть хтозна-нащо за жіноцтвом. З'ява Родика викликає у Ляща крик щасливого павіана: «О, старий! Ти не зважай, не зважай. Тут ніколи не було культури. Взагалі на цій землі... Так. Культура — це не акуратно складати в пірамідку черепи своїх ворогів. А тут тим тільки й займалися. Азія. Нам говорять — побільше здорової злості. Це говорять християни. Це говорять уже

буддисти. Колись, ще на початку, коли крокодиляча п'ятьма не проковтнула це місто, я говорив, що погано, якщо про Бога починають говорити в тавернах... Усі вони шолудиві конформісти, типові зрадники власної прямої кишки, хочуть переконати себе: як вони живуть, то справді й світ такий. Глянь на Любомира, — прізвище-то, прізвище... не те що моє — Лящ. До речі, до п'ятниці у тебе, старий, не знайдеться десятки? Дякую заздалегідь». — Лящ перевернувся повною діжею на лівий бік, простягнув лапище. Родик попорпався в кишнях і подав двадцять доларів. Лящ причмокнув, заговорив, пережовуючи слова: «Я тобі багато чого розповім про них, про себе, ти тільки тримайся осторонь усіх».

«Папір не має сорому, але недарма ж кажуть: папір — на те він папір...» — «Мені байдуже...» — Але Лящ загадково мурчить під ніс. З погано освітленого кутка вислизає тінь, за хвилину перетворюючись на жіночу постать. Постать зупиняється біля Родика, що намурченими від диму очима шукає Лілу. Постать, що перетворилася на пані, підходить до нього, проте важко визначити її вік, а самого обличчя не розгледіти. Вона, зупинившись, так просто кидає: «Ти схожий на янгола. Падшого янгола... Я сама не віруюча, але образ, образ до трагізму романтичний, напрошується сам по собі...» — Пані ляскає пальцями, екстатично заковчує очі. Вона говорить про Фрейда, про його непризнання в цій країні, де все просмерділося дешевою містиккою, збочене чоловічою експансією. Лящ підхихикує, тупцює лошачком, перебирає ногами, одним закислим оком підморгує Родикові і, коли пані йде, розроджується новою тирадою: «Хляки. Убогість. Вона думає, коли натщесерце наїлася пиріжечків дядька Сема, то мислити почала інакше. Ех, лайно і так смердить цією земелькою, де чоловік вправду був-таки за сімейного бичка. Це ваше засране хвалене козацтво...» — Тут

дві пари дужих рук підхоплюють Ляща разом зі стільцем, і він вилітає, блиснувши масним задом штанів. Родика нудить, голова розколюється, він ніяк не може знайти Лілу. І Любомир щез. Родик захлинається серед яскравих ікебан, тютюнового диму, жаского перегару, перемішаного з дешевими жіночими парфумами. Він блює на столик; йому хочеться розповісти хоч частку зі свого пережитого — ознака близької катастрофи. Проте ні Ляща, ні когось із знайомих не видно. Чоловік в окулярах, оправлених у важкий ріг, скляно дивиться на білі двері. Родик зводиться, розпихаючи дітей, жбурляючи стільці, кричить: «Я задихаюся! Задихаюся!» — Гамір не вщухає. Чоловік зупиняється перед Родиком: «Що? Гидко? Мені теж... Ходім звідси...» — «Ліла...» — «Для чого вона тобі... Ти що, сліпий?..» — Родик недоумкувато дивиться на нього; той кривиться: «Як кажуть, що Христос був Боголюдиною, то навряд чи я вірю тому. Од початку він був ізгоем... І ти ізгой. І доки ти ізгой, то Велике Провидіння береже тебе. В тому твоя сила. Тікай звідси, з цього кошарища; облиш тут свою пасію. А сам — геть із цього кошарища, що самочинно назвало себе елітою, табун засранців. Хо! Чого вони й не люблять Ляща! За що їм любити подібних до себе...» — Двері риплять, прочиняються протягом; важко зупиняються, розгойдуючись на завісах, — Ліла лежить на брунатній, обтягнутій оксамитом тахті; мов кров, червона сукня закинута до грудей і вивільнює молочне тіло, а голова лежить безвільно, розкидавши на плечі крила вишневого волосся, підсвіченого нічною лампою; тіло легко тіпається в істериці, ліва нога зігнута в коліні, на правій лежить вощана, широка, з куцими пальцями, рука Любомира. Двері, ковтнувши сизого диму, зачинилися...

Він стояв лицем до стіни, вивчаючи, мов карту, шпарини, тремтячими пальцями стиснувши пакуночок із кукурудзою;

зморшкувата шкіра на запалих щоках натягується, а нижня посиніла губа тремтить, очі, з розірваними часом капілярами, виточують дві сльози. Йому невтямки: хто, невидимий, явив печаль перед його зором. І він уже спокійніше подумує, як зустріти срібну старість, зазираючи в минуле, де золото його юності, розвіяне сірими попелищами, з блукаючими сірими привидами неприкаяних. Туди, холодом у чоло, дме вітер Провидіння. Засліплений яскравим спалахом, думав: чоловік, мандруючи, вирушає в минуле. Безпам'ятство того дня повернулося до нього посередині літ. І ніч виривається з-під коліс осоловілого ранку, — Ліла спить, зібгавшись на задньому сидінні, налякана до тваринячого. Перед дорогою вона розтросувала на порох китайські вази, вибивала шибки в їхньому помешканні. Він відважив їй ляпаса. І, захлинаючись, вона оповідала з лускучою люттю про Гільмедова: так, їй було тринадцять років, коли він узяв її просто в туалеті; притиснув і взяв на унітазі. Їй це навіть сподобалося. Він що, думає після цього, ніби вона любитиме мужиків, особливо його, Родика? Ха! Гільмедов подарував її своїм братам, а ще вона спала з його сестрою, з цією маленькою сучкою, котра й спровадила її у підпільний бордель. Цього досить? Скотина! Ти нічого не бачиш; тобі застелило очі; ти ніколи нікого не любив, окрім неіснуючих своїх мук... Так, їй мало одного мужчини. Ха! А він і не мужчина... Холодна криця ножа летить над Родиковим вухом. Коли тчеться олив'яний ранок, вони сидять по кутках, серед битої китайської порцеляни. Небо пекучим червоним мороком займалося в степу. Їй подобається таке життя? Ліла схлипує. Вона нічого не пам'ятає; вона не хоче нічого пам'ятати... Ліла ламається в істериці, жбурляє на підлогу одяг, дзеркала... Ось, я б'ю, щоб нікому не було щастя! Нікому — ні тобі, ні тим сукам! Ти везучий, знаю, ти того не знаєш, ти викрутишся в будь-

яких обставинах, але Бог над усім стоїть... Так, так, так... вона повернеться до матері, вона піде в секту, там добре, там дуже добре... Ліла дрімає у бузковому світанні. Вона сидить гола, в одних чорних трусиках. Це найшло на неї, коли... Родик безвільно встромив обличчя в долоні; він шепоче, наче хоче спекатися болю, що роз'їдає потилицю: «Нам би тільки дочекатися літа...» — з кручі, підсвіченої сонцем, бачить широкі зелені долини, перетяті річками, залиті золотом кульбаб, снують небесну павутину птахи, і ліси зеленими серпами підтинають горизонт, — Ліла, розгрібаючи, шматує шовк шкіри, і черепки під її руками перевертаються, мов живі істоти, оливно блищать проти вибитих вікон; вона підповзає до нього, навіжено закусивши губи, постогнуючи побитим цуцням, каже у напівдрімоті тихого божевілля «так», стає на коліна, розстібаючи на його штанях гудзики. Перший промінь пробивається крізь щербатий отвір у замерзлій шибці. Вологі од крові долоні лягають на груди. Родик пручається, але пекуча хвиля хіті, солодкий дух крові і жіночого, перемішаного з чоловічим, поту, витравленого за добу сімені, солодкого коньячного перегару, — б'є його, струшує його вихором неминучості, притягує, безвільно кинувши на підлогу, на запопадливо розкидану шовкову ковдру; голову розбивають невидимі удари, спалахами проходять, мигочуть тіні, мовби хто розідрав завісу ранку — чорна яма; заливаються червоним очі; давить груди — чорним крилом скинувся березень, косо січуть дощі, плутаючись у стовпах пари, що здіймається над коричневою ріллею, і грибоподібні привиди висять, а круторогі корови йдуть повагом вулицями, попід яблунями, зачіпаючи рогами саме небо; Ліла судомиться, заляпана брудом і кров'ю; він хоче вирватися, роззявляє безгучно рота; б'ють дзвони, налазячи один на одного, пугають у

рідних гаях пугачі, — вони повзають на підлозі, наче втікаючи; Родик затуляє ліктем обличчя, під ним, обпікаючи подихом пахвину, шматком м'яса стискається Ліла, але він у наготі бачить незнайомку — крик з горлянки виривається водночас в обох. «Падло...» — говорить вона, відповзаючи до канапи, й одразу ж засинає.

Передрання. Сухість у голові і в грудях; вона спить і не спить, йому далеко до неї, йому нема діла до неї. Сон ударив у тім'я. Хлюпнули двері, половину вікна перерізало крило птаха, біле пір'я ворушив вітер. Птах піднімався, ховаючи лускаті лапи, тінь тисячами йому подібних промайнула скалками скла. У двері ввійшла жінка. Вона стояла лівим боком, — видно її стегна, частину грудей і обличчя. Руде волосся спадало на плечі, до неймовірного худі. Вся вона була мов зліплена з чогось нетривкого. Пройти крізь неї було єдине бажання. Родик побачив, як вона ступила, схилилася над Лілою, повернула лице своє до нього і мовила, ледь розтуляючи безкровні уста: «У дітей усмішка Божа? Чи не так?» — Родіку застрягло в горлянці, він спробував зірватися на рівні, але напорівся на погляд Ліли: холодний, спустошений, мов день після грози; вона сиділа і дивилася на двері, потім недбало, захриплим від курива голосом сказала: «Чуєш, хтось стукає... Мені страшно...» — «Ти нічого не бачила?..» — «Тільки-но прокинулася... Хто то може бути?..» — Очі ожили з ляком; вона кинулась на кухню, принесла сокиру для м'яса. «Викинь», — тільки й спромігся сказати Родик. Під важкими кроками залуцало скло. Шмулевич повагом пройшовся кімнатами, насвистуючи Верді, тоді повернувся до спальні й сів у кутку у крісло; закурив цигарку і довго мовчав, спльовуючи на підлогу. Нарешті, пожевуючи тишу, він заговорив тихим і протяжним голосом: «Ти так, суко, нічого й не зрозуміла?..» Цей чоловік мав останній шанс

утриматися на цій поверхні, що зветься життям. «Останній шанс у вас лишився, — це він уже звертався до Родика, — знаєш, чому вона лютує? Вчора, коли та скотина трахала її, вона розп'якала все... Про лантух із грошима і ще багато чого такого про тебе, а ти, дурень дурнем, так нічого й не навчився. Збирайся в дорогу, бо сюди на всіх парах летить купа збоченців у міліцейській формі. Тьху, останнім часом все до гидкого нагадує театр. Ні тобі тієї солодкої дрімоти початку, ні справжньої любові, — лягла, зрадила, вбила. Це смішно, дико смішно... До речі — вони близько, я не жартую. Там, сучко, твій коханий, любий Гільмедов. Зрада, скрізь зрада, протхнуло дешевизною... Люди бовтаються, як купа лайнопереробних автоматів. Да-а-а, ні плюса, ні мінуса». — Погляд його оголюється. Він кисло мружить, бо побачив пагорб, дім на ньому, розкинуте синє небо, свічки темних кипарисів; легко видихнув повітря: «Давай, синку, забирай торбу і свою пасію і дуй через поле, навпрошки, а я їх трошки затримаю, поговоримо про велике і прекрасне... Да-а-а, це не жарти... А ще б порадив — краще одну торбу, а цю...» — Шмулевич, відкинувшись на спину, уткнувши гачкуватого носа в підлогу, чітко висвистував чергову арію з Верді, а в перервах бубнячи: «Покручі ці макаронники, а яку музику пишуть. Да, це не гопак. Зовсім не гопак». Від нього густо тхнуло шоколадом, печивом, що його готувала Санька, незмінна волога розходилась тонким серпанком. Жовте обличчя, вибалушені до неправдоподібного очі говорили, що він стомився. Смертельна туга і втома зелено осіли в куточках вуст. Родик і Ліла безлико, двома листками тріпотіли проти цього жилявого чоловіка, сповненого на снаги боротися, відвойовувати кожен клапоть землі, кожен камінь, покинути і йти далі крізь століття. За нікчемністю сліпої молодості вони не бачили, як кінець увійшов, роз-

правивши крила. Ніч згортається згустком під дахом. Срібні нитки світання тріщать у мозку. Шмулевич дивиться на засніжену рівнину, де вирізняються дві крихітні постаті. Він думає про таємницю людського життя, про незмірну його самотність. Холодний вітер гортає розкидані книги, і Шмулевич чує, як болять груди, наче чужі, а погляд падає каменем у простір, туди, де зникають без надії дві постаті. І він на незрозумілій мові читає молитви, а потім шепоче: «Це ще не кінець... Це не кінець... Сумно, але справедливість часто перемагає нечистими руками...» — Він чує галас, важкі кроки спішно тупочуть по черепках; хтось заплутався в подертій завісі, лається.

Шмулевич не підводиться, а дивиться у голубе небо, на жовтий пагорб із двоповерховим домом, слухає шелестіння кипарисів, розпачливий писк жайворонка. Яскравий вибух розриває йому груди, кров червоною квіткою здіймається догори, вітер кидає пасмо волосся на очі. Далеко в снігах губляться двоє людей. Голосно гримить птахами світання. Гайвороння мете сніг крильми. Справедливість важко опустилася на груди. Троє чоловіків, один з димуючим дулом вінчестера, схилилися над кріслом. Гільмедов, розтягуючи усмішку, обтираючи обшлаг шкіряної куртки, каже до високого русявого чоловіка із заплетеною косою: «Давно я хотів прибити цю скотинюку... Хоч не тих взяли, так цього. Так що, Гіменейчику, передай шефові, що все о'кей. Халасо. Осень халасо...» — Він знову сміється. Той, кого назвали Гіменеєм, підступає до вікна: «Треба тих ловити, а то нам каюк. Ти віриш у справедливість того, що ми робимо?..» — «Слухай, це тобі, хахлу, треба думати, а я — татарин. У мене одна справедливість — вижити серед цієї...» — Гільмедов не знаходить слів, регоче і спрямовує дуло великокаліберного вінчестера на Гіменея.

Три дні підряд він не спить. Прокидається о першій годині ночі і дивиться на голі стіни. Годинник голосно цокає на стіні. Він думає про Шмулевича, про дім у снігах. Дім, що вривався в пам'ять, так і лишився, — той, що в снігах. Ліла спить. Спить вона завжди гола, на животі, підсинена ліхтарем, що мацає її голу спину крізь вікно жмутом мертвого проміння. Іноді Родіку здається, що вона не дихає. Він схиляється над нею і ловить зовсім дитяче дихання. Дні їхні, останні зимові, припахлі весною, минають серед стін убогої кімнати, перебиті короткими розмовами. Запитавши, як його здоров'я, вона сідає в кутку, подалі од вікна; закутавшись у строкатий плед, перечитує з кінця книгу, що її приніс Лящ. Ляща він здибав біля Бессарабського ринку — той тягав з розкиднів до своїх безрозмірних кишень помаранчі й банани. Коли він прийшов, зраділий, почав оповідати, захиляючись од захвату, кого бачив, Ліла зустріла його холодним поглядом. Помовчавши, ковзнувши зором по сторінках часопису, відклала: «Чому ти радієш? Лящ нас продасть... Мені снилася мати, а мати ніколи мені до добра не сниться...» — Родик нерозуміюче здвигнув плечима. Взагалі — Ліла останнім часом справляла враження, мовби вона почала жити спочатку. Вона забувала, як називається та чи інша найпростіша річ. Довго стояла і думала; дівчина з тієї пори не сміялася. Він підходив до неї вночі, — дівчина мовчки відкидала ковдру і розставляла ноги. Він нервував, а під ранок він плакав. Плакав він, сам не знаючи чого. Ліла умисне голосно молилася у своєму кутку, а він, отупіло дивлячись, як щезає під лютим морозом зима, вигадував дивні картини, щоб відтіснити дійсність. А як небо просвітліло, Ліла несподівано сказала: «Обридло боятися, ходімо відшукаємо Шмулевича, нехай робить паспорти... Треба, поки не пізно, тікати звідси... Ну, не чумкайся... Дурнику, покладись

на мене...» Щось перемінилося з тієї пори в їхніх стосунках. Що більше вона наближалася до нього, то далі одходив у свій світ печалі, журби і мрії. Надумане він пробував записати або малював на широкому ватмані. Ліла повеселішала. По тижню вона зібралася на вулицю, сказала: «Скоро прийду...» Родик пусто глянув на неї, відкинув аркуш: «Може, я з тобою?» — «Не треба, я швидко, потелефоную подрузі...» День перевалювався хмарами через чорні дахи. Вітер скрипів воротами, металевими брамами, брязкав кватирками. З дахів дзюрчала вода. Чотирнадцятого лютого, — так він запам'ятав той день. Вона прийшла досить швидко з пакунками яскравих суконь. Це були літні сукні, розквітчані дикими невідомими птахами. Ліла голосно сміється, розкидаючи коробки з цукерками. Вона бачить уже сріблястого літака, що западає на крило і несе їх далеко звідси, — лягає і простягає до нього руки, зовсім по-дитячому. Літак летить на сонце. Ти дивився коли-небудь на сонце? Ми будемо на нього дивитися весь рік, десь далеко, подалі від цих скрипучих льодів. Родик борсається серед мрій. Дійсність гепає зношеними чобітьми Ляща. Він увалюється до кімнати. Ліла, зойкнувши, зривається на рівні, затуляє наготу. Лящ, придурюючись, закривається порепаною долонею. Печаль вибухає, розлітається крижинами за вікнами. Лящ сідає на стільця, викладає крадені помаранчі, бурштинові банани. Ліла сміється, Лящ підгигикує, сміх його схожий на рохкання.

Голос його гуготить, виляском іде кімнатою. Йому виставляють пляшку перцівки. Лящ вливає в себе кілька чарок. Витирає губи, роздирає зубами шкірку помаранчі: «Пригощайтесь». Ліла скидає брову. Цього Родик у неї не помічав. Вона говорить: «Збігай до магазину — у нас гості ж...» За вікнами збирається докупи гайвороння. На

вулиці мжичка. Сонце, пробиваючи громаддя домів, кладе велетенську тінь на вулиці. Він прямує тією тінню. Перед зором тисячі, десятки тисяч голів. Бессарабський ринок з розвішеними червоно-жовтими, ще гарячими тушами тварин. Гори тугих яблук, що хрумтять на зубах у циганської дітвори. Рожевопикі мужики в забрьоханих халатах місять багно чобітьми, перетягують і складають туші корів. Сонце ріже крізь скло купола. Ніздрі роздуває од вологи, мерзлого м'яса, випару тисячі людських ротів. Родик вибирає яблука, складає до плетеного кошика. Яблука риплять під міцними пальцями. За годину мороз знову посіється низом. Він вийде, заблукавши, в інший бік, на голу пляму майдану, що завше безлюдний. Він чує липку слину, що підступає до горла. Тінь, кинута сонцем, за холодає, зупиняється, і він бачить, як, розвіваючи червоною сукнею, неймовірно широкими кроками біжить Ліла. Навперейми, вибивши ногою скло вітрини, виставляючи дуло вінчестера, падає і піднімається Гільмедов. У голові складається в одне ціле — протяжний голос Паваротті і мертвий бродяга-гомосексуаліст. Це відходить. Нуждота дере горлянку. Тіні зближуються. З кутка, під зеленою брамою, запхнувши кисть до рота, обгризаючи пальці, впав на коліна Ляц і верещить: «Тікай! Тікай! Тікай! Я не винуватий... Я нічого не знав...» — Яскравий жовтий пломінь заповнює майдан, тріск рве шовк безлюддя. Перший глухо, другий щезає, ковтнувши наступний третій. Вона відривається од землі, ляльково схрестивши руки, випростується в леті, розкинувши багаттям зачіску, перевертається на спину і йде юзом, розбризкуючи багнюку; два наступні постріли прибивають, підкинувши до землі. Клапті сукні розвішуються ганчір'ям на лавах. Ляц витирає брунатне місиво з обличчя. Гільмедов, закидаючи голову, похитуючись на напівзігнутих колінах, весь у сизому диму, пускаючи

дрібну нитку слини, регоче, тицяючи в рештки тіла дулом гвинтівки. Чоловік із косою злякано ворушить ротом. Рев Ляща переростає в зубовний скрегіт, — перевалюючись, як качка, з боку на бік, він біжить, виставивши різницького тесака. Гіменей хоче зрушити з місця, але невловна тінь валить його на рудий від крові сніг. Лящ підбігає, навідліг б'є. Розрубаною навпіл лялькою, рвучи скрюченими пальцями теплі тельбухи, Гільмедов пробігає кілька кроків, зламається, падає на розбиту вітрину, наштрикнувшись лівим боком. Сонце просвічує крізь хмари. Сипле дрібний, більше схожий на сніг, дощ. Лящ відкладає тесак. Дивиться на руки. Задкує, а тоді тікає до під'їзду. Ліла лежить, чорна шапка волосся на снігу. Голосить мати, висунувшись із магазину, де розбита вітрина. Збивається натовп. Трамваї стають один в один. Родик поминає їх, занурюючись в якусь глейку масу, йде повз шеренги людей з перекошеними обличчями, погляди яких спрямовані у невідомість кривавого дійства; він тільки на хвилину зупиняється, глянувши через плече, знову прямує далі, тримаючи двома пальцями кошачок, і яблука, глухо репаючи, котяться до низу Басейної. Він забувається, по-звірячому відраховує кроки, волога під'їзду причакловує його. В кімнаті сонце. Світло кидає полиски на кольорові глясовані сторінки журналів, газ суконь іскриться, живо розкинувшись на стільцях, на її ліжку. Але це ні про що не говорить. Він сідає там, де вона любила проводити час. Білі султани хмар пливуть у шибці, гілки б'ють кригу, чорне гайвороння розсідається на гіллі, звисивши мокрі від мжички крила. Родик чує солодкий віддих, ще не дух, від її ліжка. Очі холонуть, погляд видовжується, неспроможний нічого зрозуміти, пальці перебирають речі, холонуть пучки, в кімнаті розлазиться темрява. Сіро. Він так і сидить серед кімнати, руки опущені, голова здійснята догори, до віконного

розхрестя. Він навіть не може пригадати. Щось намагається вичавити із себе, але несподівано тверезо визнає за краще піти. Він дістається комірчини. Квадрат вікна кидає у вічі чорне гирловиння річки, розірване на згинах і поворотах дрібними пристанями, поселеннями, над пласкими дашками яких лягає дим із труб; ножами розтинають криголами, підминаючи кригу. Він бере торбу та кілька її защібок для волосся, — вулиці, ослизлі від мряки, розступаються, бухаючи парою каналізації, а нічні хмари котять над головою, постогнуючи вітром в антенах і дротах. Десь до півночі на перехресті вулиць він почув голоси. Йшов дощ. Він підняв голову і здивувався, наче вперше бачив воду з неба. Він стояв годину, ловлячи пересудомленим ротом блискітки води, важко, мов отруєний, дихаючи, весь натягнутий, неспроможний ухопити весь світ, що ударами його серця то відкочувався, то йшов на нього. І він безсловесною лялькою вибирається на східці Андріївської церкви і гамселиць кулаками в зачинені двері; дзбаном відкочується луна у порожнечі музею. Він обтирає обличчя, заюшуючи його кров'ю, регоче, сходить униз. Жовті, теплі вікна кварталів скидаються на привидів, чаклуючи на березень.

Люди топчуть вічними стежками життя. Він дивиться і думає: нащо? нащо? нащо? Зараз він ненавидить її. Він бридиться навіть подумати про неї добре. Родик став пригадувати, мов добираючись недосяжної висоти, — вона лежить після першої ночі, сім'я стікає по червоному розрубу між ногами; вона солодко, ніби допиваючи щось, дихає, ловить його погляд, смішок, єхидний, підтриманий безликою усмішкою, виривається, зависає в повітрі; вона накидає простирadlo, відкидає голову і за хвилину відходить у сон, наче вмирає. Тут до нього вкрадається — а якщо вона весь час була мертва? Родик запихає два пальці в горлянку. Блює.

Вихаркує гірку слину. Мряка, підхоплена вітром, струменить калюжками. Гайвороння хрипить, чекаючи морозу. Зараз місто перевертається перед ним каламуттю дзеркала. Далеким погуком до нього повертається свідомість. Одяг прокис до рубця. Він цокотить зубами. Тіло, спонукане духом, тягнеться, плентається в пошуках тепла. Торба муляє плече і повертає його до реальності. Важко піднятися до неба, а ще важче впасти з неба на землю.

Він розриває глей пальцями, знаходить уламок іржавої арматури, відколупує груддя, уламок гранітної брили вивалюється, відкриває отвір. Він жбурляє туди торбу, завалює землю, привалює каменем. Наосліп бреде, мов змоклий привид, наштовхуючись на собі подібних, до тепла. Він дрімає, зібгавшись звіром, у приміщенні ЦУМу, біля обігрівача, що вибиває з одягу громадян шкідливі мікроби; марить, вологий, наповнений теплом, мов чаклун, глядить у свічки туману, в гадюччя ніг і рук. Він поволі відходить до сну, губи повторюють за кимось невидимим: спи, мій ангеле, тебе вже ніхто не приведе до ліжка; спи, ти належиш цій річці, цьому скаженому арктичному морозу; куди твоя душа пішла, моя радосте? Куди, розхитуючи лапате гілляччя сосон, ти тихо йдеш місячними стежками по дахах цього міста, всієї країни; спи, спи, тінь твоя, вічно обігріта місяцем, мандруватиме дахами... чуєш, як круки заламують голоси у вчорашній тузі, кидають тепле пір'я на перевернуті до неба людські обличчя... то не круки, то плач, то душі заблукалих у часі мандрівників... коли ми зустрінемося, далеко, у невідомості білого пороку, ти вже не будеш плакати...

М'який несподіваний голос трохи злякано, але впевнено лунає у вушній раковині: «Брате, тобі, видно, не дуже добре...» Голос м'який, готовий розлитися океаном сліз. Родик ще плутається в драглистому мареві; діафрагму розпирають

живі струми, останні схлипи того, що так швидко хочеться забути. Ліла одійшла, враз залишивши місце невідомій пані, а далі він побачив річку, що обмивала кораблі, білоносі, з напнутими шовком вітрилами; сине плесо, рухливе, било проти сонячного обруча, сліпило, і він говорив з кимось, проте слів його ніхто не слухав, той невідомий тримав його за плече, вказував у білу пустку; далечіні дихали зеленню, кишіли всілякою звіриною; химерні дерева заввишки в кількадесят сажнів, трава в людський зріст вкривала береги, там, де човен, вочевидь, повинен був пристати. Це трималася мозку, його душі остання сомнамбулічна мрія.

Перед тим як поставити його перед мостом, заглянути в пащу вічності, скуштувавши скорботи, довести, що безпам'ятство дорівнює пам'яті всього людства, його вивело з міста, котре ще довго жарким сполохом гуготіло в нього за плечима. Вони йшли простертою чорними полями країною, ночуючи де трапиться, — троє. Двоє колишніх сектантських проповідників — Микола і Борис. Своє ім'я він змінив, якимсь серед розмови кинув навмання. Сектанти добросердно, зраділі, усміхнулися. Про минуле його поки що не допитувалися. Вони в дорозі здебільше мовчали, потупивши сором'язливо очі. Зима йшла до кінця, мороз лютішав. Голод завис над країною хрипким криком жебрати. Родик іноді бачив крізь туман, як жують губи колишні пресвітери, позираючи на коробку, де лежали гроші, пожертвовані на нову церкву. Тихими вечорами, знявши на пожертвувані гроші помешкання, всівшись навпроти Родика, тихими голосами, що ніби дряпали по склу, розповідали, яка то буде церква. Хтось один брав до рук Святе Письмо, вичитував пісню, а інший хилитав головою, перебирав роль проповідника і по закінченні викладав своє розуміння того чи іншого рядка. Особливо переймався Микола, з вічно п'яним виразом не-

задоволення на обличчі, — кремезний, рухи жіночі, фігура атлета. Спочатку він пітнів, пригладжував їжакувате волосся, опускав додолу очі, сірі п'явочки на білому, як стіна, обличчі. Борис, вищий на дві голови, майже двометровий, із низьким, писклявим до щурячого голосом, зривався по закінченні, ходив кімнаткою, схлипував: «Ти не розумієш, брате, там сказане не...» Вони неголосно сперечалися, тоді переводили бесіду на Родика, що готував таку-сяку вечерю. Нарешті, заспокоївшись, погладжуючи плечі один одному, ховаючи якийсь незрозумілий для Родика вологий блиск, уголос говорили, що він ще пізнає істини. Вони-бо давно в істині. Так хилилася до кінця зима. Мучилися брати від того, що не було у них проповідника. Здебільше трійця займалася месіонерством по глухих, із джергавим небом провінціях. Один витягував томик професора Макділана, ставав у людному місці, десь біля ринку, торгових розкладок, крихітних вокзалів, що пекучим сумом нагадували Родика рідну домівку; ці крихітні, нікому зараз не потрібні містечка, загублені в білій порожнечі степів, наганяли жовту, мов інфлюенца, тугу. Якось десь під Фастовом п'яні різники накинулися на них серед білого дня. Вони вибили зуби Миколі, надірвали вухо Борисові, а Родик довго носив під оком синця. Двоє заробітчан вибули з лав. І тоді настав час Родика. Він виходив на засніжений майдан, худий, згорблений; довге, змерзле жмутами волосся теліпалося, било плечі. Він говорив, дивлячись у порожнечу міста, на яшмовий захід, не звертаючи уваги на людей, стиснувши червоні від морозу кулаки, він кидав срібні жмені слів, голос його то м'яко пробивав крижану неприступність натовпу, то опадав, ледь чутним шамротінням губився серед стривожених голів — хто дав йому таку силу? Пролітаючи часом над людськими помешканнями, дивувався їхній злоби і чистим

голосам, їхнім голосам, їхнім золотоголовим храмам, створеним руками з простої глини.

Він, на превелике задоволення братів, приносив багато грошей. Брати лічили гроші по кілька разів, зачинивши двері, клали, промовивши молитви, до скриньки, а тоді бралися до напучування. Микола складав по-жіночому руки, говорив: «Багато страсті земної у твоїх мо... промовах...» — «Так, треба говорити з покорюю...» Їм десь за тридцять, не більше. Кожного з них зраджувала дружина. Це чути в коротких фразах розмов, кинутих майже непомітно, коли брати, надміру запалившись, вигукуючи псалми, бігали із зрошеними потом чолами, показуючи Родіку, як він мусить стояти на майдані, який вираз обличчя він мусить мати, звертаючись до тих, хто слухає. Що гроші? Їм головне — пропавші душі, змучені душі, а він, — це видно в ділі, — ще жодного не навернув до істини. Проте на проповіді брати ходили все рідше. Спершу в них з'явилися нові черевики. Тхнути від них почало по-іншому. Під березень вони роздобріли від тепла у хижі, яку віддав під їхнє тимчасове житло новонавернений Родиком кіномеханік. Їли вони скромно, але обличчя дивно припухли, а у Миколи останнім часом щілини геть затягнуло. Вони подобрішали якомсь, навіть забували його вирядити на чергову проповідь. Він ішов сам, блукав містом, заглядаючи в чужі обличчя... Німий, зачумлений, завмерлий вираз, уся скручена постава викликала в одних співчуття і жаль, інші баби кричали, хрестилися, що він анцибол, пропаша душа, продав Святу Церкву; іноді йому вдавалося перемовитися кількома словами з молодшими, проте доводилося одразу тікати від наряду підпилої міліції, що вбачала в його особі щось більше, ніж прищестя Сатани, — збоченство або наркоманію. Одна дівка, Катька, яка торгувала в найшикарнішому місці, чорнява, пухкенька, на кучих ногах, несподівано заявила:

чи не ворожбит він часом? — і простягла пухку маленьку долоню. Він водив брудним пальцем. До пуття так нічого й не сказав, бо в тому ділі мало тямив, більше за балаканиною Ліли; але гроші отримав; у нагороду Катька пообіцяла Родикові ще щось, якщо він прийде наступного разу. Половину він лишив у себе, решту віддав братам. Борис невдоволено щось пропищав. Наступного дня вони привели дівчину. З тихим поглядом, високу, в тілі, струнку. Волошкові очі тупо, злякано обмацували, начебто по них хтось ударить, помешкання. Родик одразу вгадав забиту сільську дурепу. Проживши в місті стільки вже років, він навчився розбиратися в жінках, — така через півроку потрапляє на панель, а за рік уже, дивись, — бандерша. Дівчина Настя шаріється, сидить у кутку з братами, роззявивши рота; вони гладять їй плечі, вона не осмикує їх, а, навпаки, дозволяє повертати своє гарне тіло, вчиться належно ходити, говорити, вчити напам'ять вірш. Брати від задоволення прицмокують. Іноді, ні сіло ні впало, вони пускаються танцювати кружка. Родик тупо, без здивування, дивиться на них. Потім збирається і йде до ларків, щоб порозмовляти з людьми. В переддень березня помело снігом; наступного дня, на перше число, вдарили люті морози. Родик повернувся ні з чим. Братів не застав. Із вбиральні почулося схлипування, що його перебивав писклявий голос Бориса. Родик прочинив двері і сів навпроти входу. Настя, велика й гола, із заляпаними кров'ю литками, розкинувши ноги, лежала на соломі; Борис пробував затулити її розпашіле, мокре від сліз обличчя, а Микола, заплутавшись у брудних, пожовклих підштаниках, цибав на одній нозі, белькочучи: «Це не я, це не я... він... То він і вона-а-а...» Щось тупо вганяється в його мозок. Родик зривається, — перший удар розвалює підборіддя Миколі. Борис рачкує, але пальці цупко хапають горлянку. Родик

тисне, з насолодою, до солодкої слини в роті слухає, як тріщить шкіра, мотуззям викручуються м'язи під пальцями. Борис хвицається, обличчя сповзає, як спущений м'яч, і він за хвилину, пустивши піну, затихає. Микола горланить у кутку, крик переходить в істерику напівбожевільного. Настя стає на коліна і просить Родика, щоб він не чіпав хлопців, бо вони не винуваті. Родик розтискає пальці, так і виходить до кімнати з простягнутою рукою. Він сидить, зігнувшись, на підлозі, годину, другу, третю, бездумно розминаючи руку. Брати виходять, забиваються в куток. Настя збирає пожитки. Брати мовчать. Нарешті озивається Борис, попискуючи дискантом: «Ти, сестро, даремно йдеш від нас...» — «Правду люди казали, що чорти вам у брати годяться...» — Вона йде. Микола плаче, заховавши лице в широкі долоні. «Треба тікати. Вона все розповість. Не сьогодні — так завтра...» — спокійно звертається до братів Родик. Брати зводяться, стають біля нього, як для читання молитви, обличчя в них стривожені, навіть урочисті. Микола харчить: «Це ти, це ти приніс нам гріх... — Він розмазує на обличчі сльози, що щиро бризкають із вузьких шпарин, його визеленіле, упріле пористе обличчя витягнулося губкою. — Ти приніс до нас пекло, Юдо!» Родик укортіло сказати, що брати в пекло не вірять, — у потилицю пахнуло жаром, поліз біль кістками, шматки простору з тріском роздерли голову; Родик з потугою дикого звіра, одбиваючись од слизьких рук, клішневидних, тремтячих невпевнених пальців, рвонувся — ноги підкосило. Розпластався, лежав нікчемним урочищем, слухаючи, як затихає власне дихання, підбори кремсають пальці. Микола вже сідав на груди, а Борис підбирався, вмоцтався на ноги, розстібав, стягував з нього штани. Микола вдарив навідліг, глухо, із задоволенням гикнув, тамуючи радісний, запалий до дитячого, схлип: «Тримай, тримай, брате, а я піду за но-

жем...» — Думка заворушилася в черепі, спалюючи мить за миттю; набравши в груди пекучого повітря, просякненого немитими до гумової смердоти тілами, волошками, гноєм забігайлівок, скотарень, мигдальним запахом вокзалів, він піднявся, — видавалося, так з години на годину дерся, мов на високу гору, — струсонув із себе Бориса. Луснула лампочка, сипонула гарячими скалками. Тіла забігали, глухо мукаючи, стогнучи, билися білими кулями об стіни, перекидаючи вбоге начиння, плутаючись ногами в лахмітті. Ухопивши зі стіни портрет, оправлений у важку раму, розчищаючи дорогу, Родик дістався дверей.

Вітер обсмалив, захололо під серцем. Слабина підігнула коліна. Містечко лежало під важкими, чавунними хмарами. Низькі помешкання, що залягли на ніч, крилом простягалися до джергавого загравища — там, де залізниця. Вітер надував сухий. Мороз тріщав по піддашсях. Брати гнали його півдороги — розпатлані, сповнені відчаю. Вони — трійця — зупинялися. Мокрі, злякані, стовбичили один проти одного. Брати стали просити, що нічого такого вони не хотіли, ну, просто полякали, та й годі. Родик відпочивав, скорочуючи шлях швидким кроком. Від царини вже запалювалися вікна, а їх все зносило, кидало в степ, що широко розлігся рудими грудьми. Родик побіг. Обернувся, коли сили полишили його. Сів на сніг. Темна маса людей, блимаючи ліхтариками, накрила братів. Глухі удари приносив подув вітру. Били мовчки, погасивши ліхтарі. Гупали об тіло кирзаки. Хтось із братів пробував проситися, але, видно, їм заткнули рота. Родик обтирав піт, дивлячись у чорний морок.

У цій халепі, безкінечність якої не підлягає ніяким сумнівам, загнаний у неможливість ситуації, пристьобаний куцою почварою безногої тіні, що немилосердно переслідує по всіх закапелках, — спробуй її наздогнати, бо вона, ота

видовжена й затягнута миттевість, називається життям. Варто б комусь подумати і поставити на цьому крапку. Такі от і подібні розділові знаки ставлять завжди в кінці речення, а ще в розмові, інколи теплій по-домашньому, коли алегорично натякають про скінченність чогось, тобто закінчення справи або її цілковиту безнадійність. Як приклад тому можуть слугувати кілька конституцій кількох бананових країн, де все пройняте сонячним очікуванням демократії і справедливості, а ще, що набагато вірогідніше, — швидкий, негайний, днями очікуваний Кінець Світу. Проте, дух мій, куди ти мене завів? Висушуючи до репаної шкіри, вганяючи у безмовність опівночі, катуючи кулястими спогадами про спекотні, вилізани жовтими сучовіями розлогі степи, що маряться зрання, розсипавшись порохом по підлозі. Бо кожного разу, зачиняючи за собою двері, вступаючи в холод, де безпам'ятство зрівні всьому живому, мимохіть, але вже завчено, радше на межі розпачу, чіпляючись отупілим од болю поглядом за білі вихори, підняті догори вітром, цілі фонтани тополиного пуху, і витончені, гострі зіниці, що чимдалі ширшають, натрапляють на підсвічені верхівки тополь, — бачу велику і добру тінь когось невидимого, того, який береже мене в дорозі. Мій розплилий дух нічого зрання не заносить до пам'яті. Розум ще тіпається, стискаючись, мов гумовий м'яч, від потиличного болю. Вдихаючи запахи розтоплених щільників, втягуючи ніздрями розбрижане світло шибки, де в облущених рамах б'ється смугаста оса; відтак побачити широку, з обсіпаними берегами водозбірню ставу, шелестіння вітру над горбом ще зеленого жита — це чи не найголовніше після повернення. А ще лежати, смакуючи тишу і порожнечу, очікуючи повернення до життя, беззвучно повторюючи «крапка, крапка, крапка». Тіні, чи не найперші, натякають

на щось суттєве, вихоплюючи, здавалося, беззмістовно давно знайомі предмети. І повернення запахів із далекого минулого, куди повернення нема. Радше, це нагадування про вічний спочинок — не добродійство і добродійність. Навпаки. Радше це намагання вчинити блюзнірство на порозі храму. І радше, ще з однієї причини, — двері не можуть бути одного розміру з нами, а вікна набагато ширші, ніж наші зорові кришталіки; не треба забувати, що двері завжди відчинені, як і вікна. Це також марнославство, мудрування відлітає грудкою сухої глини.

Із цієї безрадісної, малозрозумілої причини повертаюся до своїх художніх вправ, котрі й склали подальше пересування по темних закутах людського буття. Що може бути безрадісніше й нездарніше? Бачити чоловіка, подібного до тебе, і такого далекого, виліпленого невміло, так безглуздо, як може сказати людина про людину. Тож принаймні на цій халепі треба ставити крапку. Можливо, вас заспокоїть добродійство одного психіатра, який розпачливо розвів руками, прозоро наголошуючи: у самого, вибачайте, не всі вдома. І, дбайливо добираючи слова, що передували подальшій розповіді, я так і не відшукав правдивого рисунка, закреслив геть усе написане. Жити на папері лишилася розчавлена гострим жіночим каблукком смугаста оса, широкі вікна і ще щось. Проте...

Зникають дні, розчиняються піском у срібній воді пам'яті. Віталій так не думає. Воно несвідомо живе в ньому, прогризаючись крізь сіру оболонку буденності. Сколошканий несподіваним припливом спогадів, він ходить взад і вперед — комірчиною свого бюро, сердито поглипаючи крізь матове скло на своїх підлеглих. Він бродить, глипаючи навсібіч, кисло і розчаровано віддаючись думці; змертвілий од сірості одноманітного життя, мов той каліка, повторю-

ючи про себе якусь креслярську формулу, він споглядає буденну метушню своїх підлеглих, жадібно одриваючи короткі, ледь чутні уривки їхніх розмов. Іноді Віталій думає про примарність людського щастя. Про його банальне, настирне співіснування, а радше спробу підлеститися до тяжких ударів повсякденності, з отаким от розумінням, що стало враз осоружним для цього маленького світу з його миттєвими камерними трагедіями, з його надчутливим прагненням сховати все в собі без огляду на минуле й майбутнє. Воно виливалося, тяжко і суперечливо, в одне слово — справедливість. Віталій живиться цим словом, серед гармидеру, що його зчиняють чоловічки в потертих сірих лавсанових піджачках. Вони акуратно підстрижені, однаково всі ввічливі, з виголеними до синяви підборіддями, вони випинають оте підборіддя серед гірких випарів кави і чаю, ляснувши перед носом Віталія гресбухами з нікому не потрібними кресленнями. Це наповнює потроху злою тривоگوю, відсунувши в минуле. Надворі вже заходило на осінь, коли по коробці їхнього тресту прокотилися тривожні звуки. Вірогідність, присутність їхню потвердили чутки. Чутки спрацювали, подібно до каменя, кинутого у воду. Миттєва реакція, а наслідків ніяких. Чоловіки дрібочуть ніжками між столами, віртуозно огинаючи стоси спресованого людською думкою паперу, змарнілих жінок, блідолицих од недостачі тепла й вітамінів, але розкішних у пригаслій породі. Жінки, обтрушуючи рум'яна, палять цигарки між третім і четвертим поверхами, сьорбаючи брудного кольору юшку, а чоловіки, вірні недавньому правилу не курити і не вживати алкогольних напоїв, добалакують новини про черговий футбольний матч. Вони безсовісно показують жінкам спини. Жінки там, на нижньому поверсі, і голоси їхні жебонінням крапель відійшлої зливи намарне пробиваються крізь товщу

чоловічих черепів, ловлячи золотушні погляди в напівтемному коридорі. Жінки піднімаються сходами, ожирілі од чоловічого сопуху. Вони сердиті й ніжні. Вже якось зовсім не привабливо мерехтять їхні білі стегна, а очі наповнюються романтичним блиском незадоволених самиць. Хтось крикнув, що вони повертаються. Віталій і без того вже з півроку хоче сховатися від цієї настирної думки. Думка засіла мухою в голові — вони повертаються. В голові Віталія плинуть думки. Розстеливши перед собою цупкі аркуші паперу, він завзято їх нумерує, наче дошукуючись причини усіх негараздів. І найстрашніше для нього — вони повертаються. Вони тінями прослизали на зупинках трамваїв, звично затиснувши ліктями червоненькі течки, вільною рукою витираючи облущений на маківці череп, знімаючи клаптики шкіри прогладженими, просякними дешевим одеколоном хусточками; вони видихали прілі запахи часнику і м'ятної зубної пасти.

І чоловіки в сірих потертих лавсанових костюмах, підсунувши поближче до себе креслення, зиркали в широкі вікна, підтягнувши в поблажливому усміху губи. Чоловіки говорять, що на їхнє не поверне. Віталій у коротких перервах між метушнею, здебільше у вихідні, складає трактат за трактатом. Це надає його життю значущості. Він пронумерує щоденник, куди зараз дещо занотовує майже щогодинно. Він сортує події — чужі і свої. Байдуже, кому вони належать. Іноді Віталій збивається, несподівано вловивши туркотіння голосів своїх колег, що заповнюють димом і порожніми балачками коридори, захопившись знову тим словом — справедливість. Для Віталія зараз це не більше, ніж порожній звук. Підхоплений течією буденності, він рахує свої маленькі перемоги й поразки із холодним прагматизмом, механічністю статиста, що його сам факт незчисленності

подій, викладених кривобокою кирилицею, не те щоб дивував, а відкривав віконце для самозаспокоєння, що віддалено перегукується із вседозволеністю. Зовсім тупо він зирить на жіночі білі стегна, на перелякані очі. Його враз проймає солодкою тугою, і він крутить головою навсібіч, шукаючи причину неспокою. Тоді він думає про розпусту, що підманює його, розтоплює і розливає по грудях дух смалятини, що його вихаркують по довгих коридорах міністерства ті, котрі повертаються. Віталій задихається, бо тут відкривається чи не найбільша шпарина в його пам'яті, — чоловік може мандрувати де завгодно, але про повернення назад, туди, де світить холодним світлом колюча зірка, розливається, затопивши всі уловини, гіркий ріпак, дмухнула древня могила, сполохавши своїм теплом пліснявий лавсановий дух, — опосідає страх. І тоді Віталій збивається з лічби, неспроможний сплавити водно події невловного часу, нерозважливо зачепивши тонку рисочку, котра відгороджувала два світи, і тоді страх, жаский і лютий, змушує падати в невідомість сущого, битися об кригу першопричин усіх негараздів, коли найпростіші речі набирають віддаленості, що дорівнювала недосяжності сторонньої думки; нікчемність власного існування, змучившись вкрай од бунту, робить не гідним подиву власне себелюбство, що з години на годину розростається. Його відносить од берегів буття та віри, розкручуючи у швидкому вирі давно знаних ідей, шарудіння чужих гасел. З розпачем від яскравого осіннього дня розуміє на якусь мить, що все віднайдено, але вороття назад немає.

І так минають роки. За ними сухотно, зтяжно доходить краю сторіччя, — земля благодатно вмивається юшкою революцій, зволожується смердючим потом піррових перемог, випалюється пожарищами. Видається, що вся

людність спокутує гріхи. А його відносить, повертає назад, відкидає од двох світів, доводячи людині її щурину глупоту, виставляючи голим, з обідраною шкірою перед вселенським подихом великого ніщо. І впродовж ментів, роздрібнених мерехтливими годинами, що запечені кров'яними згустками в куточках недоторканого мозку, в такі ось швидкоплинні миттєвості його ошпарювало те вселенське ніщо, розвіюючи товщі попелу на випеченій, карбованій століттями землі, упослідженій тими, що жевріли у глупоті ночі до нього; і він поєднує, злучає, гаряче молячись, у чорне гирловиння початку, розриваючи душу між блюзнірством і вірою, вкотре поєднуючи, переконливо, наче той робітник із каменоломні, одну й ту саму для нього сутність, всепоглинаюче начало, невидиме, почуте опіками власної зарозумілості — Бога і Сатану. Він четвертий рік не знав жінки. Тіло його обважніло, чоло з роками ставало дедалі опуклішим. Хапаючи розірваною свідомістю рештки поглинутих мороком світів, судомлячись від клетотіння сухотних думок, борсаючись, як у змилках, переборюючи непосильну жагу побороги нездоланне, — безсилий, щоправда із затверділою впевненістю в перемозі, повертався він, як мандрівник із пустелі, поблукавши серед тіней мініатюрного театрика галюцинаційних акторів. Прочунявшись, він зводився, сідав до столу в крихітній кімнатці, швидко малював черговий гелікоптер, з кожним штрихом віддаляючи від себе сизу паволоку хвороби. Тоді місце заступав розпач. Розпач починався, мов затяжний дощ. Розпач роз'їдав його наодинці, ловив невсипущо в натовпі; розпач не давав йому спустошитися й опуститися до краю. Віталій продовжував годинами виписувати коротенькі цитати, — голови не поверне. Скоряючись здебільше якомусь непереборному інстинктові, він заводив розмови лишень зі стажерами або нацменами, що ними

останнім часом кишіли заклади, які давали мало прибутку. Вже пізньої осені йому принесли синього урядового листа. Листоноша, гирлуватий хлопчина, з трохи недоумкуватими очима, довго шматував незграбними лаписьками форменого кашкета, аж потім ступив за поріг скляних дверей, силуючи себе не дивитися на згорблені над ілюстрованими часописами спини братії в сірих піджачках. На диво, — це згадалося пізніше, — хлопець рушив тісними проходами столів досить упевнено, зупинився перед Віталієм, мнучи у широких долонях картуз, усміхнувся, так, як ото, буває, всміхаються випускники спеціальних інтернатів для малорозвинених. Набираючи в легені повітря, листоноша тицьнув синій конверт, вкриваючись потом, наче стояв під дощем, дістав квитанцію, лівицею обтираючи піт.

Віталій розписався. Це було повідомлення про підвищення; йому пропонували зайняти місце головного конструктора. Віталій швидко прочитав листа і вступився в безлюддя свинцевої площі. Хлопець ще стовбичив, нарешті він розвернувся, зовсім незграбно, зачепивши ліктем якусь дамочку, коли Віталій хрипким голосом запитав: «Чого тобі?» — «Перепрошую, — видушив той, — одного разу я слухав вашу промову на мітингу... Це потрясно! Потрясно! Ви... Ви... Ви...» — Хлопець затнувся, тоді скинув кашкет і попросив автограф. Тиша несподівано луснула зливою оплесків. Мокрі долоні ляскали з усіх кутків, — бридяться від самого дитинства звуку, що хоч віддалено свідчив про марнославство, пройнятий тупим болем від тім'я до паху, Віталій поволі піднімав важку, облісілу голову, свердлячи безбарвним поглядом низенькі столики, над якими несподівано стали вивищуватися чорні проти сонця постаті, що розмахували руками, розтуляли чорні дірочки ротів. Видалося йому, що видно навіть запалені корінці їхніх язиків.

Гортанні звуки штовхають вигускле від дешевого одеколону, туші та кави повітря. По миті Віталія охопило шаленство, подібне до прихованого захвату, кров ударила в голову, і він безпорадно забігав очіцями, а отямившись — заламав листоноші руку, поволік між столів, не втрачаючи благопристойного виразу, штурхнув хлопця сходами, не дослухаючись до розпачливого крику бідолахи, що дивом зупинився між поверхами і горлав: «Слава нації! Хай згинуть вороги!» Проте оплески не вщухали. Злива їхня булькала торішньою зливою в голові. Галас ущух. Віталій, виструнчившись, дістав листа і тремтячим голосом прочитав його прямо в чорні дірки роззявлених ротів. Він повільно обвів усіх присутніх поглядом, схилив голову в поштивому привітанні, сів за стіл, відчуваючи ще більшу самотину, заповзвся вимальовувати гелікоптери на чистому аркуші паперу. Щось змінилося. Це він зрозумів одразу. Один чоловік сидів непорушно, лишень раз визирнув із-за свого бюро-сховку, та й то, коли Віталій викидав геть недоумкуватого листоношу. Тим чоловіком був Гуго Лейбніц. До нього останнім часом Віталій заходив. Бюро Гуго Лейбніца крихітне, мов комірчина в загиджених єврейських районах. Проте Віталію марилося відшукати в тому якийсь потаємний зміст усього навколишнього, що без угаву перекочувалося, міняло форми, до чого навіть не рукою, а й думкою дотягнутися здавалося неймовірним. А можливо, тільки в комірчині Гуго Лейбніца, втікача із Сербії чи Хорватії, він про те нічого не думав, поринаючи в самозакоханий, безболісний світ цього чоловіка. Родичів Гуго розстріляли. Чи то серби, чи то хорвати. Це, судячи з усього, мало дошкуляло самому Гуго, а тим паче Віталію. Повненький, опецькуватий, з трагікомічним виразом, що не переходив дивної межі, нав'язаної вічності цього народу, що ніяк не ліпився до його каламутних голубих очей, прикритих

рудими, до червоної бронзи віями. Він мовчки вислуховував сухе тріщання настанови Віталія, радше з поваги. Гуго слухав, не відриваючись від розкресленого ватману; або зір його заглиблювався у слабенький розчин, прямо в горнятко з духмяною, до золотого розведеною молоком кавою. Гуго непомітно, якимсь менторським тоном говорив, вихаркуючи слова, що не дивували нікого своєю простотою: «Через горе чоловік пізнає власне безумство. Хто має розум, той рано чи пізно доходить відповідника — це симпатичність. Тому й люблю цю роботу, бо вона унеможлиблює, поглинаючи дрімучу і древню, зароджену на середині життя безмірність, зажерливість людської думки, відроджуючи ту справжню першопричину всіх начал, першопричину відданості людини Богу — послух». — І Гуго нічого не говорив. Віталій почував себе від таких розмов не вельми розумним чоловіком. Здебільше вони розбалакували про всілякі людські звички й пристрасті. Іноді переходили навіть до географії, щоб не чіпати занадто небезпечних тем. Вони не могли нічого нового сказати один одному; це давня самозакоханість двох народів, що ніяк не спромоглися на порозуміння, наче два брати в німій суперечці про первородство, верстали під сонцем, під небом, на вулицях, у містах одну й ту ж дорогу. Щоправда, слід віддати належне, — прагнення їхнє порозумітися обмежувалося короткими екскурсами в історію міста. Блукаючи — вже западало на вечір — спорожнілими, залитими синявою реклам, осліпленими дзеркалами вітрин серпневими вулицями, з убитими нещадною спекою запахами; вулицями, де листя на деревах вже набиралося дзвону осені, але ще важко билосся об гілля, щохвилини втрачаючи невагомість літа; і недорікуватість обпалених каштанів, готових віддати, луснувши коробочками, свій урожай і сипнути градом гладеньких брунатних кульок на

білі пластикові столи, розкриті парасолі, рожеві квадрати вікон; і підвісні мости, що тремтять чорним павутинням, що якось нездало відкривали залізниці, гримнувши іграшковими швидкісними електричками, що дивакувато перехитувалися над кинутими, начебто нашвидкуруч розправленими долонями, плесами з куширами осоки на Трухановому острові, поритому потічками річечок, кинутих жовтими степами сюди, в останній прихисток часу, смерті, вічності; й обірвані береги пляжів, де чаклунська ворожба води розбита крутобокими баржами і вилинялими державними прапорцями, буксирами тридцятого року виробництва, що харкають сизим димом солярки, й не менш давні портові підйомні крани метушаться, розтягуючи ополудні тіні на сірому бетоні пірса, де розледащілі биндюжники вже зрання дрімають на осонні під швартовими, накривши обличчя вельветовими кашкетами, звично ловлячи розрізом очей пам'ятник святому Володимиру.

А річка перед очима Гуго милостиво розпрямлялась, проносила на собі білі лайнери, широкі борти з написами невідомою мовою сліпили очі роботягам, — там лопався срібними звуками сміх повноногих дівчат, розбурханих пристрастю, шипучим червоним вином і танком. Біля них звивалися прищаві молодики, вузькоплечі, в підмоцнених, підшитих піджачках; зализані, напахчені, набріюлінені — вчорашні випускники ліцеїв, що їм поталанило на деякий час у бізнесі, що їм кортіло бути схожими на старших, отих стрижених, у малинових костюмах. Погляди в них воложіють, скошуються на роздуті у русі яскраві дзвоники спідниць, звідки чути похрускування пахучої жіночої білизни. Вони спрагло ковтають піняве ячмінне, вигіркле на сонці питво; а за годину, коли небо просідає, захлюпається чорнильними квацьками над скрипучими щоглами, і стюарди в розстебнутих куртках,

перебалакуючись, постукуючи стільцями в такт ритмічному хурканню маховиків, переходячи з палуби на палубу, сонно бурмотять пісні, звично бридячись, чхаючи від терпкого мастила і води, — тоді притлумлена гумовим алкогольним віддихом мрія пропадає в затишних каютах, захлинувшись вовтузнею і зойками п'яного любовного шалу. Річка вдарить пораннім бірюзовим бризом у лиця вчорашніх школярок із запухлими очима.

Вони вискочать, ковзаючись палубою, розтираючи побабілим язиком кисляк у роті, підсмикуючи ще недорозвинені плеченята; пробіжать навшпіньках палубою, понімовані проти сонця повізеруненими вічністю пагорбами, перехляться через зачовгані поручні, сяйнувши міцненькими задками, щоб випорожнити шлунки; річка розливається широким гирловинням, виносячи віддихи людського спочинку на велику воду, по-сирітськи полишаючи за собою місто з його вулицями, розтріпаними червоними загравами вечорів, громовим відлунням останніх трамваїв, кинувши в полив'яну заграву зліпки крихітних поселень; і тіні ворохобляться, йдуть, полишаючи засинілий простір моря, наганяючи вал за валом, жбурляючи зірвані з якоря бурякові бакени, зелених потопельників, самогубців із випитими річковим окунем дірками очей. Річка лежить перед зором Гуго в тумані, засипана лушпинням. Він крокує поряд з Віталієм, інколи питаючи про щось, підставляючи посипане ластовинням безлике, витончене обличчя під скупе проміння. Вулиці, крихітні завулки вибігають на площі, широко розвісивши реклами, писані латиною. Вони чимчикують, не зронивши й півслова, під шелестіння шовкових сезлонгів і вуркотіння італійських піцерій, розкиданих по ошатних жовтих дворах. Віталій ловить себе на тому, що його більше приваблює крутий схил Михайлівської, де дім налазить на

дім, і від чергового тролейбуса, що викреслює поворот, і зі стін клаптями відлітає зелений тиньк. Гуго ж — кругленький, розрожевілий — розліплює жовті очиці, промацує п'ятитисячолітнім зором, — мовби своє, — задивляючись у міцний від оцту затінок крихітних двориків, перелаштованих на італійські піцерії, де за начищеними прилавками джергочуть злі, сердиті й нахабні напівкровки. Під лопотіння голубиних крил Гуго проходить на круглій терасі, під парасолі, сідає за столика, розстібає гудзики на лискучому од давності піджаку, дивлячись поперед себе нерухомим жовтим поглядом ящірки, вигріваючись усім тілом на сонці. Поцяткованим ластовинням пальчиком підкликає до себе одного з офіціантів і в такий от спосіб, не змінюючи пози, замовляє пляшку мінеральної води і сирне тістечко. Він, мабуть, не чує сердитого шипіння звідти, з-за лискучої стойки, де гори пляшок здіймаються за спиною бармена, розплиле на сонці обличчя якого нічого не говорить, так, аж напрошується лайка. Гуго чекає півгодини, перекинувшись одним-другим словом із Віталієм. За стойкою загрозливо метушаться, фиркаючи каліченою мовою, вчорашні журналісти престижних газет, вигнані звідти за неспроможність встигати за подіями; маклери з нерухомості, — всі вони, низькорослі або неправдоподібно видовжені, червонопикі від горілки і гамбургерів, із заквацьованою мрією про обітований край, заздрісно, проте гордовито до сміху намагаються поставити на місце Гуго. А Гуго милується знівеченими закордонним плануванням домами, лише раз зморгнувши на братію, подібну до тієї, що пирхала за стойкою і радше доводилася їм родичами, котрим там, у далекому срібному світі, поталанило більше. Вони в захваті, заливаючись коньяком, роздираючи зубами ніжне куряче м'ясо, трошачи зубами м'які кісточки, розмахують руками, загрибаючи довгими

полами палът пластикові стаканчики, — перебалакують про події вчорашнього футбольного матчу. Вони метушаться, лаються, обіймаються по-братерськи в чергах, розпинаючись про недавню свою пасію-хахлушку; про накопичені гроші на мерседес; про футбольний матч; про недільний пікнік, звідки він, повертаючись, підхопив на шосе гарну бабу, навісивши їй брехні на два вуха про Америку, Бразилію, а найгарніше — про Париж. Вони по-сусідськи перегукуються через столики, розігріті питвом, балачкою, — вчорашні конкуренти, вчорашні вороги в клітці одного комунального будинку, де на них до глумої ночі чекають тлусті, розплилі, далекі ще до зрілості дружини зі злиплими косами, підперезані яскравими українськими хустками. Вони крадькома, мов шкодливі мопси, повертаються, послизаючись на східцях, заляпаних помями, засмічених банановими шкірками. Вони, перш ніж натиснути гудзика електричного дзвінка, що розливається мелодією державного гімну, впівголоса проклинають країну, в якій живуть, втомлено споглядають бурштинові вікна навпроти, де мешкають інші, подібні до них, але шиплять у глевкоту ночі: «Везе жлобам...» І перш ніж ганчірка лясне по роздобрілому писку, вони просять у когось невідомого кари на це місто. Гуго сидить нерухомий, мов сфінкс, склавши руки, чекаючи на свою пляшку «Боржомі» і сирне тістечко. Ланцюговою реакцією погорда і заздрість передаються з-за стійки до столів. Підпилі менеджери, маклери, кишенькові злодії бізнесу пробують заговорити, підійти до столика, щоб розповісти якусь вигадану новину. Гуго, не відриваючись, дивиться на дугу прохідного двору, слухає, як вищання тролейбусів по Червоноармійській розбивається дзвінками, а удари шин авто ватяно опадають під блідість вечора. Тоді мляво зникають тіні, перед тим як запаляться вогники в квартирах.

Тоді до цієї піцерії, що працює цілодобово, наче ненароком заповзають кремезні молодики в чорних пальтах. Усі вони в передвечір'ї сірі, з однаковими обличчями, широкими селянськими долонями, вузькими шпаринами очиць, посадженими природою до розвернутого ударом боксерської рукавиці носа. Вони коротко, грубо, звичні до того, що їх бояться, замовляють поїсти, поїсти якнайбільше, і, жадібно чавкаючи, рвуть гарячу печеню міцними зубами біля стойки; трохи розгубленим, обважнілим поглядом шукають вільного місця, нашорошивши вуха на тишу, що запала за столиками. Хтось із-за столиків кричить, що тут місця немає, нехай котяться, поки цілі, до себе на Сталінку чи Борщагівку. Жінки, яких привели приبلуди, починають довго лаятися на «фені», пориваючись до столиків, блискаючи манікюром, а їхні мужчини незворушно дивляться поверх столів, погладжуючи в кишнях рукоятки новеньких «марголіних». За столами вже важко дихають, спльовують під ноги. Підкочує міліцейський мерседес, і бійку вчасно припиняють, розсадивши заблуд у фургони. Гуго, із посинілим од вечірніх тіней обличчям, трохи здивовано дивиться на Віталія, котрого той рейвах цікавить найбільше. Він говорить, споглядаючи втихомирене дійство, що продовжує водно тріщати курячими кісточками, облизуючи пальці, розливаючи масні плями на білих сорочках; жовті очі його з розкосим хазарським розрізом підсмикуються враз догори, руки зводяться на ліктях, долоні обох рук зліплюються в один червоний, у ластовинні кулак: «Ось так, пане Віталію, ваша свобода закінчується там, де починається свобода інших». Більше нічого. Нарешті йому приносять пляшку води, недбало, але з острахом перепитуючи, чи нічого більше пани не бажають. Говорять вони дикою російською, незрозумілою Гуго, і він перепитує, на великий подив офіціанта. Віталій бачить злякану, заляклу ненависть

і повагу в очах чоловіка, дуже подібного до Гуго, — ліплений масивний ніс, розвислі губи, неправдоподібно білий полиск шкіри. Вони схожі тільки якусь мить. Той, який стоїть перед Гуго, відчуває велику різницю. Гуго забалакує до нього спочатку на ідиш, відтак на івриті, й задоволено щось цвірить крізь зуби, проводжаючи в спину офіціанта, який ошпарено шмигає між столиків, сердито відпихаючи своїх товаришів. Поволі Гуго повертає гостре підборіддя, труснувши кругленьким рожевим волом, до притихлого дійства плямкаючих, запінених ротів і помічає за парканом чолов'ягу, який, обтираючи криваві соплі, намагається підвестися з землі, бруднячи долонями білосніжну іспанську кахлю. Штани в чолов'яги спущені, тому й титанічними видаються зусилля. Він дзюрить, розтягуючи зеленаві смуги мініатюрною картою одразу чотирьох країн. Гуго озивається вдруге, повторює, чіпляючи на широкий м'ясистий ніс важкі рогові окуляри: «Ваша свобода закінчується там, де починається свобода інших. Чи не правильно я кажу, пане Віталію?» Чолов'яга збараніло крутить головою, підтягує штани, плюється через паркан і кричить: «У нас нема панів... мать твою!» — Гуго утробно, глухо підхихикує.

У жовтих, як у ящірки, очах уміщується все місто, перекинувшись для Віталія з якогось далекого континенту, що падає до цих безмежних лунок зі своїми мостами, що в тугій чорній тіні крицевих поручнів ховають знеможені хвилі, розбиті об кавалки островів, із широкими вулицями, уквітчаними жмутами електричних іскор, нудотним духом анаші по під'їздах добротних домів; із по-чужинськи сиротливими маркетами з червоними вустами на всю рекламу, а під ними — соковитими молодими дівчатами з вибіленим волоссям і порожнім поглядом, готовими запропонувати півсвітові теплі груди; з піцеріями, роз'їденими оцтом,

нічними клубами, оповитими тугими мацаками нудьги і розпусти; з національними інститутами, де гуляють протяги безконечності непочатого, з привидами спитих украй аспірантів; і з бібліотеками, що нічого вже не говорять за своєю давністю. Для нього відкриється чарівна потворність вулиць із хресними ходами, в цупких шизофренічних пальцях, що стискають потемнілі кипарисові ікони, де лики святих писано невідомими митцями, за того часу, коли князі гнали його народ за межі цього міста. І ті процесії пройдуть, скандуючи зовсім по-світськи, минуть відчинені навстіж борделі, що спорожніли від переситу; на нього глянуть блискучі глянцеві обкладинки все нових і нових конституцій. І, нарешті, він побачить самотню вулицю, де йому ходити довго; де його повинне все оте полюбити; де вічна потреба любити Бога переноситься на теплий шматок м'яса чи статок, надбаний ціною прокляття.

Отримавши підвищення, Віталій перебрався до просторого, під горіхове дерево, кабінету. Відтоді він ставав — з дня на день — ще більшим самітником. Іноді секретарка заставляла його, всього позеленілого, коли він сидів, звісивши свої великі селянські руки, і розмовляв сам із собою. Відтоді вони мало бачилися з Гуго Лейбніцом. Попервах Віталій підняв йому платню, але Гуго відмовився, пославшись на невислугу, але новий головний конструктор вбачав у цьому боязкість, а то й страх перед заздрісними колегами. І віднедавна, щоб збити перші наслідки добродітства на новому місці, щоб заглушити самотину, Віталій рештки незгаяного часу проводив у швидкісних трамваях. Йому забивало віддих, поверталися запахи, коли порожній вагон підносило, завертало на крутих поворотах, коли колеса шалено відбивали ритм, завищавши під металевим скелетом мосту, і він млів, радісно судомлячись заанімілими м'язами на сидінні, кутаючись

у синю млу, де за вікнами зводилися чорними грифелями квартали з облущеними, жовтими, як луска, вікнами. Там Віталій отримав нове п'ятикімнатне помешкання, але з сумом згадував полишений куточок у новобудові, де стіни з заходу червоно підсвічуються сонцем, вітер патрає зелені хмари, низько проганяючи їх над випеченими брунатними полями з копицями сіна, від яких тхне отрутохімікатами. Жив він схимником, щоб не сказати вбого. Шафа була для одягу, а заодно там зберігалися папери та книги; дві чашки, колись привезені з дому, і стільки ж надщерблених тарілок. Гроші він тримав під пожовклою газетою, в тій же таки шафі, і витрачав ощадливо, — кожного разу, дістаючи купюру, важко зітхав. Іноді я ловив його під вітриною шикарного борделю, де він, сходячи потом, бідолаха, переминався з ноги на ногу, щось бухтів про себе, а там, махнувши рукою, плентався додому, на півдорозі присоромлений своєю совістю, повторював незмінну фразу: «Вони повертаються!» Рука його твердо вимальовувала кожну деталь гелікоптера.

Якогось дня, — так завше трапляється з розповідями, коли вони підходять до логічного завершення або обридають гірше, ніж оскома в роті, — відчуваючи черговий напад хвороби, роззявивши рота, Віталій, більше нажаханий, брів людяного полудня центральною вулицею. Очі вертілися, мов дзиґи, мозок палав, кінцівки хололи. Він щось шукав навмання, чимдалі більше зігнутий непосильним тягарем років, відчуваючи, що це більше, ніж самотина, що це переважає хворобу. Він зупинявся, обіпершись серед товкотнечі, викликаючи в пам'яті зашмульгані картини минулого, де буцімто вловлював тихий шелест щастя; проте жах накочувався, відриваючи тоненькі жилки й перетинки. Уклякши біля кав'ярні «Старе Диво», де вовтузилася зачучверіла молодь, лементуючи й лаючись, і крики видавалися далекими

погуками птахів, він напружував м'язи, щоб не впасти на розтоплений спекою першого місяця осені асфальт, захищаючись ліктем від павучих звуків. Упершись лобом об скло, він намагався побачити — невідомо чому — червоні дашки голубників; проте йому вдарило в голову жаскою хвилею, жажонуло снопом білих іскор. Він обвис шкіряним мішком, безпорадно сапаючи ніздрями й ротом гудрон повітря. Тут він згадав про «Чайник». Спочатку Віталій угледів світ немов крізь яскраве скло — чужий, далекий, але ясний. Думка про «Чайник» струсонула його, — предмети й речі перестали зливатися з людським потоком; блискучі, до солодкого, пакуночки зависли в повітрі, а за хвилину повернулися на місце. Молодь уже не верещала, а мирно гомоніла в затінку під «Старим Дивом». Він побачив свою розплилу тінь і, важко переставляючи ноги, мов налиті свинцем, тягнувши своє обважніле, мертве тіло підземним переходом, шморгаючи носом, здригаючись від їдкуватого щурячого духу, виповз біля Бессарабки. Повз нього прогопкав національний духовий оркестр, цим засвідчуючи гарантію стабільності, а за хвилину прогула згряя навіжених рожевоощоких сектантів. За спиною, ліворуч, запахкали спалахами фотокамер іноземці. А Віталій, похитуючись, чомусь думав, що впродовж року, якщо не швидше, все оце полюбить Гуго; а Гуго у відповідь віддаватиме належну данину місту, те, чим Віталій просто-таки гребував. Але Гуго скромно віддасть те, що йому вже непотрібне, помалу з'їдаючи на майдані Незалежності в скляному ящику кулінарії налисника з сиром, запивши поспіхом розбавленою кефіром сметаною. І от центральна вулиця вилітає з-під його куценьких ніжок. На його байдужу до всього фізію натраплятимуть люди, старі з чогось спеціалісти, приймаючи за давнього знайомця, десь на місцевих, нікому не потрібних виставках анімалістів із шанобливими,

по-жіночому капловухими режисерами-гомосексуалістами; на прокатах найновіших фільмів він сидітиме, підтиснувшись ледь не під відеопрожектор, але сторожкі очі знаходять його й там. Десять за місяць його матимуть за свого, запрошуватимуть на шкалик коньяку, — не цікавлячись ні ім'ям, ні прізвищем, ні посадою. А він здебільше полюбить просиджувати довгі години в «Чайнику», завислому, мов пухир, над центральною площею, спиною до місцевого «біг-бена», до олив'яної ріки, до розмитого строкатого на-товпу, що тече врізнобіч, журно якимось поглядаючи на блискучі горби автомобілів під ударами дощу, наче на вихідців з іншого світу. Гуго стремить, непорушно уп'явши жовті очі ящірки, полуджені до мертвого білим світлом, крізь вікна й фіранки. І в тих зниклих у білій безвісті безбарвних очах Віталій не вгледить того звичного виразу, що блукає з вічною мукою, вишукує. Очі Гуго — як електронний апарат, налаштований заздалегідь на якусь точку. Погляд Гуго вибирає набагато більше, пропускаючи несуттєві для нього дрібниці. Гуго, муркочучи, говорить про добродієність, прозоро, без натяку, але чемно, притискаючи по-білячому, або зовсім як жінка, до грудей руки, всіяні ластовинням. Гуго ніколи не образиться, тож його колеги позичають гроші або якісь дрібниці, не поспішаючи з поверненням. Гуго чемно схиляє голову, затріпотівши золотими віями, скидає руку, проводить коло, мовби щось хоче сказати — всі чекають на якесь слово, — але він загадково всміхається, за мить показуючи вже спину зеленого піджака. Коли він рухається коридором, видається, ніби пливе якась безтілесна істота; Віталію здається, що Гуго ледь не з побожним трепетом дослухається до густої тиші, перебитої лясканням глясованих часописів. Складалося враження, а так воно й було, що говорив він тільки з Віталієм. До підвищення Віталія

за посадою вони часто бачилися і вважалися за приятелів. Хоча це було не те й не інше. Хто є чиею тінню, те знало кілька чоловік, котрі за природою своєю підслуховували під дверима їхні балачки й більше домислювали, ніж слухали. Хабарництво, що процвітало тут, спонукало до рішучих дій, тобто писалися анонімки, підслуховування зводилося до рангу набагато вищого, ніж власне підслуховування; чемні та мовчазні чоловічки в сірих лавсанових костюмах виявляли неабиякий хист у вивідуванні.

Усіх здивувало, коли Віталій підвищив платню. Наступного дня його вже викликали до установи, що займалася неблагонадійними громадянами або державними злочинцями. Він з годину тинявся під відеокамерами, що обмацували сірий монументальний дім із вічно темними вікнами, стовбичив з мокрою спиною перед важкими дверима і схаменувся аж тоді, як стрижений телесуватий молодик байдуже процідив крізь зуби: «Вам чого?» Той молодик і повів його коридорами, безлюдними, мов підземелля Середньовіччя, про які він колись читав. У кабінеті його привітно зустрів чоловік, який спочатку видавався незворушним, але як тільки відрекомендувався полковником Кравченком, ураз розбалакався. Говорив полковник чистою говіркою тих країв, звідки і Віталій. Кравченко розводився про риболовлю, про мисливство, здавалося, він забув, для чого покликав Віталія. Їм принесли по чашці духмяного чаю, і вони вже за хвилину вели теплу розмову про ті краї, звідки були родом. Виявилось, що Кравченко народився неподалік того містечка, де й Віталій. Полковник розводився про те, яка велетенська риба водилася в Шовгенисі. Так, він ще пам'ятає, діди навіть боялися запливати далеко на човнах, бо чого доброго проковтне якась тварина; який там Дніпро? Дніпро проти Шовгенихи — смердюча

калюжа! А зараз, зараз там хіба що пічкурів ловити. От що значить, коли над людиною, над країною не висить важка титла закону. На цьому полковник Кравченко трохи помовчав, глибокодумно насупивши кошлаті брови. Зараз полковник дивився поперед себе, кудись у далину, так, що навіть герметизовані стіни кабінету не могли витримати його проникливого погляду. І от він заговорив: «Що ви думаєте про релігію? Як на мене, то мені обридло чекати буцімто на нашого месію. Мені осточортів вічний апокаліпсис, видається, що ми твердолобо уклакли на цьому, на неіснуючому єврейському Богові. Ми молимося загальному Богові. Хіба не так? У кожного народу повинен бути свій Бог. Щоправда, я згоден, що апокаліпсис починається у кожного в душі; лишень одне мене насторожує — чому одним прощає, а іншим ні. Чи мало на нас гріхів, на кожному? Релігія повинна бути радістю, а не чорною до безпросвітності тугою. Релігія повинна слугувати обраним, а то погляньте — професор філології, поет, художник, інженер. Вони віддаються згубним думкам, що протирічать месії, а по неділях відвідують церкву, вклякаючи перед дерев'яним бездушним ідолом. Тому я впевнений, що Бог повинен бути для кожного свій!». — Полковник багатозначно глянув на Віталія, відтак швидко підписав йому перепустку, потиснув міцно, по-чоловічому руку, висловивши надію, що вони колись-таки знову зустрінуться за інших обставин.

Вийшовши на вулицю, під лагідний вечір, Віталій враз зрозумів свою нікчемність, що змінилася обуренням, а відтак відчув себе ніяким, як тисячі громадян, котрі проходили повз нього. Він і тоді подумав про Гуго Лейбніца, наче той уособлював цю тиху болотяну бовтанку переколоженого юрмиська. Що його приваблювало в цьому непомітному чоловічку, про якого він так мало, зовсім нічого не знав?

Чи вбачав він якусь схрещеність і водночас роз'єднаність з усім світом? Радше його приваблювала незалежність, уміння жити на порожній для нього землі, поглинаючи, як своє, втягуючи, мов запах з тільки-но розпуклої квітки. І за мить Віталій чує, як з хрускотом сходить сонце, луснувши жаско вигорілою черепицею; як ріка, за стовписьком спотворених домів, розганяє загіджені хвилі. Він бачить зараз Гуго Лейбніца на тісній лавці в закиданому сміттям дворику; сміття — пластикові склянки, виделки, тарілки, купи недопалків — утворює груддя з роями мух, що ворушаться перед зором живим місивом. І там, за липким од патьоків пива, сечі, комашні столом, підставивши жовті порожні очі під нещадне тепло, сидів Гуго Лейбніц. Душачи в горлянці нудоту, що підіймалася і підступала від затягнутих жабуринням калюж, Віталій несподівано спитав Гуго напрочуд тихим, покірним, здавленим голосом, так, аж почув його здаля сам: «Я вас шукав, шановний... Що ви тут робите?..» — Жовті очі скинулися на нього, ковзнули вбік, уп'явшись у відхилену браму воріт Бессарабського ринку, де між пірамідами жовтогарячих динь, гумово-синіми тушами м'яса, що погойдувалися в синій пароті, серед червонопиких азіатів, де витав димок неспокою, далі виднілося ще одне проймище, що вихоплювало наполовину поруйновану будівлю. Це відштовхувало погляд назад, і якщо ви не губилися в метушні круглоголових азіатів, то знову спинялися біля зеленої брами, і якась сила приковувала до того клятого трикутника чорної тіні зелених воріт. І він зараз бачить Гуго Лейбніца на тісній лавці, у квадраті захаращеного двору. Він сидить проти сонця, втупивши дірки очей у його жовтий диск. Трохи оговтавшись, Віталій підступає до Гуго, але той верещить, зривається на куценькі ніжки і починає витанцьовувати, перестрибувати з калюжі в калюжу, бризкаючи повсібіч;

він регоче утробним, далеким голосом, ляскаючи в долоні, викручується дзигією, кривлячи рота, і біла піна летить крізь вигнуті зуби. А Гуго вже падає в калюжі гузном, сидить, поляльковому теліпаючи голівкою. От, нарешті, його погляд, здається, відшукав щось потрібне, з дитячим лопотінням він біжить до паркану, видирається на нього, лізе слизьким стовбуром кучерявої від омели осики. Гуго дзижчить, мов велика муха, розхитуючись на гілляччі, а люд, що снує між ятками, зупиняється і регоче. Одні аплодують, інші перешіптуються. Ось Гуго нарешті зривається й летить, розправляючи руки, кидаючи неправдоподібно велику, важку довгу тінь, що розпатрується, як тільки тіло потрапляє на прогнуті дроти, кинувши догори сині язички полум'я та клубки диму. Гуго бився у дротах, розкидаючи птахом крила. Відтак затих, повис донизу, головою до натовпу, солодко потягнув ніздрями повітря, хихикнув, смикнувся ще кілька разів, сипонувши попелом на голови людям. Віталій обтер, зовсім механічно, кіптяву з обличчя, намарне шукаючи якогось опертя, наразі ловлячи себе на тому, що думає про зовсім інше, протилежне: ми покидаємо берег свого, щоб відшукати справедливість у чужому; це десь на середині срібного віку; хто зріє рано, той відходить у непам'ять, ту, яку ми звемо дитинством; зелене літо підманить тебе, і нема нічого простішого; так усе повертає назад, усе назад, а не вперед, і хоч би як там гірко було, це важко назвати минулим... Посипала сіра мжичка. Напад хвороби не повторювався. Боліла голова. Радше від того, що він очікував на хворобу, на новий напад, а натомість його розламувало нез'ясовне питання. І ще з годину Віталій блукав серед понурих і радісних громадян, поглядаючи на коротенькі маніфестації з червоними прапорами, що булькали, мов те баговиння, під ногами Гуго в затіненому крихтному дворіку. Маніфестанти вимахували кумачем, під

пломенем шовку губилися їхні пласкі лиця; птахи чорними блискавками різали пустку неба, впавши з високості. «Вони повертаються», — повторював він. Як ото воно трапилось? Дивина... Бігав собі чоловік вулицями... Звіддалік чується гомін голосів. «Швидкої допомоги» немає з добру годину. Так балакають люди, випльовуючи насіння. Міліція з'явилася, і молодий рудоволосий лейтенант у захисному, кольору гаки, мундирі, отираючи щосекунди піт із низького чола, все махав рукою, мовляв, це не наша справа, на превеликий жаль, проте в цього чоловіка нема прописки, певне, треба звертатися до їхнього посольства або кудись іще. Коли прибули троє санітарів, двоє були в жовтих халатах, обіпершись, булькали кефіром у пластикових пакетах. Гуго, чи те, що від нього лишилося, — якісь жовто-червоні кавалки м'яса, — проносить третій, наймолодший, видко, тягнув нижню частину мар на коліщатках повз Віталія. Гуго підводить голову, чим викликає у юрби подібне до «оаах». Віталій бачить чорні дупла замість очей, кутиками вуст, опущеними зовсім по-блазеньському, стікає брудна жовта рідина. Гуго напівлежить, викидаючи з розірваного зіркою рота згустки вибіленої крові, говорить: «Хрест. Це все хрест! Він надто тяжкий для людини... Він більше, ніж тягар...» — Голова падає, начебто хто вдарив навідліг. Віталій одводить погляд, чманіючи, бреде центральною вулицею, раз по раз збиваючись зі шляху, до свого нового помешкання на розі вулиць, де височіє консерваторія. По дорозі він майже грудьми зіткнувся з натовпом. Знову ті ж червоні прапори, завислі в безвір'ї. Два десятки горбатих дідів з позеленілими до моху обличчями, оточені охороною з хлопчаків, котрі, судячи з усього, знемогли від надмірного солодійництва. Вони попискували, намагаючись перекричати міський гвалт: «Янкі — геть звідси!» На якусь мить Віталію вдалося, що одне обличчя він десь бачив. Проте

парило, стрижі країли повітря над вилущеним асфальтом. Це його несподівано сповнило люттю й додало сили; але він, скоряючись досвіду, продовжував іти, думаючи, що на нього чекає велика світла кімната, де похрускують нові шпалери, лампа кидає рожевий клопоть заспокійливого світла на грубий, власноруч витесаний стіл, за яким так легко думати, викреслюючи черговий гелікоптер.

Коли він прочиняє квартиру, то тільки тут, у цьому місці, вперше за стільки років помічає, як росте трава, витягуючи свої пагони до сонця, викидає бруньки каштан. Це проймає його легенькою судоною, навіює щось далеке, несказанне й непережите. І вже за півгодини з вікна, широкого і світлого, він бачить злинялу пустку неба, заставлену жовтими коробками будівель. Він бачить натовп, що стікається до мармурового стовпа з архістратигом Михаїлом, поставленого кілька років тому біля фронту головної пошти. Він часом задається питанням, що аж намуляло півкулі мозку; якою б то він хотів бачити цю строкату юрбу? Від одного слова «юрба» з'являється гусяча шкіра. І коли він дивиться у вікно, до нього приходить думка; руйнуючи затишок, вона напливає, мабуть, звіддалік, — що ось так несподівано помирають лишень ті, які ніколи не йшли по життю, дотримуючись власних слів, що ними проголосили той шлях, поставивши його вище букви закону; він думає, що то є плата за облуду, за неспроможність втриматися за нитку власного розуму, плата за глум над навколишнім, над тим, що впустило до себе, прижилося в тобі; і чи спроможна людина торувати шлях, підтриманий дрібненькими думками, пославшись холодно на щось вище, як на підтримку. І Віталій побачив себе ніяким. Його пробиває гострим списом страх. Він бродить з кімнати в кімнату, переховує папери, потім палить і червоними од жару очима топить погляд у

вогні, в чаду, спостерігаючи до млості, як кіптява пожирає те, котре промовляло до вічності. До нього враз доходить, що дійсно десь поряд животіє надія на повернення. Його кидає в піт, і впродовж кількох днів, вільних і порожніх, зір прикутий до однокрилого талісмана, що висить на стіні під Богородицею. Віталій думає про смерть і божевілля, про привидів і самотність.

Праця на новому місці не захоплює його; він здебільше клопочеться про підлеглих, що скаржаться на нестачу грошей та на дрібні побутові проблеми, вистоює в чергах по всіляких міністерствах, пише відозви, жертвує гроші на партії, на сирітські притулки без сиріт, а з товстопикими, нещасними од нудьги добродіями. А потім — тиша в його кабінетах, ляскання глясованих часописів, сморід тричі перевареної кави, важкий сопух туші і притлумлених балачок. Страх уже натягував тоненьку паволоку. Він заборонив вмикати приймача, щоб люди не відволікалися. Та з'являється пані. Ця пані з'являється великою кометою. За чверть на сьому, коли чоловіки в сірих лавсанових піджачках розсували лікті, мляво добалакуючи вчорашні плітки, нюхаючи димок над горнятком з кавою, вона виставляла ногу, потім другу, й, так пританцьовуючи, просувала своє тіло стильним, під модерн, коридором. Наче бридячись, чи то гордуючи, піднімала злизане підборіддя, квадратне, густо присипане пудрою. Обличчя в неї розплиле, споловиненим місяцем, кутики очей по-псячому опущені, а зіньки вибалушені. Більше про неї нічого сказати, хіба що додати, що в неї був здоровий вигляд обличчя, а тіло товсте й драглисте. Вона курила сигарети «Житан», офіційно належала до соціал-марксистської партії і весь час натякала, що вона ніколи, ні в якому разі не співчувала комуністам. Що то за партія, навіть Віталій не знав. Жінку звали Лола, мала вона десь за сорок років.

Поводилась на початку тихо, проте неспокій заворохобився одразу по прибутті її на місце служби. А неспокій той був зовсім іншого гатунку. Тільки-но вона усамітнювалась у кабінеті, відгородженому од усього чиновницького світу важкими кованими дверима, чоловіки в сірих костюмах, виструнчившись, піднімали голови і, мов якісь тварини, нюшили повітря; відтак під час обідньої перерви вони проповзали у відгалуження одного з численних коридорів і, мугикуючи під носа пісню, проходилися поодинці, а то й попарно під дверима секретного відділу, що ним і завідувала пані Лола. По цій порі двері у пані Лоли були навстіж прочинені. Вона розвалювалася у шкіряному кріслі, розправивши плечі, приспустивши бретельки на чорній, схожій на пеньюар сукні, виставивши прозоре мереживо комбінації. Чоловіки нюхали запах «Житану» і вільного поту Лоли. Так упродовж тижня. Віталій наскочив на них несподівано, коли вони вишикувалися в довжелезну чергу. Він якось порожньо подивився на це дійство.

Не знати чого постовбичив з хвилину під зняковіло запалу тишу серед своїх працівників, що пооберталися за звичаєм спинами. Хрипкий, прокурений голос товаришки Лоли вивів його із заціпеніння, — і він подався східцями геть, подалі, гнаний жаскою хвилею хіті до міста, що спливало в пароті, віддаляючи звуки його кроків як чужі. До нього доходить, радше вирушає, одлітає в один із днів, що длубатися в людських долях — справа намарна. Яка користь досліджувати вчинки, та ще міняти їх? Це однаково, що змусити рухатися манекени в супермаркеті, де сновигають тисячі отаких нещасних, гноблених мурах, вовтузяться під сонцем прожекторів долі, мовби та комашня на порепаній од спекоти гріха землі, бо хтось невидимий рухає, руйнує, зводить до купи, роз'єднує, щоб кожного завести в йому

відведена кошарище. Це прийшло до нього у дні крицевої аскези, вичавлюючи гіркі сльози над світом його народу, виструнчуючи його сумління перед вибором — руйнувати або виборювати щось інше. Але пройде час, різоне крилом, — і невидимий перст зітре з його чола ось це, як першопричину всякого гріха людського, що він його всотає, загнавши в загату світла, звідки він вийшов, і він здобуватиме право, відоме в людському коді тільки йому.

Усі пам'ятають той день, коли в бюро з'явився Ліліпут. Він і насправді був ліліпутом, карликом із зморшкуватим, обтягнутим, мов пергаментним папером, жовтим неприємним обличчям; такі от падають навznak на арені цирку під верещання дівтори, і від того злі, як ті оси. Всім клеркам забаглося подивитися на таке диво. Вони полишили свої теревені, мугичучи щось під ніс, шастали коридорами, як великі сірі мухи. Ліліпут, видавалося, не звертав на те уваги, але зеленів із виду, так, що губи дудкою червоніли, готові бризнути кров'ю, на ходу він робив розмірені рухи ручками, одвисле гузно, підтримане вилинялими зеленими вельветовими штанами, проробляло дивні рухи, мовби зовсім не належало тілу. Тулуб не рухався — миготіли самі куці ніжки і ручки в чорних рукавичках. Його безброве обличчя з плескати чолом іноді поверталось на зачаєний писк, що його випускала дамочка, задивившись на нього надто протяжним поглядом, в якому можна вчитати що завгодно, але не розум. Ліліпут незворушно відвертав голову, тупотів далі, поважно трусячи одвислим гузном. Він стукав упевнено, вперто, якось навіть зло у двері до пані Лоли. Він зникав, а за годину ця дивна пара йшла коридором. Отоді з'являлося щось загрозливе в повітрі. Бюро втихало: хто втуплювався в чашку з кавою, хто в «Пентхауз» чи «Бурду» — ляскали в пружкій тиші сторінки, зрідка ненароком бабахкали під-

бори. Пані Лола зупинялася, по-бульдожому розтягувала посмішку, якимось зачудованим жестом вказувала на Віталія, — мовби й не на нього. Тоді, як водиться, з'явилися плітки. Подейкували, що Ліліпут справді працював клоуном. І Віталія зацікавив той чоловік. Це сталося трохи пізніше. Спочатку, як і всіх, його проймала цікавість: що то за чоловік, котрий так легко заходить до секретної кімнати. Щоправда, з'являвся Ліліпут рідко, тому й викликав поживлений рух серед службовців, але весь час, як жук, перебираючи ніжками, підбирався до кабінету пані Лоли. А за тиждень пані Лола почала викликати до себе молоденьких дівчат, буцімто на співбесіду. За тиждень дівчата розраховувалися. Це й дійняло Віталія, — він зателефонував до високого начальства, проте так і лишився без відповіді, а Ліліпут походжав по бюро, натягуючи рукавички, ні з ким не вітався, нахабно встромлюючи носа в паки пожовтілого паперу. Тоді Віталій занишпорив по всіляких установах, де лишилися ще давні знайомі доктора Шмулевича. Намарне. Правда, старий чоботар, що зараз відкрив новеньку кав'ярню, добросердним шепітком попередив, щоб він, Віталій, облишив це діло, бо біди не уникне. Знову безтямна колотнеча вулицями з тисячами голів і рук. Дивлячись на буркотіння юрмиська, він розумів, що позбувся навіть фіктивного права називатися начальником. Він нипав по притихлому бюро, а товаришка Лола сиділа у своєму загерметизованому кабінеті, і її дух пролазив у всі шпарини. Десь ближче до вечора чоловіки в сірих костюмчиках джерготали мухами, огинаючись біля дверей товаришки Лоли. Це бісило Віталія; він аж скипав, але від того тільки розливалася жовч. Скрушно він повертався до свого помешкання, і сюди, мов галюцинація, проникав хрипкий, низький баритон товаришки Лоли. Клерки лопотіли лавсановими штанцями. Вони слизькими щурами

вилазили з кабінету, на ходу застібаючи матні, розкидаючи навсібіч винуваті посмішки. Іноді з дверей кабінету чулося віслуче ревище. Запрілий бідолага вилітав, мов корок, а за хвилину, потрушуючи тілесами, з'являлася товаришка Лола. Вона нічого не говорила. Вона важко ступала, витираючи піт із чола, проходила між столами, одвислими боками чіпляючи теки з паперами. Вона заохочувала вуркотливим голоском до роботи, сходячи п'янкими запахами, немов обіцяючи щось більше. Після таких от відвідин роботи не було. Клерки встромляли свої гостроносі писки в чисті аркуші паперу, тамуючи шалене гупотіння серця. Вибух обурення, розчарування, гіркоти завжди викликала з'ява Ліліпута. Він виринав у кінці коридору, а вже голови чиновників піднімалися хвилями. Він проходив повз перекошені злобою ревнощів обличчя клерків, нахабно війнувши жіночими парфумами, потрушуючи одвислим задом у незмінних потертих вельветових штанях. Бувало, він проробляв так ось губками: «чвик, чвик, чвик». Оте «чвик» розсердило Віталія. По обіді, не заставши товаришки Лоли, Ліліпут став нипати між столиками, виставивши губки, бризкаючи слиною навсібіч, продовжував оте своє «чвик... чвик... чвик... Віталій якраз вичитував, по-доброму, якомусь новенькому кресляреві. Плювок — і оте чвик потрапило йому на рукав піджака. Тиша, туга і встояна, заколихалася, війнувши смородом. Віталій повернув лисіючу голову і якось гугняво вимовив: «Добродію, прошу вас залишити бюро!» — Ліліпут видав своє чергове «чвик». Тоді він ухопив карлика за шкірки, підняв, що той аж забовтав ногами, здіймаючи цілий листопад, — і поніс між рядами, під подивовано видовжені обличчя підлеглих. Він майже збіг сходами кілька маршів, із усього розмаху, смакуючи, засмалив носакон під гузно Ліліпута. Відтак він повернувся і, подивований, захолов на місці.

Купка клерків, мов та мурашва, обліпила здоровенне тіло товаришки Лоли і намагалася дотягти її до сходів. Товаришка Лола чіплялася куцими пальчиками за слизьку лаковану поверхню столиків, німо пручалася, певна своєї сили. Купка клерків, вереснувши, натужилася, зрушила товаришку Лолу, і вона гуркнула під тривалі оплески зі сходинок.

Після цього дійства він неждано відчув утому. Якусь хвилину дивився на збуджених підлеглих. Він начебто оглух, — чорні дірки ротів ворушилися, а там рожеві корінці язиків і білих гландів. Йому видалося, в слизькій пароті, що десь високо кричить жайворонк. Не досидівши повний день, подався додому. Вдома на нього чекало кілька грубих листів і телеграма. Він взяв до рук листи, мовби зважуючи, — телеграму занесло протягом під ліжко, і він дивився на червонястий аркуш, що лопотів, чіпляючись краями за розкидані книги, креслярські дошки, і цей лет рожевенького листочка виштовхував з нього масну думку, розірвану, завислу в буденності: ця легко запланована життям вистава розкривається, на його подив, досить довго, болюче і до обридлого непотрібно затягнуто, мов каракулі арабського письма... Листи від батька. Батько докладно описував якісь незрозумілі події, скаржачись на здоров'я, на голод, що давить провінцію. Він сповіщав, що в наступному році займе місце прокурора, і продовжував розлогим візерунчастим письмом добротню описувати події кільканадцяти років. Віталій втомлено кинув листи на стіл, гадаючи: як ото краще відповісти старому, щоб той не образився? Тоді він віником дістав телеграму. Це від Фішерів. Фішери сповіщали, що його, Віталія, батько помер. Віталій почув скреготіння жайворона, запахло волошками і мигдалем. Він важко сів на кріселко. Намагався уявити домівку. І нічого не приходило: роками він уявляв тихі

вулички, тиша котрих перебивається гупанням антонівок, дзигчанням джмелів на бузкових квітах будяка; як стоїть на дзигликах труна, завалена тугими айстрами; як її піднімають, покректуючи, мужики в кұфайках, запихаючи в жовтий автобус-катафалк, а батько лежить, такий от нещасний, мов за життя. Він тримав це в голові, як кольорову фотокартку, бо це міцною ливною прив'язувало до дрібних, на перший погляд, подій. Вони, оті крихітні й неживі світлини його пам'яті, летіли у безодню, видлубану його ж таки співвітчизниками... А того дня він кинувся серед ночі на вокзал, — завмер, уражений жалом відчаю, бо мешкав зараз так далеко — зовсім в іншому місці, відстань дорівнює трьом відрізмам дороги додому. Час шугонув, відкрився жовтими осінніми вулицями, прошитими чужими звичаями куцих вересневих протягів із закапелків, звідти пахонуло, отруйно роздуваючи ніздрі смаженим салом, гіркотою олії, розпеченої на сковорідці; вітер рвав розвішану на балконах, солодом пропахлу білизну. Пріло-та розширювала його пори: вона тут зазвичай — обвисає грибками, наливає павутиння завтовшки з палець здорового чоловіка, скиглення дітей чується для вуха божевільним реготом. Ось він і майже підійшов; під косим свинцем дощу і рудими хмарами, де безсило билися вогні військових прожекторів, він чимчикував пішака, марно виставляючи руку, щоб зупинити таксі. Вітер роздував мітлами воду, — Віталій розпеченою горлянкою сапонував повітря, угледів скляну двоповерхову будівлю автовокзалу з темними вікнами і, не доходячи, розвернувся, підпертий у спину вітром, мацаючи очима змію дороги, подався, як у старі часи, навпрошки. Він побачив спалахи вогню над дахами; тамуючи страх перед нападом, слухаючи верещання людей по освітлених жовтих келійках квартир, крутив думку: що

може обертати людську мисль, коли людина не тільки не хоче думати, а й жити? Він розвівав у собі рештки тепла. Дощ чесав прибрану, вифарбовану зупинку — давню й знайому, до різоти в очах. Кінець осені. Кінець плачу, кінець усьому; кінець осені, — повторює він порепаними губами, за звичкою оглядає, катований неясним передчуттям, темний горб дому. Так воно і є, так і лишилося, — чорні обгорілі вікна на третьому поверсі, мертві сліпи вікон, вибиті дітворою, де бігають злякано вічка запалених цигарок; він бачить, як захланність мандрує поверхами, розгойдуючи просмерділе, обвисле на перилах ганчір'я, сопух самотини лоскоче поодиноким людям, що сховалися від дощу, незайману пам'ять, відкидаючи далеко роки й події; нічний жах для них заодно й розвага, котрої позбутися — виглигнути з мертвих нутрощів стосорокаквартирного дому на розцяцьковані рекламами вулиці. Ніщо тут не змінилося. Він охоплює зором, як відбитки на воді, полишені ударом крила птиці, і встигає подумати, що тут однаково моляться що на лик Спасителя, що на Ангела, на листівки, придбані за дріб'язок у німих мандрівних спекулянтів. Звичаї довго не міняються, впродовж довгих років костеніють. І мужчини такі ж низькорослі, з квадратними підборіддями, посіченими синіми рубцями; вони косолапі; низько посаджені очі ще зберігають гуртові походи до вікон жіночої лазні; вицвілі обличчя від фабричного чаду чи тюремного ув'язнення зберігають такий вираз, що наразі вони готові за одне необережне слово розпатрати фінкою пузо. Зараз вони вдягаються виключно в дорогі спортивні костюми, однакові чорні шкіряні куртки. Міліція, перед тим як замкнути кайдани на руках, поштиво попереджає, складаючи візит до чергового «вождя», — владу щедро частують. Мужчини, так, як і в далекому минулому, чинять

у пекучому серпні розбірки в сирому затінку Голосіївського лісу, з'їжджаючись у строго призначене місце на вольво і мерседесах. А на той час їхні жінки, коханки і сестри щиро вклякають перед іконами, запалюючи лампадки. Їхні доньки розквітають рано — з утомленими очима, зодягнені в чорні лосини, уміло зманюють до ліжка не тільки іноземців. Батьки ретельно збирають нікому не потрібний посаг, запихають до престижних вузів, сватають за найбагатших юнаків з того, іншого, незрозумілого для них світу. Проте тут із пам'яті в пам'ять передається далекий поклик, запах землі, розораної плугом. Порятунку від донецьких копалень, міліцейської кулі або свого конкурента, зістарившись, вони оповідатимуть онукам про дивний, незрозумілий край їхніх предків... І Віталій згадує, що люд тут, у цих місцинах, лягає пізніше, нічого не страшисться, бо цей клопоть міста незалежний і перебуває під охороною. Віталій бабрається, шукає порятунку десь на глибині власного сумління, механічно розхилитуючи страх, але вмить потяглює, що все це вже не його: оця мокра від дощу бруківка вулиць, теплі вікна, де ворухатяться затишок і статок, — страх відходить, як і любов. Принаймні він так гадає, відшукавши у жменях попелу ще одне виправдання. У грудях сухо, обличчя мокре від дощу; він піднімає його до чорних виразок свого недавнього минулого: місто, я більше не пам'ятатиму твоїх співаків; ніколи більше не плутатиму імена твоїх жінок; лабіринти таємниць не торкнуться моєї душі і не поведуть... Тут він затинається, бо чужі думки виліплюються, набирають живих обрисів, пливуть з іржею минулого. Він бачить тіні тих, кого невільно бачити: вони проходять, полишаючи дивні лагідні спогади без смаку, гіркоти, солодкого спочинку; розтікаються струмочками під натиском усепоглинаючого, жор-

стокого спалаху розуму, котрому Віталій пробує скоритися. Хтось торкнувся його плеча. Він довго не повертає голови, знаючи наперед, що то загублена поночі людина, — осклілий погляд, голова напівповоротом ловить клубки випарів над черепичними дахами. Дотик повторюється. М'який, здавалося, зігрітий цим осіннім теплом, вирваний із цього світу напівпривидів. І він розвернувся, хапаючи порожнє жерло мокрої траси, що хлипала попід бордюрами бурунами, обцяткована використаними серветками, цигарковими пачками, презервативами. Зносилося донизу. Скло його очей світить на дівчину під розквацяною булькатими рибами парасолькою. Вона стояла на плямі кинутого світла від реклами, бризкаючи переляком синіх очей, з розширеними темними зіницями. Вона підводить ще раз руку, говорить бадьорим, проте зламаним голосом: «Вам недобре?...» — «Так, як коли повертаються в минуле... Це якщо хтось помирає, відходить, відкривши безодню, — що боротьба зі злом — намарне, пусте діло... але ми забуваємо». — Судомо перехоплює його горлянку. «Але ж є віра...» — «Так... Знаючи про останній прихисток, про всепрощення, нам ще більше хочеться робити навпаки...» — Груди його здіймаються; дівчина бере його під лікоть, — мов наостанку, він чує нудотний запах дорогих парфумів, слухає, як вона вже спокійно, переконуючись, що це не божевільний, туркотить до нього, виводить на пагорб. Памороки насуваються, давлять на лоба. Долітають кинуті слова: «Вам справді недобре... Вам треба допомогти. Де ви мешкаєте?» — Віталій ялозить чорним небом, — річка під крутим місяцем, зовсім біла, олив'яно тремтить, ловлячи відкритою горлянкою гирла воду з неба. Дощ перебрався на той бік. Вітер, підхоплюючи опале листя, рветься зі сходу — дужий, пружкий на зиму, свіжо лоскоче ніздрі, обди-

має дівчині плаща. Йому чимшвидше хочеться втекти від неї, бо вона поглиблює його самотину. Він ковтає, вибиваючи побабілим язиком із затерплого підборіддя скупі згустки слини. Запитав, котра година, помітивши по короткій миті, як ворущаться її вологі червоні губи, а злипле пасмо б'ється об чоло. Його знудило. Зігнутий, обвисаючи на руках дівчини, він добирається до зупинки, тицяючись розчепіреною долонею об рекламний плакат. Упав на обліплу листям лавку, хряснувши карком. Дахи гули під ударами крапель... Рвані хмари... Череп його різонуло тупим... Упала протяжна, запала надовго скруха... І він побачив блимання люмінесцентного світла. Люд лежав покотом на ослизливих голубих кахлях; скільки їх числом, порахувати тяжко, — здиблені в натузі горби, перегнуті хребти, підняті руки; деякі громадилися на дерев'яних настилах ногами до дверей — кованих, з кавалками облущеної фарби, — утопивши пласкі гостроносі обличчя на широкі вікна, що відсвічували, сиплячи пуками сріблястий порошок затінку на пустирище, де, проїдаючи несуттєвість світанку, сталевим мороком мерехтіли безсмертники, туди аж, до дуги, іграшково перекинutoї через глинище мосту, обіпертої, видавалося, об небо. Вони лежали, одні наче зупинені в нестримному бігу, стиснувши до синього кулаки, увігнавши в долоні ребристі нігті; інші, зірвані з лету, розкидані підбитими птахами із заламаними крилами; решта почивала дряблям, тримаючись одного бурта, як та велика грудка підтопленого снігу. І перший, тішачись нечуваним щастям, зачувши відплив звіриного болю в грудях, розганяючи рештки пропалої п'тьми, побачив крізь сиві гриви туману, розкиданого по улоговинах, там, за яром, як рве мідними язиками безпритульність передранкового неба малинова зоря, — він, доктор Шмулевич. Біла стіна, проточена стру-

мочками вологи, блимнула, ковзнула перед ним, видобувши зовсім легко, — Санька готує на народини яблучного пирога, і він пригадав — збайдужіло якось, наче він зовсім не Шмулевич. Щось відволоділо його, випорожнило, зробило легкими плечі, пахвину. За вікнами вітер розхитував тополі. Шмулевич повернувся на спину, встав і вийшов у двері. У коридорі пригадав, що забув зняти капці, тож поспішав, аби не зустріти медичну обслугу та швидше потрапити на автобус. На порозі він зупинився, бо в кущах вогненного барбарису побачив сторожа, який сидів на лавці, витягнувши зігнуті ревматизмом ноги, взуті в биті валянки. Сторож задер вилицювате, побите чорними цятками обличчя, налите кров'ю і самогоном, обвіяне духом домашньої кухні, з домішкою кислого жіночого духу. Голова сторожа завертілася, кумедно засмикалася на волячій, з надутими синіми жилами шиї, шапка з'їхала на потилицю. Шмулевич, хилитаючись на порозі, крізь квадрат дверного отвору подивився, як сторож перехрестився; як злітаються, клубочучись зграями, птахи над оцинкованими дашками прямокутної будівлі. Шмулевич ступив за поріг, розсіяно ловлячи крик сторожа, відчув, що калюжі на вулиці ще заховують літнє тепло. Барвисті квартали, в золотистому обводі невидимі вікна будівлі зараз ліпилися до тінистих, сучкуватих акацій. Осінь збирала всіх натомлених до зграї, стягуючи в лет різногомінкептаство; осінь ще не зайняла акацій з порепаною лускою кори, що аж Шмулевичу захотілося попестити дерева рукою. Кwartали лягали по ліву руч, — перед ним вибагрянтілі ліси, готові увібрати колір тління. І Шмулевич дивиться крізь ртуть порання на зупинку, що тулиться до дуплястої морелі. Він може по пам'яті розповісти, яка дошка одірвана або перекошена; скільки афіш клеїлося з того, лівого боку; чому на нижніх

поверхах світло заходить до кімнат тільки в полудень, — сонце-бо ховається за будою зупинки; а відтак, десь о дванадцятій, біжить бурштиновий потічок підлогою, лякаючи тарганів, вихоплюючи перевернуті склянки, стільці, вихоплює із запізнилої ночі жужма одягу і пари міцно стулених тіл. Він зловив себе на тому, що колись про таке ось не випадало думати. Смакуючи мимохіть пригадану годину, він вирішив, що воно таки на краще. Підкотив автобус. Зовсім не до зупинки, а так, трохи осторонь, начебто чекаючи на нього, Шмулевича; водій, схований за темним непробивним склом, відкрив двері невидимою рукою. Всакуючи до салону, Шмулевич встиг побачити, як котяться моріжком червоні тугі яблука, розсипані сторожем. Автобус рушив, як тільки доктор упав на сидіння, міцно пригвинчене збоку, таким от робом лишаючи салон вільним. Два сидіння були ззаду, — автобус легко йшов до мосту. Шмулевич було подивувався, але потім вирішив, що дорогу перекрили. Він спробував затулити очі, проте в автобусі запала темрява. Тоді він визирнув у вікно, спостерігаючи одноманітне миготіння кварталів, яскраві пасмуги котрих заворожили; а як під'їхали до мосту, — небагато лишилося, — почув задуху, мов хто прикрутив вентиля у газових плитах. Шмулевич шарпонувався, подався наперед, по ходу автобуса, несподівано побачив себе посеред лежачих мужиків, перед облущеною тумбочкою, де стояла карафка, повна води, склянка з іржавим вихололим чаєм: він простягнув руку, але склянка впала, зачепила карафку, і вода срібно заструмувала зачовганою підлогою; перед його зором, бризкаючи соком, котилися червоні яблука, а тіло його, з повислими плітями рук, пальцями чіплялося за вижовклий спориш; він рвонувся чимдуж — забачив жінку, молоду і гарну, що йшла, б'ючи гадюками волосся по

вилитих, пружких од засмаги плечач. Жінка бігла схилом, тримаючи в руках сукно, летіла до озера. Шмулевич звівся і побіг навздогін, вгадуючи в цьому нестримному бігу щось далеке. Він чимдуж кинувся з кручі до озера, але перед ним запало чорне провалля, а поузбіч, всього рукою подати — берестовий гайок. Він шаснув туди; пройшовся стежкою і потрапив не до озера — озеро далеко, ліниво розкинулося рваними берегами в папороті, — а Шмулевич вискочив до залізничного насипу з товченими черепашками, де побачив самотню постать людини, яка дерлася крутим схилом, мандруючи попід стіною сірого вапняку під навислими високовольтними дротами, шпакувато припадаючи на ліву ногу: небо рвалося дощем. Шмулевич відсахнувся, подався, розвернувся крутієм, занишпорив у пошуках лісосмуги та стежки; туга хвиля спокою накотила, проводячи лісовими прогалинами, і він, розгрібши гілля, з тоненькими свіжими листочками, вийшов на луг, порослий, вкритий товстим шаром водянистих жовтих квітів, трипалих, із замкнутими коробочками, й оболочи позолоти виснули над ними, низько сповзаючи до озера. Попервах Шмулевич хотів зазирнути в оту манливу, розбризану бірюзою далечінь, але нестерпний біль у грудях, що доймав його останнім часом, повернувся, наче відганяючи подалі од цього місця. Знову, зовсім поряд виріс залізничний насип з тремтячими на вітрі бадиллинами диких, справжніх польових квітів, і той чоловік ішов кволо, накульгуючи, давячи чоботом нетривкий лід, попудивши зграю брудних, заляпаних багнюкою голубів; зупинившись, переламав навіпіл хлібину, — зірвався звуками, луснувши, мов у порожній діжі, низький полудень, і електричка зайшлася диким вереском, прошила осиротіле повітря, хуркнула на повороті, сипонувши синіми іскрами, розтягнувши тисячі розмазаних швидкі-

стю людських облич. Родик, одмахуючись від чогось, підвів голову, — над ними гули дроти, а Шмулевич хотів вигукнути щось, але тіло легшало, тремка млість розросталася чорною виразкою на грудях. Перед ним латками впали поля з червоними голівками маку, з вибитими кущами пшениці; зелені луки із соковитою травою лежали мокрою латкою проти неба, що втягувало золотисту стежку, а позаду гарячим асфальтом дихало шосе. Тут він подумав: коли це він приїхав? Аж тоді Шмулевичу заманулося розплющити очі. Сходило сонце. Велике і червоне. Обірваними полотнищами полів, квадратиками будинків, зміями доріг, круглими скельцями ставків пролягала довга, руда, пряма, мов стріла, тінь. Тріснули в небі останні зірки. Потягли, вистрілюючи іскристо, хвости комети. Шмулевич з'їжився від болю, зносячись вище над своїм тілом, відліплюючись із неймовірною потугою, бо прицвятилося до просяклих кров'ю мар у крематорії, неподалік од двох санітарів, що гризли бутерброди, булькаючи кефіром у пластикових пляшках. Шмулевич захарчав, висолопивши набік стягнутого у рурку фіолетового язика, вибльовуючи згустки вибіленої крові, змусивши санітарів обернутися, хмикнути і підтягти мари ближче до печі. Хто його знає, може, спрацював інстинкт: чого доброго, втече, а хазяйнувати слід. А Шмулевич зігнувся, дригонував коліньми, тримаючи душу в тілі... я встаю з важких, захованих від людей водоймищ, звиваючись, втягуючи за собою вивітрілий дух сім'я; і ось я полишений на волю вітрам, капшукopodobним моїм товаришам, котрі ніжаться у смердотних закапелках, стрілою розтинаю відстань між кам'яницями, щоб не потрапити на очі Вогненному; проте сьогодні мій день, радість сухо витає, торохкочучи шибками, цими березневими вулицями, огинаючись під моїми мацаками, мовби та дівка; я гугочу,

проколюючи простір білими ударами над збіговиськом стрижених висловухих мавп, які вираховали на задрипаних папірцях незбагненне, те, що навіть мені невідоме... Але радість моя уривається... Вогненні спалахи... Язики холодного вогню над дахами... Це Він... Вогненний, могутній, скрипучий, величний. Його око налапує мене над чорними жерлами димарів крематорію, гонить цвинтарем, над-слизькими, засипаними снігом могильними плитами, — повертаю, знявши маскарад хитрих духів, що куняють у кинутих жужмом вінках... Шмулевич знімається вище, — і ось ми летимо над темним, запустілим громадям Андріївської церкви, шпилі котрої горять у ночі, розкидаючи павуками пасма снігу; пролітаємо над руїнами Лаври, дослухаючись до стогону святих і пророків; ми спускаємося, обтікаємо статую Володимира, розвернутого спиною до присадкуватих кам'яниць, із вирізаними чорними нитками вулиць, де переливається мертво світло ліхтарів, кав'ярень, борделів, моргів, навчальних закладів; ликом до смолистих вод ріки, що захлинається, б'ючись об зазубрини берегів з новітніми кварталами, де суховії опадають, промчавши з одного кінця в інший, і проти течії чорних людських потоків, що задихаються од власних жаских подихів, виходимо на червоний, у серпанку Поділ, заполосканий оливом березня, людськими поміями, — душа, яка колись звалася доктором Шмулевичем, засинає, обгорнута теплом на дахах Академії. Буркнувши, відпускаю його до часу, щоб поглянув на здійне, створене перед злетом у вічність, у тиху прохолоду чистилища... І душа Шмулевича тихою темною плямкою повзе по схилах, тріщить, вибирає напрямок — куди він? — вони й після найлютішої смерті, урвавши самочинно життя, роковані непослухом, ці людські створіння: тріпочуть знеможено душі... Родик накуль-

гує порепаним бетоном перону, обминаючи зеленкуваті, з пробитим шифером навіси, дивуючись незмінності всього, чого торкався зір, — вузького перону, дволінійних колій, закиданих сміттям, картинко-подібної коробки залізничного вокзалу. Він обходить опасистих, занурених у складки вихоханого сала, з розквацяними помадою губами, запієних лушпинням соняшникового насіння, у яскравих китайських пухових куртках, злих спрощення, недолюблених, рано зів'ялих молодиць, чий погляд сторожко перебігає з його подертої куфайки на забиті печеними піріжками плетені кошики; проте він не зважає на зизоокі погляди — йде за спинами амебоподібних дівчат з області, мов підстрелених, затягнутих у сині вузькі джинси, вибілене волосся яких ворухиться під жорсткими подувами березневого вітру, а скляний, прозорий і розпачливий погляд невтомно, збайдужіло і нудьгуюче лапає мужиків, які вискакують з убиральні — через колію, — поправляючи на ходу матню на штанях, вистрибують на перон, позирнувши на довгі дівочі ноги, війнувши на них сопухом хлорки, сечі, димом дешевих цигарок «Прима». Родик проходить, лякнувши прогірклим, до кислого, запахом минулої зими, легко і світло тримаючи в голові чотири довгі місяці скаженої самотини, ще трохи роздратований необхідною тривоною, але він віддався п'янкій силі всеохопленості, що наповнює його благодушністю, спокоєм; він передчуває наближення тотального і невідворотного вивільнення. І по хвилині вдихає запах свіжих соснових стружок, що летять із чорного дупла дверей. Двоє тілистих мужиків тешуть дошки на труни, перемацуючи пальцями шерехувату поверхню, викреслюючи олівцем лишок. Вони перемовляються, кожен зайнятий своїм, водночас підтягуючи язиком однаково налиплу до губ цигарку, їх добре

видно за кілька сот метрів у чистому весняному повітрі. Сосновий дух підхоплюється свіжим, тугим, холодним вітром і дратує людей на пероні. Родик з неприхованою відразою минає поглядом берестовий гайок, підлизаний червоним роздвоєним хвостом житлового масиву. Видається, що він поруч, от лиш простягни руку. Аби не бачити юрми на пероні. Сиза пара з прочинених кватирок струмує між голим гіллям — підривається вітром. Робиться чисто. Тоді Родик згадує хижу серед чорного груддя полів, ледь притрушених снігом, де вітер збирається морозом, і, тільки захлюпотить розбавлене, зблякле світло ночі, а постріл криги піднімає зграї дрібного гайвороння, — товариство рудих щурів, що зголодніло вкрай, тріснувши обкусаними вусами, підкрадається до лежачка з прогнилої соломи, щоб бодай гризонути, полизькати рожевеньким, загостреним язичком теплої свіжої крові. Чотири місяці самотини, що проїли безколірністю його істоту, відкотилися повесні, спухиривши тіло білими вошами. І зараз він думав про неї, дивлячись на зависле сонце, на ніжні брижі, — вона таки прийшла, та самотина, якимсь непомітно, рівно, як смерть, зваливши на плечі відчай усього світу, розпушивши душу білими вошами, розпатравши укусами губи. Родик смакує, підставляючи обличчя під березневий вітер, — коли прийде визволення. І свіжий вітер, запах сечі з хлоркою від облузаних стін туалету наповнюють мрією, колишуть груденята дівчат, насувають брови на вигорілі очі зжованим молодицям. Думка його чіпляється до маленької білої воші: ось вона розлуцує шкіру, вистромлює писочок, подібний до поросячого, ослизла, немічна, перебирає лапками, видряпавшись до половини — затихає; нарешті, вона вилазить, гублячи в тілі таємницю, тягне решту липких лапок пористою шкірою — безобидна, але

наганяє жах. Він думає про вошу поштиво, заходячи до вагона електрички. Електротяг рушив, розхитуючись на поворотах вагонами, збиваючи до купи пасажирів; він опинився в порожньому вагоні, напівтемному, і видавалося, що летить він срібними полями з розкиданими по них озерами. Родик, пускаючи вільно думку, думав про одне й те ж, наближаючи годину вивільнення. Коли електричка пройшла половину шляху, до вагона зайшло довгоноге створіння в чорних, з високими халявами чоботях, у норковій шубі. Він з приємністю згадав минуле, зараз неправдоподібно далеко, в тому світі, що зійшов білими вошами... І ось вони живуть у подихах, зачаклованих напівживих руках; струмують міриадами в потічках бурштинових напоїв; бризкають удаваною радістю з очей, що вас невтомно промацують; вони, ці вошки, як вселенська всеохопність, вкрадаються, свердлячи, пробуркуючи сіру рідину мозку, подразнюють зародки невідомих думок, піднімають шумовинням кров: вони всюдисутні тільки серед розвалених, мов коров'ячі туші, чоловічків, капшучки животиків яких наповнені вщерть салом, вчорашнім гумосом; вони розлазяться, поважні, з виглядом виконаного обов'язку, під розлогі вівіски, розвіявши випари разом з личинками — безстатеві істоти, ворущаються у брунатному затінку своїх кімнаток, дбайливо переставляючи пляшечки, коробочки, дають лад усіякому непотрібному причандаллю; обмацують своїх невірних дружин і доньок під рожевим світлом абажурів; вони задоволені, бо вивільнилися, щоб на зиму, в невидимих порухах схололих світів набиратися нових личинок. Родик проїздить першу, безлюдну зупинку, поруйновану, з косяками написів, і білий світ з озерами назавжди лишається позаду, опадає, мов шматок пересохлої глини; він із втіхою згадує, готуючись до наступної зупин-

ки, кресонувши по пам'яті наостанок: та жінка так і не навчилася літати. Проте це навіть не байдуже. Електричка з шипінням проходить уздовж стіни вічнозеленого, до отруйного, соснового бору, а дівчина, закинувши ногу на ногу, дрімає у плямах миготливого світла, пустивши кров під бліду шкіру. Родик розуміє, що його дорога скоро скінчиться. Повітря розсипається золотими іскрами. Сонце поволі добирається до свого місця. Він дихає легко, раз по раз, наче задихається. Дівчина виходить. Родик уже знає, що скоро воно пройде. Всеохопність не призводить до трагедії. Електричка лускотить, летить прямо, чимдуж набирає швидкість, пролітає під кістками мосту, розкидаючи вагоном кострубаті тіні, що враз м'якшають, випхавши вагони на залиті золотом сонця, голі від снігу поля. Світ зі своїм жахом дерев'яних пострахів відлетів від нього, — він із зачарованим подивом спостерігав горбату метушню люду; він виходить, без зусиль розтинає юрмище, пірнає у солодкий до трупного сморід підземного переходу. Крокує навмання, викручується од простягнутих рук, що тицяють кольорові пачечки і глясовані часописи. Вільгість, сморід затує його до червоного склепіння метрополітену; вдихнувши настояний запах поту, розігрітих кабелів, що смолить знеможені легені тисячам пішоходів — захмелілим, закоханим, знедоленим. Його це тішить, бо воно не більше від іграшки, оте людське життя, кинуте на поверхню, порушене вітрами пороків, чадом революцій. Він крокує залою, втягуючи смердоту, пограючи куточками вуст, вигнаючи з гидливістю нижню губу. Там, нагорі, тане сніг, тисячі ротів жадібно ковтають розріджене повітря, запиваючи гіркою кавою. Всеохопність стає дійством, гуготить подібно до шаманського бубна. Він скоряється їй, ступає на чорний язик ескалатора, що виносить його під опереза-

ний крицевими жилами скляний купол; крізь скло Родик зачаровано дивиться, як жовто підтоплює сонце сніг на дахах. Брили, гуркочучи, летять, бухкаючи в калюжі. Асфальт масно блищить, торкочуть мокрі голуби. Підхоплений цим дійством, він виходить за межу, чаруючись кольоровими рекламами, жінками, які поспішають, — усіма без розбору, — бо несподівано відчуває себе їхнім власником. На очі потрапляє обшарпана, змокла реклама-оголошення. Він читає її уважно, проймаючись силою всеохопності, котра стягує до нього тихий морок спокою прохідних дворів, кімнат, заплетених павутинням відчаю, зради, любові; він читає оголошення, розтягуючи мить несподіваної свободи, що приносить успіх. Щоби його паленіють, м'язи випружнюються, і він мандрує призабутими місцями, поштиво тримаючи білих вошок у своїй пам'яті. Ось вони, носії його безумства, самотини, — вони порозсідалися під скупим сонцем, чекаючи на квітень, збляклі, змарнілі од безсоння, од сварливих дружин, од жаднучих своїх коханок; черева їхні не вміщають, не встигають перетравлювати вкинуті до шлунка омари й антрекоти. Вічні запори, геморої од сидячої роботи, червоний нервовний висип від думки про загиблого нещодавно конкурента. Родик без огиди, — це давно досліджене, побачене, що охолело в глупій самотині, зріло довгих чотири місяці, — так мало було треба: щоб укуськати пережите довгими роками. Проте він не думає й зараз про втрачені роки, дні, тижні. Скоряючись всеохоплюючій силі, він чує тремтіння талісмана на грудях; він топче кирзяками мокрий сніг, тримаючи білу зірочку в голові, що мерехтить щохвилини; проходить під арками прохідних дворів, слухає цямотіння крапель об підвіконня старих добротних домів; він милується лапатими фікусами — все це його, він знає напевне.

Його виносить на широкий таріль майдану, що вже умліває від тепла, розкидавши широкі пасмуги тіней. Тоді Родик, керуючись тим же таки почуттям, звертає до підземного переходу, підхоплений духотою жіночих парфумів, чимчикує під завивання саксофона біля коробочок підвальних кав'ярень, де молочно смикаються людські постаті; виходить, ковзаючись на слизьких східцях, вже за кілька хвилин прямує повз фонтани, обліплені патлатими гіпі і стриженими панками, фотографами з пухкенькими, розпусними, вивітрілими на морозі пиками, промовистими у вічній спокусі знання всього рухомого, де фронтон голопошти, мов переламаний у бурю пароплав, перебиває засмічені шкарлупинням повсякденності каламутні хвилі кварталів; велика всеохопність проводить його під затеклими калюжами, присадкуватими лавками, з налиплими до них продавцями брошурок, розпатраних за зиму тисячами пальців, книжок «Протоколів сіонських мудреців» або «Як облаштувати Росію»; під синіми ялинками, що намарне ховають опуклість дзеркальних вітрин, де, піддаючись криці враз злагіднілого, крізь хмари, проміння, розтоплюються підчеплені догори важкі китиці винограду, заморожені пірамідальні гірки слив, акуратні купки суниць; червоні гори шинки, круглота ковбас під сонцем набирає злодійкуватої форми; через тонку стіну, на карлюкуватуму гілляччі японської сакури, на висушених кущах жасмину висить найтонша жіноча білизна; у мороці вітрин мигочуть ноги в коротеньких спідничках; репкуваті чоловічки в малинових костюмах, незграбно розправивши плечі, байдуже стріляють порожніми очищами на жіноцтво, що бовтається між перевдягальнею та розвішеним одягом. Олив'яні їхні обличчя змусили Родика всміхнутися. Йому все це відомо; навіть більше, — ось пролягає

найдавніша вулиця, відпихаючи праворуч крихітні кав'яреньки з прочиненими дверима, втиснуті у вузьколобі будиночки.

Він зупиняється, — на зупинці, що примостилася на витоці Софійської вулиці, розірваної кількома прохідними дворами, — дід у зачовганому, постъобаному акуратними латочками пальті п'є з коричневого крутобокого слоїка валер'янку. Нудотно крутить ніздрі. Родик закидає голову, гублячись у крутосхилі вулиці, подумки проходить дахами: там вітер замітає, шарудить торішнім листям, опускається донизу, піддуває широкі плисові спідниці, заплутує між ногами сукні жінкам, приспаним віянкою олив'яного березня, і у них, жінок, з подивом зриваються брови, чорні, підведені тушшю, — одяг-бо Родика, пошматований псами, просмердів; вулиця вигнулася крутим коліном за незграбну цегляну будівлю із силікатної цегли, де ресторан, назва котрого мінялася разів зо три упродовж року, і губила в крутому повороті сіре око майданчика з фонтанами, з фотографіями, з магазинами, що втрачали лоск, подібно до повій перед сільською красунею; гнучись підковою, вона ділилася на дві вулиці, наприкінці урізаних синьою дугою неба, гублячись угорі, посеред привидів лінькуватих перехожих, що виходили на бліді плями березневого світла, злипаючись, скорені первісним інстинктом, у горбаті, кольору сирого м'яса стада, котрі по хвилині очманіло зачмихають, вискочивши зі своїх блаженських прихистків, нервово задихнуться, сьорбнувши слизоту встояного повітря, зігрітого креозотними випарами підземок, з вищанням металевих червів електротягів, що пролітають під надутим вологою покровом землі, де протрухлявіли мільйони кісток і хилитаються наїжачені людською безглуздістю хмародряпи, а вітер тут захлинається на виразках пагорбів — люди висипають, начебто од чогось

р'ятуєтесь, зловісно і втішено приморені минулим днем, що нарешті пережитий, — ялозять позападалими очима небо, яке ще порпається лапами туману в шпаринах; вони, за давньою звичкою, глипають на небо, проте нічого не бачать: сьогодні, завтра, упродовж цього безмежного часу вони, коли у високості зиркне сонце, забудуть глянути вгору; і він подумав: як мало людині дано знати; а дорога лежить під сонцем, закидана густими тінями крамничок, і Родик торує разом з людьми свій шлях, обминаючи небезпечні — на їхню думку — місця. Вулиця, сіпнувшись коліном, розсипавши бабусь із пістрявими пакунками, блоками імпортих цигарок, торговок із кошиками пиріжків, печених «по-домашньому», розгрібаючи рогами тролейбусів необрізане гілля акацій, засипана букетами електричних іскор, і перед тим як знятися до Софії, розливається бурштиновим світлом по крихітних кав'яреньках, де прочинені навстіж двері, в трикутнику тіней димує тільки-но зварена кава, а стіни розмальовані нахабними пиками котів; звідти, злякавшись олив'яного світла, виходять пити каву з цигаркою, блиснувши втомленими до чорноти під очима, з просвітленими лицами дівчата, тягнучи футляри скрипок, незграбно і заодно граційно відпружуючись тілом під вільним одягом. Вони готові зірватися з місця і бігти, а так — п'ють каву, втупивши очі у ще не розталий пухкий сніг: колись вони викликали у нього побожний дріж, особливо ранньої осені їхні прозорі постаті навіювали щемку радість від світу, коли шумить літня злива і вони, намоклі, випинають груденята, що просвічують, випнувшись затверділими од збудження сосками крізь тоненькі чоловічі сорочки. То було колись. Він на цьому закінчиться, переверне в собі світ, зупинить його на тому — який він є, який буде. Він буде відкривати разом з усіма давно знайомий галас у коробках маркетів,

шикарних борделів, де пишнотілі, з голеними лобками дівчата, скаржачись на інфляцію, млітимуть од надміру жіночої спокуси.

А зараз він зупиниться на відрозі, залишивши позаду найбільшу вулицю в світі, вулицю, не подібну на всі, де не один упав, роздерши посинілі губи з криком глухого відчаю, пустивши змарнілий дух летіти над швидкісними трамваями, хуркаючими автомобілями, що сиротливо вимальовуються проти гранітних монументів; дух пірне у вільгість підземних переходів, вбираючи наостанок чад дешевих повій, сухотних сутенерів, студентів із блукаючими поглядами шизофреніків — відголосок давно минулої революції. Родик присяде на лавку, зупинившись лишень на мить. Одразу, впершись поглядом крізь щітку куців, на золотій плямі, струмуючи парою, розкинувшись горілиць, лежить чоловік. Він лежить на голому од снігу асфальті, б'ючись, мов заляпана кривавою юшкою рибина; він ворухить ротом, викидаючи шматки неправдоподібно червоного харкотиння, що зі свистом вилітає крізь дірку в горлянці. Сонце гріє йому голову. За головою обрізаною тінню уривалася площа, виструнчуючись у древню, ошатну вулицю, без тіней і звуків. Десяток стихлих базікал пороззявлювали роти і проходили, загинаючи вузьке коло своєї полудневої прогулянки, провалюючись у сизе мерехтіння авітамінозу, минали людину, яка в передостанній спробі, хляпаючи зябрами рани, торкаючи головою бордюру, чіплялася за життя. Вони втішено, мовчки, трохи крадькома пасли одне одного очима, як у шкодливих школярів. Одні вирішували: який кравець шив костюм; інші, прохопившись необачним словом, — визначали, з чого зуби: рандолі чи золота. Чоловік лежав, відкинувши тіль, ногами до пам'ятника гетьману і до кованих, вічно зачинених воріт Софії. Тіль поволі зсувалася;

відтак зробилася крихітною. Синява неба жовкла від бань. Небом пролетів літак. Великий білий лайнер із сигнальними знаками на широкому розкиді крил. Люди тупо проводжали поглядами лайнер, що поволі дряпав небо, заходячи в хмари, луснувши рожевими вогнями на крилах. Родик, потішено ловлячи білі брижі на калюжах, скоряючись радше іншому закону, ніж страх смерті, що хлюпотів у головах причмелених запахом крові громадян, — закрокував, переступаючи схололі зіркоподібні потічки крові, ховаючи упріле тіло в тінь двоповерхових будинків, де повзав павучий спокій. Пласкі дашки чорною попоною затуляли небо. Останній крок потамував, відтяв голоси. Люди опали торішнім листям. Родик зупинився біля затишного готелю з розкішною вивіскою, де під латину було написано: «Бюро косметичних послуг. Масаж. Солярії». Трохи нижче, від руки, на клапті паперу додавалося, що потрібні працівники, які знаються на малярстві. Про себе Родик додав, що тут, напевне, треба знатися на чомусь більшому. Місто вже не володіло ним. Вони прямували однією дорогою. Від передчуття успіху в нього похололи кінцівки, запаморочилося у голові. І Родик піднімався східцями, встеленими пухнастими килимами, важко долаючи кожну сходинку, повз вибалушені від його нахабства очі охоронців у зелених піджаках. Він минав скляну стіну, зовсім прозору, де в затишку, в інтимі довгоногі дівчата в коротких спідницях, розкинувшись розімліло за столиками, ретельно пережовують червоні, пересипані кригою і вершками суниці, скляно гріючи очима пухких, товстенних добродіїв у затертих костюмчиках нетутешнього виробництва; він піднімається ліфтом, внюхуючись у нудотну задуху, і визирає на майданчик із готичним вікном. У вікні він бачить панянку, ту, яку ніколи не сплутає. Її шию облягає білий комірець, вилиці виступають, а голівка трохи

відхилена; вона ласує морозивом, видлубуючи з жовтого-рячої купки дрібненькі кульки, вкидає до рота, допомагає рожевим язичком, ворушить соковитими губами, затуляючи фарбованими віями бузковий трем порожніх очей. І він повторює: вони нарешті зустрілися. Погляди їхні зустрічаються, крізь товкотнечу тлуму, уп'явшись, схрещуються. Постоявши хвилину, Родик штовхає двері кабінету, звідки летить тріск телефонних дзвінків.

«Любити державу?! Країну?! Хай тобі абищо... Як можна любити порожнє місце? Дивний ти чоловік. Зроду таких затятих не бачив. Ти пробуєш захистити торгашів, що перетворили на лайно все, що можна. Я, старий, не приховую, що мої предки колись були торгашиками. Це не наше. Наша справа — воювати і сіяти. А решта нехай згине. Торгують нехай підлі й нікчемні! Ха! У цьому житті не так багато запитань, які ми собі задаємо. Спробуй запитати, чому чоловік і жінка наразі стали такими близькими, і ти втрапиш таємницю крові. Кров і м'ясо, кістки і глина. Вони не можуть зріднитися. Ми поскидали своїх богів, а стали молитися дерев'яному нікчемиську. Наша кров розрідилася, стала водичкою. Ми втрапили таємницю крові. Історія не повторюється, голубе, так запевняють нас заглищені мудреці. Але ж людські вчинки подібні, як двійко шимпанзе. Мова? Яка мова?! Хіба не однаково, якою мовою заговорить один мавпій до іншого?!» — Полковник задріботів ніжками, гикнув: «Ха! Обтрушений квіт нації!» — крутнув за соска дівулю, аж та вереснула і впала навznak. Віталій, заколисаний бірюзовим блискотінням води у басейні, спромігся видавити одну фразу: «Ваша система — це тулуб без голови». На що полковник розважливо, вуркотливим голосом відмовив: «Глянь, он принц чистої крові, що не змішана впродовж століть, так він ближче до наших, ніж

ти до свого єврейського Бога!» Фіолетовий тілистий негр, теліпаючи яйцями і прутнем, походжав серед голих дівчат, що вервечкою порозсідалися біля басейну, бовтаючи у воді ногами. Він несподівано вхопив за білу руку дівчину, мерехтнувши проти очей рожевою долонею; дівчина з радісним криком кинулась бігти, вигинаючи гарну спину, трусячи сідницями, а потім із розпачливим зойком, зляканим до тваринячого, впала горілиць. Негр оглушив її дубцем і, хриплячи, накинувся на непритомну. Тіла завовтузилися на мокрих кахлях. Дівка швидко очуняла і забилася білим тілом під чорним. Вона бралася дрібненькими краплинами поту, закидала довгі ноги, сплітаючи ступні за шиєю негра, а полковник думав свою думу, мугикаючи щось собі під ніс, косуючи зором на Віталія. Віталія несподівано запросили на полювання. Разом з дружиною. Тією жінкою, яка врятувала його від чергового нападу хвороби, затягнувши до будинку, де він колись мешкав; очунявши, він побачив її очі, наче підсвічені золотим вогником свічки. Він дивився на закіптюжені вікна, на обгорілі корінці книжок його юності. Після зливи лагідний вітер зашелестів облущеною фарбою, розпатрав обгорілі сторінки; смугаста оса вдарилася об шибку, пролетіла маленькою кометою; дівчина зойкнула, тут у ньому пробуркалося те, що вологою смертю шматувало стільки років його нутроці. Воно прорвалося, спочатку м'яке, як той вітер. Із ним такого не траплялося давно. Бувало, пройде дівчина з облущеними губами, ось, вигнувши стан, показує крутість сідниці висока брюнетка. Що він може зробити, віддаючися спокусі, коли навіть у метро, доторкнувшись випадково до його прутня, рука викликала відчуття відрази, наполовину притлумлене хіттю. Але від того віддавало холодом могили. І єдиною жінкою, котру він узяв на підлозі, встеленій великими пухнастими

рушниками, плутаючись у її білизні, єдиною жінкою стала незнайомка, яка збудила і підняла в ньому любов. Олену впродовж десятка років він так і не зміг запам'ятати, як тих швидкоплинних повій, проте той день вкарбувався, як востаннє: її кучеряве волосся над чолом, трохи задовга шия; вона стояла в одних черевиках, похитуючись, підставляючи груди під теплий вітер, і коли оса вдарилася їй у м'язистий живіт, вона зойкнула, швидко розчавила комаху гострим каблуком, широкими від цікавості і ляку очима дивлячись, як вигинається смугаста половина тулуба.

Пес прослизнув, загравши у передвечір'ї оксамитовою шерстю, між парами сплетених тіл; він зупинився, опустивши зад, випнувши на спині гострі лопатки, і понюхав пропахле хлором повітря мокрим від крові носом. Пес дивився сумним людським поглядом на заґратовану шибку, звідки падало сонце, а тіні від ґрат лягали на синю воду. Кравченко підтягнув ноги. Він якось дивакувато гикнув, мов людина, яка чимось обжерлась, а він і насправді перепив кагору, відтак повернув голову, і Віталій угледів його крихітні, майже дитячі долоні. Полковник покликав пса; але той задріботів уздовж басейну, по-зміїному витягаючи шию, поводячи пискком на голови, що пірнали і випірнали, фуркаючи ніздрями. Пес устроїв намистинки очей в огрядного чоловіка з одвислим черевом і до зеленого брезклим обличчям. Застиг, упершись кривими лапами в ослизлі плити. Видавалося, що очі тварини і людини зіткнулися. Тихий шелесткий голос полковника озвався за спиною Віталія. Пес стрілою шугонув у воду, шалено заґріб лапами, видряпався по голій жіночій спині на другий край басейну, обнюхав чоловіка, вищирив зуби, обернувся до полковника, а той радісно затуркотів, захоплено плеснувши в долоні: «Розумний пес... Зараз почнеться полювання...» Ліліпут подав

крик «ату», і пес ухопив за ногу чоловіка. Хряснула кістка. Жінка залементувала. Бабахнув постріл, покотився сизий дим, і Віталій побачив, як чоловік борсається, каламутячи червоними вулканами крові воду, спливає, тоне, хапається пальцями за голі жіночі литки; аж нарешті Ліліпут атукнув ще раз, заганяючи пса у воду; рвонув ще один постріл. На поверхню води спливли сині людські тельбухи. Полковник відкинув рушницю, взяв, обтерши долоні, пляшку з кагором: «Не люблю імпортне пійло... Да... Не... Так от, правдоборче, шуруй додому і подумай, що варто говорити, а що ні... Я радий би тобі допомогти, але то не в моїй силі. Я можу тільки отак. Сам бачив. Шуруй за Ліліпутом, він тебе проведе». Полковник покликав Ліліпута.

Вони піднімалися поверх за поверхом, а в голові сходили, як урвищем, його з Оленою прожиті разом і нарізно дні, то з бурхливими пристрастями, то пройняті холодним відчуженням. Вона приходила до його пам'яті зовсім іншою. Відтак Ліліпут зупинив його, прочинивши двері, коротко сказав: «Чекайте!» Віталій оглянув кімнату, хотів запитати, нащо він привів його сюди, коли двері з рипом прочинилися, і до кімнати увірвалися стрижені молодики. Ліліпут стовбичив за їхніми широкими спинами. Вони були правдоборця з таким оскаженінням, що Ліліпут аж попискував від задоволення. Вони духопелили, відбиваючи вправно м'ясо од кісток, а він тупо лупав на них очима, не захищаючись, бо це річ марна, та наразі якось навіть збайдужів; вони били ногами, посопуючи гострими носами, повискуючи, спльовуючи крізь зуби. Він чув своїм важким тілом, що довго так не витримає, проте новий напад хвороби звалив його на підлогу, і він почув легенький прохолодний поштовх у чоло, — скрип, тоді холодне брязкання дернуло, мов терпугом, по зубах; за стуком вирахував, що то десь між шостим та сьомим повер-

хами — пустку уяви просвердлив чорний колодязь шурфу. Він збагнув чуттям звіра: то по нього; коли розкололися двері ліфта, і Віталій почув м'яку, скрадливу ходу непевної в собі людини. Вискнула квартира, — рука невидимого чоловіка, що її прочинила, металево цокнула нігтями по склу, а він побачив до ліктя заголену руку та ребристі нігті в зелених ядучих зблисках ліхтарного світла. Світло пасмугами лягло на підлогу. Передсвітання. Проте чистого неба, з хмарами, розтріпаними вітром, він не побачив. Тільки згадав голос знадвору, серед гупої ночі голос, що жахливо кричав, а далі квилив, квилив дедалі тихше. Зараз той голос стих; у сірості ранку Віталій підступив до вікна — зір наткнувся на квадрати будинків, зіниці шмагонуло голе віття. На асфальті лежав задубілий чоловік із роззявленим ротом, і вода з ринви крапала й розбивалася об губи та вигладжене смертю чоло. А до залу ввійшов Борис Летюченко на прізвисько Адмірал Нельсон. Колись вони здибалися в напівзабороненому барі, коли комі, здається, поверталися, і Нельсон повідав свою історію. До цього він прозивався Французом. Видавав себе за іноземця, таким от робом зманював дівчаток, був альфонсом. Власне, Віталій вистежував його давно. Тож Борис Летюченко вдосконалював свою професію, вводячи таким чином новий фах, чим дуже злив котів-сутенерів, доки ті не підловили і не оддухопелили його майже до смерті. Борис Летюченко прохворів з півроку. Пошкоджене око затяглося жовтим більмом, а пізніше нароста гуля, поцяткована дрібненькими виразками. Лишилася вузька щілина, що світилася гостро, тужно, повна злоби на довколишній світ. Відтоді Летюченко став прозиватися Адміралом Нельсоном, а як оклигав, довго блукав у пошуках теплого місця, але звідусіль його гнали, — навіть повії дешевого ґатунку, ті, котрі марно висиджували в переході на площі Льва Толстого, і

по кількості заплетених кісок можна було визначити ціну. Йшов тоді буремний, переломний 19... рік. Валом котила хвиля проституції, що на той час давала добрий заробіток. Не так дівчатам, як тим, що їм допомагали. Порнофільми демонструвалися по льохах та всіляких прибудовах, де кишма кишіло неграми, арабами, котрі мали досить великі гроші в порівнянні із зубожілим населенням. Кимось невідомим були відкриті канали для чеченців, які об'єднувалися у клани. Жорстокі закони принесли хлопці років тридцяти п'яти — сорока. Вони під'їздили на волгах і мерседесах. Безпосередні, контактні та доброзичливі, вони розповідали, трохи підхмелені шампанським, розстебнувши сині піджаки з блискучими гудзиками, що проституція — не гріх, який то може бути гріх, це ж один із заробітків, футболісти — ті он ноги продають. І всілякими методами, включаючи до програми забороненого тоді Фройда, аж до спюювання збудливими засобами, гвалтували непокірних дівок; п'яних або під наркотиком фотографували у всіляких позах, шантажуючи на ранок, що ці світлини ляжуть на стіл декана або деінде, де не бажано в такому вигляді з'являтися на люди. Віталій, як завжди, пройнявся цією справою. Вже за три дні він здогадувався, ким і для чого це робиться. Випадково він зіткнувся з чоловіком, радше виконавцем-ліліпутом. Подібні падають навзак у цирку на манежі — злі, що з них регочуть.

На той час Летюченко пристав до політики. Заводив поважних друзів, не одну добу просиджував по офісах — мовчав, і те сприймалося як належне, з повагою. Проте, обібравши касу якоїсь партії, що їх тоді вилазило, як грибів після дощу, Летюченко зник. Щоправда, на нього довго не падала тінь підозри. Ще Адмірал Нельсон захопив до десятка закордонних паспортів, але тут доля його звела з Ліліпутом. Ліліпут так-сяк вилікував за власний кошт око, але більмо

лишилося, і цим оком Летюченко майже не бачив; щоб приховати той гандж, носив чорні окуляри. Він носив чорні окуляри, від нього пахувало дорогими жіночими парфумами, бо Ліліпут млів од того запаху, і обидва були мужеложцями. Власне, Ліліпут підманив Летюченка, прив'язав до себе; Нельсон зневірився останнім часом у жіночій статі. На перших порах це навіть припало йому до смаку. Вони трималися відчужено, осторонь, про їхні любовні забави ніхто не знав. Час був справді наповнений чимось таким, що робило нахабним навіть домашнього песика. Проте все урвалося, коли без відома Летюченка за тими краденими документами дівчат — дорідних, ніжнотілих слов'янок — відряджали за турпутівками до Югославії: «там, дівочки, в магазинчиках пороботаєте», — а там їх неждано-негадано перепродували за безцінь, за тамтешніми цінами, до Туреччини, до будинків розпусти та гаремів. Історія стара. Летюченко для годиться поогинався, та скоро ввійшов у долю. Бо Ліліпут і той невидимий мали великий зиск. Дівчата в галасі комінтернівських гасел зникали майже безслідно. Або кінчали самогубством, або ж помирили од виснаження і наркотиків. Щоправда, бізнес работоргівлі скоро притих, поміняв напрямок, бо якась дівуля, з тих інтелігенток у першому поколінні, які верещать, ляпаючи в долоні усьому новому, гуляють у куцях спідницях тоді, коли на вулиці модно максі; тож дівуля дивом переправила листа, а писалося там, що, мовляв, є така скотина, як Адмірал Нельсон, зветься Летюченко, а заправляє тим ділом справжній Ліліпут, який і спродав її в рабство, а зараз вона пише листа, потім перетне собі вени, запустить руку у балію з окропом, бо нагибілася, сили нема терпіти; віднайдіть, мов, такого і десятому закажіть, щоб не велися на дурні гроші та обіцянки. І Ліліпут зник. Взагалі, про такого мовби й не чули. А Летюченко, поникавши, подався до фірми, що займалася

якимись неіснуючими військовими проектами, а з другого боку обростала мордатими нуворишами, вчорашніми вихованцями профтехучилищ, колишніми комсюками й стукачами. Він знову кохався в жінках, дорогому вині, добірному товаристві. Награбовані гроші розходилися на дикі оргії, де впереміш злягалися жінки з чоловіками, жінки з жінками і навпаки. Статечним паням, у котрих вже одвисли груди, яким понабридали чоловіки та чада, шприцами впорскували в бубки цицьок шампану і смоктали задубілими од алкоголю губами, а обважнілий од випитого Летюченко кліпав підсліпуватю на стіни, на вікна, тільки не на юрмування табуна людей, — жіночі коси ковзали підлогою, змоклі од блювотини, упереміш із спагеті і вінегретом; жіноцтво падало на підлогу — умисно, — начебто ненароком заголювало спідниці, а джерґотава обслуга виливала на них по відру кагору, тягла їх оберемками до парильні, до басейну, де маленькі хлопчики, тобто євнухи, клізмували, а чолов'яги з реготом запихали в зади гумові шланги і мастурбували; перестарілі тітки тицяли голови хлопчаків між ноги, бавлячись їхніми пісюнами. Але все те Летюченко перепробував. Йому до нестерпцю бажалося жінки. Проте з досвіду старого джигуна він знав, що вони всі однакові — вночі і вдень; але нестерпно заїло. Йому здавалося, що яєчка луснуть не спермою, а отрутою. І він полишив оргію, тинявся містом між громаддями будинків, — передкінець зими, — як і зараз, — а волого, холодом дере чомусь Летюченка, який продибав цілу ніч, а під ранок його відшукали стрижені молодики у напівзабороненому шинку, де він лизькав аперитив для імпотентів. Чорні окуляри лежали, роздавлені, під ногами. Біла сорочка змащена буряковими плямами. Молодики з незрозумілими нашивками, де національний герб скидався на герб іншої країни, наказали відшукати Віталія, бо на те є наказ шефа. Для годиться вони

кілька разів буцнули Летюченка під дих. Віталія він відшукав у якомусь занедбаному будинку і передав йому паку доларів, листа й угоду на купівлю патента на конструкцію гелікоптера. Віталій відмовився, і тоді його побили вперше.

Зараз він це пригадував, лежачи в калюжі крові, зачинений наглухо в кімнаті; все як далекий сон. Рипнули двері. Зарипіли мостини. Крізь морок дрімоти Віталій подумав, яке це йому знайоме, до нудоти. Відтак він побачив ноги, вловив прілий дух одягу і парфумів. Навпроти нього сів не хто інший, як Адмірал Нельсон. Віталій, поскрипуючи зубами, звівся, підпер запалу щоку. Передсвітання вигостирило костюмахи вилиць, жовту шкіру, що одливала воском. Знадвору бабахнуло. Летюченко стиха хмикнув: «Завалили когось, беспредел. Вішати треба. Просто на майдані». Кинув руки на стіл, ударив куцими, мов обрубаними, пальцями об поверхню. Вони довго у жовтій бовтанці передсвітання вшниплювалися один одному в очі; а світло лізло болотом. Вже видно десятки дверей у прочиненім отворі. Летюченко фуркнув: «Як ти сюди потрапив?! Правдоборець... Мать твою. Забирайся». — «Куди? А втім, яка різниця. Я втратив роботу. Віддухопелили мене твої стрижені... А мо', не твої? Скільки я тут пролежав... Тиждень щонайменше...» — Віталій звівся на рівні. Давно не прана сорочка із засохлими плямами крові затріщала, комірець торохкотів об потилицю. Летюченко простягнув пачку цигарок. Віталій не закурив, заправив цигарку за вухо; потім торкнувся кривавим місивом перекинутого бачка, припав тим верхим, брунатним місивом до обідка, і Борис Летюченко із зачаеною зловтіхою слухав, як ходить борлак, клекотить вода в утробі. А як Віталій повернувся, він кинув на стіл шинку в блискучих пакуночках. Віталій роздер пеньками зубів обгортку. Ковтав жадібно, кавалками, не пережовуючи. З дупел зубів сочився гній. Струпи, що по-

вилазили на голові за тиждень, нестерпно свербіли. Віталій намагався угризти, дивлячись на водянисте око Адмірала Нельсона. Захлинався. Підкурював. Затягував цигарковий дим у легені, жер голодним вовком, а водянисті кульки навпроти, брезклі одвислі щоки тремтіли од невидимого сміху. А він шматував м'ясо, однак порожнеча не зникала, лоховиця душі ще більше наповнювалася багном. Очі, мов п'явки, тільки ниткою лазурі протинало мозок, мов далекий відкид у дитинство. Набивши шлунок, Віталій підступив до вікна. Якийсь чоловік лежав у червоній калюжі, а біля нього метушилися міліціонери. Віталій не пройнявся. Щось теленькнуло в голові. Ах, сон, марево радше: «Залитий чистий білий простір з мармуровими східцями, а по них спускається донизу чоловік, зодягнений у чорне, — легко, але якимось із неохотою... Став перед ним, сам гарний з лиця, проте не розгледити. Не дійшовши кількох кроків, зупинився, глухим голосом мовив: ось, я прийшов...» Тут Віталій розклепив наліті кров'ю очі; трохи помарудився, думаючи, — якщо з ким водишся, то уробишся обов'язково. Тут його підштовхнув у спину Летюченко, і вони пішли довгим коридором з безліччю дверей по праву руч і по ліву. З'явився Розан, запопадливо підхопив під ліктя Віталія, якого хилитало. Повів до широких дверей, що їх прочинила довгонога, трохи прив'яла секретарка. Вона здивовано глипнула на Віталія, тільки й вигукнула: «Ти!» Подалася задки. Він, підіпхнутий обрубок Розанової культу, зачув голос, давно забутий голос, що не змінився, лише хрипів по-старечому. Чоловік, зблідлий, ніби з обдертим обличчям, з пухкою шкірою, підвівся, розкинувши колісь, мабуть, широкі плечі, заговорив, не питаючи Віталія, безбарвним поглядом видивляючись щось понад його головою: «Я довго з відчаєм і огидою дивився на довготелесу статую святого Володимира; бачив, як його тінь лягає на Дніпро і далі. Щось

вкралося, впало стрілами у м'які куточки серця; хлібина, що я придбав у магазині, теплом гріла пахвину, живіт, частину грудей. Це щось тремтливо життєдайне знову пробуркало в мені невідомий світ, такий чутливий, що впродовж дороги, коли я йшов до Андріївської церкви, бачив тільки масні плями домів. Тут я зрозумів, що переміг, хоча не знав, точно не знав, де вона, та перемога. Але що вона в тому живому тріпотливому згустку — напевне. Я побачив відкрите небо під розпатланими верхівками сосон; білі кошики диких квітів, м'ясисте латаття на озері, там, у глухих мочарах Зеленого Острова. Враз я зі страхом зізнався собі, що цей крихітний світ, який обертається навколо кожного з нас, цей світик із Зеленим Островом, калюжами Озер, котрі лежать під роздертими хмарами, наші тужливі, лайливі жінки — всього лишень це стало, це зробиться моїм крихітним раєм у далекому минулому. Проте мені стало сил набратися духу, озирнутися назад, щоб зрозуміти, який довгий і білий путівець відділяє мене від усього того. Шлях, котрий я обрав, а не він мене, — правильний. Але й про це я подумав, що всяка інша дорога доходить до кінця, а хто прямує і не може зупинитися, той застрягає в тому болоті. Кожному — свій Зелений Острів, кожному — своя батьківщина, як розплата за пекучий гріх... І вже в готелі, на новому місці роботи, довго не міг заснути. Йшов дощ. Пам'ятаєш наші дощі, тож дам руку відтяти, він повторився, вириваючи блаженські деревця, вибивав вікна, гнав потоком бруд... Неспокійна ніч подарувала мені спокій у подальшому житті... Ну, от ми і зустрілися. Давно я тебе вишукував — несвідомо. Хоча життя — пилюка, а я радше твоя тінь, тінь твого дитинства. Двійник, котрий не давав мені тієї останньої ночі ілюзій спокою, який відкрив двері у зовсім інше, ніж я шукав. Я — Родик. Упізнав? Колись я був би радий тебе бачити. Проте у мого життя нема долі. Довга віра,

любов до прекрасного мене спустошила. Піди, пройдися кімнатами — вони забиті Рубенсами, Ван Гогами, Матіссами. Все це пшик. Головне в житті — удача. У тих кімнатах безліч жінок, які мені не потрібні. Й та, яка мене образила там, біля фронту головної пошти, зараз мие підлогу. Іноді я віддаю її за пляшку пива якомусь бомжеві. А підіймає голос, то саджаю на ланцюг, і наступного дня вона ходить на тому золоченому ланцюгу бенкетною залом між моїми гостями. Розан водить її. Я випещую її, як тваринку, щоб не втратила вроди. Ось так. Удача — це свобода, а свобода — це гроші, котрі неволять. Ти ще після всього віриш у справедливість? Ну, то я даю тобі шанс. Ось талісман. Він приніс мені удачу. Дарую його тобі; а ще неподалік від Андріївської церкви захована сила-силенна грошей. Це не все. Їдь додому і приймай директорство заводу. Батько старенький, ось-ось помре, якщо вже... Ти хочеш щось сказати, Віталію? Ось там і будеш займатися поборюванням кривди. Все. Ти вільний. Розан притягне гроші, я ще з кредитів додам...» — Родик простягнув простенький срібний талісман із котячою головою й одним крилом. Віталій лапонував себе по грудях, якимось радісно всміхнувся і дістав такого ж. Родик трохи звів вицвілі брови: «Ти бач...» Віталій прийняв з пітних, холодних рук подарунок, додав коротко: «Мені нічого не лишається, як прийняти твій подарунок. Але перш за все я ціную не справедливість, а незалежність кожної людини... А тебе, вважай, нема». А про себе подумав: «Бережи тебе, Господи, бо живий у темніть ляжеш... Нам би обом на дно, але ось янголи за плечима дихають... До останнього моря повертається риба... до останнього...

Ідучи вулицею, повитою туманом, Віталій подумав мимохіть, що місто виганяє його, але то намарне, бо людина, вирушаючи в мандри, повертає в минуле; і ці вулиці наприкінці

кайнозою, мов висохле русло, заплетені вузлами, розкинуті стрілами, влаштовані ярусами; он, на клітці написано: «Гава-рацій папугай», і ніхто пальцем не тицяє, бо нічим не здивуєш. Знявся вітер. Теплий вітер. Сизий ранок, жовті дома з іноземними рекламами, лисі пагорби. Вітер схарапудився, змітаючи рештки почорнілого снігу; удар об скло вітрини торішнього, набухлого і гнилого листя. Засвітило сонце, прорвавши хмари. У склі Віталій побачив її відображення: вітер задер парасолю його дружини, і вона була така ж хупава, тонка у стані, як і парасоля — відбивалася у вітринах; тонкий стан прогнувся, мов від тягаря. Колись вона любила танцювати перед ним, тримаючи квіти в лівій руці, — біла, прозора, навіть сукня видавала її. Тоді вона щось любила в ньому, а він — до нестями. «А я вже не любов — ненависть, відповідь забуттю. Коло, котре не розімкнути...» А тоді дощ ущухав на світанні, задовго до того, як роса вбере бурштин сонця: падав сивими полотнищами, срібними серпанками обірвано клоччя туману за вікнами; спочатку видавалося, що то шурхотіння осики та тополі. Ще вчора світло низало згори, різало навскіс, сьогодні холодно; й одного разу я зрадів комариному пискові — сні наливаються хмарами, мов важке каміння, — хоч скільки ступай до вікна, все одно дощ глушить кроки — марно дослухатись; оце днями равлики тягали хатки-мушельки, а скоро замете листям дороги... Загодя і листя прибрали — дерева стромляють голі шпичаки у низьке, приплющене вересневе небо. Мовби є чому радіти, але не радісно, туга-радість надходить зі снами, з явою світлого: шкабарчить на душі жаром, облитим водою; десь на дні душі... Та й дощ... Та й старі новини, що за годину стануть новими... А дороги замітає білим снігом, що по обіді втрачає свою білину і топиться, полишає брунатні шари листя впереміш із зеленим... А вночі була буря — зранку

під моїми ногами хрускали равлики — «ой-йой, їм боляче»; а в драти понаплітало трави, річкових водоростей... А ще мучать старі гріхи, старі рани — дощ по обіді гасить, і я намагаюся згадувати, але, окрім жінки з розкосими очима лані, не приходить нічого. Мені тисне в грудях... І не тому, що не бажаю бачити тих місць, де вона, де ми ходили, але шукаю спокою, бо не одні черевики стоптав, не одна людина викинула мене з пам'яті, так і не втямивши, хто я є. Я радий сам себе забути... А вночі холод упав просто-таки скажений. Я чув, як хтось тулився до вікна, тремтів тілом, шелестів листям, хропів... А потім комариний писк відволодив, самотній... Вранці вгледів пса, що підіймав лапку — погляд людський; я впізнав цю молоду сучку... Чавлячи равликів, підійшов до собаки, і та підняла лапу. Я вдарив сучку, але за хвилину пожалкував, наче ударив жінку з розкосими очима... Не люблю собак. Кицька — то вже інше. Навіть тут, на пустирищі між соснами, де живої душі не видно, вони гордо походжають підвіконнями: «Нам до ваших справ нема нічого, яке ваше діло? Тут усе наше...

Він одійшов убік — зупинився біля власного дому: його? не його? Дивно — тхне мускусом та обридлими парфумами, що просмерділи все місто; згорнуті простирадла; пріль, але все зализане до нечемності; він поторгав двері — виск, наче з іграшкового калатала, схожий на комариний; сніп світла наповз на ноги. Віталій клацнув запальничкою, вихоплюючи вогнем картини, купу книг, де павутина, як знамено. Його-таки дім. Його, і від того нікуди не дінешся. «Трагедія, поворот до щастя...» — стрельнуло, обпекло нутроці, тільки на мить. Що взяти з потурнаків, а може, і він потурнак. Сплюнув — газ вирвався з клапана. Він подумав, що запальничка теж гонконгівська, тьху, навіть не американська; заклинив і пожбурих на рукописи й креслення. Двері бухнули, за-

чинилися за ним. «Хату-то ти спалив, а відгризтися од тієї свині — кишка тонка. Потурча. Мд-да». З авто Віталій бачив, як осідає покрівля, лущиться скло, вгрузає в глей остовиння; вишні свічками тягнуться до неба, іскри розмітає навсібіч, і приглушено, радісно лементують люди.

«Це пам'ять, перевернута пам'ять без сподівань — незлоблива музика мого дитинства». Кігось дряпонує мозок; навіть, видавалося, побачив міцні, мов горіхи, півкулі мозку — у вухах ще плакали, лящали єврейські надривні, хрипотою повні, сумні жалійки; чоловік, який виводив їх на кларнеті, доскіпливо витягував, мов очищаючи від чогось, звуки: сипало торішнім осіннім листом, жовтим проти сонця, проти вікон, а насправді — розбухлим і гнилим; лопотіло порепаним асфальтом... Він нашорошив вуха — подув вітру, заболіло в грудях. Лампа в іржавому плафоні; сліпонуло очі, вирвавши міцне підборіддя, частину маслакуватого лица, жовте, пробите тонкою голкою зіниці око. Він ще раз пірнув у видиво — холодну, шкарубку, аж до дна маячню: як сизіли вирвами сухі фонтани, осінь кутає, проте весна. І Віталій ще згадав, нишпорячи скоцюрбленими од морозу пальцями по кишнях. Видобув цигарку — намір-бо мав, що зайде зі сходу, з боку залізничного вокзалу, неодмінно влітку, коли в задусі жовтий будиночок видається більшим, ніж насправді; неподалік, відбиваючи сонце, збігаються рейки над сірим горбом полину, торохкотять коробочки дурману, прошивають шовк полудня мухи, всіляка комашня... Він полишив авто непевному типу, тицьнувши банкноту, невиразно промовивши адресу. Сам подався до автобуса, що, промацуючи темряву фарами, підходив до зупинки.

Він задрімав, заколисаний у допотопному «пазику», де стояв запах часнику, цибулі, самогону, — хтось торсонув за

плече, і він крізь мереживо гілля впізнав двоповерховий дім із темними вікнами та гостроверхим, за його пам'яті, дахом, критим червоною черепицею, з одним-єдиним під'їздом. Він одразу розгледів подвір'я купою налиплих сажів, до цього всього — сарай скособочено тулився одним боком до братських могил. За далекої пам'яті, коли бульдозер нашкрібав ковшем землю, вивертаючи людські кістки, навіть кров поналипала місцями, вони з Аббою черепами грали у футбол. Абба ще знайшов жіночий череп зі жмутом жорсткого волосся — «во, я пріньос»; Аббу били тоді, один Віталій захищав... Білим спалахом у голові... зазвичай рахував кроки крутими сходами, дерев'яними, прогнутими, вичовганими досередини. Тамуючи віддих, зупинився між першим та другим поверхами, навпроти великого, майже на всю стіну, вікна. Ранок марудився. Крізь чорні шиби проходило більмувате ситиво вогню — ліхтарі. Вени, сухожилля, переплетені у вузол, пірнули в жолоби гострих ключиць, ніздрі роздулися, сапонувши драглистими краями порожнечу; закути дому зрізалися жовтими завісами до звичного очам; по лакованому паркету, вимощеному ялинкою за тих часів, коли дім зводився, липкими мацаками пролягли брунатні смуги передсвітання. Постоявши з хвилину, дослухаючись, дістав цигарку, — нарешті струмись диму обпік змучені кашлем легені. Притримав язичок полум'я. По відблисках вогню, мов слідами, піднявся вище. Також невпевнено шукав ключа, ловлячи себе на думці, що відтоді минуло добрих два десятка років. Але ключ лежав там, де йому й бути, — у в'язці, заставленій пляшечками. Значить, нікого нема вдома. А кому бути? хто б ще лишився? Заклацав замок, в лице війнуло прохолодою, проте затхлої, необжитої домівки. Віталій натиснув на вимикач; світло не спалахнуло. Він так і лишився стояти з опущеними руками, проти чорного розхрестя ві-

конної рами. Підступало до горла, голова суха, порожньо в голові. Не озираючись, сів у прогнуте, з пошматованою оббивкою крісло. Намагався навмання чи то згадати, чи то подумати про щось, ага — як з вікна бачив уранці білі гори, розлите плесом море, піщану косу, а мати скаржилася сусідові, кремезному Тичковському, що всеньке життя працював в органах, так і помер на сходинках — спиною гепнувся. Ївалту було, а на похорон майже ніхто не з'явився. Той Тичковський, здавалося, вік не випускав цигарки з рота — «да, радная, к псіхіатру би его свадіть». А ще — вже перед дрімотою — згадувалося, що батьки часто скублися з Аббиними, — голям нічого не давати... Сходи з білого мармуру лягли рівно, сходилися знайома. По тих східцях піднімався чоловік у довгополому чорному пальті, м'якому капелюсі. Вже прокидаючись, Віталій знав, що обличчя його не згадає. Тільки налиті сумом очі... Цього разу він загорлав; коли прокинувся — волого потягло за спиною. За вікнами стояла молочна бовтанка. Ніздрі втягли дух прілого одягу; ось він заблимав, ще не пройнятий блакиттю, крізь заляпані шибки зашарудів облущеними рамами, розбризкавши оливо, — березень; білий промінь кресонув крізь віти липової алеї: жовто-сірий морок здувся клубками; око затріпалось у сум'ятті барв; промінь чимдуж набирив швидкості, вирізав голим гіллям крони акацій; біло, до смертельного, до щему, вирізав одну будівлю, кинув, розмазав стіну по зіницях, і він, задихаючись, у наростанні далекого дзвону пам'яті, впізнав ряди низьких гостроверхих крамничок; промінь уже шипів, проносячи світло над світом, вихоплюючи з іржавого сутінку знайомі обриси, за мить уже ліг на бруківку, лизнув асфальтову стрічку, луджено вдарився об шибки; вітер рвонувся з яру, що темнів далеко в лісі; Віталій згори побачив чорні нори в червоних урвищах, порослих верболозом, глодом,

дурманом, ковилою; плоско, наче на столі, котрого не зрушиш, лежали намистом десятки ставків, перетнутих змією річки. «Ось, майже нічого не змінилося...» Й тут верескливий, до гикавки знайомий голос: «Пане Віталію, а я ж думала, хто б у нас куриє такі папіроси...» У червоних, порепаних, у ластовинні руках блиснула пачка «Кемела». Віталій повільно, немов марячи, повернув голову, вгледівши у чотирикутнику дверей розбухле, з гачкуватим носом обличчя тьоті Рузі, яка, розчерепашившись на вході, без утаву говорила: мовляв, Абба в Америці, на рабина вчиться, таке гівно було, а от в Америці, і листи пише, щоб я соблюдала кошер, гівнюк такий, він своїй матері буде говорить, що їй кушать, а Люся замужем, пам'ятає Віталій Люсю, — Рузя лукаво примружила око, — лишилася Аня, вона за старим наглядає; пам'ятаємо старі часи, ви їх, звісно, не пам'ятаєте, бабка ваша нас от немцев ховала, а немцев от руських, парядочна жінщина була; а ви, значить, надовго? жить приехали? я завжди говорила, що з Віталія, з вас, люди будуть... — Рузя, нарешті, замовкла, поклала цигарки, що він загубив при вході, на присипаний пилюгою столик. Хочете, щоб я Аньку прислала, щоб трохи прибрала у вас? Авто не варто лишати без нагляду. Ні. Він поспить. Будь ласка. Пажалуста. Вона пішла, важко пхаючи тіло, коли Віталій ліг, підібгавши пальто. Він спить? Так, так, так — пішла. Його ще півгодини покрутило. Навпроти очей — жовта, до розпачу близька, шпарина; припав до неї, але вгледів тільки не те, про що думалося — Аньку: ніс, як у її сестри, ніздрі розкриллям, наче маленький птах сів на лице. М'який обвід грудей у мороці робив перса тугими, а прогнутий досередини живіт — у пласке, недорозвинене лоно; незаймана. Проте Аня мов огородилася серпанком; у сестри, навпаки, були міцні крижі — дощ періщив у шибки, розмазуючи віхті сизого ранку, і неможливо, та й не треба знати:

вечір чи день увібрався до кімнати; чи то шибки розлили вечірні відблиски, останні промені, мов перед ніччю. «Людам подобається хропти вдень, вилазити ночами, тягнучи чорні пасмуги. Я чую торохтіння ратиць; ніч — то їхнє життя». Бурштином грає волосся Ані, русяве, попелястого відливу. Віталій зреду б не подумав, що вона єврейка, — вона спала гола на животі, витягнувши руки і скинувши ковдру, коли переверталася на спину; Віталію од наплилих спогадів забивало дух. «Це пам'ять доброго мого дитинства; ця пам'ять туга, мов мозолі юності, закипіла зашпорами осіння туга зрілості», — і він затулив широкою, колись селянською долонею шпарину; тоді на думку несподівано прийшло... Зanedбаний цвинтар, поруйновані могилки, за ними — шмат чорного, притрушеного остюччям поля, давно не ораного, а там різниця, поряд різниця, де забивали худобу: зелені й жовті гнійні мухи роїлися над викинутими тельбухами; різниця за кілька метрів од кладовища, і Віталій, змучений безсонням, зачаклований хрускотом гілля, морокою травня — опинився там, якраз між латкою поля, різницею, марами, на які кладуть, проводжаючи в останню путь, померлих, зустрів там чоловіка, куцого, чорного, мов сажа, з обрубками пальців на лівій руці, котрий звався Розаном і працював різником. За кілька років він забув про нього. Розан носив клейончастого фартуха, а зараз ходив забрьоханий, весь у тваринячій крові... Віталій блукав між могилок, поки не зупинився перед облупленою стіною різниці. Розан вивів на налігачі бугая; вийшов навстріч. Розан і Віталій зустрілися поглядами — очі в Розана тепло світилися, радість переливалася з сумом. Бугай розчепірів ноги, баньки вилізли з орбіт; він відчув, що щось трапилося, повинно статися, — кволо задер голову, повертав, граючи м'язами, тугим загривком, шиєю, задер у передчутті чогось страшного ріг угору, —

навіть не відгонив роїща мух, що зависли над головами людей у клейончастих фартухах; боки роздулися, соплі та слина потекли з ніздрів. Бугай чухмарнув боком покручений стовбур морелі — обтрушений квіт потягло вітром, низом, упродовж масного шару землі. Бугай тужно зайшовся майже дитячим ревом. Люди у фартухах перезирнулися. Бугай вирячив очі, і наліті кров'ю баньки, провівши серпанок абрикосового квіту, вп'ялися в Розана. Бугай затужив, наче кличучи телицю... Тут різник одним ударом розтяв яремну вену, загнав крицю глибше, прокрутив тесака тричі: густа паруюча кров чвиркнула на одяг Розана; тугий струмінь злякав зелених мух на тирсі, що затріщали крильцями в тиші, ляскаючи спинками, зависли в повітрі. Бугай упав, зарився писком у землю. «Тут колись було кладовище...» — здається, сказав Віталій. — «Е, чоловіче, тут усе таке старе, що не стане навіть розуму...» Віталій, не дивуючись, заплющив очі. Запала ніч із яскравими зірочками.

Вже полудень, день похмурий. Віталій вдихав дух рідної домівки, наче хотілося спекатися, — в молодості він любився з її сестрою, яка завше хотіла його... Здається, Абба давно давав за винагороду крамарчукам погладити оголене коліно, стегно; раз він застав її... А потім усе скінчилося... І з осінньою тугою, повернувшись на спину, він згадав місто, дружину між легких вітражів, опуклих вітрин. «Напевне, є любов важка, мов спотикання об каміння; іскрометна, креше синім, а ще та, яку ти кожного дня тягарем несеш усе життя...

ПОСТСКРИПТУМ

(майже мій)

Усім відомо, що Шовгениха — найбільша ріка на світі. Вона протікає розлогими степами, розминаючи сизолобі кургани, а колись, — подекували, — за давніх часів, тут розливалось море, де за могутнім небоскиддям скель, — а зараз око муляє вивітрелими кряжами, — височили білі вежі замків; і примостилося там велике місто, балачки про яке зникли з останнім мудрим чоловіком — Полковником Чомбе; і тільки й чуток, дуже, щоправда, вірогідних, про затонуті скарби з гостроносих галер. Кому невтямки, що найбагатша, найвеличніша держава, де ріка Шовгениха розсипає широкогрудими степами дрібненькі містечка? Може, тільки мені. А так вона знана й шанована всіма. Принаймні, мешканцями того містечка, де народився той, про кого мова йтиме в останніх коротких рядках, бо плин життя підсумовується так хутко, як і швидкоплинно протікають води забуття нашим мозком. І в місті таке диво, як пам'ять про великі події, злизується пухким снігом під пізнім квітневим сонцем. Довгими зимовими вечорами тут оповідали про пса, що не брав їжу з рук крамарчуків і прожив більше, ніж той майор, що бігав голяка — в самих лише червоних, спортивного крою трусах, — влітку і взимку; про те, яку вошу краще з'їсти від жовтухи, і чи годяться рушники з кожного покійника, що ними, отими рушниками, стягують мертвакам ноги; а ще — чи годиться пити кнурячу кров од

причини, а може, людську, наточивши із заклятого ворога, впоївши далекоглядно його перед тим сивухою. І будьте певні, що ця історія давно б забулась, якби найсвідоміші з мешканців цього району чи держави не примусили мене її записати. Народ у цих краях марнославний, до червоного готовий боронити капелюха, черевика, загубленого сп'яну тією чи іншою, зовсім нетутешньою знаменитістю, — але цю історію геть забув, потверджуючи прописну істину: що нового може бути з Назарета? — хоч вона, ота історія, пройшла перед самим їхнім носом. А двійко патріархів, дід Юхим та дід Петро, тільки-но пригріє сонечко, витягували струхлявілу колоду, нап'явши на голомозі голови солоні капелюхи, з торжеством, гордо несли дровиняку центральною вулицею; вони сідали біля пивниці; скрутивши самокрутки, пахкаючи сизим димом, радилися, пропускаючи слова крізь два останні зуба: чи довго проживе той майор. Проте пес пережив майора, а діди — пса. І ще їм дошкуляло, як і кожній жалісливій половині цього народу, — чи варто їхній волості відокремлюватися, бо от Шльома Люкс каже, що навіть така нація є — шовгенівці; Шльома доброчинно розробляє спеціальну мову, виводить на папері грошові знаки. А ще поговор ходив, — буцімто за червоними кручами, за яругами, у глухих лісах мешкали дикуни, які носили вовчі хутра; глупої ночі вони виходили в широкі жовті степи і різали худобу, а як попадеться — з'їдять і чоловіка. Про золото була окрема, таємнича балачка, бо воно вселяло надію в погаслі обивательські очі, сповнювало запалом державних мужів... Тож, видавалося, тут віками нічого не мінялося: в домах, около яких підводили чорним, глуху стіну фарбували в червоне, одяг пересипали тальком і тютюном; на царині і в світлицях ошатних будиночків тхнуло гноєм і ладаном. Тут заздальгідь тесали труни — довго і майстерно, із завитками, плюмажами,

віночками, віконечками, — щоб потім виперти на горище, де труни трухлявіли або в них клали в'язанки звіробою. Тут перш за все думали про смерть, бо життя мов припинилося; воно набило оскому. Як водиться. Як і скрізь, тут полюбляли новини, особливо столичні, дивуючись незрозумілому життю співвітчизників, своє ж не викликало ніяких сумнівів.

Тож перше, що зробив Віталій, це склав візит світський, до губернатора. Губернатор був сумирного норову, вже в літах, не марнославний, хоча його віднедавна назвали «вашвисокість», проте вже прославився в народі як дурень і лицемір. Проходячи повз ряди цікавих громадян, Віталій, за давнім звичаєм, першим не вітався, а чекав, коли його будуть вітати. Проте, на перший погляд, видавалося, що громадяни, його дорогі співвітчизники, більше докоряють, ніж вітаються. А губернатор заговорив до нього з балкона. Мешкав у двоповерховому будинку, оздобленому настінною мозаїкою в стилі античних часів, з гостроверхим, трохи приплющеним дашком, підпертим колонами. Тож губернатор заговорив до нього з балкона, майнувши перед обличчям рожевими п'ятами, що їх раз у раз чухмарив нігтиком; він вибачався: бо ось змучений ревматизмом і подагрою, вигріває кістки на слабкому ще сонці; наприкінці губернатора мляво-мляво вимовив до нього, позіхнувши, перехрестивши рота, банальну фразу: «Двічі не входить в одну річку, синку. Повертався б назад...» Цим неприємно вразив Віталія, — щоправда, цей опасистий, схожий на сатира чолов'яга був симпатичний йому і справляв враження добродушного дурника. З передчуттям чогось недоброго він подався на завод. Громадяни містечка якось напівспівчутливо бухтіли щось у спину, а він ішов, крок за кроком гублячи тривогу, радий новому життю, крокував вилізаними до непристойності вуличками, напевне, думаючи, що тут не вирахуєш за кількістю оселедцевих

голів приріст населення. І під німе здивування обивательства того ж таки дня прийняв директорство заводу, наполовину поруйнованого. Він проходив між рядами сірих верстатів, де напівлежали, пихкаючи сизим махорковим димом, на закіптюжених куфайках робітники, а майстер копняками підводив їх на ноги; Віталій тиснув кожному руку, розпитуючи про життя-буття; на їхній щирій подив, виплачував готівкою аванс. До пізньої ночі, вкляклий за пожовтілими паперами, він просидів у комірчині, тобто в кабінеті директора, тамуючи щемкий біль від наплилих спогадів. Сп'янілий від перших відчуттів, свіжого враження, він до ранку блукав липовими алеями; постояв перед білим будинком патронату, що вже, подейкували, перелаштовувався доктором Козюрою, протестантським проповідником, на молільний дім. Під ранок він повернувся додому, застав сніданок, що його принесла Аня і сиділа, куняючи, за обдертим столиком. Вона спала, впершись чолом у рожевий конверт, де лежало запрошення на звану вечерю. Перекусивши похапцем і захопивши поношений одяг, він подався назад, на завод, і до вечора пропрацював із робітниками. Тож на звану вечерю він з'явився в самому її розпалі. Першим на «балю» об'явився доктор Козюра, сіренький миршавий чоловічок з великими вухами; привів він свою доньку на виданні, прищаву дівицю; вона тетерувато глипала очима на красеня — начальника місцевої поліції, пана Посабчука, якому й так нікуди дітися від надмірної уваги тлустих, світських молодниць, котрі в задусі щедро натопленого приміщення відкрито до нього залицялися. Місцева знать сповзалася швидше, ніж гадав губернатор, — одягнений у військовий, синього кольору френч, трохи розчервонілий від випитої чарки, він сидів біля каміна, тобто величезних розмірів плити, і вітав кожного прибульця піднятою догори рукою. За звичкою привітали так і Віталія. А ще тут були

ветхі старушенції, котрі пам'ятали всі три революції, голосно виказували антипатії нинішньому урядові, збивалися і все перепитували одна одну, на чім вони закінчили свою думку. Психіатр Замодроченко походжав, тримаючись осторонь від усіх, думки своєї не губив, бо й не починав думати. Він трусив від старості головою, чемно вітався з усіма, потім якось зійшовся з прокурором, і вони пробалакали цілу вечірку. Новому директору підводили для знайомства, відрекомендовуючи, по цілому табунцю дівчат, безликих, сіреньких і, видавалося, заляканих старих дів на виданні. Доктор Козюра, майбутній пастор нової церкви, виголосив промову-тост за нову віру, щодо боротьби з язичництвом у краї. Уявляєте, вони досі виставляють на так званий свят-вечір кутю для домовиків; вони моляться на ікони, за якими плачуть музеї всіх країн світу, мажуться смердючою рідиною, що у них зветься миром; а вчора гурток молоді зійшовся на Шовгенісі і влаштував справжню оргію. А що говорити про Шльому Люкса, за яким плаче божевілля. Відсутність молільного дому, ні, ні, ні, не церкви. Вони так і чекають на католицьку чи православну. Це все вплив Америки. Без сумніву. Доктор вивчає парапсихологію, фізіологію, анатомію і вплив на людину... Всі присутні заплодували, вигукуючи «браво» і всілякі там приємні слова. Один лише полковник кримінальної поліції утримався, якось недвозначно змірюючи поглядом доктора Козюру. Всі перекинулися на нового директора. Тут він відчув дошкульність цих зустрічей. Навіть не наділеному тонкою інтуїцією чоловікові можна було себе відчути, радше порівняти себе з комахою, коли тисячі очей, мов ті школярські мікроскопи; йому видавалося, що його повертають, мацають, перекидають на спину, а він пускає якусь слизоту, і всі присутні намотують, тягнуть ту рідину тоненькими джгутиками вусів. Проте трохи пізніше він не

помічав, як салісті клерки набиралися подиву, недоумкувато виглядаючи із замурзаних вікон. Усі в місті чекали звісток зі столиці, коли цього напівбожевільного нарешті приберуть і знову запанує мир та спокій, життя потече торованим руслом, разом із лінькуватою Шовгенихою. Цей чоловік був ніким і нічим у їхньому розумінні: як то можна працювати разом із робітниками? спати на заводі? а знаєте, що батько його п'яниця, а мати шльондра? Робітники й ті сміються, складають анекдоти... Словом, історія людини повторюється незалежно від географії. А він, наснажений, забуваючи попоїсти, біг на завод чимраніше. У короткі хвилини відпочинку вчив Аню англійської, не помічаючи її палких поглядів та Рузиного охання. Так воно доходило осені.

Через місяць сколошкалося все місцеве обивательство. Прочиняло двері: допотопний паротяг, розігнавши кіз, припхав цілий состав найновішої апаратури. І того ж дня трапилася біда — помер від серцевого спазму губернатор. Далі оповідь ітиме зі слів кількох уцілілих свідків. Тож надійшла депеша-телефонограма із золотоглавої столиці, щоб кандидатуру добирали на власний розсуд. Місцева знать зібрала попередню раду. Участь у цьому дійстві брали: комісар поліції, командир національної гвардії, головний лікар-венеролог, який хворів на побутовий сифіліс, а співгромадянам видав це за хронічний нежить; а також доктор Козюра, психіатр Замодроченко, дві дами з боговгодних закладів Таїсія Никифорівна та Альбертина Никонівна. А ще засвідчили велику таємницю зборів учителі філології і співів. Двоє добродійних мужів, котрі різнилися тим, що у першого лисина відбивала навколишній світ спереду, а інший ловив різнобарвність природи ззаду, і то нехотя, бо акуратно, старанно зачісував волосся. Якраз погода видалася сумна, на руку обивателю, що вважав губернатора хоч і дур-

нем, але добрим чоловіком, — ішов сірий дрібний дощ. Літо ніяк не виплекалось, — і, готуючи зібранню каву, Альбертина Никонівна скаржилася на лихий сон. Доктор Козюра з двома асистентами недвозначно перезирнулися. Вчитель співів, мов ошпарений, відскочив од вікна, пустивши цівку розчинної кави, зафуркав, — розмоклим шляхом промандрувала недорікувата фігура Шльоми Люкса. Доктор Козюра напівголосом, майже шепочучи, натякнув на важливість зборів і що розмови про всілякі забобони тут недоречні. Проте комісар поліції замислився, довгим поглядом мислителя міряв відстань від вікна до столу, пригадавши, що колись, якраз чотири роки тому, йому снилося щось подібне, тоді був високосний рік, так що пані Альбертина має слухність. Учитель співів, під мугикання учителя філології, потвердив рішучими мотаннями голови, цим вкинувши доктора Козюру в немислимий відчай. Хтось припустився думки, що таки треба покликати нового директора, дарма що в нього з головою трохи негарзд. Тут начальник поліції запротестував, його підтримав Козюра й асистенти, дами потяглися за сильнішими. Впав туман. Це знову сповнило всіх трагічним передчуттям. Жінки знову подали свій голос, бо Шльома Люкс так просто під дощем не тиняється, і рік цей справді високосний.

Учитель співів запропонував випити лимонного лікеру й трохи припинити баталію. Проте один з асистентів натякнув, мовляв, у обох учителів немає дорадчих голосів. Доктор Козюра заговорив, подивувавшись своєму несподіваному красномовству, клацнув зубами об чашечку. Але ніхто навіть не думав жартувати. Віддалеки ще виднілася широка мокра спина Шльоми Люкса, місцевого вар'ята, з котрим навіть прибудні пси не хотіли знатися. Запала недобра мовчанка. Тишу порушив комісар поліції. Він дуже розпалився і говорив, говорив. Дами, задерши підборіддя, шарілися й уважно

слухали. Доктор Козюра неспокійно йорзав у кріслі, асистенти нудно щось бубоніли, а тоді задрімали. Головний лікар усе поглядав на годинник, даючи присутнім зрозуміти, що в нього спливає час і йому конче необхідно відлучитися, тобто зробити щеплення од хронічного нежитю. Начальник поліції наполягав, виводячи статистичні дані по республіці: про загрозу епідемії тифу, додаючи, що в крамницях торгують неякісним тютюном, а в борделях відсутня медична допомога. Він зробив паузу, недвозначно глянув на лікаря-венеролога, котрий прибрав незалежної пози і відвернувся до вікна. Тут він крикнув, що Шльома, як привид, вештається під вікнами і в таких умовах тяжко проводити таємні збори. Учитель співів повторився щодо лікеру. Доктор Козюра цикнув на нього, підвів догори довгого кривулястого пальця і висловив думку, що треба послати когось із людей у розвідку, на залізницю, бо, справді, якось недобре виходить, а ну, як новому директорові заманеться прителіпатися на збори. В нього, доктора Козюри, нема повної влади, щоб запроторити цього чоловіка до божевільні. Збори вибухнули різноголосими думками. Одні казали, що варто відкласти вибори губернатора до поховання, бо це ще одна недобра прикмета, а вони як-не-як християни. Доктор Козюра пирхнув, пожбурих чашечкою об підлогу, заклав руки за спину, ходив розгніваний, звинувачуючи начальника поліції в насильницькому захопленні влади. Головний лікар спробував розповісти анекдот, чим ще більше розлютив начальника поліції, і той заверещав, гримаючи кулаком по столу, пообіцявши посадити за ґрати місяців на шість головного лікаря за розпусту і розбещення малолітніх. Головний лікар замахав руками, як млин, вибив пляшку лікеру з рук учителя співів, горляючи, що в самого начальника поліції рило в пушку. Дами червоніли од захвату, підтриму-

ючи палкими поглядами начальника поліції. Він був у більшості. Він гупнув кулаком — ще раз — об стіл і запропонував відкласти збори до іншого часу, а зараз вони підуть на залізницю і роздивляться нову апаратуру: чи вона часом не згодиться для добродійних цілей; непогано було б скласти кошторис. І так вони вирушили — потилиця в потилицю — під великими чорними сімейними парасолями, пропускаючи попереду начальника поліції, якого все намагався випередити доктор Козюра, підпихаючи до баюри, що простяглася гнилою кишкою через усе містечко, — в народі її прозивали річкою Смердючкою. Тирлюючись, лаючись крізь зуби, вони застали цікаву картину. Розташувавшись ланцюжком, вони діловито позирали, як новий директор працює під дощем, зодягнений у просмолену куфайчину, таким от робом захожуючи робітників до праці. Робітники з залиплими очима мурмотіли щось під ніс, розкурювали черговий зшиток газет, тицяли пальцями на небо, наповнюючи каламутні очі непробивним сумом. З-за пагорка з'явилася руда шевелюра Шльома Люкса. Він зупинився перед шеренгою високоповажних осіб, мов порцеляновий бовванчик, затрусив голівкою; доктор Козюра швидко зібрав парасолю й ogrів нею поперек спини Шльома. Віталій якийсь здивовано подивився на цей акт і зупинився, наче про щось здогадуєчись. Шльома зашепелявив крізь криві зуби, подався ярами до свого житла. Й так воно, оповідали, повторювалося з тиждень: процесія під дощем вишикувалась по команді начальника поліції, під бурчання доктора Козюри мандрувала повз Смердючку, мильну фабрику, зупинялася в центрі, щоб випити лимонного лікеру і дати перепочити дамам. Вони незворушно проходили повз зашторені вікна, під мжичкою і дощем, не користуючись транспортом. Вигнувшись підковою, спостерігали, як, наче сонні мухи, пов-

зали робітники, а замурзаний директор... годі його було вирізнити серед підлеглих. Шануючись на людях, начальник поліції та доктор Козюра поважно надувалися сичами і злегка бридилися, коли з-за пагорба вигулькувала нестерпна фізіономія Шльоми Люкса. Шльома голосно сякався, хрестив повітря, незворушно пускаючи соплі, примощувався на порожньому ящику, розклавши перед носом аристократів шматок смердючого, вижовклого од давності сала, головку часнику, і, смачно пережовуючи, вів побожні бесіди, як-от: про ересь доктора Козюри, про хабарництво у місцевому муніципалітеті; про розбещеність деяких лікарів. Так балакали люди, а що насправді говорив Шльома Люкс — невідомо. Одне відомо, що терпець йому урвався швидше, ніж новому директору. Того дня, запітнілий, збуджений од надмірного захвату, директор вистрибував по калюжах, піднімаючи своїх підлеглих; з вікон, позіхаючи, на нього зирили товстопикі, осоловілі від сну чиновники; дивилися вони згори, ховаючись, щоб не потрапити на очі котромусь із претендентів на місце губернатора, — Шльома підійшов до Віталія, пригладив мокрого чуба широкою червоною долонею, чемно привітався, прогомонів, настовбурчивши м'ясисте вухо туди, де чманіли робітники, а трохи далі — місцева знать; Шльома Люкс прогундосив: «Ти ось, Віталію, послухай, що тобі скаже Шльома. Шльома дурного нічого не скаже... І не Шльома, загалом, скаже...» — Шльомин палець із ребристим нігтем хутко тицьнув у натовп, і він ще тихіше продовжував: «А вони... оті халамидники... послухай, підійди нишком... Не Шльома скаже... а вони кажуть, що такого дурня легше у... вибачайте, у Шовгенісі втопити, ніж слухати те, що він говорить... Такого... вибачайте... висловухого ідіота зроду не відшукати... Вибачайте... Ось... А ще вони... тобто, не вони, а пан полісмен та пан Козюра, шановні дами

вибирають з-поміж себе губернатора... Так, так, так... А вас по... вибачайте... по слабості розуму ніяк не можна... так кажуть, те не Шльома каже. Шльома шукає затишку, а не справедливості...» — Шльома по цих словах поплентався до свого ящика, а тоді повернувся. Віталій побачив бугор великого прища у Шльоми на лобі. Прищ враз луснув, і зелений гній стікав на комір сорочки. Шльома обтер рідину широкою долонею, розмазав смугою і швидко затарабанив: «Так. От бачив оту баришню, яка переходить дорогу і вітер задуває їй спідницю? Звідки вона йде, соромливо ховаючи очі, десь нашвидкуруч підмальована у якомусь закапелку... Ясненько нам, звідки вона іде; зупиниться, облизує рожевим язичком морозиво — янгол, а придивися, ззаду хвіст. Чортиця. Прийде додому, залиже чоловіка, нагодує діток. Там увесь світ... А те, що ти видумав, вибачайте, тим, що ти собі понабивав голову, то викинь на смітник. Не можна відкопувати мерців, ніяк не можна... Да... Любов до батьківщини — це не зідрана шкіра, де видно жили, червоне м'ясо; в кращому разі — це не кров, пролита на глину, а те, що полишаєш просто, легко, але до чого повернутися вже не можеш — жаско пече у грудях... Це коли насняться оті вирви в степу, велетенські тіні пролітаючих птахів, річка з розкинутими сітями біля берега... і ти забув... чи було це... чи справді було? Проте цей дух проїдає сірчаною кислотою мозок, серце... Це те, чого не впіймати роками. Любов. Швидше всього. Це те, що відчуваєш шкірою. Це те, що через муку...» — І Шльома тихенько, навшпиньках, відійшов. А Віталій з опущеними руками, вражений, стояв. Напевне, він повірив одразу, бо змінився з виду. Досвід нічого не вартий, коли з нього не скористатися. Але досвід не вказує прямих причин, дій, подій і такого іншого. Віталій затупцював на місці. Перший, роздуваючи боки, зареготав доктор

Козюра; учитель співів спробував тицьнути його ліктем під бік — якийсь недорікуватий вигляд мав новий директор під грибок сірого дощу з напіввідкритим ротом, вилицею, лівим оком розвернутий до живої дуги місцевої знаті, зодягненої в чорне з нагоди трауру. Тоді всі наче опам'яталися — Шльома забелькотів, голови застрибали у вимушених, винуватих позах. І додому процесія поверталася мовчки, з почуттям гідно виконаного обов'язку перед державою. От і Шльома знадобився. Отаке воно.

Нового директора не бачили з тиждень. Розповідали, що він повільно, весь блідий, плентав під дощем дорогою; що він прителіпав додому, зачинився і так от у темряві, в задусі необжитої домівки, просидів тиждень; нікого не кликав. А завод, як і за старих часів, потроху вертався до своїх звичок... Та Віталій, видно, передумував, перебирав непотрібне місиво думок. Якось до нього зайшла Аня, і він побачив її вологі сумні очі. Він простягнув руку, наче хотів їх помацати, але наткнувся на тверді груди, не затягнуті в ліфчик. Він жадібно, мов звір, потягнув ніздрями повітря; вона, скерована невидимим порухом, властивим усім жінкам, скинула руку, потім другу, опустила на коліна і поклала свою кучеряву голову у його холодні спітнілі долоні. Може, там був дощ за вікнами, — осінь, пора падіння важкого листа і янголів.

За тиждень він з'явився на робочому місці, на подив усім зодягнений у чорний американський костюм, при краватці. Завжди бліді його щоки брав рум'янець. Першим його кроком, котрий викликав зляк, була урізана платня. Другого дня він видав наказ про звільнення кожного десятого робітника, який вживав спиртні напої на території заводу; наступного дня зірвав благодушні наміри щодо його недорікуватості, підірвавши добропорядні устаї, — новий директор віддав до суду групу чиновників, звинувативши їх у крадіжках.

Комісар поліції потайки зібрав віче. Доктор Козюра з піною на губах, колошматячи кулаком по столу, через раз матюкаючись і перепрошуючи дам, вимагав екстрених дій, засобів і всього, чим багата поліцейська практика у такій от державі, — тобто директора запроторити до божевільні або сфабрикувати справу. Але начальник поліції, розвалившись за столом, глибокодумно відчикрижив передніми зубами кінчик сигарети і виявив не те щоб лояльність, а далекоглядність і запропонував товариству: а якщо його взяти до с е б е, не так щоб зовсім, а підігріти новим чином, завести знайомство; для чого ось цей клопіт, — бо щось він надто нахабно поводитьсь, зовсім не схоже на телепня. Без сумніву, доктор Козюра вбачав у цьому хитрий хід начальника поліції, щоб прибрати до рук губернаторське крісло. Начальник поліції розсердився, розлютився не на жарт і наказав викликати сюди прокурора — замшілого діда Прохоренка, який недочував одразу на обидва вуха. Прохоренко надіслав письмову відмову, пославшись на хворобу шлунка, й акуратно додав копію документа, в якому зазначалося, що всі чиновники винні у скоєнні злочину, тож санкцію він наклав ще вчорашнім днем. Вічем було прийнято — зняти Прохоренка, а натомість поставити нового директора. Що за біда? Ха! Лякає всього одна назва, місце, вважай, тільки прозивається прокурорським. Під диктовку доктора Козюри написали депешу до золотоглавої столиці. Та ранок приніс здивування, що передавалося з голосу в голос, від однієї домівки до іншої: директор зігнав до яру, — ця земля належала заводу, — робітників і під страхом звільнення з роботи та кримінальної відповідальності примусив усіх до одного копати золото. Це було в суботу, у вихідний день. Упродовж тижня робітники лінькувато місили буру багнюку в болотах, годували комарів. Кілька чоловік упилося сивухою

і втопилося. Тоді відчайдухи вистежили директора і натовкли йому ребра. Побалакували, що це пахне криміналом. За кілька днів, по обіді, невідомої марки автомобіль — білий як перший сніг — захурчав шинами по тихих вуличках. Дами повиставляли плетені китайські стільчики, позіхали, затуляючи долонями каріозні роти, туманіючим поглядом дивилися на дивний кортеж, що на шаленій швидкості, збиваючи собак і бездомних котів, підкотив до тимчасової резиденції пана головного комісара поліції Посабчука. А за півгодини полковник Кравченко однією рукою обтирав спітнілу з дороги лисину, тицяв у розчервонілі пики місцевої знаті небувалих розмірів дулі і погрожував поставити всіх раком. Нарешті він не втримався, вхопив велику бронзову чорнильницю і вилив чорнило на голову Козюрі. Тривога зависла над містечком. клопоти тут давали зайвий ґрунт для розмов, пліток, прожектів. Словом, це розвіювало нудьгу. Але ніхто довго не лягав спати, затримувався на кухнях допізна. Чуття говорило, що все тільки починається. Під ранок страх панував над усіма. Всі погляди зверталися, тамуючи втіху, до червоної стіни тюрми. Але спокій, молочний спокій добродійних громадян переривав жіночий вереск, — це з того боку, де розташовувався найбільший бордель у містечку. То святкував своє прибуття полковник Кравченко. Цілу ніч вили циганські скрипки, з освітлених вікон валив дим, лунав істеричний регіт; кілька разів на порозі з'являвся сам винуватець торжества, в самих смугастих підштаниках, з каламутним поглядом, з револьвером у руці. Полковник бабахав кілька разів у повітря, а тоді кидався в обійми двох фарбованих блондинок з розмазаною помадою на губах. Туман щільно завис зрання. Містечко дрімало, коли долинули нечіткі далекі звуки. Вони наростали, приносячи з легеньким вітром тривогу. Сталося те, чого, напевне, най-

менше чекали, — центральною вулицею на конях проскакали брати Роздайбіди. Найменший, Розан, їхав попереду на огирі гнідої масті. Вони зупинилися, всі однакові з лиця, закричали низькими гортанними голосами, осадивши коней, — несподівано кинулися галопом, на превелику радість дівчорі, котрій обридло посипати голови пилюкою, мурзатися в багні, грати в циганського барона і показувати голі сідниці заплилим салом офіцерським жінкам, — Роздайбіди з ходу бабахали з автоматичних гвинтівок по вікнах, піднімаючи снопи білих скалок, що так гарно й чудово блищали на сонці, що тільки-но зійшло. Дим від пострілів лоскотав ніздрі гірко-солодким запахом. Усе це було новим, наповнювало жахом і таємницею. Брати реготали. Вони захлиналися реготом; клекотіли їхні горлянки, вистрибували борлаки. Зупинилися біля широких воріт доктора Козюри, оздоблених чорним хрестом. Розан задер кошлату бороду, скинув автомат. Ворота під нищівним вогнем братів невдовзі перетворилися на купу трісок. Козюра спустив собак. Роздайбіди змовкли. Вони по черзі розстрілювали псів, що вилітали з двору. Тоді вони витягли доктора і його доньку. Доньку в нього на очах вони по черзі, а то й по два, гвалтували, а потім повісили на старій груші. В тумані їхні фіолетові обличчя світилися лихим торжеством. Вони прогнали голого доктора Козюру під наглухо зачиненими вікнами. Там уже зі своїми бійцями хазяйнує полковник Кравченко — у розхристаному мундирі, з шаблюкою наголо він горлає: «Клянусь Перуном...» — Люта сталь свистить над головами згорблених робітників, що їх тільки-но зірвали з теплих перин; вони щось лепечуть, полковник лютиться. Ф-ф'ють шаблюка! Червона барва крові фарбує білий туман. На ту годину не крикнув жоден птах, — директор вийшов на гвалт. Він неправдоподібно змінився: плечі похилилися, груди запали, під очима не те що кола, а чорні ями; очі на-

повнилися вологою і кров'ю. Він тим поглядом зустрівся з доктором, прошипів здавленим голосом: «Завтра повісити. На головній площі. Зігнати народ. Заарештувати начальника поліції».

Під обід викотилось круглобоке сонце, розбилося об пласкі дахи крамничок. Роздайбіді перестали підганяти робітників, які загороджували червону яругу дротом; з гелготінням, бабахуючи вгору з автоматичних гвинтівок, на низькорослих огирях пронеслися містечком, але їх зупинили національні гвардійці, що безладно тріскотіли рушничними пострілами; за ніч вони перекопали, перерили площу, вивищили барикаду і горлали через перекинуті шафи, унітази, стільці: «Смерть зрадникам!» Вони звалили двох коней Розанів. Кулі джерготали над головами отетерілих мешканців, але все на світі для людини має кінець, лишень страх є стабільною точкою опори в її існуванні, він-то перетворює свинюку на святого, хапугу на сльозливого ченця, повію на стару клімактеричну бабу; страх тихо спить, непомітно для ока видозмінюється, набуваючи інших форм... Тож цікавість виростає з чогось м'якого, втішного, а значить — потрібного. Гвардійці стріляли паскудно; видно, покладали надію, що скоро це закінчиться і розійдуться пити пиво до своїх любок. З невеликими втратами вони задерли лапи і здалися на ласку переможцям. Остуділі Роздайбіді з гучним вурчанням кинулися на резиденцію начальника поліції, котрий оголосив себе губернатором, кинув гасло про зраду батьківщини і, озброївшись допотопною музейною рушницею, боронив себе і честь держави. Роздайбіді залізли досередини по трупах, витягли за патли все віче. Новоспеченого губернатора роздягнули до підштаників, а Альбертина Никонівна швидко надрукувала на «Ундервуді» вирок, що його було виконано негайно — під вереск: «Хай живе республіка і незалежність!» Пан Посабчук

упав, шматований кулями, розстріляний національними гвардійцями, які нещодавно так затято боронили його. Він лежав, широко розкинувши ноги, двометровий красень із розбитою головою і продірявленими грудьми, і шовк ночі роздувався теплим вітром. Попереду цілих десять годин, щоб усім добре подумати. Директор, з вини якого зчинилася вся ця заваруха, не з'явився. Слово «війна» здійнялося і загуло в повітрі. І людину душить невідомість. Коли вона зникає, то короткочасна ейфорична радість пульсує в голові... Шовк ночі, чорний її креп розвіюється над принишклими домівками; псюги виють на круглий місяць; перші дні осені, немилосердно теплої. І наступного дня містечкові дами, полишивши клопіт кухні на чоловіків і челядь, одягнувшись у найдорожчі, найяскравіші сукні, видавалося, що зовсім без ляку, — походжали взад і вперед тихими алеями, вулицями, а Роздайбіди повсідалися чорними круками на мармурових східцях порожньої мерії, жадібно пасли чорними пастками очей порожевілі груди, руки, щоки, випнуті сідниці; вони не перемовлялися, а чогось чекали. Дамам, з усього, нічого було робити вдома, й вони так от гуляли до обіду. Ця пора, напевно, найжахливіша в тихих провінційних містечках; від неї віє не тільки безбарвним, без смаку трав, без пташиних голосів, вітром; щось потворне, слизьке і мокре, як долонею, проходить ополудні над сонними від щедрого сонця кварталами; і хто на цьому знається, навряд чи ризикне вистромити на вулицю носа. Подейкували, що за німецької окупації о такій порі німецькі солдати ховалися в затінку, обпившись шнапсу, бабахкали з рушниць у повітря, щоб розігнати цю наповнену сонцем і жахом осінню тишу; німці забували про сталінських партизанів, а їхні сталєво-блакитні очі зацьковано глипали на годинники, що їх у великій кількості завод Круппа постачав вермахтові. Отож на цю пору увагу всіх при-

сутніх на Центральному майдані привернув довгий чорний автомобіль; автомобіль повільно виїхав з-за розтопленого осінньою спекою горба асфальтної стрічки. Одразу стало видно чотирикутне каре бійців полковника Кравченка, що йшли чітким кроком за метр від автомобіля. Директор стояв на повен зріст; поруч, затиснувши в маленькому дитячому кулачку стосик паперів, примостився Ліліпут. Він зло глипав круглими намистинками очей з-під зморшкуватих повік. Обличчя Ліліпута нагадувало печене яблуко. Він дихав важко; а як автомобіль зупинився, всі погляди чомусь звернулися до нього, а не до директора. Воно так і справді було. Ліліпут дивакувато смикнув гостреньким підборіддям і зачитав універсал, у якому говорилося про військовий стан у країні, вводилася комендантська година, а новий директор спокійно називав себе президентом, тобто диктатором; наприкінці додавалося, що комендантська година вводиться в разі військових дій. І без того збуджене населення нарешті дало волю почуттям. Населення закричало: «Слава! Слава! Слава!» Того ж дня дами без усякого сорому віддавалися воякам — у скверах, пивницях, казармах. Містечко шаленіло від захвату. Диктатор проїздив, зіщулений і згорблений, у чорному костюмі. Ліліпут зачитував указ-універсал, магнетично притягуючи до червоної дірочки рота, звідки лилися нерозбірливим потоком звичні казенні слова, — люд вичитував свою долю. Цілих три дні народ святкував, — на вулицях, у дворах розставляли столи, накриті білими скатертинами; столи заставлялися суліями із самогоном, смаженими поросятами, курми, голубцями та затиранками. Проте диктатор не брав участі в цьому шаленому дійстві. Перед захмелілими громадянами виступив директор жіночої гімназії. Усіх присутніх він палко запевняв, що покладе подальше своє життя на благо, користь і процвітання батьківщини (він ледь не бовкнув — нової,

але й це не врятувало його від смерті); за ним на уквітчану трибуну виліз учитель співів, — діти вдарили по клавішах акордеонів, затягнули пісні. А Роздайбіди лежали під полудневим сонечком на траві, погладжуючи кошлаті груди. За вчителем співів, котрий проспівав «у фронт» гімн сторічної давності, з'явився вчитель географії — мудрий чоловік. Він чемно привітався з усіма присутніми, виголосив неприємну (для нього особисто) новину, а радше — факт відсутності пана диктатора на цих зборах, воістину народних. По цих словах Ліліпут витяг товстий зошит у шкіряній обкладинці, розтулив ротика і щось занотував, швидко дряпаючи самопискою по сторінках. Роздайбіди в кущах реготнули. І коли в наступні дні народ очухався — всі з цікавістю приглядалися до Ліліпута, який, відчуваючи на собі тисячі зацікавлених поглядів, походжав, напускаючи на свій вид сяйво знаменитості. Один з полонених через багато років засвідчував, що гузно Ліліпута не пропорційне решті частин тіла. Спробуй розберися, коли ти його зроду не бачив. І той бенкет треба було б, кажуть, описати, але, панове, — це так само нудно, як і війна, що про неї йтиме оповідь у коротких рядках. Що вам говорити, — держава ніколи не потребує вашої душі, але вона залюбки візьме вашу кров і м'ясо. Тож готуйтеся до чогось кращого, практичнішого, ніж оспівування неозорих берегів країни Золотих Мрій.

Тож дамам не треба було повторювати — війна. Передусім треба віддати належне їхнім чоловікам — ті, хоч убий, воювати ніяк не хотіли; вони раді віддати на відкуп і до цього невірних своїх дружин, а зараз під знаком страху та часу вони пустили цю справу на відкуп власній совісті. Дами не дозволяли себе цілувати; дами вже знали ціну часові, що підступив немилосердно під пороги їхніх домівок; дами віддавалися зі зміною мудрістю у стайнях, де тхнуло солодким жереб'ячим потом,

у богадільнях та в під'їздах. Спробуйте сказати, що вони чинять щось недобре. Вони певні свого обов'язку народжувати і вбивати. За якихось кілька днів, перед тим як до території нової держави підступили урядові війська, вони виконали свій обов'язок не те щоб належно, а виявили в тому здорову надмірність, заслуживши навіки славу найкращих агітаторів поневоленої честі. Коли йому прийшла пора прощатися з життям, навряд чи він пам'ятав їхні сумні очі, — жінок відводили до яру і по двоє розстрілювали, лишень на пострах робітникам, які підняли бунт на заводі, озброївшись кийками і допотопними рушницями. Коли вийшов їхній делегат, то Ходун стояв, взявшись у боки, чвиркаючи слиною через верхню губу. Делегат, низькорослий чоловічок, голова місцевої профспілки, зачитав вимоги перед незворушним, обернутим до порожнього осіннього неба обличчям старшого Роздайбиди. Той навіть не мугикав: невідомо, чи слухав, чи про щось своє думав. Нарешті, він з висоти свого становища і зросту подивився на профспілкового лідера, витягнув кривого тесака і полоснув від вуха до вуха горлянку. Робітники відповіли безпомічним торохкотінням рушничних пострілів. Того дня пройшла перша чутка про справжню війну. Ліліпут з'явився з диктатором і зачитав універсал про інтервенцію. З полотна залізничного вокзалу злетіли перші гелікоптери — вони прибули разом із новітньою апаратурою, що зараз іржавіла під осінніми дощами. Гелікоптери методично, впродовж чотирьох годин, бомбардували завод; навіть коли робітники вивісили білий прапор і побігли, як мурашва, крутим схилом, вони продовжували стріляти, жбурляти ракети і бомби, піднімаючи догори червоні вихори глини та розірвані трупи, що глухо гепали на землю. Наступного дня добровольча армія виступила в похід боронити батьківщину. Вони крокували центральною вулицею, плутаючи кроки; аж коли ступили за

місто, то спохопилися: зник або не з'являвся зовсім полковник Кравченко. Це в галасі вітань і проводів забулося надто швидко, — по узбіччях лопотіли прапорцями й сукнями жінки; діти забиралися на дерева й паркани, звідки їх стягували поліцейські, а жінки запопадливо заголювали сукні, чим затримували просування визвольної армії. Місцями дислокація нагадувала дикі гульбища радісного, до смертельної лихоманки збілілого люду, тільки не військові дії. Щоправда, все населення вимахувало різноколірними прапорцями, співало патріотичних пісень. Замшілі діди в синіх мундирах виходили ввечері до таборів, щоб повчити непутящу молодь військової справи — це закінчилося сумно: дідів топили в озерах або ті ж таки патріархи допивалися до поросячого вереску, і вранці їх знаходили задушених, позеленілих, зсудомлених у власній блювоті. Слава Богу, — ця історія позбавила нас докладних і трохи забудькуватих державних борзописців, авторів історичних романів, благоденських оповідок, бо нам би не раз довелося паленіти з сорому, згадуючи поведінку героїв, які нарешті зібралися докупити і рушили, співаючи незграбно пісню «Куди ти, хлопче, йдеш», а на додачу, як вислід, — народ завжди обтяжений моральністю, осудом і ще чимось. Куди нам після цього подітися? Тож імовірно, що полковник Кравченко рухався зі своїми молодцями іншим шляхом. Спостережливі люди, а ще й злі язики подейкували, що пана полковника бачили біля озер, у чому мати народила, в товаристві підстаркуватих, тлустих молодниць, які марширували під дудки та волинки, тримаючи «у фрунт» пляшки з шампанським. А тим часом дві армії повзали вздовж кордонів, збираючи порожні пляшки, потайки, подалі від секретних служб, обмінювалися таємницями, де дешевше пиво і як найбезпечніше перелізти кордон; повпивавшись, солдати бабахкали з рушниць, нудилися за домівкою, погрожуючи командирам: мовляв, не одна

осика тремтить, чекаючи на їхні офіцерські шиї. У столиці, на диво, не сполошилися. Проте люд потроху прикупував макарони, сіль і сірники.

Добропорядний громадянин першим зметикував, куди полетять бомби. Одна з газет, до голосу котрої прислухалися, здійняла справжній скандал, — несподівано заявила, що озброєні до зубів колаборанти прорвали на півдні державний кордон і з кровопролитними боями просуваються в глиб країни. За день, а може, раніш, зі зняттям головного редактора, інформація була рішуче заперечена. Загалом заперечити це виявилось неможливим — перша бомба з гелікоптера впала на околиці золотоглавої. Так почалася війна. Столиця не могла отямитися, армії стояли до глибокої зими, шануючи одна одну дулями, а генерали ворожих сторін ходили один до одного в гості, щоб поділитися спогадами або тютюнцем. Вони сподівалися, що два правителі якось домовляться, налагодять стосунки. Кажуть, хтось необачно вимовив слово, — справжній правитель переоцінив свої сили, а вважай, і свого народу. Тож почалася війна. Військові дії, про які розводиться не варто. Відкрийте будь-який військовий атлас, складений одразу по війні, де чомусь усі супротивники постають не те щоб дурнями, а такими от недоріками, і тоді вам, якщо вистачить трохи терпцю, одразу стане-таки щось зрозумілим про хід баталій і походів. Вам відкриються широкі овиди інтелекту полководців, героїзм вояків, обопільний патріотизм і ненависть до ворога. Просидівши в бібліотеці до глибокої ночі, на превелику радість, ви віднайдете й побачите затерті світлини ваших світочів під простреленими прапорами, під кулями, в рукопашному бою, на фоні кучерявих вибухів. Головне в отих книжках — ви бачите непереможність обох армій, гори трупів, що їх вояки під керівництвом своїх генералів понакладали на полі бою...

Отож на те вона війна. Когось там за кадром вішали, когось нагороджували — такими фактами здебільше цікавляться внутрішні служби, скликаючи трибунали, забуваючи про розпачливий крик обивателя, в котрого забирали не лише останню курку, а й життя. Чого воно варте в порівнянні з життям тих, які крутять колесо історії, що ніяк не хоче обертатися навколо їхнього обійстя? Як жив диктатор? Знову в нагоді нам не стане замурзаний чорнилом історик. Не знаю — останні його дні навряд чи різнилися від попереднього життя. Правда, диктатор більше хмурнів, наливався нездоровою кров'ю: всюди, коли з'являвся на люди в супроводі розплилої од нервових стресів дружини, він тільки відхаркувався, відшмаркувався, щось коротко писав ад'ютантам. Він впадав у меланхолію, з тією ж таки меланхолією керував бойовими діями, розбиваючи вщент найзатятіших полководців; він не радів, а сам не знати чого сидів у крихітній комірчині, бездумно водячи зламаним грифелем олівця по аркушах. Дехто подейкував, що це від невідомої науці статевої хвороби. Він наливався нездоровим салом, погляд його став схожим на лев'ячий, і православні богослови приписували це демонічності його особи, ставлячи це собі в теологічну заслугу. Говорилося про диктатора різне. Всіляке молили, проте навряд чи воно було правдивим. Одне відомо — в боях він не брав безпосередньої участі. Подейкували, що його сутулу, згорблену постать можна було вгледіти на редутах, у бліндажах, але погляд диктатора надовго завмирав чомусь на небі, тобто в порожнечі, бо в тому поглядові навряд чи відбивалося небо. Вже після подій один полонений на допиті, підігрітому стусанами, видаючи секрети, повідав, що після виснажливого бою або шаленого бомбардування диктатор полюбляв пролітати над містом, втупивши нерухомі більма очей у люте пожарище; й отак — жоден м'яз не здригнувся

на його обличчі. Казали, що таким робом він боровся з хворобою. Й це навряд чи ймовірно. Що ж тоді спонукало Ліліпута гасати на авто, стріляти з кишенькового пістолета по чорніючих тінях людей, заповнювати в'язниці — число патріотів від того доскочило небувалих доти чисел. Про те, що диктатор зовсім не хворий, свідчила одна ознака — лікаря при собі він не мав, а з кількох уцілілих листів його дружини дізналися, що напади ясновирошності відступили; а ще в тому листі багато говорилося про справедливість, про її порушення. Дружина писала, що, на диво, на час війни припало духовне відродження; всі, мов зголоднілі, чигали на бюлетені, вісники, ще свіжі, із запахом крові і фарби, де сповіщалося про кількість забитих, скалічених, поранених. Це додатково збуджувало. В далекій Європі мляво, мов від комашні, відмахувалися: що ви там говорите? Війна? Ми теж воюємо з усім арабським світом, китайцями — спробуйте вистріляти цих жовтопиких, їх-бо мільярди, а тут ще з товстопузими і знахабнілими німцями клопоту не минути. Народ-бо вже пройнявся таким духом, що несподівано відкрив, відчув містику химерної дійсності, — бо жадоба крові стала реальністю, недарма так полюбляють червону барву. Зараз їхні дружини носять жалобу і за чаєм, пріючи від модного вбрання, переказують новини, пошепки перебільшуючи кількість жертв. На цьому лист уривався. Одне слово — жив він відлюдьком, без почестей, без гостей і бенкетів, у високому палаці з високими стінами. Палац містив у собі також церкву, маленький ринок, пошту, телеграф. Це неподалік від Зеленого Острова. Щодо палацу, помилки не може бути — хоч руїни бачив не сам автор, а його колега, який на ту пору підробляв військовим кореспондентом, отаке армійське ледащо, якому заздять його тиллові колеги. Ще одна чутка, схожа на вірогідний факт, — в одному

із залів, що був розташований трохи нижче від решти кімнат, містився справжній мавпячий розплідник. Тварин привозили з Бразилії, з Африки, з Австралії, звідусіль, де тільки водилися ці тварюки. Ночами, особливо влітку, в липні або серпні, коли сходив місяць уповні, під дахами стояв тугий сморід. Кажуть, що галас, зчинений звірами, тишив диктатора. Глупої ночі він сходив крутим спуском, по-дитячому затиснувши велетенську дриняку. Повагом проходився вздовж кліток, де утримувалися сотні, якщо не тисячі тварин; він дражнив їх дринякою; коли мавпи вишукували воші й чухмарили гузна — сідав на маленького стільчика, підібгавши ноги, і непорушними, налитими кров'ю очима спостерігав, як метушаться звірі. Найбільші, з широкими грудьми, нахабні, з осмисленим, майже людським поглядом, відразу кидалися в бійку, вищиривши жовті ікла; за хвилину тварі рвали загривки меншим своїм родичам. Втомившись, мавпи винувато роздували губи, звісившись на одній лапі, мстиво показували червоні гузна й шмаркали носами. В ту хвилину служники висипали банани і помаранчі, — мавпи зчиняли чергову бучу, бо їдла на всіх навряд чи вистачало. Коли їх окутувала хмара вискубаної шерсті, а стіни дригоніли від вереску, служники розганяли їх металевим пруттям, підсипаючи ще бананів. Нарешті понаїдалися. Найбільший павіан чи самець горили починав онанувати, молоді похоплювалися за ним; старші — їх меншість — шляхетно ляскали зубами комах, гидливо кривлячи пики. Диктатор розчулювався: на очах виступали сльози. Він наказував служникам принести кошик з ананасами і по черзі, мов ті нагороди, роздавав мавпам. Отож якийсь невдячний гамадрил цапнув його за руку — відтоді постала легенда, буцімто вождь отримав поранення в бою з державними військами і виявив неабияку хоробрість. Думаю, що

чоловік він був не такий дурний, щоб підставляти голову під кулі невідомо кому.

Так він прожив три роки. Відомо, що на четвертий рік він спалив рідне містечко й перебрався на Зелений Острів, а війська його полишали клопоть за клаптем території, спроквола боронячись, — війна затяглася не на один рік. Розповідали, що якогось дня його застали в дикому нападі злості, з білою піною на губах — диктатор кричав, волав про зраду. Він оголосив, що здається на милість ворога. Це теж плітки. Щодо Зеленого Острова, де розташувалася його остання резиденція, немає ніяких сумнівів. Там він перебував до кінця, під захистом своїх гвардійців. Він байдуже слухав істеричні крики дружини. Аня клала на обліплений білим язик рожеві пігулки, а коли напади істерії не повторювалися, мовчала разом із чоловіком. З упевненістю можна сказати, що його з'їдала марнота минулих днів. Одного дня з'явився Лящ, який відбував покарання у божевільні. Завдяки війні він звільнився, тож прийшов до свого колишнього товариша. Але вони не змогли поговорити. Хоч би як натягували рівність розмови — з того нічого не виходило. Диктатор мляво реагував на філософські фанаберії Ляща, відказуючи, що людина нічого не варта, неспроможна вирішувати за себе, і думки її — не що інше, як порожня балаканина; керує людиною страх перед чимось, може, перед Богом, проте в цьому краю люди більш забобонні, ніж віруючі. І Лящ пішов ні з чим. Того року військово щастя знову повернулося до нього, проте злягла з паралічем його дружина, і диктатор просиджував у будиночку, схожому на очеретяний хлів, пив козяче молоко з вівсяними коржиками, тримаючись настанови свого батька.

Його підхоплювала течія часу, і він як міг опирався цьому. То не була хвороба, як зображували це пізніше літописці та історики. Напевне, для того й поруйнував він рідне містеч-

ко, щоб зупинити ту швидкоплинну ріку. Там він поклав рештки армії. Подейкували, що, дивлячись на широкий килим червоного жару згорілого міста, на бурти димлячого трупу, він сказав, витягнувши пазуристі руки: «Навіщо людям будувати храми, якщо вони вірять тільки в себе... Тож його біографія така вбога, що якби не Аня і не щоденні чотири-п'ять склянок молока, то нічого було б розповідати. Його обходило одне — сидіти сиднем, тяжко підібравши подитячому коліна, непорушним поглядом міряючи відстань від стіни сірого очерету до чорних кар'єрів. За квадратною його спиною вуркотіла війна. Проте зір його муляла Аня, яка істерично хникала і клала на язик рожеві пігулки. Скільки пройшло років, днів, годин? Вічність не зупиниться, якщо навіть земля перестане існувати. З упевненістю можна сказати — він не бачив навколишнього. Навряд чи чув гупання важкої канонади, не бачив заграв над містами. Й там, на Зеленому Острові, він здивовано повів головою — верещання його останньої жінки, жінки не його крові, мов хтось відтяв, і той крик одійшов. Начебто вперше він побачив солдатські кирзяки, тріск нетривкої криги; до його слуху не те щоб торкнулися, а боляче вдарили голоси людей, які раділи невідомо з чого, коли їм до рук потрапляло рожеве яблуко; цигарка наповнювала солдатів невимовною втіхою, — він відчув оту втіху, — зашкарублу, проте болісну, як світанок для людини, яка вийшла з в'язниці. Ховаючи відчай, диктатор зрозумів, зводячи голову, — небо вибухнуло над ним океаном, — зрозумів, що жив у якомусь світі, від котрого вимагав за одну хвилину всього, натомість утратив щось істотніше, може, те, що людина повинна отими кирзяками місити багно; він якусь хвилину дивився на широке руслице неба, на степ, на сизу кушпелінь далечини. Він простодушно чіплявся поглядом, ловлячи фарби і звуки. Напевне, він побачив, як розлуцу-

ються бруньки на сухих бадиллинах сірого, всохлого з літа очерету, як ворущаться жаби; він думав, що люди не такі й лихі, зовсім не лихі, бо вони є всього-на-всього людьми, і яке там з біса пекло, коли вони ще за життя собі намурували в'язниць, катівень, видлубали затишні труни, мовби там їм вічність лежати живими... проте це тільки наші думки... Потім він побачив білого лева, що вільно ступав степом. Зовсім нечутно з очерету вибіг Лящ. Згинаючись, за звичкою, під вагою тіла, поминаючи збайдужілих гвардійців, він перетяв чорний трикутник багнуки, — диктатор з відчаєм слухав лопотіння неба над головою і зі сльозливою дитинністю думав про те, що він не може згадувати, бо йому нема чого згадати. Океан неба над ним; він чує, як ворущиться тугими стеблами степ під лев'ячими лапами; рука поволі зводиться, щоб затулити очі, — йому не чути слів Ляща, не чути, як велика пустка западає на землю, а там, зі сходу, він, напевне, бачить щось неймовірне й гарне, бо губи розтягує блаженний усміх. Тут голос його жінки зривається на високий: десь від степу, плутаючи білі гриви в ногах, на нього суне табун білих коней, кожен із рогом на лобі. І по тій короткій хвилині він, якби міг, то вгледів би велику заграву вогню над лісом, над чорними лунками кар'єру, де копошаться вгодовані людським падлом великі чорні раки; він би неодмінно побачив, як голова його розлітається на неправдоподібні червоні квацьки. Він може тільки подивуватися з легкості і кумедного переляку Ляща, який зовсім по-жіночому жбурляє пістолет на землю. Він дивно якимось стоїть, той Лящ, зовсім по-бабському стуливши коліна, присівши навпочіпки...

Через добрий десяток років пошарпана електричка гуркотіла битими коліями: зусібч у вічі впадали видлубані вибухами ковбані. Я куняв, потішений думкою, що нарешті

таки здихався редакційного гармидеру, примостившись у досить зручному, але обшарпаному кріслі, розманіжений щедрим квітневим сонцем. Голос молоді блондиночки джеркотав мухою і спершу тільки дратував мене. Далі, видно, дорога належала й зовсім занедбаному трастові якоїсь компанії, — електричка загуцикала ще дужче, а блондиночка на диво ожила, заджеркотіла вже серпневою мухою, тож мені випадало тільки слухати цю поштиву жіночку і дивитися на краєвид, від якого мало-мало, але холонула кров у жилах. Ми викотили на рівнину, було десь під полудень, — земля від краю і до краю рясно притрушена попелом, сірим, мов порох, від давності. І от так ми перебиралися, з дуже малою швидкістю, і мені дедалі більше випадало спілкуватися з панянкою, втупивши осоловіле від нічної втоми обличчя в безрадісні краєвиди. Електричка не знати чого зупинялася на кожній станції, проте ні людей, ні помешкання близько не було видно. Отож я не витримав і зійшов біля розваленого мосту. Скільки сягало око, лежав навколо попіл. Я постояв біля розбитого мосту, слухаючи, як позаду відходить, гуркочучи, електричка, — нагнувся і набрав у жменю попелу: теплого, з різними камінчиками. Викинувши попіл, що завис у безвітрі, я рушив уздовж висохлого руслища.

Мене попервах навіть тішило отак пройти кілька кілометрів обезлюділими місцями; про те, що тут колись жили люди, можна було тільки фантазувати. Не більше. Отямився я тільки тоді, коли від нестерпної спеки стягнуло на плечах і шиї шкіру. Тож за слушне поклав повернутися. Йдучи назад, мабуть, збився з путі і вийшов до змілілого потічка, де на пригорку росло кілька морельок, прибитих брудним квітом, а трохи далі стояв великий військовий контейнер, бурякового кольору, що, з усього, правив комусь за помешкання. Сходячи до води, почув людський крик, що тут озвався добрим десятком голосів. Я вгледів на тім боці постать. Постать замахала

руками, підкликаючи до себе. За хвилину ми стовбичили один проти одного. Чоловік, зі спотвореним опіками обличчям, гаряче заговорив, що давно не бачив людей, мабуть, я прийшов від залізниці; відтак скоромовкою додав, що воду пити не можна, бо вона отруєна, а п'є він тільки з криниці, там, за лісом. І незнайомець тицьнув у той бік, де височіла гора, а на ній — чорне остюччя. Це й був ліс. Потім він запросив до себе в помешкання, додавши: вранці він покаже дорогу до порту. Порту? — здивувався я. А він швидко закивав головою, мовби доводячи самому собі: он там, за лісом, солоне озеро і ходять пароплави; там живуть олюднені обри. Хто такі обри? Видно, я далекий від усього чоловік. На тому він і замовк, запрошуючи до хижі. Пройшли в хижу, де підлогу було заслано смердючим лінолеумом, а за ліжко правили жмути ще свіжих водоростей. Чоловік роздмухав вогонь. Він роздував вогонь і весь час скаржився на обрив: днів зо два тому вони зарізали в нього теличку, добре, що ото вчасно наскочив, то вбив одного із самопала. І він показав, досить жваво, як застрелив обра. Куди він його подів? А в яму кинув, його ж одноплемінці і зжеруть, навіть кісточок не лишать. Таке от діло. Він, щоправда, пам'ятає старі часи, ще до Великої Війни, коли про Солоне Озеро і згадки не було, а тут, довкруг, за десять миль, стояли міста. Війна геть понищила все. Не хочеться й оповідати, таке лайняне діло. Зовсім занастали край.

Тепер от спілкується з напівдикунами. Він поставив казан із варивом. Хоч я й зголоднів за цілий день, але один вигляд жилагого синього м'яса примусив мене відмовитися. Незнайомець ковтав варене великими куснями, смачно чвиркаючи юшкою. Трохи помовчавши, він зразу почав оповідати про війну, і з його розповіді тільки й можна здогадатися, якого жаху він набрався за тієї війни. Що ніхто не врятувався, про те годі й питати. На цьому він швидко погасив каганця і за мить уже солодко хрпів.

Прокинувся я від того, що хтось торсав мене за плече. Світало. Сонце ледь вибралося з-за пагорбів. Ми з незнайомцем нашвидку перекусили і налаштувалися в дорогу. Спочатку ми йшли степом, збиваючи сірий попіл; за півгодини зійшли в улоговину, до річки, — там стояв на пристані човен. Човен нагадував щось середнє між катарасом і простим рибальським човном. Незнайомиць прудко заскочив, одіпхнувся багром, і ми попливли між чорних круч, що брилами нависали над нашими головами. Спочатку мені видавалося, що шлях по річці не займе й години, але ми все пливли, і з усього було видно, що кінця-краю не буде цієї подорожі. Кручі відкидали важкі тіні на мертву, чорну як смола воду. Першу половину дороги ми мовчали; відтак заговорив я, цікавлячись країною, краєм, його назвою. На що мені дивакуватий чолов'яга відмовив, що й сам забув, — то від контузії, але обри, ті, котрі живуть біля Солоного Озера, називають її Золотою Країною Офір. Наскільки воно вірогідне, то навряд чи він знає. Одне він впевнено може сказати за багато прожитих тут років: людині не слід заходити далі від того, ніж їй призначено. «Отак», — прикрякнув він. І човен скоро поминув громаддя круч, вплив на рівнину. Сонце вже зринуло у високість, і я побачив зовсім близько спотворене обличчя незнайомця; діймала спека. Скільки сягало око, лежав степ, засланий, мов умисне, товстим шаром попелу; незнайомиць, відпихаючись од замуленого дна, скаржився, радше недбало, одноманітно бубонів, що дощів багацько років не випадає в цій клятій країні. Сонце висіло в низькому небі. Здавалося, думки звітрувалися від одного погляду на степ. Попіл тріщав на зубах. Так минав час. Та от за годину човен уткнувся в порепане, мов коржі, висохле руслице. Незнайомиць обперся на весло, так, аж забілили круглі гулі на кісточках лівиці; вперше він сказав чітко: «Оце біда, дивись, диким обрам у

зуби потрапимо...» — Він налаштував самопал. Виявилось, що нам треба пройти рівниною добрий десяток кілометрів, і то навпрошки. Незнайомець обережно витягнув військову флягу, дав відпити кілька ковтків, зробив сам — один. І, дбайливо загорнувши в ганчірку, сховав флягу.

І ми пішли знову. Коли сонце запало до половини, перед нами вирросло гряддя низьких кряжів. Я з розпачем подумав: «Куди це мене до біса знову занесло!» Проте незнайомиць, обминувши гори, пішов у протилежний бік, голосно гримаючи своєю пукавкою. Він буркнув, щоб я тримався в нього за спиною. І тут ми вийшли до води. Безлюддя берегів говорило виразно про те, що й тут пройшлася важкими стопами війна. Сутеніло. Червоне передвечір'я гнітюче давило на тім'я. Незнайомець вів мене берегом, грізно потрясаючи пукавкою. Нарешті нас перейняли якісь постаті, що тримали в руках смолоскипи. Це й називалося обрами — двоє зморщених, маленьких, зігнутих від недоїдання чоловічків. Один тягнув щось на кшталт прапора з двоголовим котом. Вони тоненькими голосками попросили поїсти, бо місія прибуде лишень за тиждень. «Тиждень», — скрушно подумав я. Проте, якби я не жив із ними тиждень біля мертвого озера в печерах, то цієї історії не було б. Та й чи добрався б, чи доберуся колись до світу, звідки я вийшов? Човен раз по раз затоплює, двигун працює з перебоями, а моряки вічно п'яні. Вони час од часу духопелять капітана. І я скрушно думаю: мо', й справді нам не милуватися квітами, а радше займатися їх плеканням? Над нашим пароплавом зависло низьке небо, затягнуте чорними хмарами, з вилізлим, зеленкуватим, мов у потопельника, оком місяця. Довго ще пливти в пільмі... Хто його знає. Дорога кудись виведе без огляду на керманичів.

Літературно-художнє видання

УЛЬЯНЕНКО Олесь

ВОГНЕННЕ ОКО

Роман

Головний редактор *Є. В. Мезенцева*
Відповідальна за випуск *Г. С. Таран*
Художній редактор *Л. П. Вировець*
Комп'ютерна верстка: *В. А. Мурликін*
Коректор *Л. В. Дмитрієва*

Підписано до друку 27.05.13. Формат 70x108 ¹/₃₂,
Умов. друк. арк. 14,00. Облік.-вид. арк. 15,90.
Тираж 2000 прим. Замовлення № 3-378.

ТОВ «Видавництво Фоліо»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 3194 від 22.05.2008 р.

61057, Харків, вул. Римарська, 21А
Електронна адреса:
www.folio.com.ua
E-mail: realization@folio.com.ua
Інтернет-магазин
www.bookpost.com.ua

Надруковано з готових позитивів
у ТОВ «Видавництво Фоліо»
61057, Харків, вул. Римарська, 21А
Свідоцтво про реєстрацію
ДК № 3194 від 22.05.2008 р.

Ульяненко О.

У51 Вогненне око: роман / О. Ульяненко; худож.-оформлювач Д. О. Самойленко. — Харків: Фоліо, 2013. — 313 с.

ISBN 978-966-03-6434-9.

Олесь Ульяненко (справжнє ім'я Олександр Ульянов; 1962—2010) — найрадикальніший і найжорсткіший, скандальний і непередбачуваний український письменник, автор понад 20 романів. У видавництві «Фоліо» вийшли друком його книжки: «Сталінка. Дофін Сатани», «Жінка його мрії», «Квіти Содому» і трилогія «Ангели помсти».

У романі «Вогненне око» (1999) із вражаючою достовірністю зображено цинічний і жорстокий абсурд української дійсності 90-х років минулого століття. Це і всепереможні у своєму безглузді і жорстокості злочинці брати Роздайбіди, і не менш злочинний міліціонер Гільмедов, і представник корумпованої верхівки полковник Кравченко... Це твір про злочин і безкарність, в якому із жахливими подробицями змальована «нечистота та розклад людського буття».

КНИЖКИ ВИДАВНИЦТВА «ФОЛІО» ВИ МОЖЕТЕ ПРИДБАТИ:

склад-магазин у м. Києві
вул. Трьохсвятительська, 4
(044) 278-82-64
e-mail: foliokiev@kv.ukrtel.net

відділ роботи з роздрібною торгівлею
м. Харків, вул. Римарська, 21А
(057) 700-05-46
e-mail: market@folio.com.ua

Книга поштою
Книжковий клуб «Фоліо»
м. Харків, 61052, а/с 46
(057) 715-61-19 з 9.00 до 18.00
e-mail: club@folio.com.ua
Висилається
безкоштовний каталог.

гуртова торгівля:
ТОВ «Аргумент-Принт»
61005, м. Харків,
пл. Повстання, 7/8
(057) 7149-173, 7149-386
e-mail: topman2@argprint.com.ua,
info@argprint.com.ua

ТОВ «Видавництво Фоліо»
61057, м. Харків, вул. Римарська, 21А
(057) 700-44-29
e-mail: foliosp@kharkov.ukrpack.net
www.folio.com.ua

представництво в Києві
м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4
(044) 279-25-48
e-mail: foliokiev@kv.ukrtel.net

ВИДАВНИЦТВО «ФОЛІО» В ІНТЕРНЕТІ

Інтернет-магазин «Фоліо»:
www.bookpost.com.ua

**Видавництво «Фоліо» —
сторінка на Facebook**
«Facebook-магазин Фоліо» (перехід зі
сторінки видавництва «Фоліо» на Facebook)
Сторінка видавництва «Фоліо»

на LiveJournal
www.folioua.livejournal.com

**Сайт подарункових ексклюзивних книг
«Фоліо»**
www.elitbooks.com.ua

МАГАЗИНИ ВИДАВНИЦТВА «ФОЛІО»

м. Київ
«Книги Фоліо»
магазин-склад
вул. Трьохсвятительська, 4
(044) 278-82-64
«Книгарня #1»
пр. Московський, 10
(біля виходу М Петрівка)
Книжковий ринок «Петрівка»
Центральний ряд, місце 25

м. Львів
«Книги Фоліо»
вул. Коперніка, 3, (032) 244-55-17

Магазини-партнери

Вінницька область

м. Вінниця

- Магазин «Емпік»*
ТРЦ «Мегамолл»
вул. 600-річчя, 17 (0432)65-91-88
Магазин «Емпік»
пл. Гагаріна, 2 ЦУМ (0432)55-08-48
Магазин «Кобзар»
пр. Привокзальний, 2/1.
Магазин «Книгарня-Є»
пр. 50-ти річчя перемоги, 26 (0432) 26-59-04
Магазин «Дім книги»
вул. Інтернаціональна, 3/2
вул. Коцюбинського, 33а

Дніпропетровська область

м. Дніпропетровськ

- Магазин «Емпік»*
ТЦ Гранд Плаза
пр. К. Маркса, 67, (056) 371-28-56
Магазин «Емпік»
ТЦ «Вавилон»
вул. Маршала Малиновського, 2 (056)760-11-19
«КС»
ТЦ «Московський»
вул. Глінки, 24 (056) 726-53-14
«КС»
ТРК «Мост-сіті Центр»
вул. Глінки, 2, (056)790-30-57
Магазин «Білокишижик»
вул. Червона Площа, 3 (056)745-10-60
Магазин «Книги»
Ул. Вокзальная, 5
- ### м. Дніпродзержинськ
- Магазин «Книги»*
вул. Шепетова, 4
- ### м. Кривий Ріг

- «КС»*
пл. Горького, 10, 95 квартал (056) 404-76-41
Супермаркет «Епицентр»
ул. Быкова, 33
Супермаркет «Ашан»
площа 30-річчя Перемоги, 1
Супермаркет «Фоззи»
Вечерний бульвар, 33

Донецька область

м. Донецьк

- Магазин «Літера»*
ул. Артема, 130 (062) 206-60-98
Магазин «Буклет»
вул. Артема, 160
Магазин «Читай город»
вул. Артема, 158-Б (062) 258-21-05
Супермаркет «Амстор»
пр-т Ильича, 23
ул. Стадионная, 3

- ул. Соколинная, 38
ул. Землянская, 106
ул. Добровольского, 4
бульвар Шевченко, 41а
- ### м. Горлівка
- Супермаркет «Амстор»*
ул. Ленина, 60А
ул. Пересыпкина, 19
- ### м. Макіївка
- Супермаркет «Ашан»*
автомобільна дорога «Слов'янськ-Донецьк-Маріуполь», 114 км.
- ### м. Маріуполь
- «КС»*
«Будинок книги» в ТЦ «Браво»
вул. Металургів, 53 (0629) 41-06-96

Житомирська область

м. Житомир

- Магазин «Біблотека»*
вул. Київська, 19 (0412)472752
«КС» в ТЦ «Сатурн»
вул. Московська, 16

Запорізька область

м. Запоріжжя

- Магазин «Емпік»*
пр. Леніна, 147 (061)270-00-89
Магазин «Літера»
пр. Леніна, 208
Книжковий супермаркет «Папірус»
ул. Гоголя, 32-32а (061)2226568
Супермаркет «Епицентр»
ул. Запорожская, 1в
Супермаркет «Ашан»
вул. Запорізька, 16.
Супермаркет «Амстор»
пр. Советский 13
ул. Новокузнецкая 41
ул. Чаривна, 74
ул. Бородинская, 24
- ### м. Мелітополь
- «КС»*
пр. Б. Хмельницького, 42 (0619)43-66-94

Івано-Франківська область

м. Івано-Франківськ

- Магазин «Літєя»*
вул. Незалежності, 18/2
Магазин «Книгарня Є»
вул. Незалежності, 31 (0342)72-25-02
Магазин «Дім книги»
вул. Тичини, 61
Супермаркет «Епицентр»
ул. Івасюка, 17

м. Калуш

- Магазин «Наш Формат»*
вул. Грушевського, 50/1 067-342-11-79

Київська область**м. Біла Церква***«КС»*

вул. Гагаріна, 11 (04463)3-50-10

Магазин «Буквоїд»

вул. Гагаріна, 8/10 (04463) 5-84-98

вул. Таращанська, 191а, 2 поверх.

Торгова алея

(04463) 3-90-21

м. Бориспіль*магазин «Емпік»*

вул. Київський шлях, 2/6

м. Бровари*«КС» «Будинок книги та медіа»*

вул. Незалежності, 3 (0494)5-50-75

м. Славутич*«КС» «Будинок книги та медіа»*

Київський квартал, 130 (04479)2-34-13

Луганська область**м. Луганськ***Магазин «Літера»*

вул. Сосюри, 137

Магазин «Знання»

вул. Володарського, 59

Магазин «Глобус-книга»

вул. Радянська, 58

Магазин «Хороші книги»

вул. Челюскінців, 6 (0642) 71-81-40

Волинська область**м. Луцьк***Магазин «Знання»*

пр. Волі, 41

Магазин «Книги»

вул. Конякина, 37а

Магазин «Дім книги»

вул. Медведєва, 13

Магазин «Волинська обласна друкарня»

пр. Волі, 27 (0332) 24-41-73

м. Володимир-Волинський*«Культурний центр Є»*

вул. Ковельська, 6 (0334) 22-19-57

с. Липини*Супермаркет «Епицентр»*

вул. Окружна, 37

Львівська область**м. Львів***«Книгарня на Федорова»*

вул. Ставропільська, 4, к1 (032) 2355488

м. Жидачів*Магазин «Українська книгарня»*

площа Свободи, 5

Миколаївська область**м. Миколаїв***Магазин «Емпік»**ТЦ «Магелан»*

пр. Героїв Сталінграда, 13 (0512) 67-48-34

«КС» «Кобзар»

пр. Леніна, 122 (0512)55-20-51

*«КС»**«Молода гвардія»*

вул. Радянська, 3 (0512)35-12-86

м. Кременчук*Супермаркет «Простір»*

пр. 50-річчя Жовтня, 96

Супермаркет «Амстор»

вул. Халаменюка, 7

Одеська область**м. Одеса***Магазин «Атріум»**ТЦ «Рівьєра»*

Староніколаєвська дорога, 101

*Магазин «Літера»**ТЦ «Афіна»*

пл. Грецька, 3/4

«КС»

вул. Черняхівського, 1А (048)78-57-240

«КС» «Будинок книги та медіа»

вул. Люстдорфський шлях, 140 В

(048)785-67-07

«КС» «Будинок книги та медіа»

вул. Буніна, 33 (0482)32-17-97

«КС»

вул. Новосельського, 60 (048)728-81-33

«КС»

вул. Преображенська, 4 (048)711-61-27

«КС» «Дім книги»,

вул. Дерибасівська, 27; (048) 722-47-99

Магазин «Емпік»

вул. Дерибасівська, 14 (0482)35-84-04(05)

Магазин «Книжкова казка»

вул. Академіка Глушко, 16 (048)249-47-56

Магазин «Горизонт»

Люстдорфська дорога, 54 (048)766-82-65

«КС»

вул. Дерибасівська, 18 (048) 743-02-10

Супермаркет «Епицентр»

Жукова, 99г

м. Іллічівськ*ТЦ «Іллічівський» (Юнга)*

вул. Леніна, 35

«КС»

вул. Леніна, 16 (04868)40-5-95

Магазин «Книгарня»

Центральний універмаг

вул. Леніна, 19 (04868)6-25-80

Полтавська область**м. Полтава***Супермаркет «Велика кишеня»*

вул. Ковпака, 26

Магазин «Емпік»

вул. Ковпака, 26 (053)261-56-68

«КС» «Будинок книги та медіа»

вул. Шевченка, 29 (0532)61-26-76

*«КС» «Будинок книги та медіа»**ТЦ «Київ»*

вул. Зенківська, 6/1а (0532)51-12-90

Супермаркет «Епицентр»

Київське шосе, 41

м. Кременчук*Супермаркет «Простір»*

пр. 50-річчя Жовтня, 96

Супермаркет «Амстор»

вул. Халаменюка, 7

Рівненська область**м. Рівне***«КС»*

вул. Соборна, 47

м. Острог*Магазин «Острог»*

вул. Незалежності, 20/3 (036)543-03-41

м. Севастополь*Супермаркет «Атриум»*

ТЦ «Муссон», 2 этаж

ул. Вакуленчука, 29

Магазин «Солнечный»

Пр. Генерала Острякова, 80 (062) 473183

Сумська область**м. Суми***«КС»*

Площа Покрівська, 2

Магазин «Книголюб»

пл. Петропавлівська, 50

Магазин «Емпік»

вул. Кірова, 8 (0542)77-03-47

Тернопільська область**м. Тернопіль***Супермаркет «Сільпо»*

вул. Текстильна, 28А

Мережа магазинів «Дім книги»

вул. Танцорова, 11 8-0352-25-37-62

вул. Злуки, 37 8-0352-51-06-65

вул. Й. Сліпого, 1 8-0352-43-03-71

вул. Коперніка, 19 8-0352-43-01-39

Книжкова гуртівиця

вул. Подільська, 44 8-0352-43-42-72

Мережа магазинів «Книжкова хата»

ТЦ Подоляки, 1 пов.

вул. Чорновола, 14 0352-522433

вул. Текстильна, 28 ч

0352-477909

Магазин «Книгарня Є»

вул. Валова, 7-9 (0352) 25-44-59

Закарпатська область**м. Ужгород***Супермаркет «Епицентр»*

вул. Баб'яка 7/1

Бовт «Файні книги»

площ. Шандора Петефі, 47

Херсонська область**м. Херсон***«КС»*

вул. Комунарів, 21

Магазин «Емпік»

вул. Суворова, 22 (0552)22-60-47

Хмельницька область**м. Хмельницький***«КС»*

вул. Подільська, 25 (0382) 65-60-73

Магазин «Книжка»

ул. Проскурівська, 62 (0382)702165

Магазин «Дім книги»

вул. Грушевського, 50 8-0382-704-004

Супермаркет «Епицентр»

ул. Заречанская, 11/4

Супермаркет «Сільпо»

ул. Маршала Рыбалко, 2-а

Черкаська область**м. Черкаси***Магазин «Метро-книга»*

вул. 30-річчя Перемоги, 50

Магазин «Будинок Книги»

вул. Хрещатик, 200

Магазин «Світоч»

вул. Байди Вишневецького, 38

Супермаркет «Епицентр»

ул. 30 лет Победы, 29

Чернігівська область**м. Чернігів***Культурно-мистецький центр «Інтермеццо»*

вул. Шевченка, 9

(0462)97-36-28

(0462)97-36-29

КП «Будинок книги»

пр. Мира 45

«КС»

пр. Миру, 19 (0462) 67-51-72

м. Ніжин*Магазин «Масква»*

вул. Воздвиженська, 4/1 (0463)12-01-04

Магазин «Освіта»

пр. Леніна, 2

м. Чернівці*«КС» «Будинок книги та медіа»*

пр. Незалежності, 90 (03722) 3-42-70

«КС» «Будинок книги та медіа»

пл. Соборна, 1 (0372) 52-00-19

Магазин «Українська книга»

пл. Центральна, 10 (0372) 58-55-58

Книжкова мережа «Книги»

вул. Кафедральна, 2,

корп. № 14 ЧНУ

(Чернівецький нац. ун-т)

вул. Університетська, 19,

корп. № 2 ЧНУ

вул. Коцюбинського, 2

корп. № 5 ЧНУ

вул. Л. Українки, 23,

бібліотека ЧНУ

Інтернет-магазини*інтернет-магазин*www.kutuzov.ua

(044)593-82-28

www.petrovka.com.ua

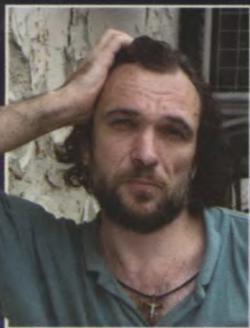
(044) 3511052

Актуальний український інтернет-магазиниwww.nashformat.ua

(044)273-29-17

www.yakaboo.ua

(044) 5377237

Олесь Ульяненко (справжнє ім'я Олександр Ульянов; 1962—2010) — найрадикальніший і найжорсткіший, скандальний і непередбачуваний український письменник, автор понад 20 романів. У видавництві «Фоліо» вийшли друком його книжки: «Сталінка. Дофін Сатани», «Жінка його мрії», «Квіти Содому», трилогія «Ангели помсти», «Серафима», «Знак Саваофа» і «Син тіні».

У романі «Вогненне око» (1999) із вражаючою достовірністю зображено цинічний і жорстокий абсурд української дійсності 90-х років минулого століття. Це і всепереможні у своєму безглузді і жорстокості злочинці брати Роздайбиди, і не менш злочинний міліціонер Гільмедов, і представник корумпованої верхівки полковник Кравченко... Це твір про злочин і безкарність, в якому із жахливими подробицями змальована «нечистота та розклад людського буття».

ISBN 978-966-03-6434-9

